

8b
DB
2300
V86
v.5

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II.

MÍSTOPIŠ MORAVY.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Vydávání
spoluřídí: Dr. Frant. Dvorský a Josef Hladík. — Odborní redaktoři:
Frant. Bartoš, Rud. Dvořák, Vit. Houdek, Fr. J. Rypáček, Tom.
Šílený, Dr. Frant. Šujan.

Vydává Musejní spolek v Brně.

Díl I. místopisu

BRNĚNSKÝ KRAJ.

Redigují Fr. J. Rypáček a Fr. A. Slavík.

BLANSKÝ OKRES.

Čís. 4.

V BRNĚ 1902.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II. Místopis.

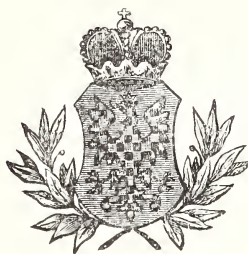
BLANSKÝ OKRES.

Napsal

Jan Knies,
učitel.

Věnováno spisovatelem památce učence a buditele okresu Blanského
MUDr. JINDŘ. WANKLA.

Vydává Musejní spolek v Brně.

V BRNĚ 1902.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové kněhtiskárny.

MUDr. JINDŘICH WANKEL.

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

I. Všeobecný přehled.

1. Přehled zeměpisný a přírodopisný.

Poloha.

Na rozhraní pahorkatiny Českomoravské a planiny Dražanské mezi $34^{\circ} 10'$ a $34^{\circ} 31'$ v. d. a $49^{\circ} 18'$ a $49^{\circ} 27'$ s. š. rozkládá se okres Blanský. Má rozlohy 299.91 km^2 a tvoří s Kunštatskem a Boskovskem hejtmanství Boskovské.

Většina povrchu jest hornatina od severu na jih proříznutá údolím Svitavským. V okrese jsou 52 osady v 49 polit. samostatných obcích se 4488 domy a s 31.142 obyv.

Nejnižší místo okresní jest údolí Svitavino u Adamova (248 m), Blansko samo má 275 m; nejvýše jsou osady Šošůvka 613 m a Němčice 608 m; nejvyšším bodem jsou Skály 655 m a Škatulec sz. Němčic 652 m. Rozdíl mezi nejnižším a nejvyšším bodem jest 407 m.

Nejpěknějšího pohledu na pahorkatinu Českomoravskou poskytují návrší levého břehu Svitavina nad Doubravicí, Rájcem a Klepačovem.

Moravský Kras pěkně přehlédneme s Helišovy skály u Šošůvky (613 m) a se Strážné u Vilémovic (538 m).

Planinu Dražanskou přehlédneme nejlépe s Kojála (600 m) vých. Lipovce, odkudž jest překrásný rozhled, tak že lze zrakem dosáhnouti i Hostýna 60 km vzdáleného a Pavlovských vrchů na již. zem. hranicích.

Povaha půdy.

Podkladem okresu jest syenitová vyvřelina moravská, která pruhem 13 km širokým vstupuje z Brněnska do Blanska a rozkládá se na obou březích Svitaviných až po Rájec. Odtud jeví se toliko na levém břehu Svitavině, kdež tvoří pruh 4 km široký, vedoucí přes hranice okresní do údolí říčky Bělé. Hranicemi jejími jsou na východě (proti devonu) Josefov (v okr. Brn.), Olomučany, dolní konec Lažánek, píla na Punkvě, Dva Dvory, Veselice, Petrovice, Žďár, Valchov, Boskovice; na západě (proti permskému karbonu) levý břeh Svitavin pod Rapotinou Lhotou (v okr. Bosk.), Klemov v sousedství útvaru křídového u Doubravice, Rájce a Černé Hory, načež obrací se na jih přes Záviš k Újezdu a Skaličce. Celý komplex jest přikryt na mnoze mladšími usazeninami.

Vyvřelina má celkem málo nerostů; v okolí Blanska zjištěny osmek, černá slída, epidot, jinoráz, titanit, živec a j. Syenit snadno zvětrává a proto se méně hodí ku pracím kamenickým, více na šterkování silnic. Tvoří hlinitopísčitou půdu, dosti úrodnou.

První usazeninou v okrese s ostatky tvorstva jest *devon*, v němž zřejmě rozeznáváme tři stupně: spodní, střední a vrchní. *Spodní devon* prostírá se úzkým pruhem od Josefova k Olomučanům (kdež přerušen útvarem jurským), trátí Zrcadly k píle na Punkvě. Zde původně úzký pruh jeho šíří se na 1½ km k Suchdolu, načež sужuje se k Petrovicům a vede do Němčic. Usazeniny spodního devonu jsou ostatky mořského břehu, v nichž za dolování na železnou rudu nalezeny u Petrovic i zkameněliny, na př. *Ctenocrinus typus Br.*, *Cyathophyllum celticum Ph.*, *Spirifer cf. macropterus Gldf.* a p.

Mnohem rozšířenější jsou vrstvy *středního devonu*. Na západě přiléhají ke spodním vrstvám, na východě tvoří hranici čára a od Jedovnického „propadání“ k Veselému žlebu, odkud zpětným obloukem přes Strážnou jdou středem Vilémovic k Balcarově skále, k Ostrovu, Císařské skále, Holštýnu, odtud obrací se na západ, jdouce pod Šošůvkou ke Sloupu a trátí Neselovem k Němčicům. Vedle hranic z kulmu vystupují ostrůvky, často jen velké balvany, na př. na Strážné u Vilémovic, u Císařské skály, v údolí Holštýnském a Luhy a na levém břehu Žďárné. Také v záp. polovici jsou tři ostrůvky, a to na úbočí kopce Šibené

(j. Černé Hory) a Ježovce (j. Lhotky) a mezi Újezdem a Skaličkou (v okr. Tišn.).

Směr vrstev jeho jest severozápadní, sklon různý; místy jsou vrstvy zprohýbány (u Němčic, Lažánek). Nejnižší dno jeho jest pod Skalským mlýnem ve výši 330 m, nejvýše zjištěn nad myslivnou Němčickou 590 m. Zkamenělin jest v něm málo, hojnějším jest korál *Calamopora filiformis* Röm., který často tvoří celé balvany v Suchém žlebě nad Kateřinskou skalou, u Skalského mlýna, Olomučan, Rudice a Vilémovic.

V Molenburku, Žďáře, Ostrově, Lipovci, Lažánkách pálí z vápence vápno, v Blanských hutech dává se jako přísada do vysokých pecí, nejvíce užívá se ho na šterkování silnic.

Ve středním devoně jsou četné jeskyně, propasti a jiné útvary, které dodávají zdejšímu kraji zvláštního rázu, dle něhož často zván jest „Moravským Krasem“. Jest bohat nerosty; v jeskyních jest hojně krápníků (stalagmity a stalaktity), na dně vrstvy travertinu (lid říká ssedlá voda), u Rudice, na Harbechách a u hotelu Šošůveckého jest hojně vápence štěpného, jehožto klence jsou namnoze průhledné, hojně jest také zakapaných kostí povlaky kamenů v nejrůznějších podobách (vápenný květ a p.). U Němčic dolováním nalezena jeskyně, jejíž stěny byly pokryty průsvitnými krápníky, zakončenými rhomboedrovými plochami, v údolí Punkvíně jsou pak jeskyně, na jejichž stěnách jsou vrstvy průsvitného vápence vláknitého (jeskyně pod hradem) a jiná menší s pěknými průsvitnými, i 4 cm dlouhými krystaly barvy vinné.

Svrchní devon jest rozložen na prostore mezi Holštýnem, Ostrovem, Vilémovicemi a Jedovnicí a skládá se z pestrých mramorův.

Východní část okresu zabírá pánev kamenná, složená z vrstev neproduktivního křemene (ze slepenců, pískovců a břidlic vrstevnatých), nejvýše u Bučí 654 m (vých. Němčic), nejníže u propadání Jedovnického 435 m.

V okrese převládají písčité břidlice a v nich hlinité vrstvy s otisky přesliček a kapradin, na př. u Jedovnic a Rogen-dorfa. V hlubších vrstvách jsou břidlice ty pestře zbarveny, a namnoze (u Vilémovic, Ostrova) těžko je rozlišujeme od vrstev svrchního devonu.

Méně jest slepenců, složených z valounů zvětralých rul, křemene a fylitův a spojených hlinitoželezitým tmelem.

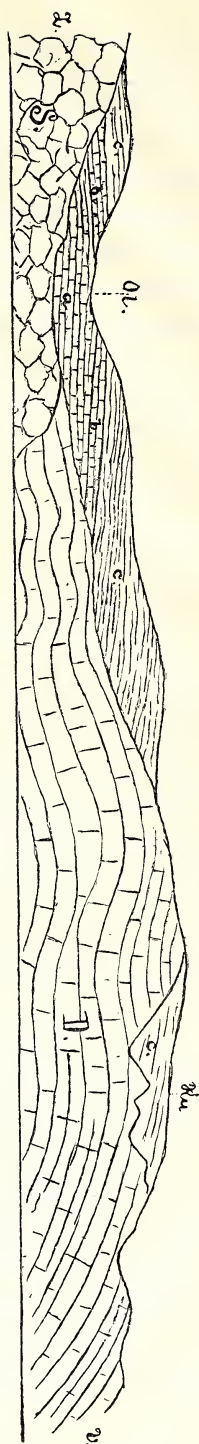
Pevnějšího kamení, hlavně pískovců, užívá se na výrobu dlaždiček.

Úzký pruh permský z Čech až k Mor. Krumlovu zasahující dotýká se pouze záp. polovice okresu. Na východě jest ohraničen čarou, vedenou osadami Rapotinou Lhotou, Klemovem, Bořitovem, Černou Horou, Újezdem a Skaličkou (v okr. Tišn.). Pásmo to v údolí Bejkovčině přetržené novějšími nánosy spočívá jednak na prahorních slidovitých břidlicích, jednak (na východě) na vyvřelině a na ostrůvcích devonských. Vrstvy jsou skloněny různě, nejčastěji na severozápad, nejvyššího bodu dosahují na kopci Střele (493 m záp. Lubě).

Perm zvětrává snadno, a toliko pevnější jádra jeho déle odolávají erosi a tvoří v údolí Lubě dravé stěny baštám podobné, z nichž vystupuje zvláštní útvar dle podoby „krkatou babou“ zvaný. Místy přecházejí v pískovce, kteréž na př. u Žernovníka poskytují dobrého materiálu na prahy, sloupy, koryta a pod. Břidlice permské jsou barev velmi pestrých: červené, modrošedé, nazelenalé. a obsahují v údolí Lubě i ložiska vápencová. Místy mají hojně otisků rostlinných a také zvířecích. Důležité naleziště zkamenělin jest v okolí Lhotky a Lubě, kdež nalezeno 14 druhů rostlin (*Calamites*, *Annularia*, *Sphenopteris*, *Odontopteris*, *Walchia* atd.), dva druhy ještěřů (*Branchiosaurus moravicus*, *Melanerpeton fallox* dle Friče) a tři druhy ryb (*Acanthodes gracilis* Roem., *Xenacanthus Decheni* Gldf., *Anaglyphus insignis*). Jižně Lhotky vystupuje z vrstev i tuť vápenný, patrně zbytek teplého pramene, který vyluhoval z nitra vrstvy vápencové.

Z usazenin jurských, dříve hojně rozšířených, zachován pouze malý ostrůvek

Obráz 1. Jurský útvar u Olomouce a Rudice.

mezi Olomučany, Rudicí a Habrůvkou a u Němčic, jenž chová v sobě více než 100 druhů zkamenělin, hlavně mořských hub, belemnitů, cidaritů, rhynchonel, amonitův a p. Nalezl jsem zde i zbytky rostlinné.

Vých. Olomučan a u Rudice podkladem jurských usazenin jest devonský vápenec, kdež jsou těmito nánosy vyplněny četné závrtky jeho, doliny a propasti. Dno dolin těch vyplněno bývá žlutou, hnědou až černou hlinou, křemenitými částkami smíchanou; horníci zvou ji skalnicí. Nad ní spočívá ložisko žluté neb hnědé hlíny, v němž buď ve hnízdech neb i ve vrstvách jest uložen hnědel, který byl tu dobýván od pradávna. Ruda jest tmavohnědá, sypká, zrnitá, neb miskovitá, jindy tvoří duté geody v podobě kulí a ledvin; z ní složeny jsou někdy i zkameněliny. Pořídku a jen osamoceny přicházejí kusy kyzův.

Potom jsou vrstvy bělozluté mastné hlíny, „brusnice“ (brusny), nad níž jest sypká, písčitá, bílá neb bělozlutá křemičitá usazenina, dle podoby zvaná lidem škrobovici (škroby). Nejvýše nepravidelně jsou uloženy bílé neb žluté hlíny, „běliny“, obsahující jemné ohnivzdorné hlinky. V bělinách jsou také duté koule křemenité často s krystalinickou tekutinou vnitř, vyložené krystalovaným křemenem, chalcedonem, amethystem, kašolongem, kteréžto nerosty často přecházejí do sebe.

Jurskému útvaru patří „Rudické kuličky“, radiálně paprskovité to koule koblihovité, uložené v trhlině vápencové ve slínech jz. Rudice na dně jalového řečiště spolu se štěpným, téměř průhledným vápencem.

Útvar jurský dává majetníkům velký užitek; již za doby staroslovanské dobývala se mezi Rudicí a Habrůvkou (v okr. Brn.) železná ruda v primitivních tavírnách, která po dlouhou dobu zásobovala také huti Blanské a teprve poslední dobou ustoupila lacinější surové litině, která se dováží hlavně z Anglie a Španěl. Ohnivzdorné hlíny zpracují se v továrnách na bílé cihly, roury, šamotky, kamna i ozdobné zboží majolikové.

Továrny jsou v Lažánkách, v Olomučanech a v Blansku. Velká část surové hlíny vyváží se do světa.

Útvar jurský byl v našem území dříve rozšířen mnohem více, ale pozdějšími převraty odplaven; svědčí o tom četné rohovcové koule všude v okolí na kulmě, které můžeme považovati za zbytky tohoto útvaru.

Útvar křídový zasahuje k nám z Čech klinovitým pruhem, jehožto nejjižnější cíp jest u Blanska (na Mošnách) a Olomučan. Spočívá po většině na vyvěřelině, toliko u Bořitova na permském karboně, u Olomučan pak na juře. Dříve vyplňoval celé koryto Svitavino až k průrvě Blanské, nyní z valné části jest odplaven a vyskytuje se pouze v ostrůvcích nejvíce na pravém břehu Svitavině. Největší ostrov v okrese jest mezi Oborou, Pohodlím, Bořitovem, Jestřebím a Doubravicí. Jiný úzký pruh jde od Jestřebí k Blansku. Menší zbytky uchovaly se u Olešné, Olomučan a sv. Doubravice. Největší výše dosahuje na Holém Chlumě (s. Bořitova 486 m), nejnižší u Blanska (na Mošnách 282 m).

V útvaru tomto jsou pískovec, hlína a opuka. Nad pískovcem t. zv. kvádrovým leží opuka (u Jestřebí). Opuky užívá se na výrobu předmětů kamenických (Lhota, Jestřebí), hlíny (v Blansku) na výrobu kamen.

Zkamenělin jest tu po řídku: jen u Božích muk na cestě za Olešnou a za Starým Blanskem (*Exogyra columba* Sov., *Vola quinquecostata* Sov., *Pecten* a j., celkem asi 10 druhů) u Dolní Lhoty a v opuce na „Záhoří“ u Doubravice (*Inoceramus labiatus*, *Ammonites* a p.).

Poslední moře třetihorní nezaplavilo již veškerého povrchu v okrese, nýbrž vniklo údolím Svitaviným, tehdy již prorvaným, a širokým žlebem potoka Rakovce mezi Račicemi a Jedovnicí. Oba proudy spojovaly se u Blanska, zalily roviny kolem Černé Hory a Bořitova a unikaly z okresu dále na sever, zanechavše zde lasturové vápence a jily, písky a štěrky. Vápenec jeví se v podobě velkých hladce omletých balvanův u Rájce (na Hradisku), Jestřebí (trať Vápno), v okolí Bořitova. Složen jest místy z mořských lastur. Jily, ostatky větších hlubin, mají barvu modrošedou neb bledozelenou, a mnoho zkamenělin, hlavně *Dentalii*, *Spongyli*, *Ostraei* a drobounkých *Foraminifer*. Uchovaly se u Jedovnice, v Lažánkách, pod Rudickou silnicí, u Blanska, Olomučan, Rájce, Doubravice, Jestřebí, Bořitova, Černé Hory a jinde. Nejhlouběji provrtány jsou v pánvi Jedovnické do hloubky 24 m. Průmyslně užívá se slínu (v Lažánkách) teprve poslední dobou na výrobu falcové křídlice.

Nejposléze jsou uloženy usazeniny diluvialní vesměs místního původu. K nim náležejí mocné vrstvy hlín u Doubravice, Blanska a Černé Hory.

U Doubravice a Blanska (v Palavě) vznikly splavováním zvětralé vyvřeliny a rozrušených třetihor, nad Starým Blanskem a Dolní Lhotou z usazenin křídových, v okolí Černé Hory a Klemova z červeného kamení permského karbonu.

Ve spodinách hlin těchto jsou často i osamocené kusy matečné horniny (u Spešova). V mor. Krase vyplňují prohlubně vápence devonského a urovnávají rozervaná skaliska závrtků, dále v planině Dražanské jsou složeny ze zvětralých břidlic kulmových aneb druhotně uloženy na svazích, kde se hlína střídá s rozdrobenou touto horninou (mezi Jedovnicí a Kotvrdovicemi).

Většinou původu říčního jsou usazeniny diluvialní nad Jedovnickým propadáním, kde na spodě jsou zvětvalé štěrky a písky kulmové, výše ve vrstvách hlinitopisčítá ložiska, tu onde štěrkem prostoupená. Místy vloženy jsou i kusy třetihorních slínův, urvané patrně ze žleba říčky Rakovce.

Diluvium mimo jeskyně zachovalo jen málo zbytků zvířeny; zjistili jsme pouze nosorožce u Doubravice a Bořitova, ve štěrcích nad Jedovnickým propadáním nalezena stehenní kost konská.

Také některé štěrky a ssutiny, pocházející se zřícených hřebenáčů v Suchém žlebě a nad Lažánkami, jsou stáří diluvialního; neboť v prvních nalezen zlomek sobího parohu, u Lažánek pak zjištění byli sob, medvěd a tur.

Žleby Krasové mají většinou dno skalnaté, na některých místech prolámané a zanesené vápencovým štěrkem a hlinou (u hotelu Šošůveckého).

Velmi důležité a známy jsou diluvialní hlíny jeskynní. Při tvoření jejich nutno rozeznávat i jeskyně říční, jimiž protékají aneb protékaly potoky, a jeskyně svahové; oboje spojeny jsou s povrchem komíny, které nahoře jsou zakončeny závrtky.

Do jeskyň říčních nanášeno tekoucími vodami hojně oblého štěrku, vypraného písku, hlavně kulmového, čímž rozervaná dna jsou srovnána, jiné průchody pak ucpány. Mezi tím pořádku vyskytují se i vrstvičky písku a hlíny z rozrušeného útvaru jurského. Zřídka kdy mimo jeskyně Sloupské obsahují kosti, a to jen v nepatrných úlomcích; neboť bývají cestou roztrženy kamením.

Odstraníme-li diluvialní pokrývku povrchu vápencového, uvidíme všude závrtky z rozervanými stěnami a dnem, v nichž jest

i více otvorův, jdoucích do komínů, které jsou zakončeny na svazích jeskyněmi. Dno jejich jest pokryto balvany se stropův a stěn sřícenými a roztržštěnými, mezi nimiž prostory byly vyplňovány hlinami, částečně i šterkem a kostmi tak dlouho, až se ucpaly otvory komínův.

Činnost nánosní neustala ani potom; se stropu prolínaly a kapaly vody — za sucha málo, za vlhka více, za dešťů mnoho — kteréž obsahovaly hojně rozpuštěného vápence, jenž se usazoval v podobě krápníkův a záslon a na dně pak tvořil vrstvy ssedlé z vody, krystalického to vápence, hlavně při stěnách. Za velkých dešťů voda obsahovala mnoho rozpuštěné hlíny, která se zalévala mezi kamení a znenáhla urovnávala půdu jeskynní.

V usazeninách těchto, na př. v „jeskyni pod hradem“, v Kateřinské i jinde nalezeny často i vrstvy tmavohnědé, místy černé sypké hlíny, po vyschnutí velmi lehké. Tato obsahovala mnoho kostí, drobné uhlíčky a jiné zbytky bývalé vegetace, komíny do jeskyň splavené. V některých vrstvách jeskyň jsou 1. sledy popelu z uhlí a četné výrobky lidské, ostatky to autochtona našeho kraje, 2. osamocené kosti celé, někdy i rozbité, zanesené sem komíny, jimiž jeskyně souvisejí s povrchem; 3. některé, hlavně ohryzané, zanesené sem dravou zvěří, na př. hyenou, lvem, kunou, hranostajem a p.; 4. větší kosti, z nichž duté vesměs jsou roztržštěny, odpadky to z potravy diluvialního člověka; 5. celé kostry, na př. v jeskyních Sloupských nalezené (lvi, medvědi), pocházející z jedinců, kteří slují těchto užívaly za úkryt; 6. ohromný počet kůstek drobné fauny snesen dravými ptáky do jeskyň výše položených.

Bedlivým prozkoumáním nalezených kostí bylo zjištěno 79 druhů ssavců, 36 ptáků, 1 ještěř, 4 obojživelníci a 2 ryby; mimo to ještě shledáno 5 druhů hlemýžďovitých.*)

Prehlédneme-li stručně diluvialní faunu našeho okrsku, vidíme, že jsou zde zastoupena zvířata: 1. úplně vyhynulá: mamut, nosorožci, jelen pravěký; 2. patřící druhům severním (arktickým): ovčí tur, sob, los, zajíc sněžný, liška lední, lumík, sova sněžná atd.; 3. žijící v krajinách jižních: lev, hyéna; 4. obývající vysoké polohy horské (fauna alpská): kamzík, kozo-

*) Pravěké nálezy jeskynní Balcarovy skály u Ostrova, napsal Jan Knies ve Věstniku klubu přírodovědeckého v Prostějově, a jiná pojednání téhož.

rožec, hraboš sněžný, zajíc sněžný; 5. žijící na stepích, hlavně ruských a sibiřských: křeček stepní, pišťucha zakrslá; 6. dosud u nás se vyskytující aneb nedávno teprve člověkem vyhubená: medvěd, rys, kočka, liška, jezevec atd.

Ve třetihorách našich nenalézáme zbytků po člověku, z čehož soudíme, že přišel do našeho kraje teprve za doby ledové a zvolil za obydli některé jeskyně našeho okolí, a to Kůlnu u Sloupa, jeskyni Šošůveckou, nad východem Punkvíným (u Suchdola), Balcarovu skálu u Ostrova a jeskyni č. 10. v údolí Sloupském.*)

Kosti diluvialního člověka našli jsme v Balcarově skále u Ostrova.

Horopis a vodopis.

Povrchem půdy náleží okres pahorkatině Českomoravské.

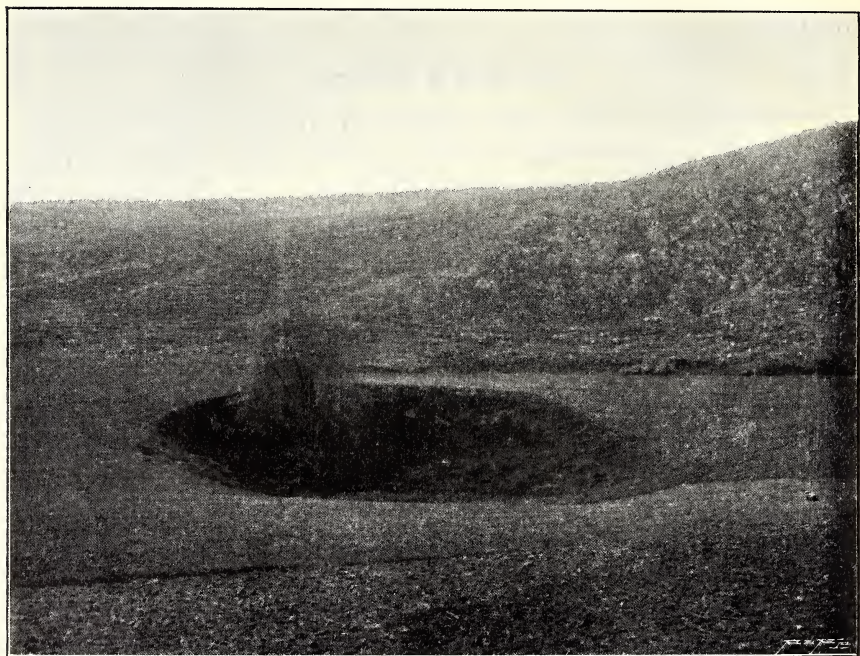
V nejzápadnější části přechází pahorkatina v náhorní rovinu, z níž nejvýše vystupuje kopec Střela (490 m). Jižně Černé Hory náhle, téměř o 200 m nad okolí, zdvihá se mocný hřbet „H o ř i c k ý c h k o p c ů“, jejichž nejvyšší bod „B u k o v e c“ (621 m) vypíná se sz. Horic. Odtud dále vysílá k jižním hranicím okresním několik nižších hřbetů, které se snižují k potoku Šebrovskému na 322 m. Výběžky vysočiny Českomoravské zavírají malou vlnitou rovinku, která od Rájce podél Bejkovky prostírá se k Bořitovu a dále na Kunštat. Z ní sev. Bořitova vystupují osamocené dva kuželovité Chlumy o 488 m a 463 m.

Jiného rázu jest krajina na levém břehu Svitavině. Od Blanska po Doubravici vystupuje znenáhla a na sev. hranici dosahuje nejvyššího bodu S k a l o 655 m. Mohutný hřbet jest již. Blanska (400—536 m) který velmi příkře, namnoze strmě, spadá do údolí Svitavina a tvoří zde překrásnou část „mor. Švýcarska“. Celé to pásmo sklání se na východ a přechází v náhorní rovinu, rozloženou mezi Sloupem a Rudicí, „mor. Kras“.

Vody zemní i oblakové působily na odkrytý povrch devonského vápence jednak chemickými (rozpouštěním), jednak mechanickými účinky. Voda, přicházejíc s břidlic drobových, výše položených a málo propustných prosakovala do vápence, stékala plochami vrstev i příční břidličnatostí do nižších poloh a tak znenáhla uvolňovala kamení.

*) Die Höhlen in dem mähr. Devonkalke und ihre Vorzeit. Dr. M. Kříž. i jiná pojednání téhož autora.

Rozdrobením a odplavováním vzniklého štěrku vznikaly prostory stále větší, které se spojovaly spádem vodním, až vytvořily zvláštní soustavu jeskynní. Vody štěrkem a pískem rozšiřovaly vzniklé dutiny tyto, vymílaly a hladily. Tím vznikala podzemní řečiště potoků, souvislá s povrchem komíny, otevřenými misovitými prohlubněmi, kterým říkáme z á v r t k y. Tyto jsou prolomeny buď ve vápenci, řidčeji ve slabé příkrývce kulmové, aneb otevřeny jsou v hlinitých nánosech. Jsou to buď prohlubniny nálevkovité, studňovité, místy nepatrně jen znatelné deprese

Obraz 2. Závrtek u Ostrova.

s jedním nebo s mnohými odtoky, které bývají namnoze ucpány („zažrány“, říká lid).

Spojením dvou i více vznikají závrtky složité a různé podoby na obvodě, kruhové, trojúhelníkové, čtyřúhelníkové i mnohoúhelníkové, vyskytují se i tvary ledvinovité a hvězdovité. Dle polohy možno třídit závrtky na t e m e n n í na nejvyšších bodech pásu (nad Balcarovou skalou, některé u Ostrova a j.), s v a h o v é (u Sloupa), r o v i n n é, jichž jest nejvíce, a ú d o l n í (pod Ostrovem,

v Suchém žlebě), prolomené ve dnech žlebův. Závrtky jsou i v jeskyních.

Takto rozervaný strop, pod nímž byly jeskyně potoky protékané, řítil se, čímž vznikaly s t u d ň o v í t é p r o p a s t i, jejichž spojením jsou hluboké žleby Sloupský a Suchý.

Prolamováním těchto údolí odkrývána ústí některých komínů, čímž vznikaly jeskyně ve stráních, které jsou geologicky tím starší, čím jsou položeny výše.

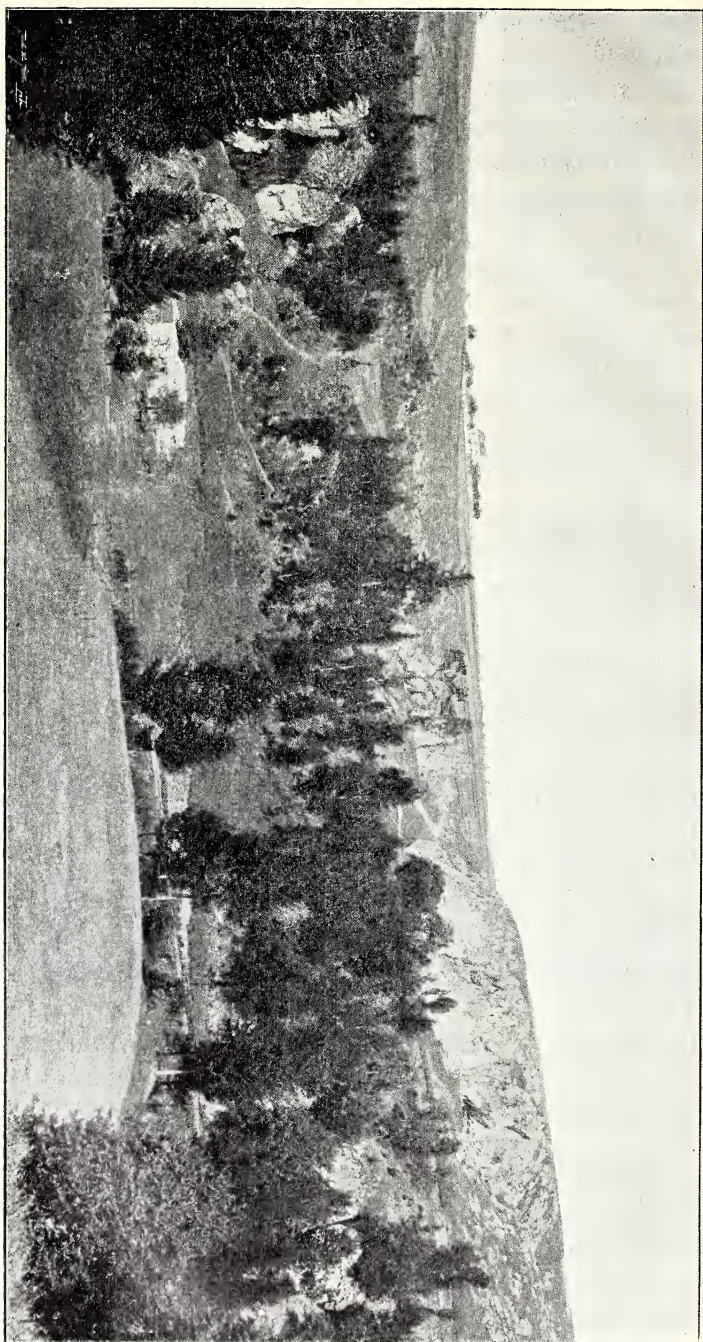
Sřícování žlebů dalo se vícekrát, tak údolí Punkvino jest příkladem žlebu v dolní části úplně prolomeného (mimo syenit), údolí pod Ostrovem jest toliko vytvořeno částečně; neboť na dně jeho hojně závrtky naznačují další prostory v podzemí. Pěkným příkladem načatého údolí jest prohlubina mezi silnicí Lípoveckou a velkým závrtkem „Městikádí“, celá prolámaná.

Údolí Holštýnské a nad Jedovnickým propadáním jsou údolí s l e p á, kde prolamování nepokračovalo pro velikou sílu příčných čelných stěn; voda na podobných místech vyryla sobě další odtok pod kolmými skalisky, jimž se říká p r o p a d á n í.

Stáří jeskyní a závrtkův jest různé, vždy závislé na odkrytí povrchu vápencového. Víme na př., že Rudické útvary vyplněné usazeninami jurskými vznikly před uložením těchto vrstev. Jelikož moře útvaru tohoto zaplavovalo kdysi celý Mor. Kras, byly by zbytky podobné i v jiných dutinách tohoto území. Protože jich zde není, soudíme, že jsou mladšího původu.

Mimo okolí Jedovnické, kde třetihory spočívají na vápenci, nenalézáme třetihorních usazenin v jeskyních (mimo jediné nad východem Punkvíným vysoko ve stráni). Z toho soudíme, že většina závrtkův a jiných zjevů mor. Krasu jest vytvořena nejvíce po době třetihorní za diluvia, kdy spousty štěrkův ukládaly se do nižších poloh a rozšiřovaly jeskyně tyto svým nárazem. Toto tvoření, jak dokázáno propadnutím dvou závrtkův u Ostrova (r. 1833 a 1855), děje se dosud, ale měrou nepatrnou.

Třetí pásmo, jaksi vlastní výběžky vysočiny D r a h a n s k é, dosahují největší mohutnosti sev. Sloupa u Bučí (654 m); na jih zasahuje mocný hřbet H e l i š o v y s k á l y u Š o š ů v k y (613 m), který se mírně sklání k vápenci nad silnicí Sloupsko-Lípoveckou. Ostatní část na východ jest částečně odrážena údolím Ostrovským, jehož levý břeh vystupuje znenáhla a dosahuje největší výše na rozhraní okr. Blanského a Plumlovského na K o j á l e (600 m).

Obraz 3. Propadání u Jedovnice.

Nízin není v okrese; pouze řeka Svitava, pak potoky Bejkovka, Luha a Rakovec mají údolí rovinatá.

Triangulačními body v okrese jsou: Bučí 654 m, Škatulec 652, Helišova skála 612, Podvrší 589, Malina 574, Slanisko 499, Střela 490 a Žernovník 452 m.

Vodstvo okresu náleží k potočí Svitavy, Svratky a Hané.

Největší tekoucí vodou jest Svitava; sev. Doubravice přechází z Boskovska a teče jižně po Adamov. Od Doubravice po Blansko ubírá se údolím (9 km dlouhým, 1 km širokým) v mělkém řečišti, které bylo o stavbě dráhy částečně upraveno (r. 1846). Přímá vzdálenost v území činí 15 km, při čemž proud vody klesá o 62 m. Pod Blanskem jest Svitava sevřena a sžena příkrými stráněmi.

Na obou březích přijímá Svitava četné bystriny horské, z nichž důležitější jsou na pravém břehu: Ledková voda, která vyvěrá pod Chlumem u Obory (v okr. Bosk.), kdež v haldách spuštěných dolů rozpouští různé soli, barví se kyslíkem železnatým a vtéká u Klemova. Bejkovka sbírá své vody v okolí Bedřichovském (v okr. Kunšt.) a Kozárova, teče dvěma proudy, z nichž jeden protéká Lysicemi a setkává se u Bořitova s druhým potokem (Selkovským od Černé přicházejícím), načež spojeny jsouce vylévají se u nádraží Rájeckého (286 m). Nepatrné horské bystriny přicházejí také s Hoříckých kopcův u Spešova, Dolní Lhoty a Starého Blanska. Na jižní hranici proti Novému Hradu přijímá Svitava potok Šebrovský, protékající Šebrov a Sv. Kateřinu, odkudž východně tvoří osamocené velmi romantické údolí.

Na levém břehu jsou: Nešůrka, vyvěrající na úbočí kopce Škatulce, teče jihozápadně k Doubravici, kdež se vlévá (290 m). Údolí její jest málo známo, ale velmi malebné; Holešínský potok, vyvěrá nad Kuničkami, protéká Holešínem a pod Doubravici vtéká do Svitavy; malý potok přijímá také u Ráječka; Chrábek, vyvěrá nad samotou Oborou (615 m), kdež protéká rybník, a sesílen jsa vodami od Petrovic přicházejícími vlévá se do řeky (288 m); Sloupečnick, sbírá vody v okolí Petrovic, Vavřince a Veselice a vlévá se nad Blanskem (274 m); Palava; teče z lesa od Těchova (550 m) a sesílena jsouc Lovětínem vlévá se v Blansko (273 m).

Nejzajímavější říčkou jest P u n k v a. Jméno její připomíná se v dějinách po prvé 1358 (Ponykva), také Ponikev, odvozeno jest ze slova ponikati; neboť se ztrácí, zaniká v zemi. Ráz Punkvy a všech potoků přetékaících mor. Krasem jest týž. Voda přicházejíc z neprostupných útvarů na prostupný vápenec snaží se, pokud možno, aby vnikla do nejnižších poloh.

Dlouholetým působením erosním tvoří veliké stupňovité propasti (propadání), do nichž se vrhá, načež dále v podzemí nepatrným spádem teče k Východu.

Horní tok Punkvin skládá se ze dvou pramenů, z nichž Ž ď á r n á, tekouc od Suchého (s výše 661 m), u Sloupa spojuje se s L u h o u od Protivanova přicházející (s výše 724 m).

Již před spojením ztrácejí se vody těchto potoků do skulin vápencových. V zimě, s jara jakož i za větších přivalů tekou spojeny jsouce rychle k jeskyním Sloupským, kdež se ztrácejí jednak pod skalní stěny a v jeskyních, jednak do závrtku, uprostřed něhož vypíná se osamocený pilíř H ř e b e n á č, a mizí a v děrách jeho jakož i na dně závrtkův (B). Za veliké povodně tvoří se zde značný záliv, a voda se vrhá do kolmé propasti. Velmi zřídka se stává, že se ucpou otvory a vyplní dolní patro jeskyň, jako na př. r. 1900, pak se voda vrací ke Sloupu; vystoupí-li na 3 m, valí se dále zlebem k Východu Punkvinu.

U jeskyň Sloupských propadá se voda na 70 m do dolního patra. Odtud teče v podzemí k Macoše, kdež tvoří dva rybníčky, a opětně se ztrácí pod kolmým skaliskem, načež u Východu klidně, jakoby bázlivě z pod mohutné skalní brány vychází na světlo (ve výši 352 m).

Pod Východem mizí rychlým tokem ještě jednou pod příční vápencovou stěnou, ale brzy opět vychází a spěšně ubíhá k ústí v Klepačově (267 m).

Na své nadzemní i podzemní pouti přijímá Punkva různé přítoky, z nichž mnohé mají povahu řeky mateřské. Důležitější jsou: Bílá V o d a, pramení se u Rozstání (v okr. Pluml.), sesílena jsouc potokem M o l e n b u r s k ý m, teče pod hrad Holštýn; část její, odtok to „mlýnské stoky“, ztrácí se pod zříceninou hradní v několika skulinách mezi nakupenými balvany. Po silnějším dešti žene se voda, sesílená potokem Lípoveckým, řečištěm do horského zálivu, kdež se stupňovitě vrhá s ohromným rachotem do hloubí 27 m do jeskyně „Rasovny“. V podzemí přijímá

potůčky ztrácející se v závrtcích. Za větších přívalů vyplní se brzy Rasovna, a děsný rachot propadající se vody promění se

Obraz 4. Výtok řeky Punkvy.

v klid, při němž stále voda ustupuje, zatopí louky a ztrácí se pod „Zbořiskem“.

Nestačí-li ani to, vrací se směrem severním a zaplavuje dolní část vesnice, čímž způsobuje mnoho škod. Ze dna Rasovny teče v podzemí na povrchu znatelném četnými závrtky a vlévá se někde v okolí Městikádě do Punkvy.

Vody Ostrovské. Sev. Ostrova některé závrtky, na př. u Domínky přímo sesilují Bílou Vodu Holštýnskou; jiné potoky stékají se do závrtků v „Jedlich“ a do Císařské skály, kdež tvoří vodárnu, odkudž se ztrácejí v podzemí.

Jelikož dno jeskyně jest velice zaneseno, za větších přívalů zvedá se voda a vytéká skalní trhlinou (1), takže záhy tvoří se rybník, (miniaturní Cirknické jezero) z něhož voda odtéká buď do propadání č. 2., aneb vrací se korytem do Císařské skály.

Od Lípovce s Kojála (600 m) přichází do Ostrova potok L o p a č, prochází dvěma rybníky a odtéká dvěma směry.

Jeden odtok teče pod silnici do závrtku v louce (4) pod skalnatou stráni, kdež jest největší propadání vod Ostravských, druhý proud vede na mlýn a řítí se do mlýnského závrtku (5) vodopadem 11 m dlouhým, hlavně v zimě a s jara velmi pěkným (ve výši 437 m). Na náhorní rovině vody tyto sesilovány jsou periodickým přítokem, který před farou se vrhá do jícna (3), a vodami, které se noří do několika závrtkův u cesty z Ostrova k Macošé.

Vody, spadající na rovinu sz. Ostrova, jsou pohlcovány velikým počtem závrtkův a tekou buď přímo do Punkvy neb do přítokův jejich. Největší z nich jest Městikád.

Jižně Ostrova ústí se do údolí Ostrovského žleb Rogendorfský, stálým potokem oživovaný, pokud teče po kamení drobovém; jakmile dostupuje hranic útvaru devonského, ztrácí se ihned do závrtku č. 8., který záhy bývá vyrovnán, načež voda spěje k závrtku druhému u silnice (č. 9.). Za normálních poměrů pohltní závrtky tento všechnu vodu Rogendorfskou, ale za většího přívalu každoročně i vícekrát vyplní se vodou, která pak přetéká silnici a ztrácí se do 6 otvorů v kolmé skalce pod samotou Vintokami (č. 10.).

Zřídka kdy (r. 1900) vyplňují se všechny tyto závrtky, a voda, sesílená Lopačem, který zaplaví i č. 7., utvoří v okolí propadání rybník, z něhož odtéká silný proud do Suchého žleba ke Skal-skému mlýnu přímo do Punkvy.

Vody Vilémovské sbírají své prameny u kříže neda-leko silnice Jedovnické a tvoří potok, který na návsí protéká rybníkem, z něhož odtok na dolním konci dědiny propadá se do dvou závrtkův.

Náhorní rovina kolem Vilémovic také jest rozervána množ-stvím závrtků, které ssají vodu tohoto území.

Největší množství přijímá závrtok Kalův záp. Vilémovic pod Strážnou. Kdežto většina vod Ostrovských spojuje se s Punkvou v neznámých vodárnách před Macochou, tekou vody Vilémovské přímo k dolnímu Východu Punkvinu, jak možno pozorovati ze zkalených vod za letních bouří; toliko závrtky cestou k Lažán-kám odvádějí vodu do Suchého žleba.

Jelikož odtok v Macoše jest užší než přítok, stává se často za přívalů, že voda přirozenými nádobami spojenými do Macochy tlačená vyráží zde mohutnou silou často i ze stěn, spojuje oba rybníčky a naplňuje dno propasti na 30 m. Pak vyráží u Východu velkou silou a mohutnými vlnami na povrch. Za doby normální odtéká z Východu pravidelně a stále i za sucha poměrně v hoj-ném množství. Z toho lze souditi, že mezi Macochou, Sloupem a Ostrovem jsou četné nádržky, které zadržují veliké spousty vodní. Nádržky tyto částečně jsou přístupny v dolním patře Sloupských jeskyn.

Pod Klepačovem přijímá Svitava potok Olomučanský a na jižním rozhraní Ř í č k u Křtinskou, která pije potok Jedovnický. Potok Jedovnický sbírá prameny v okolí Senetářova, Pojdomí (okr. Višk.), Kotvrdovic a Rogendorfa, kteréž se stékají do rybníků Budkovana, Pilštáka a Dymáka, načež ubírají se k mlýnům Jedovnickým, pod nimiž se vlévají do horského chobotu, uzavřeného příkrými rozervanými skalisky. Zde pro-padají se (ve výši 340 m) s velikým rachotem do země, odkudž po hodinové podzemní pouti vytékají nad Josefovem ze skály (297 m) a spojují se s potokem Křtinským. Na podzemní cestě sesíleny jsou vody Jedovnické odtoky četných závrtků v okolí Rudice.

K ú v o d í H a n é patří potůčky vyvěrající u Kuliřova a v Rakovci jv. Jedovnice.

V západní části okresu tekou vody do Lubě dravé, která, sesílena jsouc potokem Malolhoteckým, Lažánkou

a u Skaličky překračuje hranice okresní a vlévá se do Svratky pod Tišnovem.

Z rybníků největší jest Pilšťák 42·24 ha, Budkovan 11 ha a Dymák 0·74 ha u Jedovnic, Návesník 0·622 ha a Maceška 0·479 ha u Kotvrdovic a Zámecký u Černé Hory; mimo to má téměř každá horská víska rybníčky menší.

Podnebí.

V údolí řeky Svitavy a Bejkovky jest podnebí mírnější, než v horách vysočiny Dražanské. Rozdíly tyto jsou patrné hlavně s jara a na podzim. Tlak vzduchu jest 696 mm, kolísání činí 32 mm.

Největší teplota bývá koncem července, na horách až 27° C, v údolích až 31°, nejmenší koncem ledna dle polohy — 24° C — 20°. Průměrná teplota obou krajův jest 6°—7·5° C.

Dle ročních počasí jest průměrná teplota v údolích: v zimě 1°, s jara 7°, v létě 16°, na podzim 9°; na horách: v zimě 2·3°, s jara 6°, v létě 13°, na podzim 3°.

Studených dní pod — 0° C bývá na horách 60, na Svitavě 54, jasných 101, u Blanska 40; deštivých 36, bouřek 10—28, krupobití 1—3.

Srážky vodní mají výšku 65—70 cm. První sníh padá na horách koncem října, na Svitavě později, poslední koncem dubna. V horách leží sníh průměrně o tři neděle déle nežli v dolinách. První mrazy nastávají počátkem října, poslední koncem dubna, často i počátkem května. Větry vanou nejčastěji severní a západní; bezvětrných dnů bývá 20.

Květena.

Půda v údolích i v Krasu jest úrodná, na vyšinách kulmových však méně plodná, většinou zalesněna. Pokud sahá pamět, bývaly v okrese lesy. Ještě před stem let byly Hořické kopce porostlé starými lesy bukovými a dubovými, i většina planiny Dražanské. Nyní jest setřen tento přirozený ráz krajinný, a lesy pěstují se racionálně, hlavně jehličnaté, v nichž má převahu les smrkový.

Ačkoli západní svahy vysočiny Dražanské vynikají velikou rozmanitostí povahy půdy, přece pestrost květeny okresu není zvláště značná, a počet druhů divoce rostoucích pácí se na 1000

jedincův. Vyniká hlavně druhy rostlinnými, jež rostou na půdě vápencové.

Z oddělení řas ruduchovitých nalezneme v Punkvě na kamenech žabí símě obecné. Značné jest množství a pestrost lišejníků pokrývajících skaliska a stromy. Jsou to na př. růžkatec ostnatý, stužkovec moučnatý, pevnokmínek okornatělý a plstnatý, různé dutohlávky, puklířka islandská, žlutá, plotní a moučnatá, různé terčovky, různé havnatky, vzácný štítkovec vakovitý, pupkovka babulkatá a j. Květena mechu není dosud prozkoumána. Některých připomíná dr. Fr. Slavík z Macochy. S lišejníky počtem závodí kapradiny a trávy. Z řady oněch budtež vytknuty: hasivka orličí, různolist, bindas (od Punkvy), různé odrůdy slezinníků, na př. vzácný sl. zelený (od Punkvy), kapraď laločnatý a ostnitý puchýřník křehký v různých formách, vratička obecná (z údolí Svitavina). Z ostatních tajnosnubných budiž připomenuta zde rostoucí plavuň pučivá, kterou nazývá lid jelením růžkem.

Z trav jsou nejdůležitější: tomkovice jižní, vzácná pěchava modrá i z Macochy známá, strdivka jednokvětá, milička menší, vápna milovná košťava sivá, košťava bledá a žlábkovaná, sveřepec drsný ve žlebech; na modrých lukách rostou vzácné ostrice, o. Davallova, ježatá, nízká, chlumní a převíslá, suchopýr mnohoklasý, šachor hnědý. Suchému žlebu a údolí Holštýnskému význačný jest tis, jediné zde samorostlý na Moravě. Z liliovitých tu rostou mimo jiné lilie zlatohlavá v údolí Punkvině a zvláště hojně v údolí Svitavině pod Blanskem, krivatec nejmenší, česnek medvědí, kokořík přeslenatý, a vzácné vstavačovitě: koralice vrostlá, bradáček vejčitý, krušík širolistý, okrotice červená v údolí Svitavině pod Blanskem, o. mečolistá, vzácný sklenobýl bezlistý a vstavač nachový. Z dvouděložných bezkorunných uvádíme prysec plochý, p. sladký, vzácnou olši svraskalou, břizu pýřitou od Jedovnice. Ku rdesnovitým patří štovík pobřežní, lýkovec vonný, vedle lýkovce obecného v celém území porůznu. Zvonek hadincovitý a z. bononský jsou vzácné zvonkovité. Ze složnokvětých rostou tu mezi jinými: škarda ukousnutá, čertkusolistá a bahenní; několik druhů jestřábníkův. Pak smetanka růžkatá, prasetník kořenatý, hvězdnice chlumní, hnidák obecný, pelyněk pravý, starček Fuchsův, konopáč, srpek barvířský, chrpa porýnská (z údolí Svitavina), pcháč bělo-

hlavý (od Sloupa) a p. šedý. Ze srostloplátečných uvádíme: kozlík bezolistý, mařinku vonnou a drsnou, svízel hladký, jarní a okrouhlolistý, hruštičku zelenokvětou, zimozelen okoličnatý, jednokvitek evropský, šantu kočičí, konopici žlutokvětou, čistec německý (od Punkvy) a horní (od Macochy), podhýlek šupinatý, všivec lesní, rozrazil ožankolistý, náprstník hlinožlutý, diviznu knotovkovitou, známý rulík zlomocný, hořec křížatý, karpatský (od Sloupa) a německý, pupkovec pomněnkovitý, pomněnku řídkokvětou, kamejku modronachovou, vodní bublinatku zanedbanou a známý lesní brambořík. Z prostoplátečných vzácnější jsou: pižmovka, lomikámen vždyživý a trojlaločný, rozchodník huňatý, netřesk střešní a skalní, mišpule skalní, kuklík potoční, vzácné mochny, m. přímá, šedivá, dlouholistá a převislá. Flora ostružinníků není mnohotvárná jako na východním svahu vysočiny Dražanské, ale vykazuje přece některé vzácné druhy, na př. o. slezský Formánkem objevený, o. chlupatokmenný, Gremlíuv, zlábkovaný a řasnatý. K nim druží se některé vzácné růže, na př. r. Oborného, r. sívá a r. nicí.

Vzácných motýlokvětých tu roste málo, na př. vikev lesní; jsouť většinou domovem v jižnějších okresech. Dále uvedeny buďtež: šfavel tuhý, třezalka horská, sléz velkokvětý, hvozdík prorostlý, knotovka lesní, violka divotvárná, penízek horní, tažice skalní, měsíčnice lesní (Macocha), hojná kyčelnice devitilistá a cibulkonosná, dymnivka dutá a bobovitá, žluťucha orlíčkolistá a ploštičník smrdutý (mezi Sloupem a východem Punkvíným), srstka horská, čarovník obecný, prostřední a horský; vrbka chlumní, čtyrhenná a Lamyova, a dřín.

Z okoličnatých jsou tu: žindava evropská, jarmanka větší, prorostlík srpovitý, sesel široolistý (v údolí Punkvíně), smldník jelenní, krabílce zápašná; mázdřinec rakouský (v Kateřinském údolí); k nim druží se ještě klokoč, vítod ostrokrídlý, len srstnatý a kakost hnědočervený. Zvláštní zmínky zasluhuje dříšťal obecný, jenž na Ostrovsku roste tak hojně, že poškozují oseň, zejména pšenici a žito.

Zvířena.

Za doby diluviální byla zvířena našeho okresu mnohem bohatší než nyní. Ze ssavců nejčtetnější jsou netopýři, obývající

četné jeskyně, šelmy, mající zde hojně úkrytův, a hlodavci. V zimě v jeskyních visívá v těsných skupinách netopýr obecný, vrápenec malý zavěšen bývá jednotlivě. Jiné řidší druhy netopýrů jsou: srostlouch ušatý a černohnědý, netopýr brvitý, hvízdavý, peřestý, Nilsonův, vousatý a pobřežní a vrápenec podkrovní. Hmyzožravci zastoupeni krtkem, rejskem obecným, vodním a zakrslým a ježkem. Z dravců žijí tu liška, lasice, hranostaj, tchoř, kuna skalní i lesní, jezevec a vydra. Vydra bývá hojnou na Svitavě, odkudž činí daleké vycházky na odlehlé potoky a Punkvou prodirá se i do Macochy; také objevují se zde stopy kuny.

Počtem nad jiné vynikají hlodavci: veverka, sysel, také plch obecný, zahradní a liskový, (v rovinách údolí Svitavina) křeček, potkan, myš domácí, lesní, rolní, zřídka myš nejmenší, hraboš lesní, vodní a obecný, zajíc a divoký králik a jiní. Z vysoké zvěře honí se všude srnec, kdežto jelen k nám zavítá ještě zřídka; dříve byl chován hojně s divokými prasaty a muflony v oboře Jedovnické, nyní zrušené.

Krásné naše hory hlubokými lesy porostlé hostí dosud hojnost ptactva všelikého druhu.

Stěny v Macoše a v okolí ožívají kavky a rorýsové, jen zřídka hnízdívají tu výři; skaliska u Vilémovic a Ostrova obývá vzácný drozd skalní a šoupálek zední. Na Punkvě a Svitavě zastoupen skorec, pod Sloupem pozorován lejsek malý. Na rybnících Jedovnických hnízdí kromě druhův obecných též roháč velký; v době tahu lze viděti čelné ptactvo vodní a bahenní, jmenovitě různé druhy kachen, čirek a polákův.

Ze vzácných zabloudilých a zde ulovených budtež jmenování sup bělohlavý (r. 1879 tři kusy zastřelené u Blanska), orel skalní (ulovený r. 1881 u Blanska, 1885 u Dolní Lhoty, 1886 u Doubravice); orel krátkoprstý (r. 1892 u Černé Hory), zorav (r. 1882 u Doubravice), morčák velký (r. 1884 u Rájce), kachna koholka (r. 1893 u Černé Hory), kormorán (r. 1886 u Jedovnic a jiný dříve u Doubravice).

Plazů jest v okrese málo; hojna jest ještěrka obecná a slepýš, užovka, na skalách pořídka žije zmije obecná. Z obojživelníků se vyskytují mlok skvrnitý, hojněji čolek hřebenatý a tečkovaný.

Ryb jest hojně ve Svitavě, v níž žije kapr, štika, jelec, parma, podoustev, bělice, pstruh, karas, hrouzek, mřínek

a střevle. V Punkvě hojný pstruh. Střevle a mřínek žijí i v horských potocích: Bílé Vodě, Žďárné, Luze, které se propadají do země.

Umělý chov ryb, hlavně kaprů, zařízen v rybnících Jedovnických, Kotvrdovském, Ostrovském, Černohorském a Rájeckém.

Z drobné zvířeny nejzajímavější jest zvířena jeskynní našeho Krasu. Některé druhy její žijí v jeskyních a též na povrchu zemském, jiné však p o v ž d y vnitř v podzemních dutinách, a nikdy se nevyskytují mimo ně. Zkoumáním těchto zvířátek zabývali se již prof. Kolenatý, Jul. Müller a Dr. Jindř. Wankel, nejnověji vnuk posledního Karel Absolon. Hlavní typ našich jeskynň jsou š u p i n u š k y (45 druhů). Také se zde zdržují měkkýši, brouci stonožky, pavouci a korýšové.

2. Osazování krajiny.

Nejstarším obydlím lidským před tisíceletími jsou jeskyně: Balcarova skála u Ostrova, Kůlna u Sloupa, jeskyně Šošůvecká, Michalova díra u Lipovce a některé dosud málo prozkoumané sluje v údolí Punkvině.

Z m l a d š í d o b y k a m e n n é nalezli jsme větší část zbraní v Blansku, Bořitově, Holešíně, Holštýně, Jedovnici, Klemově, Klepačově, Kotvrdovicích, Lažánkách, Lipovci, Němčicích, Ostrově, Rogendorfě, Rudici, Senetářově, Šošůvce, Těchově, Vilémovicích, Závisti a v Žernovnici: Obce tyto ovšem tehda ještě nebyly, ale z nálezů těchto zbraní u nich možno souditi, že valná část okresu již byla oživena člověkem.

Z d o b y k o v o v é nalezena zaniklá osada v Bořitově, vedle níž rozkládá se i rozsáhlé pohřebiště popelnicové. Konečně setkáváme se v okrese s předky našimi; ale ani o nich neumíme sdělit, kdy přišli sem. Zdá se, že stalo se tak již dříve, než nás učí dějiny. Zbytky staroslovanské osady nalezli jsme u Blanska a Bořitova, kdež bylo i pohřebiště s kostrami, asi z 9. stol. po Kristu.

Osady.

Naši předkové rozšířili se po okrese v rodinných zádruhách, Vyhledali příhodná místa a založili osady, jimž veleli starostové,

kteří sídlili na tvrzích, malých to dřevěných budovách, kolem hlubokým příkopem ohrazených. Tak vznikly staré obce Bořitov, Petrovice, Milonice, Jenč, u nichž namnoze lze spatřiti zbytky tvrzí.

Rodinný tento život vymizel. Později jednotlivé obce sloučeny ve větší panství, na př. Holštýn, Doubravice, Černá Hora a jiné.

Mnohem mladší jsou obce, které vznikaly usazováním poddaných v rozsáhlých lesích. Obce tyto mají obečejně ve znaku sekery, rádlo, krojidlo a jiné. Takového vzniku jsou na příklad: Olešná, Hořice, Olomučany. Nejmladší jsou obce vzniklé rozdělením pozemků, které pánům neposkytovaly mnoho užitku; Rogendorf, Karolín, Mariánov.

Obyvatelstvo okresu valně se rozmnožilo usazováním dělníků, jimž stavěny domky obyčejně v jedné neb dvou řadách, štítů proti sobě obrácených. Původu toho jsou: Klepačov, kolonie Chaloupky u Jedovnice, Obora u Těchova, Čechy u Kotvrdovic, Husova a Žižkova ulice u Blanska a jiné.

Dle půdorysu možno veškerý osady okresu rozdělit na okrouhlí, kde domy jsou seskupeny do kola (Újezd), osady podélné, tvořící podélnou náves (Lažánky, Němčice) a osady nepravidelné, kde se stavěly domy dle polohy půdy (Vavřinec, Suchdol, Šošůvka). Městečka jsou: Blansko, Doubravice, Černá Hora, Jedovnice a Sloup; ostatní obce jsou vsi a kolonie.

J m é n a nejstarších obcí jsou česká; ze jmen vlastních vznikly: Bořitov, Holešín, Jenč, Sv. Kateřina, Klemov, Milonice, Spešov, Šebrov, Vilémovice, Těchov, Vavřinec. Podle zaměstnání obyvatelů dána jména obcím: Hořice (vypalování lesů), Hutisko, Lubě (lub), Žďár (vypalování lesů), Žernovník (žernov = mlýnský kámen). Dle přírodních poměrů jmenují se: Černá Hora, Doubravice, Ostrov, Rájec, Ráječko, Rudice, Sloup, Suchdol, Jestřebí, Lípovec, Olešná, Šošůvka. Dle původu obyvatelů: Lažany, Olomučany. Známého původu jsou: Lhota (lehota = úleva) a Újezd. Nově založené obce mají názvy dle rodných neb křestných neb vlastních jmen: Karolín (Karolina z Roggendorfa), Mariánov, Molenburk (Karel Ludvík hr. Roggendorf, svobodný pán z Mollenburka dle osady v Dol. Rakousích), Rogendorf (hr. z Roggendorfa).

Jméno Blansko označuje místo, kde stála osada Blánice (blanari neb blanáci jsou řemeslníci, zabývající se zpracováním blan).

Během dob byla některá jména změněna, na př.: Spešov (Spěchov = Spěch), Šebrov (Všeborov = Všebor), Housko (Hutisko), Šošůvka (Sosnůvka).

Německého původu jsou: Kulířov = Kyrlein, Kotvrdovice = Gottfriedschlag, Senetářov = Sonnendorf, Holštýn = Hohlstein.

Hrady, tvrze a panství.

Hrady byly v Blansku, v Suchdole (Staré Zámky, dříve také Blansko), Doubravici, Holštýně, Olomučanech (Nový Hrad), Rájci, Černé Hoře. Tvrze a dvorce, z nichž namnoze dosud se uchovaly základy neb valy, byly v Kotvrdovicích, Milonicích, Petrovicích, Rudicích, Újezdě, Vilémovicích, Lhotce, Olomoučanech, Bořitově, Jedovnici.

Během dob sloučeny různé selské majetky v panství, jichž střediska byla;

Blansko. K němu patřily počátkem 14. stol.: Suchdol, Vilémovice, Veselice, Olešná a některé jiné, většinou zaniklé obce.

Černá Hora r. 1388: Žernovník, Bořítov, Milonice, Újezd, Lažany, Klemov, Spešov a j.

Doubravice r. 1358: Doubravice (městečko s farou a hradem), Němčice s farou, Kuničky a zaniklé vsi Valtinov a Privýšina.

Holštýn 1360: Kulířov, Kotvrdovice, Vilémovice, Jedovnice, Lažánky, Lípovec, Housko a jiné částečně zaniklé osady, částečně v okrese sousedním.

Některé dědiny patřily dvěma i třem panstvím, a dle toho měly části osad i svá jména, jak zřejmo při popise jednotlivých obcí.

Ze šlechty měli tu majetek delší dobu jmenovitě: v Blansku rodové Žalkovských ze Žalkovic, z Rožmitála, z Gellhorna, Salma; v Černé Hoře rod pánů z Černé Hory, z Boskovic; v Doubravici rod pánů z Doubravice, Boskovic, Kunštatů a Sovince; v Holštýně rod pánů z Holštýna; v Jedovnici rod pánů z Jedovnice, Tunklové z Drahanovic, p. z Valdštejna, ze Želetavy, z Drnovic; v Novém Hradě (na Nových Hradech) rod pánů z Nového Hradu, z Boskovic, Liechtenštejna; v Rájci rod pánů z Rájce, Kunštatů, Drnovic, Heissensteina, Roggendorfa, Salma atd.

3. Obyvatelstvo.

Původní obyvatelé okresu byli Čechové, proto také mají osady pouze česká pojmenování. Ale již za 13. a 14. věku shledáváme zde snahy germanisační, jichž původcové byli jednak rodina pánů z Holštýna, jednak a to u větší míře někteří biskupové olomučtí, z nichž nad jiné vynikal Bruno za Přemysla II. Tito hlavně v rozsáhlých lesích východní části okresní usazovali německé kolonisty, jak svědčí již i jména dědin, na př. Bruno, Rohrbach, Hohlstein, Merlingschlag, Theuwald, Zybetschlag, Sonnendorf, Gottfriedschlag a p.

Vesnice německé většinou zmizely, když krajinou táhl Prokop Veliký, takže v 16. a v pozdějších stoletích více se o nich nečiní zmínky, aneb opět byly olidněny obyvatelstvem českým, a tím jména jejich se změnila, na př. z Gottfriedsschlag na Hospridovice neb Kotvrdovice, Sonnendorf—Senetářov a j.

Osad bylo dříve mnohem více. Dočítáme se o 39 obcích, po nichž se nám dochovaly pouze kusé zprávy, někde jen topické jméno neb tradice, jinde nemůžeme ani povědět, kde byla osada.

Zanikly za válečných bouří v XV.—XVII. století.

Život lidu.

Lid v okrese jest rolnický, který místy uchoval si ještě kroj i staré zvyky, a dělnický, hlavně kolem Blanska, který častými cestami i styky s jinými kraji nabyl poněkud rázu kosmopolitického.

Jádro lidu jsou rolníci, bodří, zbožní a otevření venkované, ale i pověřiví a k cizincům velmi nedůvěřiví.

Domy, dříve vesměs dřevěné, dnes stavějí se obyčejně až po okno z kamene, ostatní část z vepřovic, zřídka z cihel. U domu někdy i v předu bývají zahrady, ohrazené tyčkami neb opletím, ve východní části i vysokými terasy z kamenů narovnanými. (Rudice, Ostroh, Vilémovice).

Rolnické usedlosti jsou obyčejně u sebe a slovou dědina; položeny jsou z pravidla průčelím do návsi a bývají od sebe odděleny úzkými uličkami, (mezírkami). V předu jsou „seknice“, síň a průjezd. Za ním jest konírna, kravárna a plevník, pak kůlna. Ostatní část, vyplněná do obdělíka, jest dvorem, který

jest v zadu napříč uzavřen stodolou, za níž prostírají se humna a většinou zcelené pozemky.

Ve světnici bývá v rohu stůl, kolem něho lavice, v opačném koutě velká kachlová kamna s pekárnou, vedle nichž jest také lavice. Mimo to bývají zde 1 až 2 postele (ložnice), z nichž peřiny přehozeny jsou na bidlech, a truhla, u bohatších i „harmara“.

Chalupníci bývají také pohromadě a mají podobné zařízení, jak na statcích, jenže vše v malém. Domky dělnické stávají v řadách se štíty na cestu obrácenými.

Domy kryty jsou dnes většinou tvrdě, v horách dochem; dříve i štíty byly dřevěné, buď z prken neb z hůlek slamou propletených a maltou nahozených (svisle). Dvěře v horských osadách chráněny bývají stříškou, která někdy stojí na sloupcích; takto vzniklá pavláška zakrývá se na zimu chvojím.

K r o j národní v západní části vymizel úplně. Dříve nosili muži vysoké boty, lýtkovice, zvané udávené; neboť kůže měkká na lýtkách byla nahoře přeložena. Kalhoty byly „koženky“, na košili oblékala se tmavomodrá vesta, nahoře upjatá tmavými kostěnými knoflíky, někdy tmavomodrý „špenzr“. Na krk uvazovali červený „tytajový“ šátek, hlavu pokrývali širokým černým kloboukem, nahoře plochým se dvěma šťapci v zadu. V zimě odívali se modrým pláštěm se dvěma límci, z nichž jeden byl široký až po pás, druhý nahoře užší. Pod kloboukem nošen míšek (mimič), který se přetáhl přes uši. Ženy nosily nízké střevíce, bílé punčochy, krátkou kanafasku bílou s červenými pásy, bílý fěrtuch v rozích vyšíváný neb modrý „blanketový“, kabátek hedvábný neb soukenný, zelené, modré neb černé barvy, v zadu s „opičkou“, a nahoře „nabíranými“ úzkými rukávy. Hlavu zaodívaly „tytajovým“ šátkem neb nosily bílou, v rozích také bíle vyšívanou „šatu“ (Bořitov).

V západní části okresu podnes tu onde najdeme zbytky kroje původního. Nosí se vysoké boty, koženky nejdříve žluté, a ušpiní-li se, dají se obarvit na černo. I muži mívají korduly černé, modré, nejčastěji červené se žlutými knoflíky. Hlavu pokrývá v létě nízký klobouk se širokou střechou, v zimě schořovice, sobolovice neb beranice tvaru hulánských čepic se šťapcem, pod níž také nosí „michlovku“, pletenou čepici. Na cestách v zimě užívá se všeobecně bílé haleny s kapucí, do chůze krát-

kého, beránkem podšitého kožichu. Děvčata nosí také kordulku, krátké, pestře barvené sukně; okolo Jedovnice uvazují šátek pod bradu, okolo Molenburka nosí se šátek již svázaný na záušnice.

Každá obec tvoří téměř rodinu, jejíž členové pevně lnou k sobě, a to tím více, čím jsou blíže příbuzní. Druh druhá oslovuje křestním jménem a nejmenuje ho příjmením, nýbrž buď přezdívkou dle chalupy, neb přidává křestní jméno otcovo někdy i matčino (Vincek Michalů (přezdívka u Michalů na domě), Mánek Vinčiných (matka se jmenuje Vincencie), Hanča Bářina a p.

Obce škádlí se a dobírají sebe vzájemně a tropí si zerty. V Ráječku na př. musí mítí ponocného od jinud, jelikož každý domácí má prý vole a zpátečným vanem vzduchovým troubil by 24 hodin na místě 12; v Žernovnici na hody krmí dráteníka, v Lažánkách nemají prý vrabcův a j. Někdy různě překřtívají své sousedy, tak v Olomučanech jsou plócali, v Lažánkách veveráci, v Ráječku štajeráci, v Rogendorfu krvavníci, v Jedovnici kaničkáři, ve Vilémovicích knedlaři, v Lhotce zákonníci, ve Vavřinci vavrňáci a p.

Mluva lidu. V městečkách mluví se nářečím spisovnému jazyku blízkým, ale často, již v předměstích a na vesnicích vůbec, dialektem, který se valně liší od nářečí českého. Možno zde různiti dvoje podřečí; v okolí Blanska zaměňuje se kmenová samohláska *o* v *u*; na př. tu belo k dutrhání (bylo to na smích), putvura člůvek (šelma), hanu, cube (ano, coby). V mor. Krase a na vysočině Dražanské rozšířeno jest podřečí, jakým se mluví na celé této náhorní rovině, na př.: Děvčátka melý, debeste tu věděly, bele beste se zhruzily.

I jednotlivé obce valně se liší jazykem, tak na př. ve Vilémovicích nápadny jsou skupeniny souhlásek, které se vesměs vyslovují jasně: déchšč plochšči, dechščička, hóchšč (lesní houština) a podobně.

Na západní straně okresní toto *o* přeměněné v *u* nevyslovuje se úplně, slyšíme spíše směs z *u* a *o*.

Život obyvatelů v rovinách jednak pro úrodnost krajiny, jednak pro výdělek v továrně získaný jest uspokojivý; na horách však pro nevalnou úrodnost a drsnost klopotný, výdělkův jest málo, bídy, hlavně v zimě mnoho. Někde se nepeče ani chléb, a celoroční stravou jsou brambory a zelí, nápojem kořalka.

Lid jest pracovitý — denně dochází i po dvě hodiny cesty za korunovým výdělkem.

Děti k nám nosí vrána pod křídlem, sedne na okno, rozbije je a vnese do světnice. Nejde-li dlouho, vyvolávají na ní děti:

„K nám, k nám, vráno, máme plínky a peřínky, potřebujem Kateřínky“, a sypou vráně za okno mák.

Některé dítě narodí se v „póčko“, má vrozenou sílu a dvojitou kůži.

Narodí-li se dítě, zavine se do peřiny, za povíjan zastrčí se růženec, aby k němu neměly moci divoženky; z té příčiny jinde (Spešov) k dítěti dává se válec na prádlo. Divoženky bydlí v děrách, na př. v Balcarově skále u Ostrova a v Kolně u Sloupa. Nad touto slují na „Bradínách“ oral jednou pacholek ze Šošůvky, na nějž volaly divoženky: „Sedláčisko, hodělé mně lopatisko, dám ti koláčisko“!

Do první koupele hází se dítěti peníz, který patří babičce, jež chodí říkat také o kmotry.

Dříve tak činil otec, který často padl na kolena a pro Boha prosil kmotra, aby mu prokázal čest, začez míval před ním velikou úctu; šel-li kolem stavení jeho, smekal a křížoval se.

Z různých známek dítěte lze souditi také o budoucnosti jeho; má-li dítko modrou žilku na nose, aneb narostou-li mu dříve nahoře zuby, „homře“, máli na hlavě „vlka“ (dvě štětičky vlasů), bude šťastno. Dovede-li dítko napřed říci „tato“, přivolá hocha za nástupce. Za hračku dává se dítěti klíč na hryzáni, aby brzy „rozvázalo“ (Blansko). Které nemluvně bývá česáno hřebem, nemluví dlouho. Velkou událostí jest vzrůst zubů; při tom často s dítětem hrávají andělíčkové, někdy dostává i „božec“. Vypadne-li dítěti zub, hází se přes hlavu a říká se: „Tomáš zobíček koščené, hať mně narůste za ně železné.“

O „smrtné neděli“ chodí děti se smrtkou nebo smrtákem. Po obchůzce se známým říkáním házejí smrtáka do vody, ve Vilémovicích však shazují jej se skály, zavlekou pak do jeskyně a zde spálí. Odtud název jeskyně „Smrtní“.

Hoši pěstují různý tělocvik, staví suchou vrbu, lámou kroupy, kalupěi na vemblódě, kutoulí bečkou a j.

Po odvodě aneb po příchodě z vojny pomýšlí se na ženění, které koná většina z důvodů rozumových, při čemž rozhodují

peníze. Nicméně i zde vyskytují se tvrdé palice, které rodičům činí odpory.

Svatba hlučná trvá často i po tři dny; zvyky o ní jsou všeobecně známy.

Stane-li se žena matkou, vykázán jí zvláštní kout, kamž dá se postel zakrytá koutnicí. Odtud nemá žena vycházeti po šest neděl. Jde-li dříve na pole, strhne se krupobití, jde-li do hostince, bitka, a stává se zhusta, že taková jinými ženami v pravdě násilím vyváděna bývá ven (Spešov). Na koutnici zavěšen býval v i n e k a růženec, kteráž oba předměty dostává dcera od matky před svatbou.

V nemocech užívá se velmi mnohých léků prostonárodních.

Obrady pohřební, jakož i zvláštní obrady za doby nemoci svědčí o neobyčejné úctě a šetrnosti k nemocným a k nebožtíkům.

Velmi přísně soudí lid o samovrazích. Kdo najde oběšence, má mu dáti tři policky; neboť jen tak uleví duši jeho. Ještě před šedesáti lety byli samovrahové pochováváni na hranicích lesních, a rýčem byla jim uřezávána hlava; podnes pochovávají se na místa nesvěcená.

P o d d a n s k é p o m ě r y byly tu podobné jako v sousedním okrese Brněnském. Mimo úrok dávali vrchnosti slepice a vejce na panství Rájeckém; platili za ně ve Sv. Kateřině a Šebrově poddaní z dilu k panství Kuřimskému příslušného; lískové ořechy a houby sbíraly a odváděly obce u Blanska a Rájce; konopě předli u Černé Hory ve 4 vesnicích, v Bořitově, Jablonanech, Spešově a Voděradech (okr. Blansko), a ve 2 nových osadách u Rájce, v Molenburku a Rogendorfě.

V polovici XVIII. století robotovali obyčejné sedláci s potahem týdně 3 dni, ze $\frac{1}{4}$ lánu 3 dni pěšky, chalupníci podle velikosti pozemků 1—3 dni, podruzi 1 den týdně; o žních více: na panství Blanském sedláci a podsedkové 4 dni týdně, na Černo-horském sedláci v Bořitově vedle jízdní roboty také denně pěši s 1 osobou, podsedkové a chalupníci každý všední den (mimo Černo-horské a Jestřebské).

Nejvíce obcí patřilo zde k panství Blanskému, Černo-horskému a Rájeckému; Lhotka k Boskovskému, Olomučany k Po-
zoříckému.

Rozděleny byly a jiné vrchnosti a někde též jiné povinnosti měly tyto obce: Hluboké dílem k panství Černo-horskému, dílem

k Lomnickému a Boskovskému; Lažany dílem k Černé Hoře, dílem k panství křižovnickému v Hruškách; Lhota Dlouhá k Blansku a Černé Hoře; Milonice k Černé Hoře a Kuřimi; Sv. Kateřina a Šebrov k Blansku a Kuřimi; Újezd většinou k Hruškám, ostatní části k Blansku, Černé Hoře a Boskovicům.

Blíže zpráva o poddanských poměrech jest u jmenovaných panství a obcí.

Roku 1835—1847 vykoupili se mnozí poddaní z celé roboty, ostatní později. —

Z bývalých kontribučních fondů byly r. 1864 udělaný kontribuční zálohy. V okrese zdejších mají úhrnem jmění 224.248 K 40 h, 1098 podílníků v 62 obcích; nejvíce z bývalého panství Rájeckého 189.135 K 62 h, Černoohorského 75.690 K 2 h, Blanského 42.756 K.

(Reg.)

Obecní záležitosti.

Obecní záležitosti řídí starosta, jemuž přidělení jsou radní. Do roku 1848 větší důležitost měl rychtář, velkostatkem ustanovovaný.

Tam, kde obec patřila k více velkostatkům, bylo i více rychtářův, a vesnice dělila se na strany, na př. ve Vilémovicích na Rajčáky, Blanšáky a Pozořické. Různé strany měly místy i svoje hostince a úřední pečeti a také různé roboty.

Ve znaku mají vesnice nejčastěji předměty hospodářské neb řemeslnické, na př. radlici, krojidlo, srp, kozlík, pole žitné, jindy dle významu jména osadního, na př. koně (Kuničky).

Větší osady a městečka dostaly i zvláštní znaky od panovníkův, obyčejně po žádosti majetníka velkostatku (Jedovnice, Blansko, Doubravice, Černá Hora).

Z dějin všeobecných dotkly se našeho území války husitské, válka mezi králem Jiřím Poděbradským a Matyášem Uherským, loupežné výpravy různých pánů, popsané u jednotlivých obcí, válka třicetiletá, hlavně švédskofrancouzská, méně války slezské a Napoleonské.

Obecní jmění ještě před stem let bývalo veliké, a kde byla shoda mezi občany a pevnost, nezlomená ani tresty tělesnými, nedaly si odciziti a zachovaly obce velkou část jmění (na př. Vilémovice, Doubravice, Lhotka), jinde hlavně bázlivostí

1.

2.

3.

4.

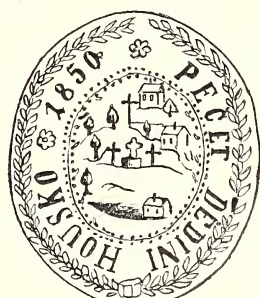
6.

7.

5.

11.

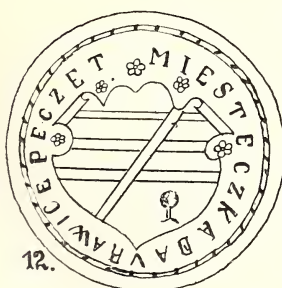
10.

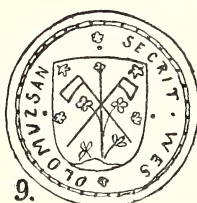
8.

13.

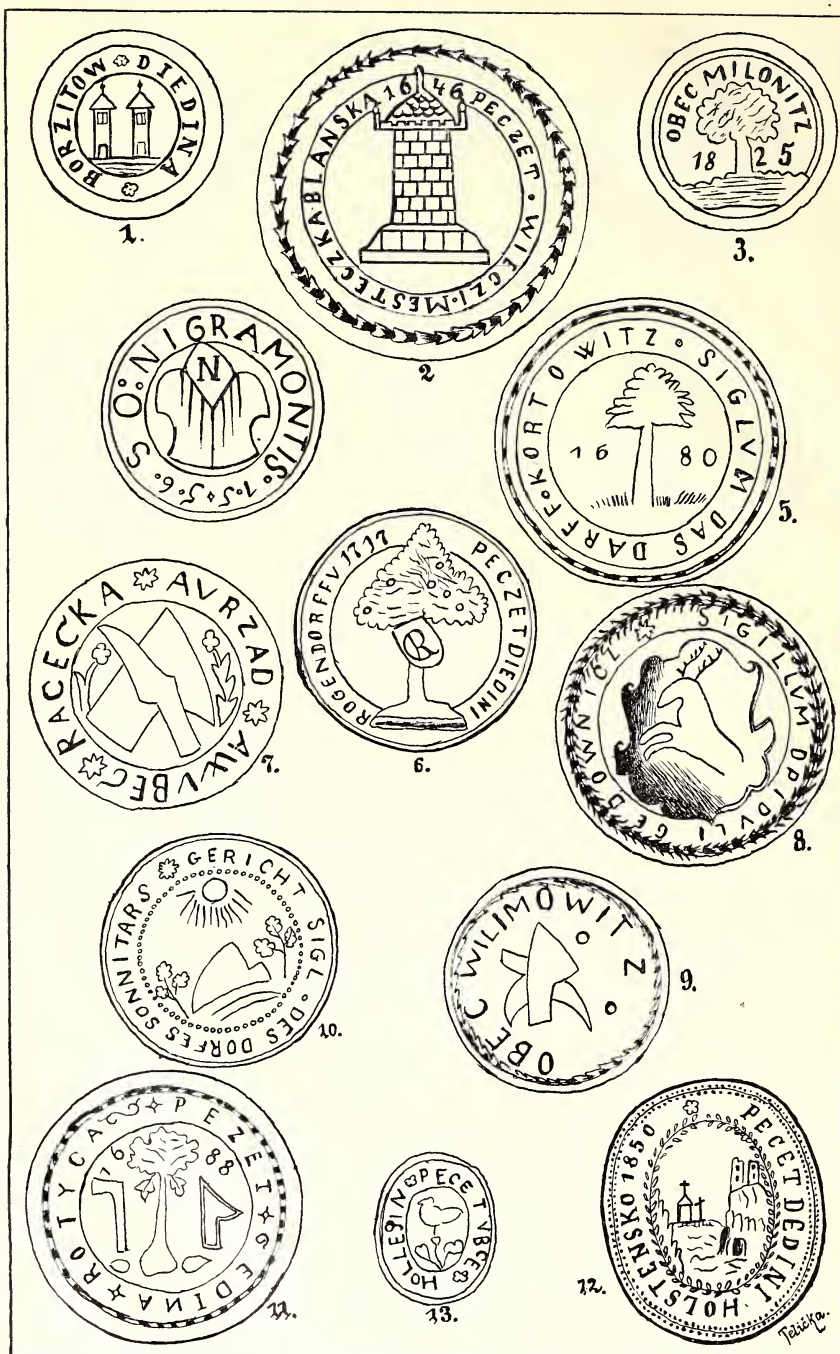

12.

9.

Obraz 5. Pečeti obci.

Obraz 6. Pečetí obcí.

občanův a podplácením úřadujících byly pozemky obcím odňaty a přivtěleny velkostatkům.

Rozhraním jest zde rok 1848.

O poměrech poddanských jest promluveno u jednotlivých obcí. —

Hospodářství.

Povrch půdy okresní měří 299 km² 9119 ha 31 a, rozdělen jest na 82.684 parcel.

Z toho připadá plodné půdě 292 km² 19 ha, ploše zastavěné 1 km² 67 ha, půdě neplodné 6 km² 1 ha. Z plodné půdy jest 40% roli, 11% luk, ostatní patří lesům.

Polní hospodářství jest dosti uspokojivé, chov dobytka pokulhává. Chov ovcí, dříve rozsáhlý, vymizel téměř úplně; chudina hojně pěstuje kozy. Všude chovány jsou husy, slepice, u vod i kachny. V některých obcích, na př. ve Lhotce, v Újezdě, Bořitově, Blansku, Kotvrdovicích zabývají se včelařstvím. Z plodin pěstují se všude žito, ječmen, brambory, oves, v údolí Svitavském a Bejkovském i cukrová řepa a pšenice, v horách krmná řepa (rábka). Luštěniny a mák sejí se málo, více hrách, a řepku sijou velkostatky. Lesy téměř výhradně náležejí velkostatkům. Rolnictvo má hospodářský spolek okresní v Blansku a združuje se namnoze k průmyslovým podnikům, založilo na př. mlýn v Jedovnici, mlékárnu v Bořitově, pivovar v Černé Hoře a j.

Průmysl.

Průmysl jest velmi rozsáhlý, hlavně hornictví a železářství.

Počátek dolování spadá již do předhistorických dob, o čemž svědčí vykopané zásoby rud v okolí prastarých železáren mezi Rudicí a Habrůvkou. Pokud máme historické zprávy, dolovalo se v okolí Blanska již po dvě století, do roku 1812 úplně bez plánu. Teprve toho roku povolal starohrabě Salm odborníky, jejichž vůdcovstvím 43 horníků za ten rok vytěžilo 27.000 centů rudy, kterýžto výtěžek v letech 1840 vzrostl na 100.000 centův. Mimo Rudici kopala se železná ruda u Bořitova, Němčic, Špešova a Dolní Lhoty. Nyní dolování rud zaniklo téměř úplně, je-liž výroba surového železa jest příliš drahá a nemůže soutě-

žiti cenou s litinou anglickou a španělskou, kteráž jest v Blansku lacinější o 20 i více kr. na 1 q.

Ze živičních hlin kolem Olešné v křídovém útvaru již s počátku 18. stol. (Ludv. z Roggendorfa) dobýván kamenec, jehož výroba však zašla r. 1730. Zeť hr. Lud. Roggendorfa zřídil pod Olešnou a u Doubravice ledkovou huť roku 1763, která zanikla za 20 let. Lépe vyplácelo se dolování bílé, ohnivzdorné hlíny u Rudice a Olomučan, nyní zpracovávané po továrnicku; v Lažánkách ohnivzdorné cihly, retorty a j., v Olomučanech různé věci ozdobné, talíře, misky, vazy a také cihly, v Blansku cihly, ozdobná kamna a j. Na hlínu cihlářskou zařízeny jsou větší cihelny v Doubravici, Blansku, Spešově, Dolní Lhotě, Černé Hoře, Jedovnici a v Petrovicích. U Jedovnice láme se tvrdý pískovec kulmový na dlaždičky, sloupy, koryta a p., u Žernovníka užívá se permského pískovce k podobným výrobkům, u Dolní Lhoty láme se opuka a kvádrový pískovec, z něhož byly vystavěny vysoké peci Blanské.

Vápenec se hojně láme v Lažánkách, a užívá se ho částečně za štěrk, částečně ve slévárnách.

Velká moderně zařízená vápenka jest v Lažánkách, obyčejně dobývá se vápno v Lípovci, Housku, Molenburce, v Ostrově a Žďáře.

Hojnost stavebního materiálu mají lomy u Olomučan a Dol. Lhoty.

V okrese kvete železářství, soustředěné v údolí podél Punkvy od ústí až po místo, kde okresní silnice odbočuje k Lažánkám. Závody patří k Olešné, Klepačovu, Olomučanům, Lažánkám a k Těchovu a slovou „Arnoštovem“ (dle něm. „Ernstthal“); lid říká „ve zlebě“, „u Mariánské“, „Starohraběcí“ a p. Železné, ovšem velmi jednoduché závody zde bývaly již před 200 lety; již počátkem 19. stol. slynilo Blansko železářstvím; vyráběno zde železo ve vysokých pecích, a to litina skořepinová, strojová, umělecká a stavitelská. Nyní výroba suroviny i ušlechtlejšího materiálu zanikla úplně, za to vynikly závody strojnictvím.

Závody, patřící dříve kníž. Salmovi, prodány byly firmě „Daněk, Breitfeld a sp.“

Pod ústím Punkvíným po pravém břehu Svitavině jest vysoká pec Klamovka, na jejímž místě bývala válcovna kujného železa; nyní jsou zde kuplovna a slévárna. Těsně při ústí Punkvíně

jest huť Pavlina, dříve hamr, na levém břehu velká budova ředitelství závodního, na pravém moderně zařízená restaurace, zvaná „na Hamerské“. Kráčíme-li proti proudu Punkvy, máme po pravé ruce vrtárnu a soustružnu, po levé Mariánskou huť — dříve vysokou pec. Zde vyrábějí se litina, nejvíce umělecká, kamna, verandy, pavillony, balkony a p. Největší důležitost má strojo vna, která vznikla v letech třicátých z odbočné dílny strojnické. jejíž hlavní dílna byla v Blansku (nyní byt závodních úředníků „fabrika“ zvaný). Ve strojárně zdejší pracuje více než 700 dělníkův, a vystavěn zde r. 1831 ing. Trevisanem z Belgie první parostroj v Rakousku, dosud chovaný v technol. museu ve Vidni. Mimo parostroje vyrábějí se tu stroje hornické, mlýnské, hlavně válcové stolice, zařizují se cukrovary, lihovary, olejny, stroje na vyrábění zboží hliněného, turbíny, mosty, železné pilíře mostní a jiné věci.

Ke strojárně náležejí dvě soustružny, kotlárna, kreslárna, modelovna a j.

Nejdále v údolí Punkvině jest „Starohraběcí huť“, vysoká pec se slévárnou, vystavěná na místě, kde v letech dvacátých byly konány nákladné pokusy o využitkování veškeré sloučeniny suché destilace dřeva. Zde byl také objeven parafin, eupion, kreosot a mnohé sloučeniny, jejichž důležitost v lékařství a jinde teprve nyní dochází ocenění. — U Pecí vyrábějí se nyní hlavně nádoby, trouby k vodovodům, kola, setrvačnický a jiné těžší zboží. — V Blansku jsou továrny na hospodářské stroje a slevárna bratří Ježkův.

V údolí Punkvině pálí se dřevěné uhlí v milířích, jest tu velká píla a Skalský mlýn. I jinde v lesích pálí se uhlí.

Dříví skácené řeže se na pilách v Rájci, v Jedovnici (2), Černé Hoře, Doubravici, Sloupě i jinde v horských vískách.

Obilí zpracováno bývá v četných mlýnech, z nichž největší jsou v Blansku, v Jedovnici (2), Černé Hoře (2), Doubravici (2), na Punkvě (2), v Holštýně (2), Sloupě, Lubi; větrné mlýny mají Petrovice, Ostrov, Němčice, Šošůvka, Senetářov a Kulírov.

V Rájci jest cukrovar, v Jestřebí největší lihovar na Moravě; menší lihovary jsou v Černé Hoře, v Jedovnici, pivovary v Rájci a v Černé Hoře.

Zvláštní průmysl perleťářský vznikl před několika lety v Senetářově, Jedovnici, Ostrově a Kotvrdovicích, kde z ulit mořských jsou vyráběny knoflíky a jiné ozdobné věci. Umělecké

zámečnictví provozuje se v Bořitově, drobné zámečnické výrobky továrním způsobem v Němčicích. Tkalcovství provozuje se na ručních stavech ve vesnicích u Jedovnice, Sloupa a Molenburka; dřevěné náčiní jakož i soustružnické výrobky dělají se v horách v Petrovicích, Vavřinci, Němčicích a j. V Housku a v Olomučanech vyrábělo se i sklo, hlavně různé láhve a malované obrazy, všecko však již zašlo dávno, mezi jiným i papírna a 2 prachárny v údolí Punkvině.

Spojovací prostředky.

Západní část okresu od severu na jih jest prořata zemskou silnicí z Prahy do Brna v délce 10 km, probíhající osadami Černou Horou, Závistí, Milonicemi a Lažany. Okresní silnice mají úhrnnou délku 100 km (mimo to stavěny jsou nyní silnice v délce 22·5 km) v 16 tratech, a to:

1. Trať Blansko, Ráječko, Rájec, Doubravice, Boskovice až po hranice okresní; měří (10·6 km);
2. Blansko, Lažánky, Jedovnice, Kotvrdovice, Senetářov na Víškov (18 km);
3. (Víškov) Lipovec—Sloup (11·2 km);
4. Sloup, Němčice, Boskovice (5 km);
5. Černá Hora, Jestřebí, Rájec, Petrovice, Sloup, Šošůvka, Housko, Molenburk na Plumlov (21·5 km);
6. (z Brna) Jedovnice, Ostrov, Sloup (9·4 km);
7. (z Lomnice) Brřov, Žernovník, Černá Hora (6·9 km);
8. Senetářov, Lipovec (po Kojál) (3·1 km);
9. Bořitov (do Lysic) (0·9 km);
10. Rájecká spojovací silnice (0·6 km);
11. Lipovec (k Rozstání, Drahanům) (2·4 km);
12. Příjezd k silnici, k Blanskému nádraží (0·2 km);
13. Rudická silnice (0·8 km);
14. Žernovník, Lubě (do Tišnova) (3·4 km II. tř.);
15. Klepačov, Olomučany (do Josefova) (4·7 km II. tř.);
16. Ze silnice Jedovnicko-Sloupské do Vilémovic (0·9 km III. tř.).

Nedostavěné silnice jsou: Blansko-Šebrov (Lipůvka) (9 km); Žernovník, Lhotka, Lažany (7 km); Kuničky, Němčice (5 km); Bořitovem (1·5 km).

Z přehledu toho vidno, že téměř všechny obce spojeny jsou silnicemi, a vozové cesty obecní jsou všude. O silnice okresní stará se silniční okres. výbor v Blansku.

Od jihu na sever údolím Svitaviným běží trať společnosti státní dráhy v délce 15·5 km: z Brna do Blanska, Dolní Lhotou, Doubravicí ke Skalici a dále ku Praze. Stanice nákladův jsou v Blansku a v Rájci, zastávky vlakův omnibusových

v Blansku, Dolní Lhotě, Rájci, Doubravici, osobních vlaků v Blansku a v Rájci, dvou rychlíkův jen v Blansku.

P o š t o v n í úřady jsou v Blansku, Černé Hoře, Rájci, Jedovnici a Sloupě, telegrafní v Blansku, Rájci a Černé Hoře. Závody Blanské a Rájecké jsou telefonicky spojeny s Brnem.

Spolky a humanitní ústavy.

Záložna občanská a městská spořitelna jest pouze v Blansku, jinde zanikly. Kontribučenské fondy jsou v Blansku, Rájci a Černé Hoře. Novější dobou zařizují se Reiffeisenky, na př. v Ostrově, Molenburku, Bořitově.

O chudé starají se jednotlivé obce a farní ústavy chudobinské. Potravní spolky jsou v Jedovnici, Blansku, Klepačově, Olomučanech, Rájci, Vilémovicích; čtenářské v Blansku (3), Černé Hoře, Jedovnici, Lažánkách, Olomučanech a Rudici; dělnické v Blansku, Klepačově, Lažánkách a v Olomučanech; hasičské v Blansku (s filiálkou ve Žlebě), Bořitově, Černé Hoře, Doubravici, Holštýně, Jedovnici, Jestřebí, Kulířově, Lípovci, Molenburce, Němčicích, Olomučanech, Rájci, Rudici, Senetářově, Spešově, Vavřinci, Vilémovicích, Žďáře a j.; spolky voj. vysloužilců v Jedovnici, Blansku, Rájci, Doubravici, Černé Hoře a j.

„S o k o l“ jest v Blansku, okresní hospodářský sp. v Blansku, výherní ve Sloupě.

Některé obce mají své knihovny, na př. Blansko, Doubravice.

O zdravotnictví pečují obvodní lékaři v obvodech: Blansku, Jedovnici, Rájci, Černé Hoře, Sloupě.

Nemocnice jest v Blansku; pro případ epidemie jsou vyhrazené místnosti i v jiných obcích.

4. Farní úřady.

Farní osady náležejí třem děkanstvím: Jedovnickému, Letovskému a Kuřimskému. Děkanství Jedovnické má fary: Blansko, Doubravici, Jedovnici, Lípovec, Molenburk, Ostrov, Petrovice, Rájec, Sloup; Letovské: Bořítov, Černou Horu, mimo jiné ze sousedních okresův i Dlouhou Lhotu (okr. Kunšt.), k níž přifařeny jsou dvě vesnice z okr. Blanského, a to Brňov a Jenč; Kuřimské: Újezd a mimo jiné i Vranov (v okr. Brn.),

k němuž přifařeny dvě vesnice z okr. Blanského: Šebrov a Sv. Kateřina. Děkanství Jedovnické jest část arcikněžství Slavkovského, Letovské Boskovského, Kuřimské Brněnského.

Které obce náležejí k jednotlivým farním obvodům, bude připomenuto u farních obcí.

5. Školství.

Za stara byly školy pouze ve farních obcích, odkudž namnoze vysílání „excurrendo“ výpomocní učitelé do okolních dědin a často v nich i bydleli.

Nejstarší zprávy o školách v okrese čteme teprve v 16. a 17. stol. R. 1900 mají české školy v obcích: chlap. měšťanskou Blansko; obecné Blansko (5 tř. chlap., 5 tř. dívčí a exposituru 2 tř. na Klepačově), Borítov 3 tř., Brťov 1 tř., Černá Hora 4 tř., Doubravice 3 tř., Holštýn 1 tř., Jedovnice 4 tř., Kotvrdovice 2 tř., Kulířov 2 tř., Lhotka 1 tř., Lípovec 3 tř., Milonice 1 tř., Molenburk 2 tř., Němčice 1 tř., Olomučany 3 tř., Ostrov 3 tř., Petrovice 2 tř., Rájec 4 tř., Ráječko 2 tř., Rogendorf 1 tř., Rudice 2 tř., Senetářov 2 tř., Sloup 3 tř., Spešov 2 tř., Šebrov 2 tř., Těchov 2 tř., Újezd 2 tř., Vavřinec 2 tř., Vilémovice 2 tř., Žďár 1 třídní. Německá soukromá škola jednotřídní vydržovaná společností „Daněk, Breitfeld a spol.“, jest na území obce Těchova v Arnoštově u Blanska.

Tamže jest soukromá strojnická škola pokračovací, v Blansku řemeslnická. Všude při školách jsou knihovny žákovské, někde i učitelské.

Školy okresní s Boskovskem a Kunštatskem jsou podřízeny školnímu okresu a hejtmanství Boskovskému. Jednotlivé přískolené obce jsou jmenovány u školních obvodův.

6. Statistický přehled.

Okres má 299·9 km². R. 1900 napočítalo se 4488 domů, 31·142 ob.; průměrně 104 lidí na 1 km².

Největší rozlohu mají Černá Hora 16·5 km², Olomučany 15·5 km², Jedovnice 14 km², Senetářov 13·8 km², Lípovec 11·5 km²,

Bořitov 10 km², Blansko jen 7 km². — Nejmenší rozlohu mají Závist 0·44 km², Klemov 1·75 km², Sv. Kateřina 2·22, Jenč 2·24 km².

Nejvíce domů mají Blansko 378, Jedovnice 224, Rájec 206, Černá Hora 201 a Ostrov 195; nejméně Klemov 9, Hořice 10, Závist 23 a Milonice 24.

Nejvíce obyvatelů měly r. 1900 (přes 1000): Blansko 3139, Jedovnice 1731, Rájec 1514, Olomučany 1426, Černá Hora 1387, Ostrov 1140, Lipovec 1129, Bořitov 1086, Doubravice 1050; nejméně (—200): Klemov 90, Jenč 143, Lubě a Závist po 153.

Všechny obce jsou české. Němců, většinou přistěhovalců, jest pouze 225, tedy asi 0·5% všeho obyvatelstva. Nejvíce jest jich v Blansku (76), Rájci (66), Jestřebí (17) a v Klepačově. —

Všechny obce jsou římskokatolické. Evangeliků jest pouze 38, tedy asi 0·1%, židů 100 (0·3%).

K vojsku schopných bývá 38% z povolanych na odvod.

Všech obcí jest: politických 49, katastrálních 52, totiž: 5 městec, 47 vesnic, a při nich na 50 samot.

II. Jednotlivé obce.

Blansko.

Městečko a středisko okresní jest po obou březích Svitavíných (275 m nad mořem) v utěšeném údolí, vroubeném se tří stran rámcem lesním a horským, toliko na sever otevřeném. Tvoří katastrální i politickou obec na rozloze 7·4 km².

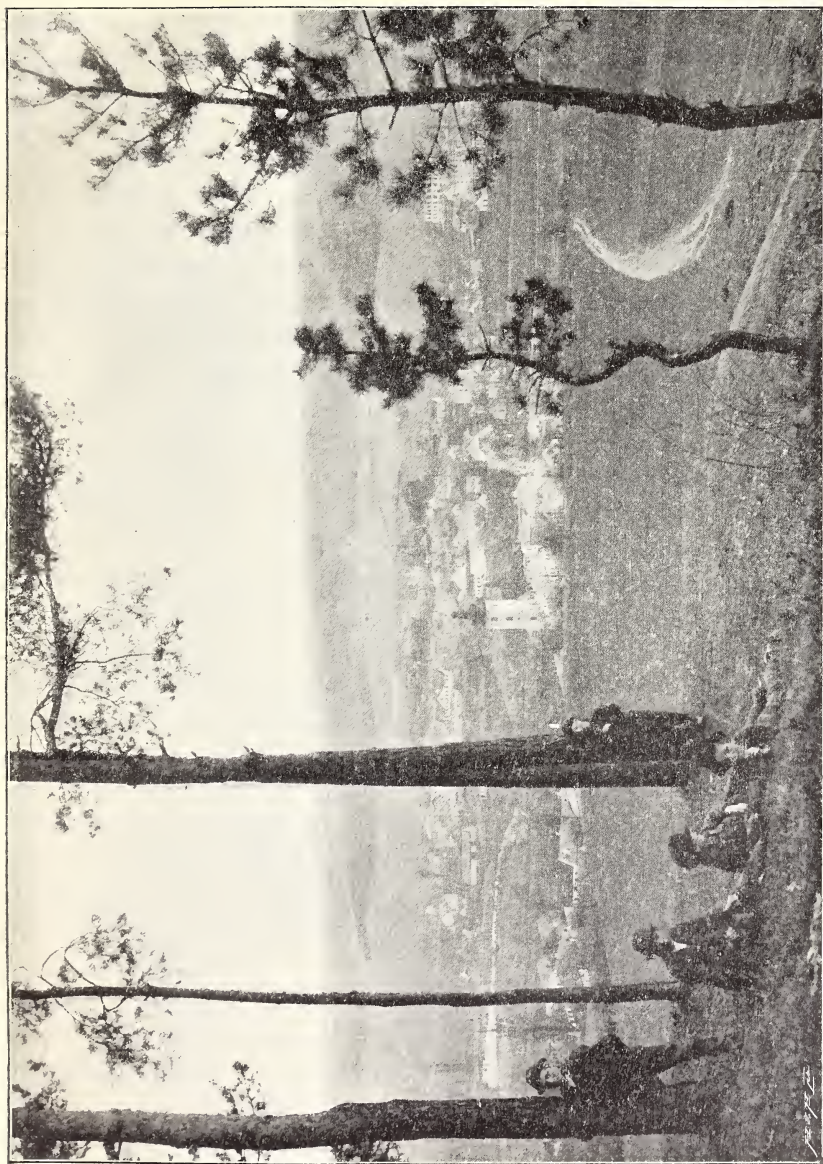
Původní osazení, jak ukazuje jméno, bylo na „Starém Blansku“, částečně v rovině, většinou polokruhem při úpatí Horických kopců, kdež jsme také našli kulturní vrstvy, svědčící o dávném osazení krajinném. O velkém stáří obce svědčí také římská mince císaře Trajana, vykopaná ze základů domu, a kamenné zbraně, častěji tu vyskytlé.

Staré Blansko skládá se ze tří částí: z ulice Komenského, z Branek a z ulice Zdikovy; zde jsou i kostel, fara a dívčí škola.

Svitavou odděleno jest „Nové Blansko“, všeobecně m ě s t e ě k e m zvané.

Střed tvoří náměstí Palackého, stromy vysázené, a na něm jest vkusná kašna kamenná, zdobená reliéfním obrazem Otce národa. Z náměstí vybíhají ulice podél silnic a potoka Palavy, a to Salmova, Husova, Žižkova, Rožmitálova, Tovární, Horní a Dolní Palava.

V jv. rohu náměstí stojí železná brána, znakem Salmovským (dvěma štikami) opatřená, kterou vcházíme do zám. nádvoří, za

Obráz 7. Blansko Staré a Nové.

nímž jest zámek vlastní, obklopený pěkným parkem. Budova čtvercová má přes 30 pokojův a v nich mnoho vzácných starožitností; nad budovou jest věž s hodinami. Nad vchodem jsou dva erby, levý se znakem ryt. Žalkovských (ruka s dubovou ratolestí, na níž pějící ptáče), pravý ryt. ze Slavikovic (prsten, nad nímž tři kopi) s letopočtem 1593. Znaky byly původně nad mlýnem a nad vchodem zasazeny teprve později. Jiné dva kameny s těmiže znaky jsou v průjezdě vlastní budovy zámecké a mají datum 1604, kdy zámek byl vystavěn v nynější podobě. Pod levým čteme nápis: „Jan Zialkowsky z Zialkoviez na Dobromielicich Brodku a Blansku mistodrziczí nejvis. pisarstvi marg. Moravs. 1604“. Pod pravým: Aniczka bitovska z slavikoviez na dobromieliczich brodku a blansku anno dom. 1604.

R. 1695 byl zámek důkladně opraven a opatřen věží; v letech sedmdesátých 19. stol. přestavěna i přední fačada a okrášlena renaissanční ozdobou dle nákresu Bed. Wachsmanna.

Nynější budova zámecká stojí na místě starého zámku, vystavěného kolem r. 1436, z něhož zbytky ze zámecké zahrady byly odstraněny při opravě nového stavení.

V čele náměstí jest radnice, r. 1885 nákladem 54 000 zl. vystavěná, v ní jsou c. k. okr. soud, berní, knihovni a obecní úřad.

V městěčku jsou chlapecká obecná a měšťanská škola, továrna na stroje a slévárna bratří Ježků, továrna na umělecká kamna, šamotky a ohnivzdorné cihly bratří Mayerů, blíž pak panský dvůr, knížecí mlýn, opodál na potoce Sloupečniku továrna na ohnivzdorné cihly a kamna.

K Blansku náleží také budovy nádražní, hamr, myslivna, cihelny, bývalá vysoká pec Klamovka a několik samot.

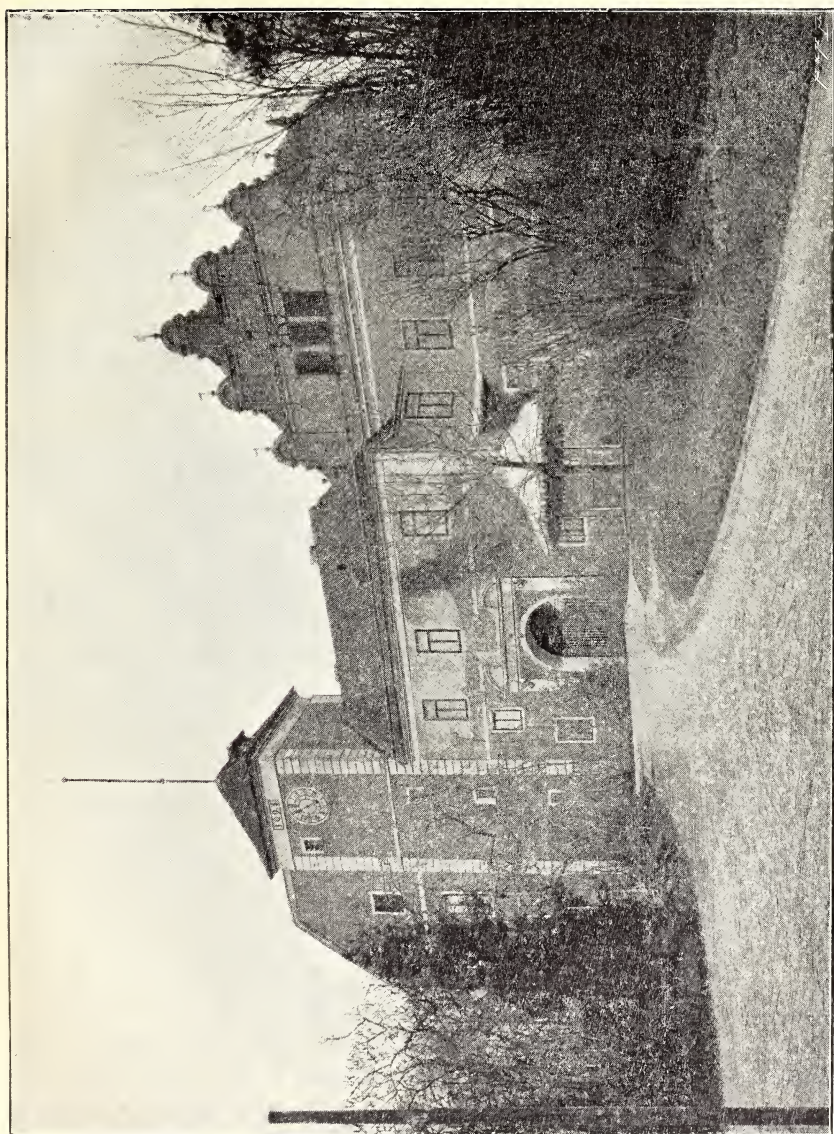
Vzrůst obce za posledních století lze poznati z číslic :

Rok :	Počet domův :	Obyvatelův :
1793	132	980
1846	205	1453
1890	307	2667
1900	378	1339, z nichž 10

evang. a 24 židův, ostatní katolíci; 76 Němcův.

Obyvatelstvo domácí jest vesměs české a katolické.

Tratí společnosti státní dráhy, jejíž všechny vlaky téměř (mimo dva expresní) se tu zastavují, spojena jest obec s ostatním světem; za to okresní silnice od Rájce Blanskem k Jedovnici

Obraz 8. Zámek v Blansku.

jest téměř jediná komunikační čára k Brnu. Ku dráze vede silnice, podél trati pak úhledná stezka po zakladateli „Kancnýřka“ zvaná. —

Blansko bylo s počátku lenním panstvím biskupův Olomuckých, kteří ho udělovali svým manům, z nichž mnozí nastupovali i dědičně.

Prvním majetníkem jmenuje se biskup Zdik († 1150), syn kronikáře Kosmy.

Týž vystavěl r. 1131 na levém břehu Svitavině dvůr, který obýval občas. Po smrti Zdikově po celé století nečiní se zmínka o Blansku, až teprve roku 1234 jmenuje se dle hradu Konrád z Blanska.

V l. 1267—1277 biskup Bruno Šaumburský nazýval Blansko biskupským hradem a udělil ho svému maršálkovi Dětrichovi Stangovi, vůdci vojsk vypravených do Prus.

S počátku 14. stol. bylo Blansko sídlem rozsáhlého panství, k němuž náležely osady, částečně již zaniklé: Českovice, Suchdol, Vilémovice, Brankersdorf (?), Vrchov, Veselice, Brunov, Vrklovice, Štěradice, Kešůvka, Olešná, Bezděčice, Sosenec, Dríválovice, Malostovice, Břizov, Hostinná, Vránkova Lhota a Zbyhněv. Rozsáhlé panství toto zastavil biskup Mráz r. 1398 Mikuláši Náhradkovi ze Studnic, po němž je měl v držení i syn jeho Janek.

Za válek husitských vyplněno Blansko s okolím roku 1431 Prokopem Holým; valná část osad srovnána byla již tehdy se zemí tak, že po nich není ani tradice lidové.

Biskupové Olomučtí, kteří sídleli na hradě Blanště nad Východem Punkvíným (viz Suchdol), odstěhovali se po válkách, za nichž byl hrad ztroskotán, do Blanska, kdež sobě zřídili nové sídlo. Lenníkem byl tu Vilém z Miličina r. 1447. R. 1531 měl panství doktor Jan z Dúbravky (Dubravius) a z Hradiště a na Blanště, dějepisec a spisovatel. Byl také vůdcem vojska, vyslaného biskupem olom. Stanislavem Thurzem proti Turkům, i v komisi, již r. 1535 císař Ferdinand I. vyslal do Znojma na sněm, jednající o zřízení zemského pořádku. Po smrti Bernarta Zoubka byl Dúbrava zvolen za biskupa r. 1541 a zemřel v Kroměříži r. 1553.

Dědicem stal se synovec jeho Václav, který nedržel dlouho statku; neboť již r. 1560 byl manem Blanským Ambrož z Ottersdorfa, s něhož r. 1573 přešlo Blansko na Jana Žalkovského

ze Žalkovic. Pan Jan staral se velmi o blaho poddaných, vystavěl si v Blansku nový zámek a vymohl r. 1574 obci privilej pečetiti zeleným voskem se znakem věže (pravdě podobněji vysoké železářské peci). Otisky pečeti zachovány jsou z r. 1580, a na nich kolem znaku čteme nápis: „Vieczy sekret miesteczky blanensky“. Tehdáž po prvé jmenuje se Blansko jako městečko. Jiná pečeť z r. 1646 zachovaná v originale, má nápis: „Peczet wieczi mesteczka Blanska 1646.“*)

Žalkovský prodal panství r. 1615 Albrechtovi ze Šlejnic za 37.000 zl. mor. Potom měnilo panství často své majetníky.

Lacino přišlo na Oktaviana Kinského ze Vchynic a Tetova, brzy po tom ještě laciněji na svob. pána Magniho a r. 1631 na p. Kašpara Lva z Rožmitála.

Za války třicetileté hlavně po vpádě švédském do krajiny zdejší bylo v Blansku mnoho domů vypálených a opuštěných; obyvatelé jejich byli částečně vyhubeni, proto zůstala některá místa bez majetníkův. Na prosbu občanů daroval p. Kašpar Lev obci zpustlý dům na náměstí i s pozemky a všemi užitky a osvobodil navždy všech robot. Na spáleništi domu tohoto vystavěli občané r. 1648 radnici, která r. 1885 nahrazena novou.

Na úlevu bídy mezi občanstvem povolil také Kašpar Lev, aby k obecnímu dobru o každém trhu výročním sousedé směli vyčepovati desetivěderní bečku vína.

Za starší doby měla obec rozsáhlý majetek jakož i četné privileje, které shořely r. 1645. Po třicetileté válce obrátili se občané na pána svého s prosbou o obnovení těchto listin a o částečné navrácení dřívějších statkův. Pan z Rožmitála vyhověl r. 1664 prosbě jejich a přisoudil obci celý les mezi potokem Lovětinem, Českovícemi a Horní Lhotou, dále jedlový les za Starým Blanskem od stezky Olešenské po řeku Svitavu.

Z lesů takto ohraničených směli obyvatelé městečka bráti dříví a káceti je sobě, nikoli však prodávati. Pasení dobytka ušípaného a sbírání žaludův a bukvic smělo se díti v horách Starého Blanska mezi Olešnou a žlebem Šebrovským. Též mohli užívatí Svitavy od louky u Branek až po potok Olomučanský.**)

*) Dle ztracených nyní listin, z nichž čerpal Dr. J. Wankel pro své dílo: „*Bilder aus der Mähr. Schweiz*“.

**) Listina obecního archivu.

Synové dobročinného pána František a Baltazar r. 1694 prodali panství za 55.000 zl. mor. hraběti Arnoštovi Leop. Gellhornovi, jenž činil městečku mnoho dobrého. Syn jeho Arn. Julius vstoupil do služeb pruských a provázel vojsko nepřátelské zdejší krajinou. Zatím panství zadluženo, až bylo s povolením lenního soudu r. 1766 prodáno i s hutmi starohraběti Antonínovi Salmovi za 100.694 zl. 42 kr. r. m., a rod jeho statek drží dosud. (Viz Rájec.) —

Chrám Páně sv. Martina stojí na vyvýšeném místě daleko viditelném; kolem něho do let 1830 byl hřbitov, který přeložen nejprve na pole vedle továrny Ježkovy, a když pro množství vody nebylo možno zde pochovávat, zřízen nad předměstím Brankami.

Již r. 1136 biskup Zdik chtěl na místech těchto vystavěti kostel, čemuž odpíral údělný kníže Vratislav, domnívaje se, že pozemky zdejšího kraje jsou knížecí. Proto teprve po r. 1138, kdy biskup vyhrál při u knížete zemského Soběslava I., došlo na stavbu. Od těch dob nečiní se o kostele zmínka, až teprve r. 1447 Vilém z Miličína a Blanska pohání Jana z Polánky a Jiřikovic, že zadržuje 6 hřiven bez věrdunku ročního platu v Jiřikovicích, nemaje k tomu práva, ježto sluší k oltáři p. Marie kostela v Blanště, kterýžto plat vybírali a požívali ho kaplanové tohoto oltáře*). Koncem 15. stol. byl chrám velmi sešlý, ale na stavbu nového došlo teprve r. 1707. Byl vystavěn nákladem zbožné pani Zuzany hr. Gellhornové, roz. z Orlíka, rozšířen o kůr, opatřen věží a přístavkem; pořízen i největší zvon. R. 1758 byla důkladně opravena věž, r. 1793 přestavěn i presbytář nákladem mlynáře Matusky. Konečně pořízeny nové oltáře, křtitelnice, křížová cesta, Boží hrob, a chrám i vnitř upraven ve slohu renesančním nákladem 16000 K z fondu sv. Martina a obětovností nyn. faráře Dr. Fr. Srbeckého. Fondu mělo býti také užito na rozšíření chrámu Páně; neboť nepatrné rozměry jeho (26 m dl., 11 m š. a 8 m v.) nepostačují.

Chrám má tři oltáře, na věži tři zvony; byl dříve hojně opatřen kostelním náčiním, r. 1810 odevzdaným státu; zbytek pak uloupili zloději r. 1844.

Fara bývala za stará dřevěná; přičiněním hraběnky Gellhornové znovu vystavěna r. 1707.

*) Vincenc Brandl: Páhony.

Prvním farářem jmenuje se (r. 1350) Jan. Po smrti pana Ambrože z Ottersdorfa poručníci neplnoletých dítek jeho, Pavla a Jana, usadili utrakvistického faráře Jana, jehož odstraniti poručil biskup Marek. Nicméně zdá se, že i potomní farář Kristof byl pod obojí: teprve r. 1592 na prosbu Jana Žalkovského ustanoven kat. farář Stanislav Thurzo, brzy potom Marek Rapelius, po smrti jehož opětne obsazena fara utrakvistou Janem Polnickým, který s p. Žalkovským učinil smlouvu o desátek. To rozhněvalo kard. Frant. z Dietrichštejna, který dopsal ihned majetníkovi panství, „že on nezná žádného zdejšího faráře, a jestliže se zde nenalézá, aby Jan Žalkovský během 8 dnů někoho presentoval, jinak že jej dosadí o své újmě.“ Proto ustanoven Jiří Karel, který r. 1607 administroval i Vranov; vedle něho však byl i farář Tomáš.

Za války tricetileté bylo mnoho far opuštěných. Proto, když ustanoven za faráře Urban Krivanský, patrila k Blanské fari i Jedovnice s filiálkami Lípovcem a s Ostrovem. Krivanský, rodem Polák, stěžoval si na malé příjmy, jelikož z četných opuštěných domů nedostával desátků, † 1666. Po něm byl Pavel Faber, za něhož r. 1668 odloučena Jedovnice. Od těch dob často střídali se zdejší faráři, z nichž nejdéle zde působili Christian Vojtek (1760—1784), Fr. Holásek (1820—1844), lidumil, žijící dosud v dobré paměti, František Kraus, Peregrin Obdržálek, od r. 1887 pak nyn. farář a bývalý poslanec Dr. Fr. Srbecký, konsistorní rada. Jsou tu dva kaplani. Do Blanska přifařeny jsou obce (s četnými samotami) Hořice, Lažánky, Klepačov, Olešná, Olomučany, Ráječko, Lhota Horní, Těchov, v nichž bydlí 5208 duší. —

První zmínka o škole činí se r. 1660, kdy zde působil Václ. Vlček, který dostával od obce „něco obilí a něco peněz.“ *)

Škola byla na dvoře farském, odkudž později přestěhována do čísla 64. na Starém Blansku. První stavbu školní proti fari podnikli 1804 společným nákladem arcibiskup, starohrabě Hugo Salm a občané. Škola vystavěna ihned dvoutrídni, a chodilo do ní r. 1810 210 žákův. R. 1833 opravena a rozšířena o zahradu, r. 1866 přestavěna, r. 1867 otevřena třetí a r. 1874 čtvrtá třída. Místnosti nedostačovaly: proto od r. 1881 měl správce školní

*) Školní kronika.

byt v soukromém domě, a dřívější obydlí jeho upraveno za dvě učírny; škola rozšířena na pětitřídní, později povolena i pobočka, která r. 1885 přeměněna na třídu šestou. R. 1897 rozdělena škola dle pohlaví na čtyřtřídní dívčí ve staré budově na Starém Blansku, a na pětitřídní chlapeckou, již vystavěna nádherná budova v městečku nákladem 92.000 K; r. 1897 přeměněna na školu měšťanskou. Náleží sem nyní Olešná (3 km), Horice (1 km) a Klepačov, jenž má exposituru od r. 1900. Dříve patřily sem i Lažánky, Olomučany, vyškolené již koncem 18. stol., Těchov, Dolní a Horní Lhota. Na škole měšťanské jest 62 ž., na chlapecké 253 ž., na dívčí 275 ž.; celkem 580 ž. Dítěm, které se chtějí věnovati řemeslu, zřízena zde řemeslnická škola pokračovací.

Po Vlčkoví pobýli zde déle Jan Stehlik (1701—1724), Václ. Šulák (1729—1746), Jan Slovák (1746—1782), Cyrill Pařízek (1782—1832), Václ. Kožešník (1832—1866), Jan Smrčka (1874—1897), po něm Mich. Kráčmar, zároveň první ředitel školy měšťanské. První nadučitelkou na dívčí škole jmenována jest Jana Tebichová.

Do katastru obce Blanska náleží 744 ha 17 a pozemků v tratech: Bariny, Úmorčí (za kýchavého moru zde pohřbívali), Kartousy, Vrbice, Lovětín, Opratky, Mošna, Písečné, Kandálky, Koziny, Zálomy, Hluchov, Nivy, Močály, Čupera, Černý les, Bukovec, Oulehla, Červený vrch, Skalky, Brlohy, Boří, Koledník, Holý kopec, Vojanky, Zborovec, Řady, Stadla, Červenec, Kamenný kříž, Opálenka, Rybníky, Doubravská, Újezdy, Obezna, Hranečník, Mršník, Jezírka, Splávky, Strážná, Obtížky, Potočiny a Šibenice.

Z názvu posledního, jakož i dle dokladů historických lze poznati, že koncem 16. věku mělo Blansko i hrdelní právo, zrušené r. 1729.

R. 1789 zařízen zde i vrchnostenský úřad, který později přeložen do Rájce.

Blansko jest sídlem okr. soudu, berního a knihovního úřadu, c. k. notáře, četn. velitelství staničního a střediskem velkého průmyslu; má jízdnou poštu s trojí donáškou denní a telegr. úřad. —

Ročně jsou zde 4 výroční trhy, a to vždy v pondělí po sv. Tomáši, před sv. Martinem a dva trhy — dříve, pokud se

v okolí pěstovalo mnoho ovci — na vlnu, a to v pondělí po na Nebevzetí a po Jméně P. Marie. Trhy dobytčí bývají v těchže dnech ráno.

Obyvatelé živí se nejvíce průmyslem, jsouce zaměstnání v rozsáhlých železárnách a továrnách na zpracování hlíny, menší část řemeslem, rolnictvím a obchodem. Řemesla byla r. 1763 sdružena do dvou cechů, ševcovského a kovářského.

V pol. 18. stol. platili poddaní vrchnosti ročně 91 zl. 25 kr., za klestí 20 zl.; robotovali: 7 sedláků 3 dni týdně s potahem dvoj-spřežním, 22 podsedků s 1 koněm také 3 dni, 38 podruhů 1 den pěšky.

Blansko jest sídlo obvodního lékaře; mimo to jest zde lékař závodní a nádražní; také jest tu nemocenská pokladna.

O finance stará se občanská záložna, vzniklá r. 1867, městská spořitelna a kontribučenský fond, k němuž náležejí obce bývlenního panství.

Spolky jsou tu hasičský z r. 1881 s filiálkou ve žlebě, sp. vojenských vysloužilců, dělnický od r. 1882, dva potravní, občanská beseda, těl. jed. Sokol od r. 1893 a čtenářskopěvecký „Rastislav“. Týž, založený r. 1862 velkopřemyslníkem Vondráčkem, Dr. Wanklem i soudruhy, brzy stal se tepnou veškerého národního života v Blansku a útočištěm vlastencův i tehda, když obecní zastupitelstvo přešlo do rukou německých. Zakladatel Vondráček věnoval spolku prapor se stříbrnou, českými drahokami vykládanou orlicí. Prapor jest ozdoben slovanským ornamentem, který kreslil Jos. Manes, jenž často prodléval zde u rodiny Wanklovy. Spolek má bohatou knihovnu, jmenovitě starších vědeckých děl. Obecní knihovna o 560 svazcích jest na radnici.

V Blansku trávili dlouhá léta životní znamenití mužové:

Biskup Jindřich Zdík, jenž na Moravě zavedl pořádek církevní, zakazoval kněžím ženitbu a vymýtil z kraje i poslední zbytky pohanství, † 1150.

Fr. Holásek, nar. 1787 v Dědicích na Hané, † 1844, jako farář v Blansku působil od r. 1820. Byl ze starých kněží buditelův, a jsa vysoce vzdělán, vydal i několik theologických spisův.

Kar. bar. Reichenbach, nar. 1788 ve Stuttgartě, žil zprvu v otčině, pak přišel do Blanska, kdež založil řadu průmyslových závodů spojených se železnými hutmi hraběte Salma. V Blansku vykonal mnoho důležitých chemických pátrání o podstatě dehtu z tvrdého dříví a objevil parafin, eupion, kreosot, pitakal, pikamar, kapromor a cedrilet, jejichž důležitost v prů-

mysle a v lékařství oceňuje se teprve nyní. Sepsal také mnoho chem. a geol. pojednání, z nichž místně mají největší důležitost „Geol. Mitth. aus Mähren (1834)“. Zemřel r. 1869.

M. U. Dr. Jindřich Wankel, znamenitý starožitník a anthropolog, spoluzakladatel vlast. musea v Olomouci. Nar. 1821 v Praze, žil jako kníž. lékař v Blansku od r. 1849. Zde stal se proslulým hlavně svými nálezy z jeskyní moravských, o čemž svědčí četné publikace jeho (jest jich na 60). Místně jsou nejdůležitější: Slouper Höhle und ihre Vorzeit r. 1868 a Bilder aus der Mähr. Schweiz. Zemřel na odpočinku v Olomouci r. 1897. Mimo vědeckou činnost získal si velkých zásluh o vlastenecké probuzení městečka, v čemž ho podporovala uvědomělá choť Eliška, tak že dům Wanklův dlouho byl střediskem učencův a vlastencův.

V Blansku narodily se také a vychovány byly dcery Wanklovy Vlasta, Madlena, Lucie a Žofie, z nichž první byla provdána za zakladatele musea a spisovatele v Olomouci † prof. Jana Havelku, Lucie za velkostatkáře a býv. nadučitele v Blansku Fr. Bakše; první tři získaly si velkých zásluh o moravský národopis. Žofie provdaná za K. Buřku, účetního zemské banky v Praze, jest známa jako belletr. spisovatelka.

Kar. Jar. Maška, řed. zem. reálky v Telči. Nar. 1851 v Blansku. Již jako professor ve Znojmě, později v Novém Jičíně zabýval se praehistorií moravskou. Proslulým stal se hlavně prozkoumáním jeskyní Štramberských, kdež našel známou lidskou „čelist šipeckou“, a Wanklem objeveného diluvialního naleziště u Předmostí.

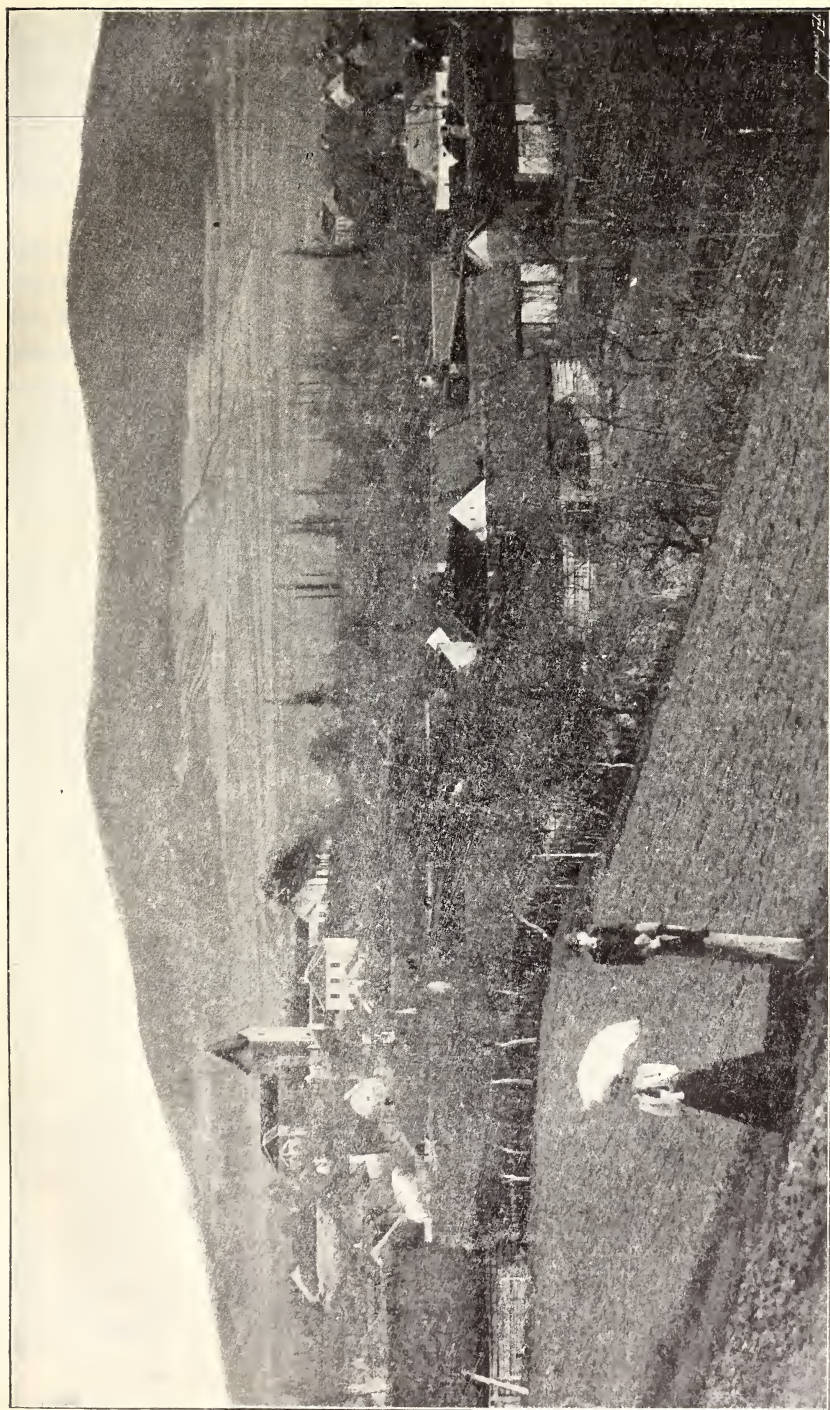
Chová veliké sbírky, kteréž, kdyby se uchovaly Moravě, staly by se základem znamenitého musea.

Vydal přes 50 vědeckých spisův a pojednání, z nichž nejdůležitější jest „Der diluviale Mensch in Mähren“ (1886).

Bořitov

(dialekticky Buřtův neb Bořtův), ves $\frac{1}{4}$ hod. sv. Černé Hory, při ústí potoka Lysického do Bejkovky; kostel, škola, fara a několik domů spočívají na vyvýšeném břehu (312 m).

Bořitov jest osadou prastarou, jak svědčí popelníkové pohřebiště s bronzovými milodary na panském láně mezi dědinou

Obraz 9. Pohled na Borítov.

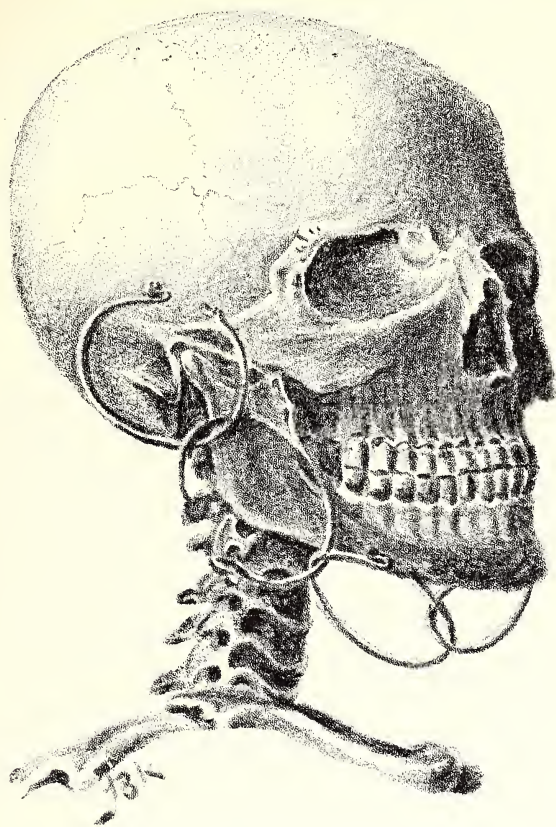
a nedalekou císařskou silnicí. Ve vsi samé při západní straně jsou mocné kulturní vrstvy a odpadkové jámy, v nichž nalezeny kamenné, koštěné i bronzové předměty. Odtud pocházejí asi četné kamenné sekery mezi lidem roztroušené, z nichž nejtěžší (2½ kg) vykopána ve trati „Močidlech“. Nálezy tyto spadají asi do prvního století před Kr.

Hojné jsou také nálezy z doby určitě již slovanské, učiněné mezi hřbitovní zdi a domem č. 2. Zde byly hroby s kostrami, které ležely vesměs na znak směrem od východu na západ tak, že obličej jejich byl obrácen na východ, téměř hlavy pak ukazovalo na sever. V jednom hrobě nalezeny kostry dvě nad sebou, vrstvou hlíny oddělené, hrob jiný byl složen z kamení jako bedna. Tři kostry měly dle všeho dříve ve vlasech zapletené bronzové kruhy postříbřené, představující hada s hlavičkou i s ocasem. U dvou koster kruhy ty byly zavěšeny řetězovitě.

Poč. 17. stol. bylo tu 51 domů, z nichž po válce 30leté 2 pusté, r. 1659 5 lánů, 21 půllánů, 22 podsedkův a 3 čtvrtlány, úhrnem 51 čísel, z nichž bylo 14 pustých; r. 1793 domů 96, 569 obyv., r. 1846 domů 119, 715 obyv., r. 1900 domů 157 s 1086 ob., mezi nimi 10 evang.

Dle vesnice psal se i vládycký rod „z Bořitova“. Prvně jmenuje se Svěslav z Bořitova jako svědek na listině kláštera Hradišského. R. 1355 byl maj. vsi Jak. Čert z Bořitova, r. 1378 Přibík z Bořitova, kdy upsal synovi Linhartovi z Bořitova 5 lánův a šenk. Úrodné zdejší pozemky zakupovali různí pánové. Z nich nejvíce zde měli páni z Boskovic a z Černé Hory. R. 1355 koupil zde Beneš z Boskovic od Jak. Čerta z Bořitova dvůr, 2 lány, 3 domy, šenk a jiné zboží za 130 hř. R. 1371 upsal Oldřich z Boskovic manželce Zbyňce z Cimburka 5 hř. 4 gr., brzy potom r. 1376 Vaněk z Boskovic prodal dvůr Věchně z Drahanovic, a synovec jeho Vaněk Černoorský postoupil r. 1391 dvora v Bořitově své manželce Martě z Meziříčí. Také rodina pánů z Kunštatu měla zde podíly, tak 1446 koupil Beneš Černoorský z Boskovic od Jiřího z Kunštatu, potomního krále, slavné paměti, lán a pusté stavení; podobně učinili bratři Beneš a Dobeš a koupili od Ctibora z Cimburka zdejší podíl jeho. Ostatní část vsi přikoupil Beneš r. 1502 od Lad. z Boskovic. Věchna, vdova po Bučkovi z Drahanovic, koupila zde r. 1376 od Vaňka z Boskovic dvůr, kterýž rodině její patřil do r. 1437, kdy Martin z Drahanovic jej prodal Přechovi z Voděrad.

Bratři Jiří a Jan z Hostěhrádek obdrželi za věno od Beneše Vaňka z Boskovic a z Černé Hory dvůr v Bořitově, jenž v rodině zůstal i na dále, neboť ještě r. 1478 Jiří Nosek z Hostěhrádek „prodává ode dvora pastviště a nivu za 47 kop. O sto let později jiný Jiří z Hostěhrádek prodává Peškovi louku za 11 kop. R. 1481 měla v Bořitově podíl Machna z Valdštejna na

Obraz 10. Lebka s řetězem obuší.

Otaslavicích, z něhož měla odevzdati 4 hr. kostelu sv. Petra v Brně, čehož nechtěla učiniti a kapitolou pohnána byla na soud.

Z dat těchto vidno, že zde byly dva dvory; jeden „Špitálka“ podnes jest mezi Bořitovem a Černou Horou, druhý byl asi v místech, kde jest č. 152., a na přiléhajících zahradách (na Pustém), které velmi starým, dobře však stavěným terasem jsou dosud odděleny od „Zádvorí“.

O čísle 4. jest pověst, že tam stával pivovar pánů ze Svěslavě, kteří prý zde měli několik gruntův jakož i louku „Obecníky“, již rozdělili mezi poddané.

Nejznamenitější památka zdejší jest kostel sv. Jiří, vystavěný na místě starým Čechům posvátném, o čemž svědčí nejen předhistorické pohřebiště, nýbrž i pověst lidová zaznamenaná v pamětní knize farské z XVIII. stol.

Nejstarší část chrámová jest stavěna do čtverce, na jehož sev. a již. průčelí byla okna románská, nahoře charakteristickou římsou vroubená; nyní jsou zazděna, ale zratelná, ve zdi pak prolomena jiná. Ostatní části chrámové jsou pozdějším přístavkem. Věž dle nápisu na kříži nalezeném pochází z r. 1305 a jest zdobena pěknými kamennými okny románskými, rozdělenými dvěma sloupky. Presbytář vystavěn za vlády Beneše Černohorského ve slohu čistě gotickém; čemuž nasvědčují znak rodu toho hřeben a hvězda, erb manželky jeho na vypouklém klenutí.

Za stol. XV. měli chrám husité, kteří z něho vypuzeni r. 1480, načež chrám vysvěcen znovu. Z téže asi doby jsou také okna jakož i ciborium. Na straně pořízena kaple sv. Anny. Asi v polovici XVI. stol. dal Albrecht Černohorský z Boskovic obnoviti starožitný kostel Bořitovský. Druhé důkladné opravy došel kostel r. 1842. Nyní má 4 oltáře, které s kazatelnou, křtitelnicí a varhanami pořízeny v l. 1842, 1843 a 1853. Z kostelního náčiní nejznamenitější památkou jest monstrance s podobou gotické věže, 4 $\frac{1}{2}$ kg těžká, z ryzího stříbra, 80 cm vysoká a pochází asi ze XVI. stol.

Ve zdi zasazeny jsou tři náhrobní kameny: Zikm. Konáče z Hodištkova (z r. 1568), úředníka p. Albrechta Černohorského z Boskovic; druhý panny Kat. Čiartvanky z Goswicz (z r. 1576), která po 27 let sloužila paní Boženě z Lipého na Černé Hoře; třetí (z r. 1585) jest čitelný pouze v několika slovích.

Na věži jest velký zvon z r. 1773 s nápisem: Sub direttore Czernohorensi Fr. Benischek et Rectore vero Ecclesiae Wenceslao Novotni Moravo Borzitoiviensi parochio loci haec campana refusa est expensis ecclesiae ac celsissimi principis Henrici ab Auersperg in h. S. Georgi anno 1773. Liborius Marinn inn Brinn. Menší zvon bez letopočtu má nápis v got. písmě: Ave Maria. Nejmenší zvon pukl r. 1876, načež z něho ulity dva: sv. Cyrill-Method a sv. Josef.

Obraz 11. Chrám P. sv. Jiří v Bořitově.

Kolem kostela jest hřbitov, jehož přední zeď byla přestavěna r. 1868. V rohu hřbitovním jest kostnice, o níž poznamenal pisatel kroniky Bořitovské, že zde uloženo mnoho kostí husitů, kteří sem přitáhli od Račic a byli zde poraženi.

Fara jest vystavěna na místě staré z pozůstalosti faráře Václava Novotného, zdejšího rodáka, nákladem 1368 zl. a z příspěvku kostelního 111 zl. (r. 1797), od kteréžto doby nezměněna. Prvním známým farářem jest Jan Húska (r. 1487), který na vyzvání pánů Dobše a Beneše z Černé Hory přeložil kroniku českou Aeneáše Sylvia, kterýžto překlad (ruk.) se posud chová v Římě. R. 1494 byl farářem Václav; posl. kat. knězem byl Jan 1553. Nástupce jeho Jakub Kourimský r. 1580 psal se „správcem církve Černo-horské a Bořitovské“; posl. ev. farářem byl Jak. Melchiorides r. 1610, po jehož smrti ustanoven opět kat. farář, Jan Benedicti † 1626. Po dlouhou dobu zde působili kněží: Mich. Pilař 1689—1720, Václ. Žalčík † 1746, Fr. Klenovský † 1765, Václ. Novotný † 1792, zakladatel farní kroniky, Jiří Kupka † 1829, Fr. Kozák † 1840, Basil Borek 1874, Klem. Pospíšil † 1893, odtud nyn. farář Fr. Havránek.

Za starých dob patřily k farnosti Bořitovské obce: Bořitov, Jestřebí, Spešov, Krhov, Bejkovice, Černá Hora, Dl. Lhota, Brťov, Žernovník a Bukovice, nyní jen Bořitov, Jestřebí, Spešov (a Krhov z okr. Bosk.); 2159 duší. Poměr dávek z každé obce byl jiný. Tak platil v Bořitově lánník 44 snopy žita, 13 pšenice, 4 ječmene, 36 ovsa; čtvrtník pouze čtvrtinu všeho. Mimo to ¹/₈ mázu másla, 12 vajec a 1 kr. — Matriky jdou od r. 1642.

Prvá zmínka o škole činí se k r. 1653, kdy farář Jiří Gretzner oznamuje Olomucké konsistori, že v obci je škola s učitelem, jenž jest zároveň varhaníkem. Dostával dle téže zprávy desátek ze Žernovníka: 5½ míry pšenice a tolikéž ovsa. Prvním učitelem Bořitovským, o němž se zmínka činí v matrikách, byl Tomáš Regius. Déle zde působili: Jiří Konvalinka (20 r., † 1737, Šim. Macků † 1770, Fr. Libiš † 1793, Jan Svoboda (45 r., † 1839), Jan Zickel (40 r., † 1879), Jan Jarůšek † 1894; nyn. nadučitel Jos. Sumbal.

Pokud lze tvrditi s jistotou, stávala stará škola na „Trávnících“ (č. 80.). Bylo to stavení nepatrné, které r. 1804 dala tehdejší vrchnost přestavěti. Ve škole bylo vyučováno do 24. srp. 1843, kdy strhla se veliká bouře a povodeň, voda prorazila přední

stěnu učírny a odplavila ji. Proto téhož roku počala býti stavěna nová budova dvoutřídní, ale s jedním učitelem; ráno vyučování žáci II., odpoledne žáci I. třídy. R. 1886 vystavěna třída třetí. Škola má 267 žáků z Bořitova a z Jestřebí (2 km).

Příjem učitelský byl za starší doby: ze škol. fondu 30 zl. 34 kr., roční příplatek 7 zl. 5 kr., kostelní služba za 4 zl. 34 kr.; mimo to měl učitel za dítko I. tř. 1 kr., II. tř. 2 kr. k. m., pak také příspěvky obilní.

Za starých dob (do r. 1785) patřily ku škole všechny obce, které náležely zdejší farnosti; r. 1881 vyškolen i Krhov, takže zbylo pouze Jestřebí, kam od r. 1839 občas bývali posíláni pomocníci, od r. 1844 však chodí dítky opět do Bořitova.

Poddanské povinnosti v pol. XVIII. stol.: úroku 76 zl. 42 kr. o sv. Janě, 70 zl. 78 kr. o vánocích. Sedláci (25) robotovali s potahem 3 dni v týdni, čtvrtlánici (23) pěšky 3 dni v týdni.

Obec Bořitov má jmění 226 jiter pozemků, jednopatrovou radnici, nemocnici, domek pastýřský a 3200 K kmenového jmění. K místnímu katastru náleží 1007·88 ha úrodných pozemků, které jsou rozloženy v tratech:

Hlůzky, Větrníky, Sekerky (1653), Krb, Bakula, Potočiny, Čížovky, Dubí, Chrástka, Zádvoří, Dlouhé, Žlebce, Pastýřky, Čtvrtě, Sádek, Kavěna, Hémonka, Perná, Huť, Krchůvky, Kříby, Hóvozek, Nádves, Lokětěk, Horka, Chlum, Spálenisko, Dilnice, Rybníky, Žlibky, Kopanina, Haná, Loužky, Badalka, Havířka, Hůrka, Klínek, Kržiska, Hlaváč, Krajina, Hodoňovec, Kamenný žleb, Sékeř, Kněžská, Hampejz, Zlámanina, Chochola.

Poslední pošta jest v Černé Hoře. V místě jsou rolnická mlékárna a dílna uměleckého zámečnictví.

Obec jsouc rozložena poblíže císařské silnice, která spojuje Prahu, Brno a Vídeň, často a velmi trpěla za různých válečných výprav, takže v zámožné obci byl častým hostem hlad. R. 1520 byl Bořitov přepaden vojíny Vojt. z Pernštejna, kteří vydrancovali zdejší faru úplně, načež r. 1521 žaloval Dobeš z Boskovic a Černé Hory u zemského soudu pána z Pernštejna pro pych a za náhradu 1000 kop č. gr.

Roku 1623 byl bochník chleba průměrně o 13 cm za 6 grošů, korec žita za 30 zl., míra pšenice za 32 zl. Rok potom zvětšila se bída ještě více. Roku 1630 bylo žito za 15 tolarů, zeleniny nebylo, otruby za 45 gr. Z hladu

a z velké bídý sbírány a mlety liskové ořechy, žaludy, řezanka i seno na mouku. R. 1643 všechna dědina utekla do hor, ves zpustošena Švédy; neboť vojsko sem docházelo denně.*)

Brřov,

(dial. Brřovi, do Brřovího), ves 7 km záp. Černé Hory na mírném svahu náhorní roviny při potůčku, který se vlévá do Bejkovky. Obec skládá se ze dvou řad domů kolem pravidelného návsi, na němž jest malá kaplička, částečně seskupeny jsou chalupy podél okresní silnice, která spojuje Černou Horu s Lomnicí.

Jméno má po brtech, přirozených úlech.

Poč. 17. stol. měl 21 domů, po válce 30leté 6 z nich pustých; před stem let 40 domů se 185 obyv., r. 1846 d. 44 s 265 obyv., r. 1890 č. 58 s 321 obyv., r. 1900 č. 58 s 319 ob. katol., kteří se živi vesměs rolnictvím.

R. 1399 měl zde Náhrad (z Blanska) 18 lánův a hospodu. Později náležel k panství Černohorskému, kdež se jmenuje r. 1549. Přifařen a přiskolen byl do Bořitova, kamž dávali zdejší občané farári desátkem 30 měr pšenice, 45 m. ovsa, pak 14½ mázů másla a 87 vajec. Když r. 1785 zřízena byla fara v Dlouhé Lhotě, přifařen i přiskolen Brřov do Lhoty. Teprve r. 1900 zřízena zde samostatná škola jednotřídní za 20.728 K, načež počalo se v ní vyučovati r. 1901.

Prvním správcem školním jest Kornel Grim. Koncem 18. stol. náleželo obci 300 jiter půdy. Do katastru náleží nyní 519⅓ ha pozemků v tratech: Díly, Žďáry, Tuřany, Poloudily, Padělky, Kopaniny, Kraví hlava, Stráň, Občiny, Veselky a Vrankovy, Přílomky, na Serkové. Obecní pečeť pochází z r. 1823 a má ve znaku kapličku.

R. 1399 se u panství Blanského uvádí Briczov, někdy Birkov, kteréžto slovo zdá se zkomoleninou Brřova, a také Vrankova někdy Brankova Lhota, která bývala patrně v místech ve trati „Vrankovech“, kdež 7 lánův a 1 popluží náleželo hradu Blanskému.

*) Jan Knies: Předhistorické nálezy Bořitovské. Č. M. S. O. 1892. Josef Sumbal, nadučitel v Bořitově, odpověď na dotazník Vlastivědy Moravské. Farní kronika. Brandlovy Půhony. Volného církevní i obecná topografie. Originály listin a j.

Černá Hora,

městečko 7 km sz. Blanska, v malé kotlině při již. svahu kopce Paseky. Od severu na jih prochází osadou říšská silnice Pražsko-vídeňská, od západu na východ okresní, která spojuje Rájec s Tišnovem a Lomnicí. Domy seskupeny jsou do čtverce kolem nakloněného náměstí, zdobeného kašnou a sochou sv. Jana, podél obou silnic a tvoří části: Náměstí, Malou Stranu, Ulici, Rybníčky a Kozí Úvoz; mimo to sem náležejí samoty: Škrk, Baráčkův mlýn, Koželuzna, Klevetářov, Kasárna, Salajna, Podhorský a Horní mlýn, myslivna a dvůr Selkov a kruhová cihelna. Městečko, ležící 326 m nad mořem, obtéká potok Selkovský. Poblíž jsou dva rybníky Obora (22·3 a) a Zámecký (19·2 a).

Jsou tu kostel, fara, radnice, čtyřtřídní škola, c. k. pošta a telegr. úřad, četnické stan. velitelství, panský lihovar, akc. rolnický pivovar, mýto, hlavní sklad tabákový a několik menších průmysl. závodův. Jinak žíví se obyvatelé rolnictvím a řemesly.

Vzrůst městečka lze poznati z číslic:

Rok.	Počet domů.	Počet obyv.
1747	?	557
1793	118	690
1846	143	808
1890	180	1224.

R. 1900 byl tu 201 dům s 293 rodinami a 1387 obyv., z nichž 1 evang. a 6 židů; 8 Němcův.

Jméno má obec dle hory, jež osázena jsouc černým lesem vypíná se nad osadou.

Dle Černé Hory jmenovala se rodina (na lat. listinách také de Nigromonte), o níž čteme po prvé r. 1049, kdy člen její byl přítomen svěcení kláštera Rajhradského.

Znakem rodovým byl štít, jehož vrchní třetina byla oddělena na přič a ostatek opět čarou shora dolů rozdělen na dvě rozličně malované části. Nad přilbicí mivali ještě železný klobouk s rohy volskými, kteréž v starší době zdobili svislými lupeny lípovými.

První připomíná se Matouš z Č. H., snad syn Hrona z Hrušky, r. 1279 jako svědek, byl purkrabím ve Ždánicích, od r. 1286 komorníkem práva Břeclavského, r. 1289 komorníkem zemským a zároveň purkrabím Veverským.

Jako komorník připomíná se naposled r. 1298, a zdá se, že zemřel brzy po tom.

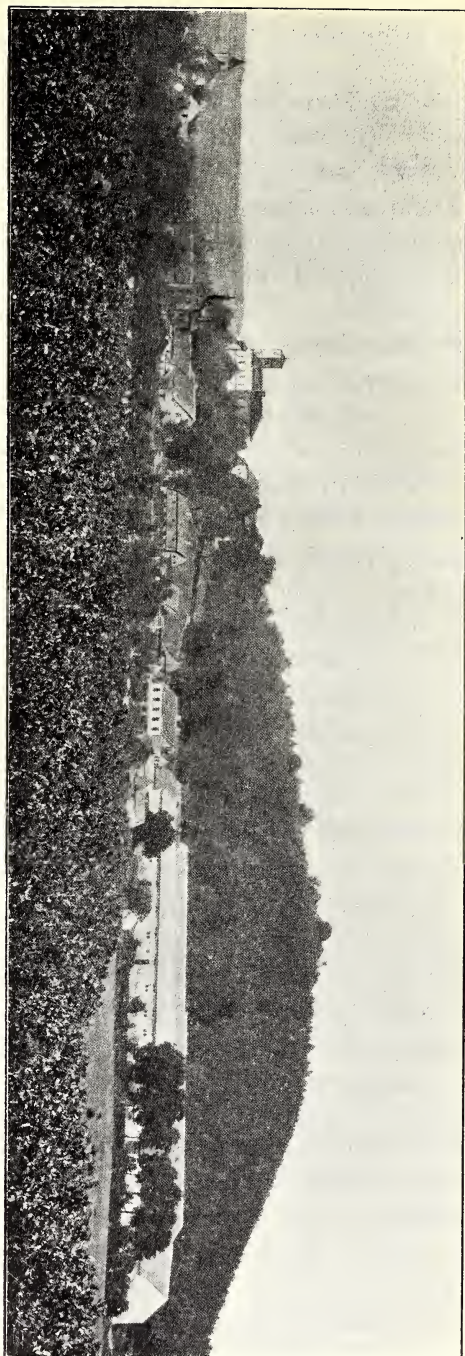
Téhož znaku byl také Arpád z Č. H., snad Matoušův syn, jenž obdržel od krále Václava dům v Brně a dva mlýny (r. 1301). Když r. 1305 prodával statek, byl komořím království Českého a psal se ještě z Č. H., již snad tehda ani neměl. I Dobeš z Č. H. jmenuje se jako svědek při ústní závěti krále Václava III.

Hynek z Č. H. zdá se, že již pocházel z poboční linie pánů z Boskovic; neboť když mu r. 1331 zemřela choť Markéta, byla pochována v klášteře minoritském v Brně.

Rodu pánů z Boskovic dostala se Černá Hora jistě před r. 1388; první toho rodu, jenž se psal Černoorským, byl Vaněk, který ji zdědil po svém otci Oldřichovi. Jeho potomci psali se všichni z Černé Hory.

K panství Černoorskému náležely tehdy

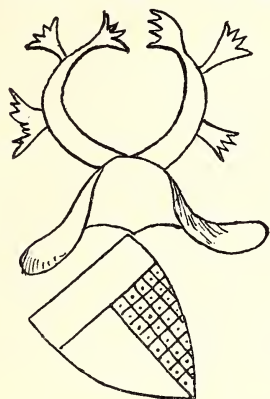
Obráz 12. Pohled na Černou Horu.

osady a části jejich: Dlouhá Lhota, Žernovnik, Bořitov, Lhotka (zanikla), Optačov, (zanikl), Milonice, Újezd, Hluboký, Trmačov s hradem (osada zanikla, srúcenina hradní jest u Hlubokého na Tišnovsku), Selkov (zanikl), část Bořitova, Spíšov (Spešov), Jestřebí a Šibená Lhotka (Malá Lhota).

Mimo to měl Vaněk i Doubravici, Dyjakovice a j.

R. 1396 upsal věno manželce na Černé Hoře a dva mlýny pod hradem, před tím již r. 1373 prodal Věchně z Drahanovic v Bořitově dvůr; Spešov přikoupil teprve r. 1415 od Jana Dupníka z Nitkovic, Procha z Lažánek a Jana Provázka z Oldřichova spolu se dvorem a příslušenstvím. Vaněk všímal si veřejného života, účastnil se sněmování a v září r. 1415 přivěsil pečeť

Obráz 13.

Erb pánů z Černé Hory
(Matouš 1286, 1298).

k protestu proti upálení M. Jana Husa. To bylo asi také příčinou, že r. 1423 vytrhla posádka Vaňkova z Černé Hory a z Nového Hradu k Brnu, dobyla tvrze Řečkovice, spálila ji, zajala majetníka jejího Benedu i s chotí a s četnou kořistí sebranou v Řečkovících, Králově Poli a v ostatních osadách, vrátila se domů. Proto biskup Jan Železný, sesílený lidem opata Třebíčského Beneše z Lomnice a vojskem rakouským, které dovezlo s sebou železné trhací stroje, dosud nevidané, přitáhl k Černé Hoře a jal se dobývatí pevného hradu. Obležení, zastrašení jsouce účinkem moždířů, vyjedná-

vali s biskupem, slibující, že mu hrad vydají ve 3 dnech, neobdrží-li v tom čase posily. Když minuly tři dny a pán nevydával hradu, obnovil biskup útok, rozbil hradby a dorážel na samý hrad; obležení vidouce nezbytí, vzdali se, a podle úmluvy byli propuštěni se zbraní. Vaněk zemřel ještě téhož roku, zanechav syny Beneše a Vaňka. Nástupcem stal se Beneš, který nejprve připomíná se s bratrem, později sám. Ještě společně přikoupili r. 1437 tvrz Sebranice s několika vesnicemi (v okr. Kunšt.) a dali bratřím Jirímu a Janovi z Hostěhrádek v Bořitově dvůr, ve Voděradech 4 půllány, v Nejrově 7 půllánův a výbavu 200 kop grošův. Později se rozdělili o statky, a Vaněk přesídlil na Letovice, dle nichž se i psal.

Beneš byl po 14 let podkomořím. Po strýci Dobšovi z Meziříčí zdědil Budišov a Tasov, Dolní Knihnice a Veselský dvůr, na kteréžto zboží vzal dva prvorozené syny na spolek. Staral se o bezpečnost krajiny a učinil také r. 1443 několik nepřátelských vpádů do Rakous. Mir mezi oběma stranami zjednáno r. 1444.

Původně přiznával se k podobojím, čehož mu byl pamětliv i král Jiří z Poděbrad, povoliv mu r. 1465 mýto v Černé Hoře, začez musil na půl hodiny vzdálenosti upravovati mosty a cesty, aby lidé neměli škody. Příčiněním Jana Kapistrána odřekl se kalicha r. 1451 i s 2000 poddanými a zemřel brzy po r. 1473. Zanechal 5 synů: Tasa, Jindřicha, Dobše, Beneše a Ješka a 2 dcery. Nejstarší byl od r. 1457 biskupem olomuckým.

K tomuto víze se staré podání ústní, kteréhož připomínáme pro zajímavost.

Když otec Tasův ještě byl svoboděn, ale již zasnouben pozdější své choti Machně ze Šternberka, přepaden byl r. 1440 loupežníky v hustých lesích, jimiž se projíždělo z Černé Hory k Brnu, a tu v největší nesnázi slíbil, že vysvobodí-li ho Bůh, zasvěti mu prvorozence. Slibu dostál a na paměť zachránění svého postavil na místě u Brloh (viz Záviš) trojhranný sloup Spasitelův. Bratr Tasův Ješek r. 1467 vypadl na Brno, tehdy Jiřímu věrné, začez obléhán synem královým Viktorinem a roku potomního i samým králem, který po dobytí hradu Veverí sem přitáhl a přinutil posádku, aby se vzdala.

Vlastním nástupcem Benešovým stal se druhorozený syn Jindřich, od jinud Jičínský z Boskovic, který přikoupil Štrambersk, zemřel však r. 1476 bezdětek a poručil panství mladším bratrům Dobšovi a Benešovi. Dobeš stal se slavným válečníkem ve službách krále Matyáše, byl zajat u Uher. Hradiště, ale propuštěn na svobodu. Zůstal věren Matyášovi až do r. 1485, kdy byl popraven bratránek jeho Jaroslav z Boskovic ve Vidni; Matyáš mu r. 1485 odebral statky a zastavil jiným. Mírem Prešpurským bylo mu zboží vráceno opět, zemřel bezdětek již 20. pros. 1493.

Bratr jeho Beneš přikoupil k Č. H. druhou část Bořitova se dvorem od Lad. z Boskovic, (prvé části nabyl již r. 1492 koupí od Ctibora z Cimburka), dále společně s bratrem panství Otaslavské. Za to prodal (r. 1493) Hynkovi z Popůvek za 1000 duk. hrad a městečko Holštýn s Ostrovem, Lípovcem, 3 lány v Šošůvce, s polovicí Pojdomi a s pustými tehda vesnicemi

Houskem, Kulírovem a zaniklým Hamlíkovem Hynkovi z Popůvek za 1200 dukátův.

Nejmladší syn Benešův Jaroslav obdržel po svém otci Černou Horu. Byl výběřčím daně Brněnského kraje, která se přijímala na zdejším hradě. Jaroslav byl sobec, jenž neustále se soudil se svými příbuznými. S bratrem Janem (Račickým) měl soud o Nové Hradě, které si po smrti bratra Tasa sám chtěl přivlastniti; také ho Jan pohnal, že po smrti bratrově dal odemknouti sklep na Černé Hoře, na kterém Tas své věci choval, a z něho 800 kop sebrav dle své vůle jich užil. Zemřel 11. července 1546 ve Vidni a pochován tu v kostele augustiniánském.

Zůstavil 4 dcery Annu, Kateřinu, Praxedu a Libuši, které zdědily všecken statek, k němuž náležel hrad Černá Hora s městečkem, se dvory, pivovarem, mýtem, dále 21 osad (Jestřebí, Klenov, Sedlkov, Žernovník, Bořítov s právem patronátním, Spešov, Brťoví, Lubě, Lhota, Jablonany, Bejkovice se dvorem a s patronátem, jakož i podily z Lukovic, Šerkovic, Hlubokého, Jenče, Oujezda, Lažan, Milonic, Voděrad, Vilémovic, Dlouhé Lhoty a Pozořic). Sestry, chtějíce se rozdělití, prodaly všecko strýci svému Václavovi z Boskovic a na Bučovicích r. 1550, který vše zanechal dvěma synům Albrechtovi a Janu Šemberovi.

Albrecht vyskytuje se po prvé r. 1556; 1562 byl podkomořím Olomuckého soudu, o dvě léta později nejv. sudím, 1567 nejv. komořím. Za choť měl Boženu z Lipého.

Černá Hora byla oblíbeným sídlem jeho, a jelikož byl hrad již věkem sešlý, dal jej r. 1561 opravití a přistavěl k němu sev. křídlo dvoupatrové, konírny a předhradí, jak svědčí nápis nad branou: „Leta Panie MDLXI tento przihradek gest z grvntv wystawen nakladem vrozeneho pana pana Albrechta Czernohorskeho z Bozkowicz a na Czerne Horze. Gehoz pane Boze sam ochrancze byti racz“. Paprocký o něm praví: „Byltě mužem veleslavným, milovníkem věd, podivuhodných vloh, vysoké mysli, nejlepší rady; vzdělanosti a práva znalosti neobyčejné.“

Ženitbou obohatil se velmi, tak že získal r. 1558 Ždánice, Archlebov, Nasedlovice, r. 1562 Nové Hradě a Račice, r. 1559 Veveří, r. 1564 Kovalovice, r. 1567 Prstice a Vlasatice, r. 1571 Knihnice (vše věnem).

Nemaje potomkův, učinil r. 1572 dědicem bratra Jana Šemberu tak, aby Černá Hora, Nové Hradě a Pozořice vždy zůstá-

valy při rodě Boskovském mužského pohlaví. Choť jeho Božena z Lipého měla do smrti užívatí hradu a panství Černohorského, kdyby se však provdala nebo panství nechtěla užívatí, mělo se jí vyplatiti 20.000 zl. Uspořádav své záležitosti, zemřel Albrecht brzy potom na hradě Úsově 7. srp. r. 1572.

Jan Šembera z Boskovic, odjinud Bučovský, r. 1569 dne 12. června slavil na hradě Černohorském svatbu se Zdeňkou, dcerou hraběte Jáchyma Šlika. Šembera nestaral se o veřejné záležitosti, manželství jeho zůstalo bezdětno, a dokonal život 30. dub. 1597.

Jím vymřel po meči slavný rod pánů z Boskovic, vzdy věrných synův a služebníků národa našeho.

O Šemberovi zachovala se známá a zajímavá pověst o odkaze rodu Boskovského klášteru minoritskému v Brně.

Obě zůstalé dcery Anna a Kateřina vdaly se za pány z Liechtenštejna, a tak přešel ohromný český majetek do rukou německých.

Kateřina, vdaná za Maximiliana z Liechtenštejna, obdržela Bučovice, Pozořice, Nový hrad, Vranov a jiné; Anna, vdaná za Karla z Liechtenštejna, obdržela Černou Horu a Úsov. V rodině Liechtenštejnské zůstal hrad a městečko do smrti Jana Adama, posledního potomka starší linie knížat z Liechtenštejna, jenž r. 1712 poručil mimo jiné i Černou Horu dceři své Marii Dominice, vdané za kníž. Jindř. Jos. Auersperka, která v závěti (r. 1728) učinila dědicem manžela svého a dítky Karla, Jana, Adama a Terezii.

Smlouvou ze dne 10. říj. 1783 přenechali tito svůj dědičný podíl na Černé Hoře bratřím Pavlovi, Janovi a Františkovi.

Jan, kanovník olomucký, odstoupil $\frac{1}{3}$ v ceně 47.052 zl. (29. čce. 1786) Vincencii, manželce Pavlově, jíž v závěti (r. 1790) poručil choť její i svou část. Vincencie vdala se po druhé za svob. pána Slugu, kterému i neploleté dceři zanechala oba svoje podíly na Černé Hoře.

Třetí podíl náležel Františkovi, který upsal na něj své nevěstě Isabelle, ovdovělé hraběnce Lažanské, 3100 zl. a poručil jej svému synu Františkovi a dceři Eleonoře. Od dědiců těchto koupil je Jan svob. p. Geissler (20. září 1830) za 235.005 zl. k. m. Zemřev r. 1837 poručil panství Josefě rozené bar. Türkheimové, po jejíž smrti 1842 zdědil Černou Horu bratr její Ludvík, po

něm dítky jeho Ludvík, Karel, Jan, Polyxena a Josefa, kteří panství prodali pí. Jindřišce Perierové-Arnsteinové, která zemřela r. 1859 a zanechala dceru Floru († 1882), vdanou za hrab. Mořice Friesa († 1887), za něhož přešlo panství listinou darovací z r. 1880 na syna Augusta.

Všichni tito rodové sídlili na hradě, jehož nejstarší část jest nízká věž čtyřhranná, nyní zasypaná zemí na straně severo-západní. Vedla prý z ní tajná chodba podzemní k nynějšímu rybníku, blíže jest nyní na cestě v zahradě stará brána, o samotě stojící, jakož i zbytky starých základů; na sever jest kulaté předhradí z r. 1561. Od východu vede do hradu široká a upravená silnice, od západu menší stezka hradní. Hrad vyhořel r. 1724 náhodou a byl dlouho, ještě r. 1818, v sutinách. Okolo r. 1830 částečně, r. 1848 skoro úplně byl obnoven; některé staré hradby rozbořeny. Mezi r. 1859—1861 hrabě Mořic Fries dle plánů Boh. Hausa z Vidně dal stavitelem Vašíčkem ze Žerůtek vystavěti hrad v nynější podobě. Věž zvýšená opatřena hodinami, přes příkop zjednán nový kamenný most, potom vystavěno velikolepé schodiště, v zimě vytápěné.

Církevní záležitosti. Fara Černoorská patří k děkanství Letovskému; patronem jest náb. matice. Mimo farní obec náleží sem pouze Žernovnik; obě obce mají 1611 duší.

Chrám sv. Vavřince stojí na mírném návrší na jižní straně pod zámkem. Vystavěn byl znovu a zcela mezi r. 1707—1710) na místě zpustlé kaple Adamem kníž. Liechtenštejnem. Má 4 oltáře, z nichž hlavní jest zdoben obrazem sv. Vavřince a sochami sv. Cyrilla a Metoděje, a tři boční obrazy sv. Kateřiny, sv. Barbory a Rodičky Boží. Věž, dříve dřevěná, byla zbudována z tvrdého staviva r. 1842, k čemuž dal velkostatkář cihly v ceně výrobní, farníci dovoz a 200 zl. stř.; ostatní dal patron. Tehdy zakoupeny i tři zvony za 939 zl.; r. 1853 koupeny za 500 zl. i hodiny; r. 1859 přistavěno oratorium.

Kolem kostela byl hřbitov, který přeložen na jižní konec městečka.

Na hradě jest malá kaplička. Také na sousední hoře „Pasece“ jest osmihranná pravidelná kaple svaté Rodiny s křížem nad hlavním oltářem a se 4 sochami sv. evangelistů; vystavěti dal ji bratrstvu sv. Josefa v Černé Hoře Aug. Kavánek, mor. účetní zem., r. 1726 a nadal jistinou 400 zl.

Na svahu kopce jest křížová cesta, vystavěná nákladem hrab. Flory Friesové r. 1864. Před zámkem stojí dvě sochy proti sobě, sv. Michael (z r. 1725) a sv. Jan. Na nádvoří zámeckém ve výklenku stojí socha P. Marie s krásnou vyhlídkou po okolí. V zámku jsou velmi staré a umělecké obrazy, starožitné památky a j.

Fara vystavěna byla r. 1806, před kterým rokem bydlel lokální kaplan na radnici. R. 1830 přestavěna a zvýšena o patro, r. 1882 nákladně opravena a rozšířena přikoupením okolních pozemkův.

Za starých dob náležela Černá Hora k Bořitovu, teprve r. 1580 duchovní správce pod obojí Jakub Kourimský, bydlící v Bořitově, jmenuje se též „správcem duchovním církve Černo-horské.“ Jisto, že po r. 1622 zdejší obvod opatrován býval z Bořitova a že zdejší kaple sv. Vavřince mezi r. 1670—1690 byla filiálkou far. chrámu Bořitovského do r. 1784, kdy založena byla lokálka, která konečně r. 1857 povýšena na faru. Prvním lokálním kaplanem byl Ant. Ruprecht. Delsí dobu zde působili: Josef Růžicka 1804—1816, Fr. Horák 1817—1829, Frant. Polanský, rodilý ze Skutče v Čechách r. 1795, vysvěcený r. 1819, vydal r. 1846 „Řeči duchovní“ v Brně a zanechal i kázání na celý rok v rukopise; jsa sedmým lokalistou, stal se 27. září 1958 prvním farářem; † 11. září 1872; v r. 1872—1881 Karel Kužel, po něm Maxim. rytíř Mayer 1884, Štěp. Něnička 1894, od té doby Aug. Vaněk.

Školství. Černá Hora má čtyřtřídní školu, k níž přidělen Žernovnik, a má 227 žákův.

Jak v purkrechtní knize Černo-horské jest zaznamenáno r. 1546, byla zde již ode dávna škola obecná, která zasla za války třicetileté. Po té docházely dítky do školy Bořitovské, později sem byl vyslán některý pomocník. Teprve, když obnovena duchovní správa, zřízena jednotřídní škola, a přiskolen Žernovnik.

Nejprve vyučováno na radnici, teprve r. 1842 vystavěna budova pro dvě třídy, která r. 1877 přestavěna nákladem 6000 zl. a rozšířena o třídu, r. 1892 přidána třída čtvrtá. Prvním učitelem byl zde Jan Kalivoda (1793). Po delší dobu zde působili; Jiří Svoboda (1811—1828) a Karel Jedlička (1845—1883); od toho roku po dnes Frant. Hladil.

R. 1793 náleželo obci 356 jiter půdy. Do území patří 1645¹/₄ ha ve tratech: Humna, Zahrádky, Městečko, Oltářík, Oužlebí, Šibený, Sedlišky, Lhotky, Kosa, Černá Hora, Hrubý most, Bahna, Dymák, Boří, Zvěřinec, Ješetiny, Prášilka, Brloh, Tróby, Žleb, Lopaty, Široké, Amerika, Hájce, Habr.

Znak přijala obec od bývalých pánů z Boskovic a Černé Hory. Viděti jej lze na staré pečeti, kolem níž jest nápis: S. C. NIGROMONTIS 1550.

Obec mívala hrdelní právo, jehož soudy se konávaly na radnici; „Šibený vrch“ a „Kosa“ naznačují místa, kde se věšelo a stínalo. Ještě r. 1680 upálen byl zde Tob. Vaněk i s kravou (pro nemravnost). Později náležela Černá Hora k soudu Doubravskému, jehož výslechy některé jsou zachovány.

Čtyřikrát do roka konají se zde výroční trhy, a to vždy v úterý před sv. Fabianem a Šebastianem, před sv. Josefem, sv. Vavřincem a sv. Havlem.

V Černé Hoře má sídlo kontribučenská záložna, čtenářský spolek z r. 1876, sp. hasičský a sp. vojenských vysloužilcův. Dříve byl zde mimo panský pivovar ještě pivovar soukromý, který r. 1553 náležel Vávrovi Kuchařovi.

Při panství Černo-horském často se činí zmínka o dvou vesnicích, nyní zaniklých, a to z r. 1390 o Lhotce, později vícekrát o Selkově (Sedlkově). Kde bývala Lhotka, těžko říci přesně, jelikož při panství jsou jiné dvě Lhoty, a to Malá Lhota a Dlouhá Lhota. Zdá se, že byla na pozemcích podnes „Lhotky“ zvaných jz. Černé Hory, kdež jest dosud velká studně a k níž se navazuje i tradice lidu.

Selkov — odtud i Selkovský potok, jinak Bejkovka — stával na místech, kde jest nyní stejnojmenný dvůr. Vesnice připomíná se r. 1466, kdy zdejší dvůr patřil Janovi z Petrovic, jenž jej zdědil po strýci Václavovi z Boskovic. V registrech Černé Hory z r. 1546 připomínají se jména osadníků, na př. Valenta, Tomek, Ondrouš, Matouš Bravenec, Puděchrom, Mudrák a j. Zdá se, že Selkov zašel za války třicetileté; ale ještě r. 1653 jmenují se tak pozemky, později zcelené ve stejnojmenný dvůr.

Černá Hora, jsouc na říšské silnici, mnoho trpěla válečnými útrapami. Mimo zmíněné již přepady, bylo okolí r. 1521 plenněno Vojtěchem z Pernštejna, r. 1640, 1643 a 1644 různým vojskem. hlavně Švédy. Tehdy dáváno výstřelem z hradu zna-

mení lidu, aby s dobyt看em utekl do okolních hor; r. 1805 trápili obec Francouzové. R. 1724 vyhořel hrad a velká část obce, r. 1802 vyhořel pivovar, lihovar a 61 čísel, r. 1870 čísel 39.

R. 1623 rádlila nákažlivá nemoc kožní, vojsky sem zavlečená, r. 1831, 1832 a 1855 cholera, 1830 ohromná bouře, která smetla množství střech.

V rozsáhlých okolních lesích pobývali po dlouhou dobu, hlavně za 15.—17. století, lupiči, kteří měli sídlo na Brlohách. (Viz Závist.)*)

Doubravice

(do Doubravice), městečko 7 km sev. Blanska, na levém, vyvýšeném břehu Svitavině (312 m), při okr. silnici; tvoří polit. obec s Klemovem na opačné straně řeky. Domy seskupeny jsou kolem čtyřhranného velkého náměstí, zdobeného sochou sv. Šebastiana (z r. 1713), jakož i okolo menšího trojhranného náměstí, kdež stojí mimo jiné i kostel, fara a škola, a v údolí potoka Nešorky.

K obci náležejí také samoty: panská cihelna, dva mlýny, hájovna, žel. strážní domky; v místě jest panský dvůr.

Podél řeky Svitavy vede trať společnosti státní dráhy, jejíž omnibusové vlaky zde mají zástavku.

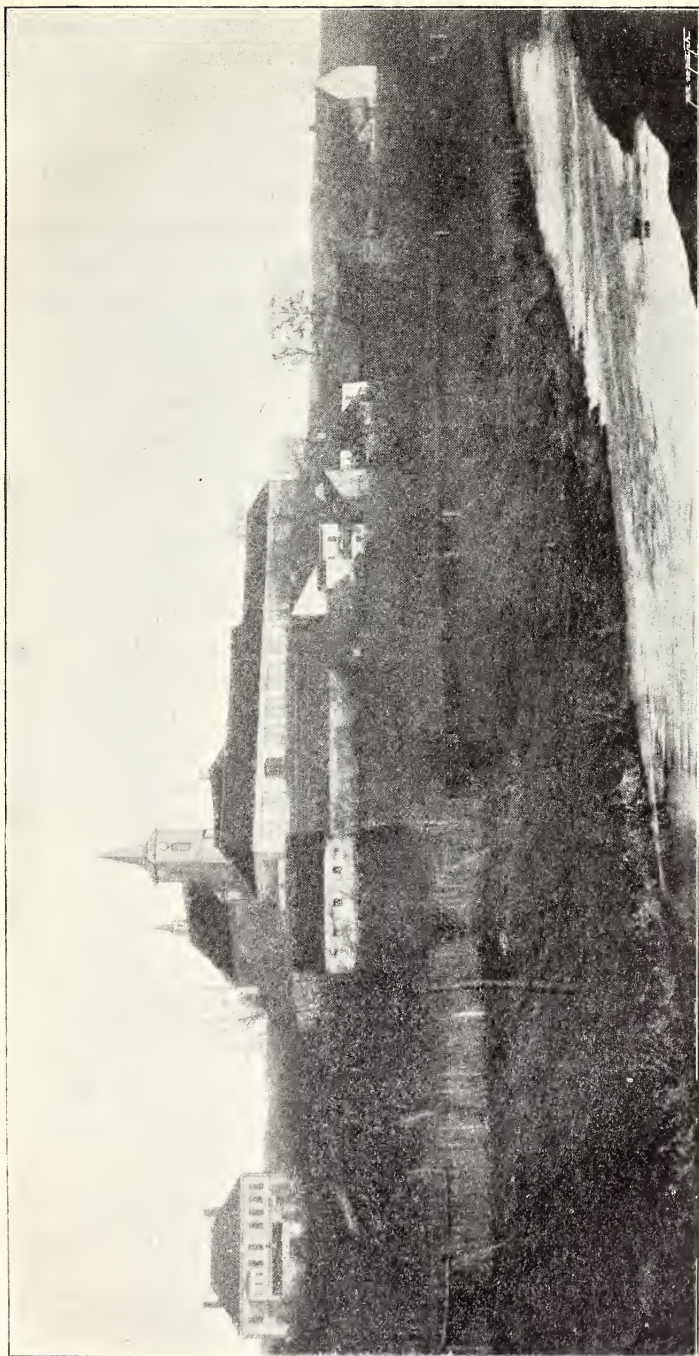
Městečko, za starých dob kvetoucí, po třicetileté válce upadlo úplně do zkázy.

Poč. XVII. stol. mělo 38 domů, po válce 30leté 1 pustý, r. 1745 čísel 58, r. 1846 čísel 119 a 769 obyv.; r. 1900 jest 142 čísel a 1136 obyv., mezi nimi 6 evang., 1 Němec.

Mnozí se domnívají, že tato Doubravice dala jméno proslulému rodu, jehož členové později i jinde byli osedlí, na př. na Osovém, Valči, Hrotovicích a na Třebíči a j.**)

*) Volný: Topografie. Aug. Sedláček: Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův. Č. Mat. Mor. 1893. Purkrechtní knihy Č. H. Registra Č. H. Al. Vojt. Šembera: Páni z Boskovic 1870. Farní kronika, zal. P. M. Halabalou. Schwoy: Topografie a j.

**) Nelze nikterak zjistiti, zda-li páni z Doubravice (později Osovští zvaní) erbu „odřívous“ pocházeli z této Doubravice, aneb z Doubravice nad Moravou nedaleko Mohelnice.

Obráz 14. Pohled na Doubravici.

Sídlem rodinným byl hrádek na horské ostrožině levého břehu potoka Nešorky, $\frac{1}{2}$ hodiny sv. městečka. Jest to malá trojhranná rovinka, dvojnásobnými hlubokými průkopy od okolí oddělená, na niž dosud jsou rozvalené zbytky zdí.

Cesta do hradu, nyní travou zarostlá, dosud jest patrna; místu, kde bylo sídlo, říká lid „u hradu“.

S cimbuří naskytovala se překrásná vyhlídka na údolí Svitavino a na výběžky pahorkatiny Českomoravské. Kdy a kým hrad rozbořen, není známo; v dějinách připomíná se jako zřícenina již r. 1529; r. 1680 bydlel zde ještě dráb.

Prvotní dějiny zahaleny jsou bájemi. Paprocký bájí, že za času Rastislavova jakýs Saul v zápase s obrem vytrhl tomuto kníry i s horním rtem, kteréž nabodené na šíp obdržel jako znak za udatenství („odřivous“, vlastně zavinutá střela). Saulův prvorozený syn dle pověsti vystavěl i hrad.

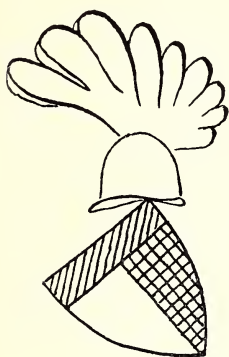
V listinách vyskytuje se po prvé Erhart z Doubravice r. 1049. Dle katalogu arcidiecése Olomucké pocházel prý druhý biskup moravský, Ondřej (1092—1096), z rodu pánů z Doubravice.

R. 1120 a 1130 přicházejí jako svědkové na listinách Markvart a Mstihněv z Doubravice. Dva členové rodu toho Smil a Hrabec z Doubravice byli při slavném dobytí Milána r. 1158, jiný Hrabec z Doubravice byl r. 1248 zajat Rakušany, Moravu pustošícími a zavezen do Vídně. K r. 1279 jmenuje se Vilém z Doubravice, který měl syny Lipolta a Barnabáše. V l. 1293—1308 vyskytuje se jako svědek Protiva z Doubravice; byl také od r. 1305 zemským číšníkem a obdaroval řád templářský statky v okolí Vsetína.*) V boji Treffenském mezi domácí a rakouskou šlechtou r. 1331 jako vítěz padl Zbyněk z Doubravice, který, jak se zdá, byl zakladatelem větve Osovských z Doubravice. R. 1371 Ješek z Doubravice a na Skalici vykázal manželce své Markétě k rukám Jimrama z Pernštejna věno snubné 250 hr. na městečku Doubravici, tvrz, údolí Nešorky a les. Panství samo prodali r. 1376 Ješek z Doubravice a bratr jeho Smil Oldřichovi z Boskovic, jenž před tím již držel Lhotu, Klemov a Jestřebí.

Panství skládalo se tehdy z městečka Doubravice s farou a hradem, z Němčic s farou, z Kuniček, Valčinova a Přivýšiny;

*) Dle znaku (viz obr.) nenáležel Protiva k rodu Osovských z Doubravice. Vůbec všichni výše uvedení páni z Doubravice svými jmény prozrazují, že nepatřili k rodům, již užívali znaku „odřivousu“.

poslední dvě vesnice jsou zaniklé. Po smrti Oldřichově držel Doubravici syn jeho Vaněk Černohorský z Boskovic, který ji prodal r. 1391 Ješkovi Puškovi z Kunštatu a z Otaslavic, s něhož koupí r. 1418 přešla na Heralta ze Sovince, jenž se potom psal i z Doubravice. Z pána toho brzy stal se loupežný rytíř, přepadl kupce a jiné pocestné, z čehož r. 1406 odpovídal před zemským soudem. Majetek svůj rozmnožil velice, neboť r. 1436 přikoupil od Heralta z Kunštatu Petrovice, Podolí (zaniklé) a Vavřinec. Své manželce Ofce upsal r. 1420 na své statky 890 hř., a tato r. 1446 již jako vdova vzala své dva syny Půtu a Herše na spolek. Později připomíná se paní Anna ze Sovince, rozená ze Šelnberka, se syny, z nichž prvorozený Jindřich psal se r. 1484 ze Sovince a Doubravice. Po něm zdědil statek syn jeho Petr

Obráz 15.

Znak Protivy z Doubravice
r. 1303.

ze Sovince a Doubravice, který po žádosti svých věrných milých, fojta, konšelův i obce městečka Doubravice listem vydaným ve čtvrtek po novém létě l. 1521 udělil práva volně prodávati majetek a dědití. Po smrti jeho prodána Doubravice r. 1528 s farou a pustou již tvrzí i s vesnicemi Němčicemi (s farou), Kuničkami a zaniklým již Valkounovem Janovi Lhotskému ze Ptení, který již rok potom prodal vše Bohuslavovi z Drnovic a na Rájci, k němuž zboží pak přivtěleno. (Viz Rájec.)

Doubravice byla městečkem již od dávna; připomíná se jako městec již r. 1378; nicméně požádali občané zdejší pána

svého, Jana Drnovského, odjinud Rájceckého z Mírova, aby jim potvrdil staré výsady. Pán vymohl na králi Ferdinandovi I. (r. 1557) novou pečeť. Z listiny vyjímáme: „. . . nadepsanému městečku a obyvatelům v něm, nynějším i budoucím, pečeť dávati ráčíme, zejména štít žlutý neb zlaté barvy, v němž jsou po vrchu tři štrychy červené na příč a čtvrtý strych přes ty tři pošikem, a v spodku toho štítu zelenej dub stojí“

„. . . a jí [pečeti] listy a jiné potřeby [pečetiti] zeleným voskem, pokud a kdyby toho potřeba kázala, jak jiná městečka království Českého a markrabství Moravského“

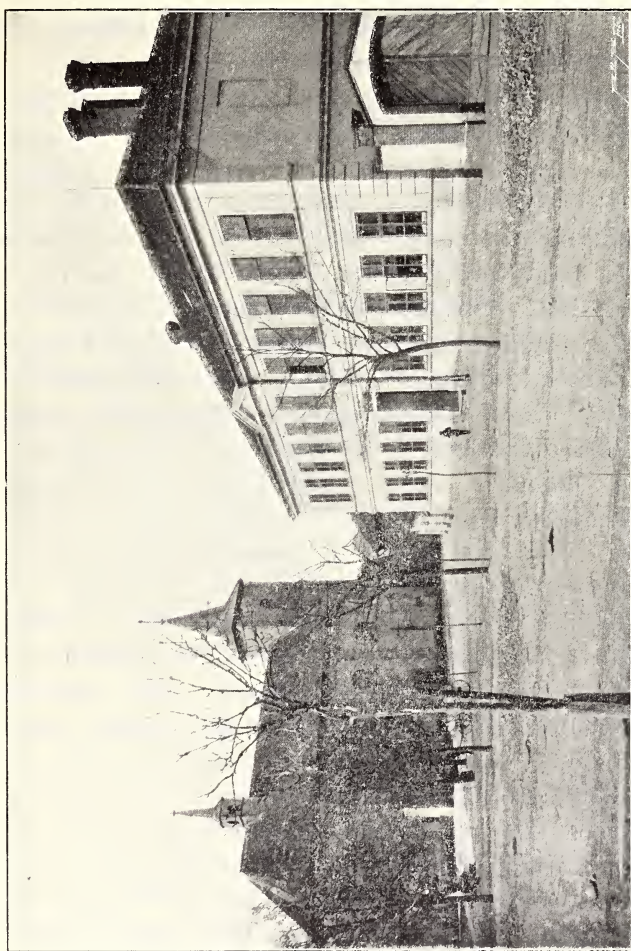
Jan Drnovský zemřel r. 1558. Za poslední ratolesti po přeslici, Kateřiny z Drnovic, vdané za Zdislava z Heissenštejna, která mimo jiné zdělila i Doubravici r. 1610, bylo zde mnoho gruntů pustých, majetnice tato rozdávala je za každý pátý snop, z čehož dostala polovici vrchnost a polovici farář. I pozdější majetník Christian z Roggendorfa (viz Rájec) s počátku staral se o rozkvět městečka; vymohl na císaři Leopoldovi výroční trhy, na něž však privilegie v radnici uložené požárem byly zničeny.

Trhy tyto konají se v pondělí po sv. Fabianě a Šebastianě s předtrhem, ve Svatodušní úterý (před tím trh na dobytek), v pondělí po sv. Bartoloměji a na sv. Šimona a Judu (před tím trh koňský). — Christian vystavěl zde i 13 dříve spustlých a opuštěných domů, za to odebral obci mnoho pozemkův, uvoliv se dávat za to faráři desátý snop. Robota za něho byla nesnesitelná, téměř každodenní; z té příčiny vyslali Doubravští ku vdově Karolině posly, kteří vymohli výsady, udělené na den sv. Ondřeje r. 1743, později schválené i císařovnou Marií Teresíí: 1. Místo roboty měli platiti 4 mor. tolary (à 1 zl. 10 kr.) ve dvou lhůtách, v den sv. Jirí a sv. Václava, ovšem mimo jiné dávky, které se dávaly od pradávna: domovní berni, slepice, sýr, dřevo a nájemné; 2. každý řemeslník měl roční roboty 6 dnů, na kterou musil vyslati zdravou osobu; 3. obecní i válečná robota zůstala; 4. každý řemeslník, který vstoupil do cechu, podvolil se tomu; 5. ve lhůtách musel se zachovávat pořádek.

Statky tehdy byly úplně bez ceny, a občané museli býti donucováni, aby je kupovali. Proti tomuto násilnému nucení podali Doubravští stížnost na přísežního advokáta do Brna, na niž odpověděl mimo jiné: „... jelikož dle listu (výpis privil. p. ze Sovince, jednající o volném kupování a prodávání) se nedělo, proto jest takové podání smazáno, poněvadž za spravedlivé jest, že když toto obdarování skrz 10 let se neužívá aneb podle privileje nepokračuje, privilegie smazána a bez všech možností zůstává. . .“

Dle zápisů prodával se tehdy lán za 20 rýnských, které bylo možno spláceti po částech.

Aby se vystříhali podobných rozepří, dali sobě Doubravští veškera dosud platná práva napsati na pergamen, do knihy uložiti a potvrditi cís. Marií Teresíí r. 1747. Podobně učinil i cís.

Obráz 16. Kostel a škola v Doubravici.

Josef II. 24. července r. 1783, začez zaplatili občané 150 zl. tax a 66 zl. za napsání a vyřízení výsad.

Doubravice má chrám Páně i faru, náležející k dekanátu Jedovnickému. Patronem jest kníže Hugo Salm z Rájce. Přifařeny sem: Klemov, Holešín, Kuničky a Obora, Újezd a Jablonany (z okr. Bosk.). K farnosti patří 3052 duší. Do r. 1873 náležel k Doubravici Rájec, dříve před tím i Sloup s filiálkami Němčicemi a Petrovicemi.

Kostel sv. Jana Křtitele, v podobě křížové, stojí při jižní straně obce na místě vyvýšeném. Má 331 m délky, 11 m šířky, 14 m výšky. Na témže místě stával dříve prastarý kostel, který r. 1717 byl zbořen a znovu i s věží vystavěn Karlem hr. z Roggendorfa. Dne 9. září 1760 vyhořel i s věží, načež znovu opraven, a zvony přelity. Vnitř jsou tři oltáře, na věži jsou hodiny od r. 1851, nákladem obce pořízené. Po straně jsou dvě sakristie, nad nimi oratoria. V letech 1841 a 1874 byl důkladně opraven. Kolem kostela byl hřbitov, který 1831 přeložen na neďaleké pole. Vedle kostela stojí i jednopatrová budova farní. Prvá zmínka o faře činí se r. 1358; jako první známý farář připomíná se Mikuláš r. 1387, r. 1395 Petr. Již ode dávna patřili k farnosti někteří poddani panství Boskovského; neboť r. 1460 na žalobu Půtovu byl Beneš z Boskovic zemským soudem přinucen, aby své poddané do Doubravice příslušné přidržel ku placení desátku. Uprostřed 16. stol. přešla fara do rukou bratrských; správceové zůstávali v domě s č. 53. Příčiněním jesuitů Jana Pozděrského a Jiřího Plachého, kteří r. 1624 zde obraceli lid na víru katolickou, usazen zde opět farář katolický, který se připomíná r. 1636. Husitismus byl tu zakořeněn hluboce, tak že ještě r. 1662 byla stížnost na Elišku hr. z Heissenštejna, že trpí na panství mnoho nekatolíkův a nepodporuje snah kněžských.

Farář Ondřej Klimšar, m. svob. umění a fil., stěžuje si, že pro mnoho spustlých a opuštěných domů dostává mnohem méně, nežli mu náleží. Administrator po něm odešel odtud, protože tu neměl na živobyti.

Po delší dobu zde působili: Mat. Beránek, zdejší rodák, (1695—1711); Václav Crha, alchymista, zanechal četné rukopisy chemické a alchymistické, † 1787; Jan Pillwein (1788—1819); Jan Hanke (1819—1834); Jan Hausild (1834—1862), Jan Soukop, spisovatel (1865—1892); nynější farář a kons. rada Fr. Špaček.

Ku zdejší trojtrídni škole (210 žáků) náležejí; Klemov (0·5 km) a Holešín (5 km).

Prvá zmínka o ní činí se s počátku 17. stol. Kde stávala, neumíme pověděti; po ohni, který r. 1769 zničil budovu, učilo se na radnici. Později spáleniště staré školy vyměněno za pozemek u farní zahrady, a na něm vystavěna nová škola. Z nedostatku místa přeložena r. 1823 do panského dvora, kdež zůstala do r. 1892, kdy dvůr byl bleskem zasažen a ohněm zničen; načež za rok potom vystavěna jednopatrová budova za 14.000 zl. Škola ode dávna měla rektora i pomocníka, roku 1881 rozšířena byla na trojtrídni.

Správcové školy dále zde byli: v l. 1687—1759 otec, syn a vnuk: Pavel, Václav a Antonín Kostroschütz; Florian Broušek, za něhož bylo pouze 10 žáků, později stal se zde rychtářem (1768—1782), Jos. Řezníček do 1830; nyní Jul. Stantejský.

Střediskem života obecního bývala radnice. Na místě nynějšího obecního hostince býval r. 1676 pozemek, patřící Pav. Nedbalovi, na němž r. 1682 vystavěna za 147 zl. dřevěná radnice s věží, která zhořela r. 1705, při čemž zničeno mnoho starých listin a výsad v ní chovaných.

Vystavěna znova r. 1708 opět ze dřeva; r. 1812 byla stržena a nynější budovou nahrazena.

Časté boje o majetek obecní přiměli Doubravské k „lánské visitaci“, která se konala po prvé r. 1656; nová gruntovní kniha však založena teprve r. 1754. Jaké tu byly neshody mezi obcí a velkostatkem, o tom svědčí případ o lánské visitaci z r. 1749. Rolníci tehdy reklamovali obci trať „Občiny“. Z toho vznikla hádka mezi komisařem a sousedy, a když komisař chtěl již udeřiti souseda Jos. Řezníčka, promluvil tehdejší purkmistr Fr. Konečný: „Urozený pane! Raději svolím, aby mně hlava sražena byla, nežli bych za svého purkmistrování tyto „Občiny“ propustil; neboť lepší jest mně se ctí se světa jíti, nežli beze cti živu býti.“

Ačkoliv ještě po dvakráte (r. 1754 a 1759) měli páni laskominy na Občiny, přece jich nedostali.

R. 1793 měla obec 400 jiter polí, 300 j. luk a 100 j. lesa. Do mapy obecní náleží 905·37 ha. Pozemky jsou v tratech: Šibenice, Humna, Šotovsko, Branka, Staré trávy, Přídka, Podchalupí, Nadchalupí, Doliny, Učitelská, Rybník, Přívazek, Újezdek, Klemová, Zmola, Valkónov.

Druhdy měla Doubravice i hrdelní právo. Popravováno provazem, lámáno kolem i páleno na kopci „Šibenici“, nazývaném také „Spravedlností“. Mezi cestou a polem stávaly tři koly nahoře příčně spojené; dolíky po nich se uchovaly dosud.

Také jest zachován zvonek, jímž vyzváněli odsouzeným s věže radniční. Právo hrdelní přestalo zde za Marie Teresie.

Trhy konají se podnes, jak je obnovil Christian z Roggen-dorfa mimo poslední (o sv. Šimoně a Judovi), který k vůli židům z Boskovic r. 1854 přeložen na úterek přede Všemi Svatými.

V místě jsou pomologická panská zahrada, barvírna, spolky hasičský, veteránský a Cyrillská jednota, založená farářem Soukopenem. Na radnici jest knihovna obecní (přes 300 sv.), hojně užívaná.

Poštou a telegrafem náleží obec k Rájci.

Obec utrpěla mnoho škod; r. 1621 vypleněna Uhry, r. 1809 francouzským vojskem, r. 1815, 1824, 1844 postižena velkým krupobitím, r. 1823 velkým suchem, r. 1831 cholerou, r. 1761 dobytčím morem. Ohněm zničena v l. 1760 (zhořel kostel, fara a velká část obce), 1822, 1824, 1826, 1835, 1836, 1863, 1866 a r. 1892. Ohromný víchor r. 1739 pokácel množství stromův. Proto založil zde r. 1746 starohr. Ant. Salm hamry, které zanikly po vyhoření. Kolem r. 1726 pěstován zde hojně i chmel.

U panství Doubravského činí se k r. 1358 a potom častěji zmínka o vsi Valčínově (Valkounov). Ves tato byla sv. Doubravice při potoce Nešorce na lesnatém „Valkónově“.

Posledně připomíná se vesnice tato již jako pustá r. 1528. Lid vypravuje, že zde bývalo veliké město, v němž žilo na 300 soukenníkův.

O druhé zaniklé vsi, která také náležela k panství Doubravskému, Příbišíně (Privýšina), viz Němčice.

Na farní zdejší po 27 let působil spisovatel Jan Nep. Soukoup. Nar. 10. května 1826 v Třebíči, studoval v Moravské Třebové, kdež se odnárodnil úplně. Teprve v alumnátě Brněnském působením Sušilovým počal se zabývat literaturou českou a již ve druhém roce napsal báseň příležitostní svému strýci far. Olešnickému k padesátinám. R. 1849 vysvěcen za kněze, kaplanoval v Letovicích, ve Sloupě, r. 1862 stal se farářem v Lipovci a r. 1865 v Doubravici. Byl ze starých Sušilovců, kteří svůj život zasvětili nejen církvi, ale i vlasti, muž jemného chování, něžný,

duše citlivé, ve vystupování pokorný, vládnoucí uhlazenou, mistrovským slohem projevovanou mluvou. Vydal mnoho drobnějších spisů, na př. Kytečka ze Sloupa, Macocha a její okolí, a vlasteneckých a náboženských básní. Přepřacoval spolu s Vl. Šťastným kostelní kancionálek; největší zásluhu získal si svými Cyrillomethodějskými písněmi, z nichž mnohé znárodněly, na př. „Ejhle, oltář Hospodinův září“.

Abrahamoviny jeho byly oslaveny národem; dostal album, v němž jest proslov B. M. Kuldy a na 250 podobizen a hesel nejznamenitějších Čechů soudobých. Zemřel jako konsist. rada dne 26. března 1892. (Viz pěkný životopis jeho, napsaný J. Halouskou ve „Vlasti“.)

Holešín

(dle osob. jména Holeša [Holeš]). Ves. 3 km jv. Doubravice v pěkném údolí potoka, jenž u Hamru se vlévá do Svitavy.

V 17. stol. bylo tu 9 domů, z nich po válce 30leté 3 pusté; r. 1793 bylo zde 21 čísel, v nichž bylo 114 obyv.; r. 1846 č. 27 a 173 obyv.; r. 1890 č. 43 a 269 obyv., r. 1900 č. 45 a 257 obyv.

Prvá zmínka o Holešíně činí se r. 1349, kdy náležel Čenkovci z Lipého, který jej téhož roku prodal Vokovi II. z Holštýna. Při panství Holštýnském zůstal do přivtělení jeho k Rájci (r. 1540). (Viz Holštýn, Rájec.) S počátku 15. stol. r. 1406 vyskytuje se Pešík z Holešina; měl zde patrně majetek.

Povinnosti poddanské k Rájci v 18. stol.: o sv. Jiří a o sv. Václavě po 4 zl. 57 kr. úroku, 44 slepic, 3 kopy vajec. Robota: 6 sedláků 3 dni potahem, 3 podsedkové 3 dni pěšky, 2 chalupníci 1 den v týdnu.

Přířařen jest k Doubravici, kamž i náleží školou; poslední pošta jest v Rájci. Ve znaku má ptáka, kolem něhož nápis „Die-dina Holešín“.

R. 1793 patřilo obci 120 jiter pozemkův. Do katastru obecního náleží 307 $\frac{1}{3}$ ha půdy v tratech: Záhumení, Nivy, Horka,

*) *Prameny*: Volný topogr. Moravy světská a církevní. Brandl: Půhony. Archiv městečka Doubravice. Aug. Sedláček: Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův v Čas. Mat. Mor. Kronika měst. Doubravice, založená ku konci 17. stol. Fr. Šánkou. Kniha pro památku všem milým potomkům v našem měst. Doubravici z r. 1756 a t. d.

Čtvrtky, Tabulička, Kopaniny, Lenčov, Kříž, Lopaty, Bzenec, Čtvrtně, Padělky, Zlámanina, Zahrady, Kopce, Oujezd, Krajina, Široký, Kluhy, Podskalný, Trní, Tovolice, Stráň, Příhon, Stodoliska, Občiny, Boří. Části vsi slovou u Opleti (opleť = plot z prutů spletený) a v Zástudni.

Holštýn

(na Holštýně, též Holštýnsko*), dial. na Vošténsko), ves 4 km jv. Sloupa ve hlubokém slepém žlebě, kolkol strmými stěnami a stráněmi obehnaném, do něhož od severovýchodu vtéká potok Bílá Voda, který se pod vesnicí propadá do země.

Původně bylo zde podhradí, které se připomíná po prvé r. 1349. Uprostřed 16. stol. činí se zmínka již o městečku se dvorem a rybníkem. Na bývalé městečko ukazují také trať pod sráčeninou zvaná „Na městečku“. Hrad byl pustý již r. 1520. Dnešní obec vznikla teprve r. 1791 z panského dvora. Byly zde tehdy dvůr, dva mlýny, 2 pily, hospoda a 9 chalup, r. 1900 čísel 42 s 248 obyvateli.

Ves jest dosti nepravidelná, jest zde rozsáhlá budova, bývalý dvůr — nyní myslivna, horní a dolní mlýn a škola.

Holštýn býval panstvím, dle kterého měla jméno znamenitá a rozšířená rodina. Sráčenina hradní strmí při jižní straně údolí na ohromném skalisku, které na sever spadá úplně kolmo a na ostatních stranách přechází ve příkré stráně. Toliko na jz. souvisí s okolím, kdež také byl padací most, chráněný silnou věží, jejíž část se uchovala dosud. Z ostatního stavení nezbylo mnoho nejvíce ještě zachována ohradní zeď na východě.

V témže skalisku pod samým hradem jest ohromná jeskyně (Lidomorna č. Hladomorna), do níž vcházíme od severu jako do veliké dvorany, paprsky slunečními mdle osvětlené, kdež spatřujeme množství ohromných balvanů na sebe nakupených, které časem byly odervány se stropu.

Za středověku, kdy bujná chasa hradská po okolí tropila rejdy, zavřen jediný východ pevnou zdí, za to nahoře ve stropě ponecháno obezděné okno, kterým spouštění jsou nešťastníci do temného jícnu, aby zemřeli hladem bez nádeje záchrany. V ná-

*) Název Holštýnsko znamená, že v místech zaniklého „Holštýna“ nová osada byla založena.

plavě jeskynní a mezi kamením nalezeny proto setlelé kosti lidí nejen dospělých, ale i nemluvňat, promíchané s rezavými zbytky zbraní.

O dávném osídlení krajiny svědčí ostatky děl lidských v ne-daleké jeskyni „Michalově díře“ jakož, i kamenné zbraně z okolí; jeden mlat vykopán i v lidomorně. V okolních lesích nalezeny již začasné římské mince: r. 1859 byla blíže hradu vyorána zlatá

Obraz 17. Holštýn (zříceniny hradní věže).

mince císa. Trajana, r. 1870 peníz Neronův, r. 1892 našel drvoštěp u hradu za kopání pařezů 3 stříbrné peníze císa. Faustiny starší.

Mince ty dosvědčují obchodní spojení Mor. se starými Římany.

Hrad Holštýn vystavěn asi za krále Václava II., kdy bylo zvykem panským sídlům dávat německá jména. Za první pol. 14. stol. čteme v listině: „Vocke von dem Hohlen Stein (Vok

z dutého kamene), nepochází tedy rodina odnikud z Holštýnska, byla původu domácího, ale dala hradu jméno dle přírodních poměrů, dle ohromného kamene s velikou jeskyní.

Srovnáním znakův a pečetí dokázáno, že na Holštýně se vystřídali dva rodové. Znakem staršího rodu byly dva rohy beraní, spodky svými spojené, jako by kus lebkky k nim byl uťat; znakem mladšího rodu byl štít na dvě rozdělený, v jehož levém poli jsou tři břevna šikmo položená. Praotci prvního rodu byli bratři Častolov, Hartman a Crha, řečení z Třebelovic. Častolov připomíná se od r. 1203 v rozličných zápisech do r. 1256; Crha od r. 1203; r. 1228 byl stolníkem, 1244—1250 purkrabím hradu Děvického na Pavlovských kopcích. Zde stal se vzorem věrnosti. Činil tehdy Bedřich Bojovný časté výpady do úrodných krajín jižní Moravy a podařilo se mu zajmouti Crhu. Ve vazbě prosbami i hrozbami byl donucován Crha ku zradě, ale zůstal králi svému věren, i když mu oko surově bylo vypíchnuto.

Obráz 18.

Erb starší větve pánů
z Holštýna.

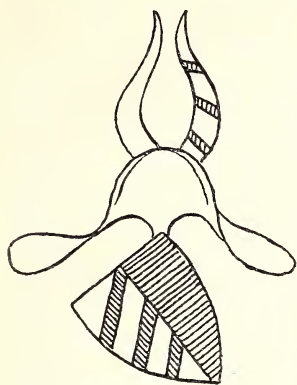
(Hartman z Holštýna 1279.)

Sjednáním míru 1246 propuštěn na svobodu a povýšen králem Přemyslem II. za maršálka. Připomíná se ještě v březnu 1251 jako purkrabí hradu Olomuckého, ale již v květnu mluví se jako o mrtvém; proto není pochyby, že zemřel s jara téhož roku. Crha měl kromě Petra, který byl lektorem dominikánů v Brně, syny Bohuše a Hartmana, kteří se proslavili v tehdejších bězích veřejných i soukromých. Bohuš nabyt majetku jinde a psal se (od r. 1269) z Drahotuše i s potomky; potomci Hartmanovi vládli na Holštýně. Po prvé připomíná se Hartman „de Holenstein“ r. 1272, a patřila mu pouze část panství toho, kdežto druhý díl do r. 1349 náležel pánům z Lipého. Za bezvládi Oty Braniborského stal se Hartman loupežným rytířem. Čeleď jeho přepadla klášter Rajhradský, dobyla ho lste a oběsila některé mnichy.

Za to obléhán byl Holštýn králem Václavem II., jenž ho dobyl, Hartmana však na přimluvu moravských pánů přijal na milost a vrátil mu statky. Hartman r. 1283 daroval ves Bukovany s kostelem, lesy a se vším příslušenstvím klášteru Zábrdovskému, r. 1288 díl svůj ve Studené klášteru Oslavanskému. Od r. 1281 byl komorníkem cůdy Brněnské, a jméno jeho vyskytuje

se na listinách do počátku 14. stol.; posledně r. 1303. Po něm držel hrad jediný syn Crha, s něhož přešel opět na syna Voka I., jenž se připomíná r. 1333 na německé listině „von dem Holenstein“. Prikoupil od Čenka z Lipého druhou část panství a jmenuje se mezi přísedícími velikého soudu zemského. Za choť měl Škonku, které r. 1371, kdy se připomíná naposled, pojistil věno na statku Holštýnském.

Měl dceru Adletu, provdanou za Fraňka Kunovského z Pomněnic, a syny Pavla, Voka, Půtu, Ješka a Štěpána. Pavel jmenoval se z Týnce u Břeclavě, Půta ze Vzdúnek držel mimo Zdounky mnoho statků manstvím od markraběte Jana; o Ješkovi a Štěpánovi není zpráv. Nástupcem na panství stal se Vok II.

Obraz 19. Erb mladší větve pánů z Holštýna.

(manželka Barbora Hauserovna), držel společně s ostatními bratry Zdounky, s bratrovcem Vilémem Týnec, a slove, když syn jeho stejnojmenný došel let, v pramenech obyčejně Vokem starším a syn Vokem mladším. Vok starší umřel r. 1407; toho roku převedl věno choti své Barbory na ves Ostrov, a r. 1408 připomíná se za umrlého. Měl tři dcery: Annu, která byla mniškou v klášteře na Starém Brně, Anežku, vdanou za Alše Kunštatského z Lesnice, a Markétu, choť Jana Hlaváče z Ronova. Synové jeho byli Vok III., Ondřej a Jiřík.

Ondřej privádí se ve pramenech 1406—1414, Jiřík měl za choť Elišku ze Zástřizl; připomíná se posledně r. 1420 a měl dceru Annu, vdanou za Bluda z Kralic, a syna Jiříka z Jedovnice, jenž se jmenuje v pramenech r. 1420—1437. Vok III., do r. 1408 Vokem mladším nazývaný, měl za choť Kateřinu ze Mstěnic. Psával se původně také z Lipovce, r. 1407 byl seděním na Cimburce, ze kterého zboží téhož roku a r. 1411 pohnán byl Čenkem z Drahotuš, že mu v ně bezprávně vpadl, an prý Čeněk zboží to, na které markraběti Joštovi půjčil peněz, dříve měl zapsáno, nežli Vok. Rod Holštýnský získal při; neboť měl Cimburk r. 1440 v držení Štěpán Holštejnský z Vartnova. Vok byl muž udatný a bojechtivý; ve válkách vzniklých z nepřátelství, kterým členové rodu Lucemburského zúřili proti sobě, stál po straně markraběte Prokopa a později krále Václava IV.

Nešetřil ani statkův ani hrdel svých nepřátel a proto často měl práci se soudy. Tak již r. 1406 přepadl se svými lidmi Petrovice a spálil tvrz (viz Petrovice). Téhož roku stěhuje si Oldřich Hecht z Rosic u soudu zemského, že služebníci Vokovi z Holštýna brali na statech jeho, podobně Markéta po Henslinovi ze Mstěnic žaluje, že dobyl hradu jejího a způsobil jí velikou škodu. Velikou zásluhu má Vok III. o porážku Němců u Znojma r. 1404. Když po smrti markraběte Jošta král Václav v markrabství se uvázal a r. 1412 učinil lantfrid, přitiskl k němu i Vok svou pečť. R. 1415 podepsal v Praze stížný list do Kostnice proti upálení Husovu. R. 1420 táhl s jinými pány moravskými po straně Zikmundově do Čech osvobodit Vyšehrad, ale padl v bitvě pod Vyšehradem. R. 1422 a 1425 jmenují se jako přívrženci učení Husova Hyncín z Holštýna a r. 1436 Zuzana z Holštýna, jejichž příbuznost k Vokovi jest neznáma. Jistě však byl synem Vokovým Vok IV., jenž měl za choť Katruši z Kněžic. Podepsal sice usnesení valného sněmu Brněnského r. 1421 proti husitům, ale náležel později k nim a byl na sněmě v Praze r. 1433. R. 1437 prodal Hynkovi z Valdštýna rodné sídlo hrad Holštýn, Ostrov s farou a s dvěma rybníky, Lípovec s farou, Senetářov, Kotvrdovice, Housko s farou, s lesy a rybníkem, Hamlinkov (?), Bystřici, Budkovany (viz Jedovnici), 7 lánů ve Vilémovicích, 3 v Rohrbachu (viz Lažánky), 3 lány v Šošůvce, 1/2 městečka Jedovnice se dvorem a s vypuštěným rybníkem. Na zbylou část panství upsal r. 1450 choti Katruši 300 hř.

Poslední zmínka o něm děje se r. 1464. Jím vymřela linie, která hrad Holštýn mívala bezprostředně. Brzy po tom vymřely i ostatní větve, takže kolem r. 1470 rod Holštýnský dokonale zhasl po meči; neboť kniha Tovačovská z r. 1480 z rodu nepřipomíná nikoho.

Koncem 15. stol. byl Holštýn majetkem dvou sester, kteréž jej prodaly Beneši Černohorskému z Boskovic, a tento r. 1503 Hynkovi z Popůvek za 1200 uher. dukátův. Po něm zdělila statky dcera jeho Markéta, vdaná za Jana z Vithacha, kteréhož vzala na spolek na pustý již hrad Holštýn, dále na osady Pozoříce, Ostrov, Lípovec a Nezetice (pusté?). Po smrti jeho vdala se za Oldřicha Přepického z Rychmburka, který zboží to prodal r. 1550 Janovi ze Zdětina, jenž je přenechal bratrovi Vilémovi, od něhož přešlo na dva syny jeho Jana a Bedřicha, kteří je r. 1564 prodali Bernartovi z Drnovic a na Rajci. (Viz Rájec.)

Rodokmen pánů z Holštýna. (Dle Vincence Brandla.)

Crha z Trebelovic (Ceblovic) 1228—1251.

Bohuš z Drahotuš
(1250—1283),
manž. Žofie.

Hartman z Holštýna
(1250—1303).

Petr,
dominikán v Brně.

—
Crha z H. (1288—1334),

—
Vok I. (1334 - 1373),
manž. Škonka.

Adleta,
chof Fraňka z Po-
mněnic.

Pavel z Týnce
(1369—1374),
manž. Markéta.

Vok II.,
manž Barbora
Hauserova.

Půta ze Zdounek
(1366—1380),
1. manž. Alžběta,
2 „ Anežka.

Ješek Kropáč
(1366—1385),
manž. Anna
z Jevišovic.

Štěpán
z Vartnova
(1366—1376).

Markéta,
m. Jana
Hlaváče
z Ronova.

Anna,
mniška
na
Star. Brně.

Vok III. z H.,
a z Cimburka
(1407—1420),
manž. Katruše
ze Mstěnic.

Ondřej
(1406—1414).

Jirík
(1420),
m. Eliška ze
Zástřizl.

Štěpán
Kropáč
(1422—1440),
manž. Ofka.

Anna a Štěpán
z Vartnova.

Zuzana ?
(1427—1464),
m. Katruše
z Knežic.

Vok IV.,
Hyncl ?
(1427—1464),
m. Katruše
z Knežic.

Jirík
z Jedovnice
(1420—1437).

Anna,
m. Bluda
z Kralic.

Jan Kropáč
(1447—1464).

K panství Holštýnskému náležely v rozličných dobách také rozličné osady, někdy celé, někdy polovice, někdy jen několik osadníkův. Z doby Hartmana z H. připomíná se jen ves Bukovany, bezpochyby nyní zaniklá ves Budkovany u Jedovnice, kdež byl dle tradice lidu i kostel. Také na Hartmana upomíná dnešní „Přední a zadní Hartman“, les, a vesnice Hartmanice. Pozdější listiny hlavně z r. 1349 dokazují, že okolí bylo z velké části poneřáděno jednak many biskupův Olomuckých, jednak snad i pány z Holštýna, kteří do velikých zdejších lesův uváděli osadníky německé. Z té doby uvádějí se vesnice: Herwitslog s lesem Thewald, ves Zybottslog, Kylein, Boda, Czynols, Gothfridslog (Kotvrdovice), Merhlhinslag, Ulraichslag, Wylhelmslog (již 1267 připomínané Vilémovice), půl vsi Petersloga (Petrovice), Gedwicz (Jedovnice). R. 1371 patřily k panství: Ostrov, Milenovice (snad trať Malina jv. Jedovnice), Hospridovice (nynější Kotvrdovice), Dědovice (?), Rorbach (zaniklý nyní dvůr Harbechy, viz Lažánky), Budkovany (zaniklé, viz Jedovnici), Bystrice (viz Jedovnici, zaniklá), Zenotice, Podom (Pojdomí v okr. Viš.), Cholěrov (Kulířov), Lipovka (Lípovec), Hussy (Housko).

Že některé názvy osad jsou zkomoleny, ukazuje soupis vesnic panství, učiněný r. 1437, kdy Vok zboží své prodal Hynkovi z Valdštejna, totiž Ostrov, Lípovec, Senetářov, Godfridovice, (Kotvrdovice), Vilémovice, Rorbach, Šušnovku (Šošůvku), Husie (Housko), Podom (Pojdomí), Hamlinkov (?), Bystrec, Budkovany. Mnohé z těchto osad zanikly, některé dosud se zachovaly alespoň v tradici lidu. Germanisační stopy vidíme nejen u jmen obcí, ale také u jmen osadníků; v Kotvrdovicích, více ještě Senetářově, Ruprechtově, Hartmanicích a j. jsou dosud četná rodová jména německá, a namnoze u některých osad jsou zachována i německá pojmenování tratí, na př. Hatman (Hartman), Conýbl u Senetářova (Sonnenhügel) a p.

Obyvatelé robotovali pánům Rájeckým, a to domkáři 26 dní, kdo měl koně, dva dny v týdni; familianti po 13 dní v roce; mimo to museli udělati 20 sáhů dříví a vyházeti určité množství lesních příkopův.

Farou náleží Holštýn k Lípovci, poštou do Sloupa. Dítky dříve chodily do Lípovce, teprve v r. 1894—1895 vystavěna v H. (za 7760 zlatých) jednotřídní škola, na níž působí jako první uč. Ant. Buryška.

V místě jsou dva mlýny, myslivna, a r. 1900 zde založen i hasičský sbor.

Do území obce náleží 647·45 ha pozemků v tratech, nejvíce panských lesích: Na městečku, v Bezčáku, ve Strážné, v Oborách, ve Žlebích, pod Hradem, nad Hradem, na Hřebkách, Hřebílka, Čtvrťky, Klínky, Dlouhá hradová, Kopaninky; Hatman, Obory, Planiny, Žleb Lipovský a Ostrovský, Bučí, Bukovinky, Síčky, Koňáčka, u Hřídela, Primátorka, Rehtorka. Pičorka, u Strže.

Krajina kolem Holštýna patří k nejzajímavějším mor. Krasu, ale odlehlost její jest příčinou, že poměrně málo jest navštěvována. Vesnice jest na dně slepého údolí, téměř 1 km dl. a 300 m. š., na západě obehnaného příkrými stráněmi a kolmými vápencovými stěnami, na východě mírnějšími svahy kulmovými. Na jihu jest žleb sevřen příční vápencovou stěnou, na níž zřícenina hradu Holštýnského, a pod ním jeskyně „Lidomorna“. Vcházíme do ní se strany severní branou 8 m širokou, 1·80 m vysokou do chodby 16 m dlouhé, která se rozšiřuje a zvyšuje v ohromnou dvoranu (20 m š., 47 m dl. a 12 m v.). Na dně jsou ohromné balvany se stropu spadlé. Jiné menší sluje jsou na druhé straně sříceniny, pak v kolmé stěně záp. vesnice jeskyně, zvaná „Bílou hvězdou“. V ní r. 1866 byl ukryt rodinný poklad knížecí.

Bílá Voda u Holštýna za větších přívalů uhýbá se na východ do pobočního údolí, teče žlíbkem, ve vápenci vyhloubeným, a propadá se do veliké jeskyně „Rasovny“.

Před otvorem nakupeny jsou veliké balvany vodou omleté, po nichž nutno slézati na 6 m dolů ke stupni 2·5 m hl., za ním jest druhý s 5 m v. Odtud odbočuje úzká chodba na sever, za níž jest nejvyšší stupeň 6 m, pod kterým bývá rybníček. Ve stropě, komínem prolomeném, jest okno na povrchu znatelné závrtekem podle silnice. Chodba jest 2—3 m š. a vede v délce 90 m směrem severovýchodním, kdež od ní na pravo odbočuje chodba vedlejší, do níž mají vody spád. Hlavní trať se zvyšuje znenáhla, lze ji sledovati ještě v délce 114 m, a jest patrně zakončena na povrchu velkým závrtekem v lese Planivech.

Vedlejší chodba má délku 70 m a zakončena jest rybníčkem, z něhož voda odchází pod skalou.

Také starý odtok Bílé Vody pod Zbořiskem jest hodný pozorů. Jsou zde nakupeny ohromné balvany, do jejichž skulin

se ztrácejí vody za většího rozvodnění, je-li Rasovna naplněna; část jich prozkoumal Fl. Koudelka.

Ani Stará Rasovna nepohltila vsí vody, která za velikých přívalů vyrovná brzy celou dolní část slepého údolí a zpětným postupem zaplavuje dolní část dědiny a zde působí četné škody. Veliké povodně byly r. 1836, kdy většina Holštýna byla zaplavena, později r. 1852, 1873, 1882, 1900.

Vedle Zbořiska jest příčná stěna (10 m), za níž pokračuje údolí Holštýnské a žleb Ostrovský. Hned za přeloukou spatřujeme skupeninu závrtků, z nichž poslední byl utvořen 1855.

Ve vých. stráni širokého žleba, jímž vede silnice, odbočka to Holštýnská, jest jeskyně „Michalova skála“ (Ovčí díra). Vchod do ní jest 8 m š., 2 m v., podobný bráně, kterou vcházíme do prostranné místnosti 80 m dl., z níž odbíhají na obě strany krátké chodby vedlejší.

Dno na 2—3 m přikryto hlinou a šterkem, v předu jeskyně také alluvialní vrstvou, v níž jsme našli různé starožitnosti, na př. kamenný závěsný brousek, železné nože a j. Pod dnem v diluvialní žlutce byla země vypálena do červena; jsou to stopy ohniště, v jehož sousedství nalezeny pazourkové nožíky a něco málo koštěných nástrojů, které svědčí, že v jeskyni bydlel za starší doby kamenné člověk. V zadu pod slabou travertinovou příkrývkou ve žlutnici vykopány kosti medvědí, sobí, lví a hyenní. Údolí přetrženo okresní silnicí, ze Sloupa do Lípovce, za níž jest pokračování Holštýnského údolí, žleb Ostrovský. (Viz Ostrov.)*)

Hořice

(l. na Hořicích), osada 2 km jz. Blanska, vysoko na horách, tvoří s Olešnou obec politickou. R. 1793 bylo zde pouze 8 čísel s 55 obyv., nyní má 10 čísel s 66 obyv. V dějinách připomíná

*) Prameny: Volný: Topografie. Brandl: Půhony; Anal. topogr. Čas. Mat. Mor. Aug. Sedláček: Rozletité kapitoly ze starého místopisu a dějin rodův. Týž slov. spisovatel laskavě nám zaopatřil erby původních rodin p. z Holštýna, Doubravice a Černé Hory. J. Knies: O římských starožitnostech na Moravě nalezených v Čes. Lidu; O zaniklých osadách v okrese Blanském v Čas. Mat. Mor.; Příspěvky ku poznání díl. člověka a ssavectva na Moravě v Mus. Čas. Olom.

se již s počátku 15. stol. se jménem Hořnice, kdy náležela panství Blanskému, jehož hajný měl zde 2 lány. Poč. 17. stol. měla Hořice s Olešnou 10, domů, z nichž po válce 30leté 2 pusté.

V pol. 18. stol. platili poddaní 8 zl. 26 kr. ročně úroku, za klestí 1 zl. 40 kr.

Přifařena i přiškolená jest do Blanska, kamž náleží i poštou. Ku katastru zdejší obce patří 686½ ha ponejvíce panského lesa a něco málo selských pozemkův. Důležitější trati zde jsou: Kopanina, Spalisko, Chajda, Plotky, Smrčí, Padělky, Zadní pole, Záhumení, Příhon, Široké, Voprátky, Zálomy, Skalečník, Pařízky, Kartousko, Zbehňův, Troják, Kotlanka, Strítež, Močáry, na Skalkách, Kozina, Kříb, v Háji, Krahulčí, Bukovec (ve výši 621 m).

Ve trati, „Zbehňův“ zvané, možno snad hledati stopu staré zaniklé vesnice Zbyhněvi, která s počátku 14. století náležela k Blansku.

Housko

(u lidu do Huska, v Husku), ves na pravém břehu potůčka na mírném svahu náhorní roviny, ovroubené na západě lesy. K obci náležejí mlýn s panským rybníkem, myslivna, dvě samoty a píla, takže má 46 č. s 321 obyv.; z nich 14 podsedníků drží 26 jiter půdy.

Osada bývala původně 2 km sv., v místech „u kostela“.

Ves (Husí — Husie — Husko) vyskytuje se po prvé koncem 14. stol. jako část zboží Holštýnského, s nímž sdílela osudy.

U původní osady byl chrám Páně, zasvěcený Panně Marii; o kostele činí se zmínka v zem. deskách r. 1437. Zanikl patrně válečnými bouřemi 15. století, neboť byl již 1493 vypálen a jako pustý připomíná se také r. 1564. Stával na místě, zvaném podnes „u kostela“. Také po zaniklé obci nalezeny různé předměty, jako klíče, řetězy, sekery a p.

S počátku století 18. založena nedaleko předešlého místa sklárna (dnešní č. 14.), při níž r. 1760 vystavěno několik domků, takže r. 1793 měla vesnice 20 čísel se 150 obyv.

Na dávkách platívali větší podsedníci 4 zl. k. m., o sv. Jiří úroku 7 kr., o sv. Václavě úroku 7 kr., za slepice 7 kr., za práštku 12 kr., Desátku platilo: 8 podsedníků ¼ míry rži, ¼ míry ovsa, žejdlík másla a 6 vajec.

Do katastru obecního patří 698¹/₂ ha, nejvíce panských lešů, v tratech: Vlčí skála, Olejnice, Luha, Kůrkovo pole, Palačka, u Výhně.

Jedovnice

(pův. sing. Jedovnice, nyní mylně říká se do Jedovnic, v Jedovnicích*), městečko, dílem na dně (471 m), dílem na svahu (501 m) mělké kotliny při břehu velkého rybníka Pilšáka, 7 km vých. Blanska. Skládá se z městečka a z osady Chaloupek (na mapě Újezdov). Střed městečka tvoří velké trojhranné náměstí, na němž pomník K. Havlíčka, r. 1900 zbudovaný pod lipami, pak socha sv. Jana. Do náměstí vede šest ulic, v řadě domů pak stojí stará jednopatrová radnice s vížkou a hodinami. Gruntovníci jsou kolem náměstí, částečně i v „Ulici“; chalupníci přebývají v Záměstí a v Ulici.

Chaloupky vznikly (r. 1746) na panských pozemcích vystavěním domků hornických a dělnických Hugonovy huti.

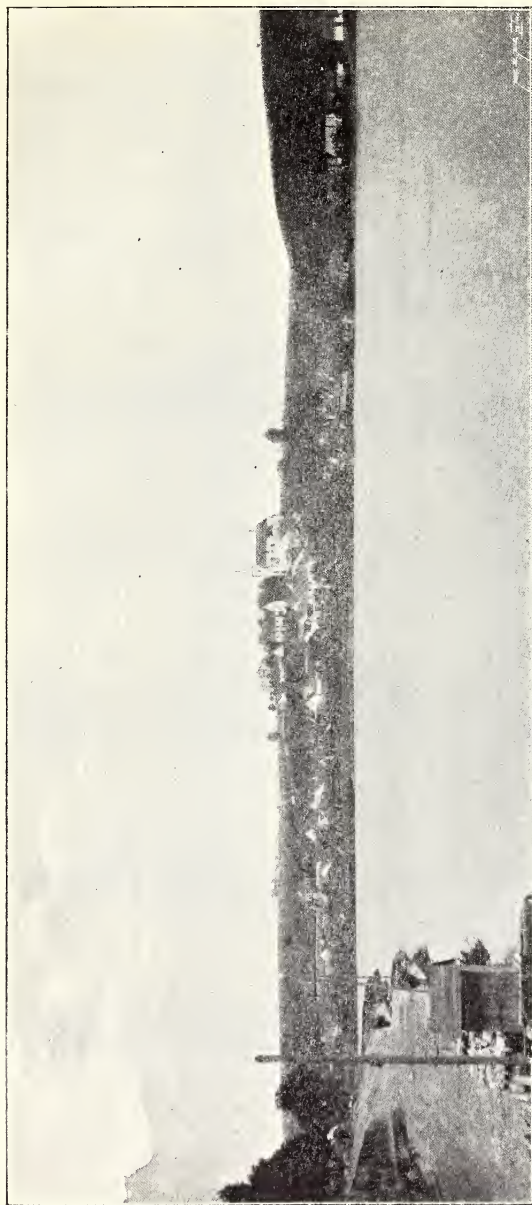
Mimo to k obvodu náleží panský dvůr s lihovarem, myslivna na malém návrší u hráze Pilšáka, vrchní mlýn a dvě parní pily Boh. Julínka a dolní mlýn rolnického družstva. Nad ním stávaly železné hutě, většinou nyní rozbořené, uchovaly se toliko domky dělnické a byty úřednické.

R. 1793 bylo zde 113 čísel s 803 obyv., r. 1846 čísel 144 a 1067 obyv., r. 1900 224 domů s 1731 obyv., mezi nimi 1 evang., 1 žid.

Z nálezů starožitných, hlavně kamenných zbraní, soudíme o velikém stáří městečka, o čemž svědčí i pověst, že již za dob římských bývalo zde město; r. 1784 při kopání základů kostelních nalezeno tu několik stříbrných mincí římských a láhvička na slzy (lacrimatorium). Dříve bývala zde i tvrz, o níž se dočítáme častěji, posledně r. 1569. Stávala u kostela na místě vyvýšeném, částečně za hřbitov upraveném, kde dosud lid říká „na Valech“.

V dějinách připomíná se Jedovnice r. 1251, kdy tvořila část panství Holštýnského; Holštýnský Bohuš psal se i z Jedovnice.

*) Jedovnice, ve starším tvaru „Jedovnica“, znamená huf, ze které vycházejí jedovaté plyny. V půhonech čteme k r. 1447: „na zboží, na městečko Jedovnici“, k r. 1464: „já Matěj z Želetavy a Jedovnice“; r. 1508 „volila Kateřina z Jedovnice Johanku z Boskovic“ za abatýši kláštera Starobrněnského.

Obraz 20. Pohled na Jedovnici.

Později r. 1268 jmenuje se Kunrat z Jedovnice. R. 1349 jmenuje se Jedovnice už městečkem, k němuž patřily dva lesy, mlýny, rybníky, fara a p. Roku 1415 piší se Štěpán a Jiří z Holštýna a z Jedovnice; posledně jmenovaný upsal manželce své, dceři Protivce ze Zástřizl 200 hř. na $\frac{1}{2}$ Jedovnice (tvrz, starý rybník, dvůr, $\frac{1}{8}$ mlýna) a na dvůr v Ostrově. Tato vzala na zboží to do spolku okolo r. 1430 bratry Smila, Artleba a Jana ze Zástřizl, kteří podíl ten prodali r. 1437 Janovi Tunklovi z Drahanovic. Vok Holštýnský prodal díl svůj Henikovi z Valdštýna r. 1437. R. 1447 koupil Heník z Valdštejna i část Tunklovu a upsal na všecko zboží manželce své Barboře z Reichenbachu 1000 hř.

Připomínají se podíly i jiných majetníků, na př. r. 1464 podíl Jindřicha z Bystrice, Voka z Holštýna a města Brna. Již r. 1376 měli zde majetek měšťané Brněnští Henzlin a Štěpán, připadlý později městu Brnu; neboť roku 1447 na den sv. Kateřiny purkmistr, rada i obec Brněnská zvedeni byli „na zboží na městečko Jedovnici i s jejím příslušenstvím“ za půl druhého sta hř. gr., které právem obdrželi na p. Henikovi z Valdštýna. Bezpochyby postoupilo město Brno požadavek svůj Matěji z Želetavy, jenž r. 1464 psal se též „z Jedovnice“. Tomuto prodal Heník z Valdštejna r. 1481 zbytek svého majetku na Jedovnici s tvrzí, dvorem a farou, dále s pustými vesnicemi Bystricí a Típečkem s mlýnem a pilou pod Tunklovým rybníkem, který na vše r. 1492 upsal 200 zl. mor. manželce svého syna Václava. Rodina Matějova přijala dle městečka i příjmení „Jedovnický ze Želetavy“. Část panství dále patřila pánům z Holštýna, neboť Vok z Holštýna pohání Matěje z 60 hř. gr., že „bez jeho vůle drží a požívá tři lány ve Vorbachu a lesy, lúky okolo vsi pustej Bystree a člověka ve Vilémovicích a kostelní podací v Jedovnici, nemaje k tomu práva“. Podobně činí i Jiří z Holštýna a z Kotvrdovic r. 1481. Matějův syn Jindřich Jedovnický ze Želetavy upsal manželce Barboře ze Zhoře 500 zl. (r. 1540), později 220 hř. a zanechal majetek na rozdělení dvěma synům, Janovi a Vilémovi.

Jan velice zadlužil svoji polovici, dal ji do zástavy (za 700 zl.) Bernartovi z Drnovic a prodal r. 1573 za 3300 mor. zl. Před tím již (r. 1569) koupil Bernart druhou polovici od Viléma a stal se takto pánem celého statku, který připojil k Rájci.

Obráz 21. Chrám P. sv. Petra a Pavla v Jedovnici.

Panství Jedovnické sestávalo tehdy z tvrze, dvora, pivovaru, fary, poddaných z městečka, rybníků, mlýnů, několika pustých vesnic, z nichž zvláště připomínají se Harpechy, a z podílu ve Vilémovicích.

Církevní záležitosti. Jedovnice jest sídlem děkanství, k němuž náležejí fary: Adamov, Babice (v okr. Brn.), Blansko, Doubravice, Jedovnice, Křtiny (v okr. Brn.), Lipovec, Molenburk, Ochoz (v okr. Brn.), Ostrov, Petrovice, Rájec a Sloup. Nyn. děkanem jest Fr. Šplichal, far. v Petrovicích. Děkanství bylo původně v Blansku, odkudž r. 1733 přeneseno na Jedovnici. K faře v Jedovnici náležejí: Jedovnice, Kotvrdovice, Rogendorf, Vilémovice, Rudice, Senetářov s různými samotami (úhrnem 5122 duší). Patronem jest kníže Salm.

Původní chrám sv. Petra a Pavla byl kaplí, která r. 1671 byla přestavěna a zvětšena a r. 1680 opatřena věžemi. R. 1783 kostel opětně přestavěn, později po velikém požáru, který r. 1822 zničil kostel i faru, zřízen znovu, kopule větší věže snesena, a zvony přelity. Chrám stojí na návrší při sev. straně obecní, jest 37 m dl., 12 m š. a 13 m v. (s oratoriemi). Jest klenut, byl opatřen varhanami r. 1802, které r. 1896 nahrazeny novými.

Vnitř byl opraven hlavně štěrostí zdejšího rodáka Frant. Ševčíka, profesora ve Vídni, a choti jeho. Pořizen obraz sv. Petra a Pavla na hlavním oltáři, vkusné umělecké zábradlí železné, země vydlážděna zdobenými dlaždičkami, a vytvořena křížová cesta. Kolem kostela jest hřbitov; okolí zarostlo starými lipami, které poskytují pěkného vzhledu.

Proti kostelu za silnicí stojí fara o poschodí s hospodářskými staveními, po ohni r. 1822 znovu vystavěná. Připomíná se zároveň s městečkem nejprve r. 1269, později velmi často; podací náleželo pánům z Holštýna. Již před r. 1583 přešlo do rukou husitských, a farářem byl tu Jan Šejnoch Murnovský. V 17. stol. proměněna na lokálku a přivtělena kolem r. 1653 do Blanska, odkudž kněží přicházeli sem sloužit mši sv. vždy za 3 neděle, začež farář dostával 60 měr žita a tolikéž ovsa. Později zrekla se fara Blanská této kuracie, a obnovena zde r. 1668 přičiněním Kristiana sv. p. Roggendorfa farnost, a farářem stal se Bart. Slatinský, jemuz podrženy i filiálky v Lipovci a v Ostrově. R. 1672 administroval zdejší farář i Drahaný.

Obraz 22. Oltář chrámu Páně v Jedovnici,
manžely Ševčíkovými věnovaný.

Po delší dobu působili v Jedovnici: Mart. Filip, † 1715 morovou ranou, Frant. Svoboda (1716—1732), Fr. Čoklič, první děkan Jedovnický (1733—1759), Jan Gilg, za něhož přestavěny kostel i fara (1778—1816), Jan Stokláška (1817—1847), Eman. Melnický (1847—1872), Raf. Hák (1872—1891), nyní farář Fr. Tesař. Dávno býval zde i kaplan.

Š k o l s t v í. V místě jest čtyřtřídní škola. Starších zpráv o ní nemáme, tolik však jisto, že farní škola bývala zde již dávno. Původně byla škola v domě s č. 36., patřícím nyní chudobinskému ústavu. Byla malá, s 1 učírnou, komorou a chlévem, k čemuž později přistavěli byt učitelův.

R. 1822 vyhořela a přenesena do čis. 81., náležejícího velkostatku, zvaného někdy „residence“.

R. 1877 rozšířena škola na trojtřídní, r. 1881 na čtyřtřídní.

Příjmy učitelovy r. 1720 byly: Od usedlého ročně dostával 3 kr. a mírku rži, ku kteréž dávece zavázáni byli i hostinští, mlynáři, myslivci, šafáři, ovčáci, obecní kováři. Od kostela brali učitelé o novém roce, o velikonocích, o sv. Duše, o slavnosti sv. Petra a Pavla a o posvěcení chrámu Páně po každé 7 kr., od čtení pašijí po 30 kr. a za fundační mše 30 kr. Mimo tyto stálé příjmy měli příjmy neurčité: koledu, od souseda trochu hrachu, 2 kr. a koláč, od domkářů 1½ kr.; na sv. Řehoře: slaninu neb uzene s hrachem; o zápise: hrách a nejméně tři vejce, jak říkáno „zelený čtvrtek“, a 1 kr.; o hodech ode všech (sousedův i podruhů) koláč neb 1 kr. Od vrchnosti neměli ničeho, dovoleno jim však, aby si z lesa udělali louku, které užívali za 18 kr.*)

Příškoleny sem byly Kotvrdovice, Rudice, Vilémovice a Rongendorf, do prvních tří osad vysílán učitel excurrando. Ve všech obcích zřízeny později školy samostatné.

R. 1899—1900 vystavěna nová jednopatrová budova školní; zákův jest 228.

Po delší dobu zde působili: Jan Fuchs (1720—1740), Zelinové Jan, Josef a Libor, otec, syn a vnuk v l. 1740—1824, Jak. Paděra (1824—1851), Fr. Mokřý (1851—1881), nyní Vinc. Tomášek od r. 1881.

*) Dle listiny soudobé.

Z dějin. V listině z r. 1335 potvrzuje král Jan za věrné služby městečku Jedovnici právo na lesy: Stríbrnku (dnes Šíbrnka) a horu Homolou jakožto majetek městečka. Dle téže listiny*) povýšil Jedovnici na město municipální, darovav mu znak, totiž štít červený s jelenem barvy modré, a udělil právo pečeti zeleným voskem. Za válek husitských, kdy téměř veškery okolní hrady byly rozbity a vsi vypáleny, utrpěla Jedovnice mnoho škod.

Vzniklého mezivládí užili četní loupeživí rytíři a obohacovali se. R. 1480 bylo městečko přepadeno v noci Mikšem Kropáčem a obráno o koně, krávy a jiné zboží, zač byl pohnán na zemský soud. —

První původní listina městečka pochází z r. 1626, v níž tehdejší držitel statku Jedovnického Zdeslav z Heissensteina tvrdí, že městečko již před mnohými roky zhoubným požárem za vpádu nepřátelského vojska v niveč bylo obráceno a tím zároveň ztratilo všechny své staré listiny.

Jisto jest, že cis. Rudolf r. 1579 na prosbu Bernarta Drnovského na Rájci a Jedovnici znovu povoluje dva výroční trhy a každého pondělí trh týdenní.

Také městečku o p ě t n ě potvrzuje právo znaku. Později Kristian hr. Roggendorf potvrdil Jedovnici (1670) právo na obecní dům i s lukami a poli příslušnými, aby jim, „jelikož se ničím písemným vykáhati nemohou, snad budoucně právo k tomu popíráno nebylo.“

Za to měli občané vždy o sv. Jiří a o sv. Václavě dávat do panského důchodu po 10 bílých groších a 3¹/₂ hal.

Karel Ludvík z Roggendorfa byl dobrým pánem: potvrdil veškery výsady dřívější listem ze dne 2. ledna 1732. Po smrti jeho vdova Karolina r. 1751 osvobodila řemeslníky Jedovnické povinností, jimiž od r. 1667 byli zavázáni vrchnosti; povolila také zakupování domů, svobodné rozhodování o majetku a ustanovování dědicův.

Za téže šlechtičny udělil cis. Josef II. r. 1786 listem ze dne 20. března Jedovnici právo míti zvláštní trh na vlnu, vždy o dni sv. Václava; trh ten o rok později přeložen na pondělí po nejsv.

*) Původní listiny zhořely, jak r. 1626 připomíná Zdeslav z Heissensteina. Pozdější opisy patrně učiněny z paměti a uchovány v obecním archivě.

Trojici, a listem z r. 1847 proměněn na obyčejný trh výroční, a zároveň udělen městečku i čtvrtý trh výroční a čtyři trhy na dobytek. Trhy se tedy konají v pond.: 1. po Hromnicích, 2. po Velik., 3. po sv. Trojici, 4. po sv. Václavě. Trh na koně a dobytek ráno o dnech výr. trhův. —

Doba pozdějších pánů zanechala v mysli obyvatelů Jedovnických trudné upomínky. Kdežto ještě r. 1793 patřilo obci 550 jiter polí, luk a lesů, připraveno městečko o pozemky, zvané Kombut a Trávníky, kteréž mu zbyly přes pohromy let dřívějších a o něž mezi městečkem a velkostatkem veden tuhý spor po více než 20 let; spor ukončen nuceným dohodnutím r. 1839 na neprospěch obce, takže z dřívějšího majetku zbylo pouze 67 jiter půdy.

Katastr obce má 2126 parcel a 1412 ha 59 a 30 m² pozemků, jichž dobrý výtěžek odhadnut na 21.172 K. Pozemky jsou ve tratech: Kombut, Trávníky, Obora, Horka, pod Jakubem, pod Harbechem, Budkovan, Dvorce, Písky, za Valy, Veselý žleb, Šíbrnka, Hložek, Díly, Bouda, Rakovec, Lipový žlíbek, Kamenná, ve Brodě, Típeček, Rechtorka a p.

V obci jest c. k. pošta, spojená s Blanskem jízdní poštou, c. k. četn. velitelství, hasičský spolek, čtenářskopěvecký spolek a Cyrillské jednota. Jedovnice byla již v padesátých letech min. století městečkem uvědoměným; odbíraloť se zde tehdy mimo jiné i 6 exemplářů Havlíčkova „Slovana“.

Jedovnice trpěla velice válkami husitskými a válkou třicetiletou. R. 1695 byl zde mor dobytčí, potom r. 1715 morová rána. Okolní lesy mnoho byly pokáceny velikým vichorem r. 1739, který smetl i mnoho střech a stavení, r. 1822 vyhořelo celé městečko (mimo tři čísla), r. 1834 byl opětně pád dobytčí, r. 1848 vše zničeno krupami, i mnoho zvíře a ptactva; r. 1883 byla velká povodeň, ucpáno propadání Jedovnické, načež se zde utvořil veliký rybník.*)

Zaniklé osady. V dějinách panství Holštýnského a městečka Jedovnice činí se často zmínka o několika osadách, po nichž dnes není památky. Osady tyto byly:

Budkovany (také Bukovany) dle tradice lidu i Borkovany, kteréhož jména není v listinách, bývaly v širokém žlebě, nyní

*) Pamětní kniha Ševčíkova.

většinou lesem a lučinami porostlém, jv. Jedovnice za stejnojmenným rybníkem. Ves připomíná se r. 1437 u Holštýna, tamže r. 1450 již jako pustá, a zachovaly se z ní na lukách vyvýšená místa, staré podezdívky, na nichž stávaly dřevěné domy. Všude lze naléztí hojně uhlí, popelu, střepin z nádob a jiných zbytků po zašlé osadě. Lid okolní zná velmi dobře místo a umí o něm vyprávěti pověsti; na př. tam, kde stával dříve kostel, jest dnes studánka, z níž vyvěrá železitá voda, rez prý to propadlých zvonů, kteréž lze slyšeti vždy jednou ročně o dni sv. Barbory, svěťice kostelní. U vesnice býval i mlýn, z něhož podnes jest patrna strouha.

O rybníku čini se zmínka již r. 1450.

Bystrc (Bystrec, snad Bystřice). O vsi se vypravuje r. 1437, r. 1464 byla již pustou. Pozemky a louky na Bystrci jakož i Tunklův rybník připomínají se ještě r. 1481.

Típeček, v listinách Tipček a Čupček, stával jz. Jedovnice v parcele s č. 1230., nyní lesem zarostlé nad hutmi. Býval zde i mlýn, dle všeho nyní shořelý a rozbořený dolní mlýn nad propadáním, a pila. R. 1464 čteme v Půhonech, že Jeronym, opat a konvent kláštera Zábřdovského, pohání Matěje z Jedovnice z 10 kop gr. dobrého stříbra, že mu drží i klášteru „ves Cíbček [snad Tipček] pustú“ s jejím příslušenstvím, nemaje k tomu práva.

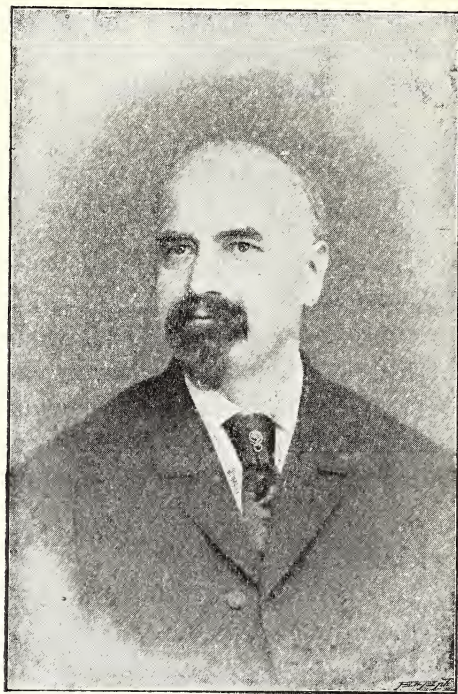
Jedle byla asi mezi Budkovany a Típečkem, kdež parc. s č. 1233. má jméno Jedlová.

Dle pověsti lidu byly za Budkovany jiné ještě zaniklé vesnice: Rakovany, Rečany a Kamenná. Povaha krajiny tomu přisvědčuje; neboť odtud prostírá se široký žleb přes 2 hodiny délky až k Račicům, kde mohlo býti mnoho obcí. Údolí ohraničeno stráněmi, jsou v něm hájenky, na vyvýšeném pak svahu lovecký zámček kn. Salma. Pozemky (louky) náležejí obcím často velmi vzdáleným.

V místech těchto jest rozvodí (487 m); od Pojdomí a Setetárova přicházející vody stékají se do Budkovan, a ze žleba pak odtéká potok Rakovec k Račicům a spojuje se s Hanou. Sv. nad pramenem Rakovce jest triang. bod Malina (573 m).

V Jedovnici nar. 13. října r. 1824 Frant. B. Ševčík z rodičů chudých, professor městské vyšší reálky ve Vídni, čestný

měšťan Vídeňský. Stud. v Brně a na polytechnice ve Vídni, kdež se zvláštní zálibou pěstoval vědy mathematické. Sepsal několik německých spisů mathematických, mimo to různé zprávy do českých listů, z nichž nejdůležitější jest popis probuzení českého lidu ve Vídni mezi r. 1841—1862. Velikých zásluh získal si hmotným podporováním všech vlasteneckých podnikův. V Jedovnici zakoupil dům č. 49. a zřídil dvě útulny (kněžskou a učitelskou) s nadáním, aby na vždy byly zachovány. Zemř. 22. ledna 1896

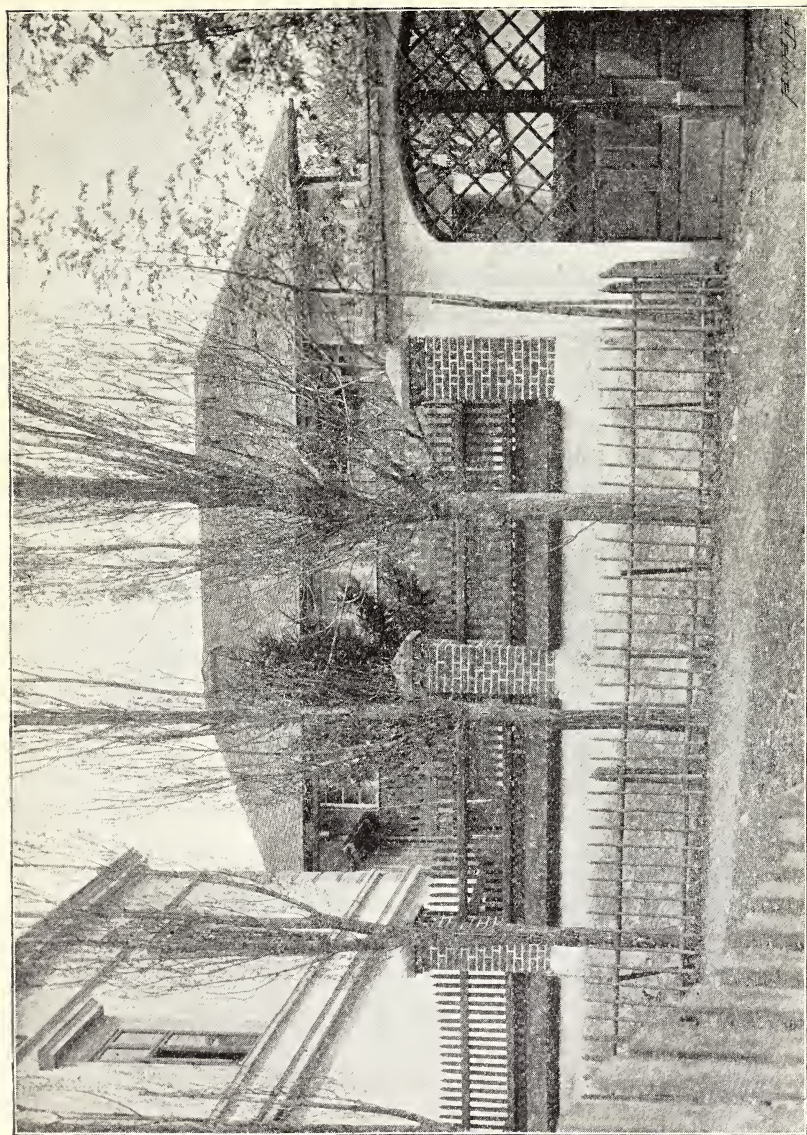

Obráz 23. Prof. F. B. Ševčík.

a převezen z Vídne do Jedovnice, kdež pochován. Ve šlepejích jeho působí i obětovná choť Frant. Ševčíková.*)

Vody z okolí Jedovnického přicházející od Kotvrdovic, Rogendorfa, Senetářova a Pojdomí (v okr. Víšk.) se stékají do Pilštáka (na mapách Olšovec), který jest z největších rybníků moravských

*) Životopisný nástin prof. Fr. Bedř. Ševčíka. Sestavili J. Mrázek a J. Horňanský.

Obraz 24. Nadační dům prof. Ševčíka (určený učitelům) v Jedovnici.

(42·24 ha). Odtud odtékají do menšího rybníka „Dymáka“ a spojují se v potok, který teče nejdříve na jih, pak na západ a vlévá se do slepého údolí, v němž jest propadání Jedovnické. Na této krátké cestě žene voda dva mlýny a dvě pily; dříve bývaly zde železné huti Hugonovy. Nad propadáním jsou také hranice útvaru kulmového a devonského vápence.

Údolí jest zavřeno příční vápencovou stěnou (50 m v.), jednak kolmo spadající, jinde sesutými balvany na mírnější, ale příkrý svah změněnou. Mezi tímto sbořiskem jest čtyřhranné okno, vedoucí do skalního koryta podzemního, vodami vymletého a četnými trhlinami prostoupeného, směřující šikmo do země stupňovitě, s několika propastmi, z nichž největší jest hluboká 26 m. Chodba jest 150 m dl., místy jest úzká, jinde se rozšiřuje na velkou dvoranu, prostoupenou četnými komíny, děrami a pobočnými chodbami. Dno místy jest vyhlazeno, a skalisko jinde pokryto velkými balvany a zaneseno štěrkem a pískem kulmovým. Hloubka chodby po vodárny, jimiž jest zakončena, činí 118 m, takže z vodáren již potok mírným spádem odtéká na východ u Josefova nedaleko jeskyně Býčí skály, již dotýká se tokem v zadní části. Téměř souběžně s touto vodní chodbou běží jiná, jejíž vchod jest 20 m v příkré stráni. Jest to jeskyně úzká, podobná skalní trhlíně 6—10 m v., 20 m dl., nahoře oknem na povrch proražená. Jde rovněž stupňovitě (šikmé chodby střídají se s propastmi) a spojuje se s chodbou spodní.

Za velkých přívalů, kdy se částečně ucpe otvor propadání, vytvoří se zde velký rybník, voda pak ohromnou silou trátí se do propadání a ve Křtinském údolí vyrazí otvorem Býčí skály. Při tom stavením ve slepém údolí hrozí zátopa; Jedovnici však nehrozí katastrofa, neboť kdyby jezero stouplo do výše 460 m, najde si odtok širokým žlebem od Jedovnice ku Křtinám. Údolí to bylo také původním tokem vod Jedovnických, dříve než prolomeno slepé údolí a vyhloubeny podzemní průchody.

Jedovnické propadání změnilo vzhled již vícekrát, sřítily se některé uvolněné balvany a nakupily jiné. Po levé straně v lese jest jeskyně se stěnami roztrhanými a hrozcími sřícením. *)

*) Volný: Topografie Moravy. V. Brandl: Páhony. Vinc. Tomášek: Odpověď na dotazník Vlastivědy.

Obraz 25. Nadační dům prof. Ševčíka (určený kněžím) v Jedovnici.

Jenč

neb Jenčí, ves 8 km záp. Černé Hory; nepravidelné dvě řady domů na jihu k silnici přilehlých, pak řada chalup o samotě stojících. Byla založena některým pánem z Lomnice, v jejichž rodině častěji se vyskytuje křestní jméno Jenec, Jenč = Jan. Prvá zmínka o dědině činí se r. 1358, kdy se dle ní psal Ješek Kuba z Jenče, jenž tehdy svůj zdejší podíl daroval matce Anně. R. 1376 prodal Old. Kuba z Jenče ves Mart. z Bukovice, který na ní upsal choti Kateřině 80 hř. Rodina jeho měla zde již dříve jmění; neboť již r. 1365 Havel a Ebruš z Bukovice upsali v Jenči vdově po Jindřichovi z Jenče 20 hř. na 3 lány, později r. 1381 i Frant. z Bukovice pojistil zde choti Elišce 60 hř. na dvůr a lán.

Jako poslední známý člen rodu jmenuje se r. 1407 Kačna z Jenče. Později měl zdejší zboží Blažej z Domabořic, který 1446 vzal na spolek Ješka ze Šerkovic a syna jeho Jana. R. 1466 Václav ze Šerkovic vzal matku Dorotu a nevlastního otce Vavřince z Horky na spolek na své zboží i také na Jenč, čemuž odpírala patrně spřízněná abatyše panenského kláštera Tišnovského. Potom vyskytuje se jméno obce teprve r. 1549, kdy tvořila již část panství Černohorského. Poč. 17. stol. bylo tu 11 domů, z nichž po válce třicetileté 4 pusté. V 18. stol. platili poddaní 8 zl. 46 kr. úroku o sv. Janě, 6 zl. 15 kr. o vánocích.

Robotovali týdně 4 sedláci s potahem 3 dni, 1 čtvrtlánik 3 dni pěšky týdně.

R. 1793 bylo zde 18 čísel a 95 obyv., nyní 27 čísel a 143 obyv.

Farou za starých dob patřila (ještě r. 1509) do Újezda, nyní náleží k Dlouhé Lhotě, kamž chodily dívky do školy do r. 1901, kdy přiskolena k nové škole v Brřově. Pošta jest v Černé Hoře.

R. 1793 měla obec 140 jiter půdy, dnes do katastru náleží 224¹/₄ ha v tratech: Padělky, Díly, Voskovce, Buřiny, u Loha, Jedůvky, Lomený, Moškovice, Skalky, Krb, Přelomený, Nebozízky, Příhon.

Ve znaku má obec snop a pole s klasy; nápis pečeti: „Obec Gencz“.

Jižně Jenče otvírá se mělký žlíbek lučinatý, dále přecházející v kamennou rokli; v letech šedesátých min. stol. marně tu hledáno uhlí, za to nalezeno mnoho vzácných zkamenělých rostlin a ryb.

Jestřebí,

(do Jestřebí, také do Jestřebího, v Jestřebí) ves v neširokém údolí Bejkovčině 1 km záp. Rájce na silnici k Č. Hoře.

Poč. 17. stol. bylo tu 20 domů, po válce třicetileté 8 pustých.

Robotovali v 18. stol.: 9 sedláků s potahem 3 dni v týdni, 1 pololáník $1\frac{1}{2}$ dne, 9 chalupníků 2 dni pěšky. Platili o sv. Janě 21 zl. 33 kr. úroku, o vánocích 18 zl. 48 kr.

R. 1793 bylo zde 31 čísel a 174 obyv., r. 1900 č. 67 s 451 obyv., mezi nimi 1 evang., 9 židů, 17 Němcův.

Vlastní dědina tvoří malou náves s kaplí; náleží sem dvůr Svejslav, nádražní budovy stanice Rájecké, veliký lihovar, parní pila, továrna na zpracování dřeva a dva hostince u nádraží.

Osada jmenuje se po prvé r. 1371, kdy patřila k Bořitovu, později (již r. 1390) k Černé Hoře. Přifařena jest k Bořitovu.

V Jestřebí nebylo lánů, půllánníci platili faráři 58 snopů žita, a tolikéž ovsa, $\frac{1}{2}$ mázu másla, 12 vajec a 1 kr.

Mezi r. 1839—1844 vysílání sem učitelé exkurrendo, kteří vyučovali v různých místech.

Od r. 1844 docházejí dítky do Bořitova.

Usiluje se o zřízení samostatné školy, pro niž budova se staví.

Kmenového jmění má obec 44 jiter 223 $\square^0$ polí, luk a pastvin. Do katastru náleží $314\frac{1}{4}$ ha pozemků v tratech: Hora, Loužka, Kamen, Křihy, Dílnice, Hájce, Hlaváč, Lokeřka, Nivy, Vejtečný, Sekerky, Závrší, Skrivaně.

Sv. Jestřebí nad vtokem ř. Bejkovky do Svitavy při úpatí návrší jest dvůr Svejslav, také Svejslava, původně Svěslav, který založen některým pánem z Bořitova, z nichž jeden r. 1239 připomíná se s tímto jménem. Jisto jest, že býval dvůr tento menší sídlo vládké, jehož majetníci měli pozemky také v Bořitově. Náleželo jim zde několik gruntů, k nimž patřily louky „Obecníky“ zvané, které dle tradice rozdány mezi poddané.

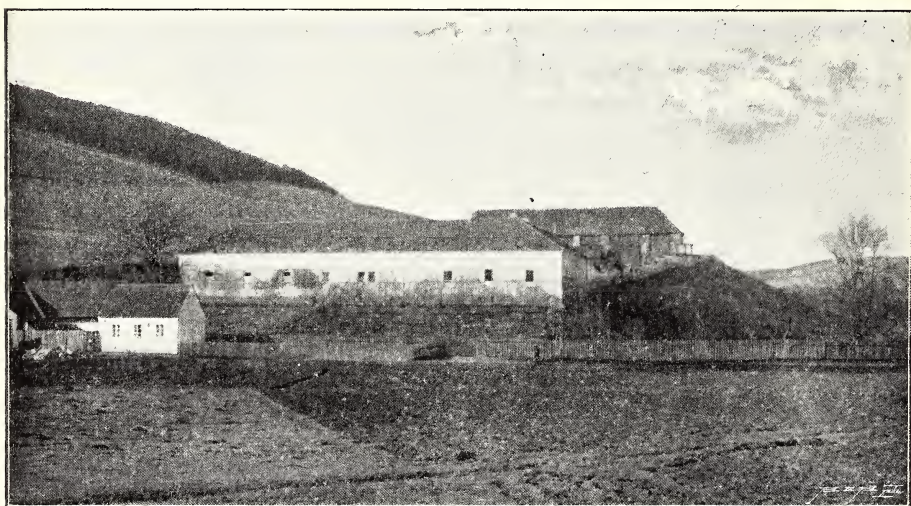
Dle vypravování nejstarších lidí zůstalo po pánovi ze Svěslavě několik nedospělých dítek, jimž byli poručníky páni z Černé Hory. Dítky vychovány byly na zámku Černo-horském a obývaly pokoje podnes „sirotčími“ zvané. O majetek prý byli poručníky ošizeny, od které doby, sekou-li páni louky na „Hlaváci“, prší

vždy — slzy to sirotekův. Jiná pověst vypravuje, že zde býval klášter „Svorsko“.

V pozdějších dobách měnila Svěslav často majetníky; neboť v l. 1559—61 náležela Albrechtovi Dubčanskému ze Zdětína, r. 1580 Křištofovi a Bričímu Drahanovským z Pěněčína. Bričí, jehož chotí byla Mincovna ze Zárušic, zemřel r. 1613.

Již před smrtí jeho r. 1590 patřila Svěslav k Rájci, brzy potom Šubířům z Chobyně.

Vilém Šubíř z Chobyně byl hradním hejtmanem v Rájci. Na rodinu jeho vzpomíná nápis oltářního obrazu, který dříve

Obraz 26. Bývalá tvrz Svejslav u Jestřebí.

byl v kostele Rájeckém a zněl: „Urozený a statečný rytíř pan Václav Šubíř z Chobyně a na Svejslavi, J. M. C. Řím. nejvyšší proviant mistr v Mark. Morav., tento oltář nákladem svým jest učiniti dal, předně ke cti a chvále P. B. všemo: a k ozdobě chrámu tohoto, též pro budoucí památku osob níž psaných, jichžto těla mrtvé v zdejším kostele pohřbeny jsou a blahoslaveného vzkříšení z mrtvých očekávají. Totiž urozený a statečný rytíř pan Vilém Šubíř z Chobyně, otec pana Václava, kterýž jest měl věku svého 87 let, a paní Alína Podstatecká z Prusinovic, manželka první p. Václava, a dvě dítek s touž paní Alýnou zplodených, Voldřich a Bohunka, a z druhé manželky paní Johanny

Vlachovské z Vlachovic dvě dítek — Jaroslav a Marie, vše z Chobině, kteří též v tomto chrámu pohřbeni odpočívají. Při témž oltáři taky Epitaphium téhož P. Václava Šubiře i p. Johanny z Vlachovic, manželky druhé, a dítek, kteréž nyní živi jsou i taky již z tohoto světa zešlých, se spatruje. Postaven oltář tento 8. září léta p. 1623 počítajíc.“

R. 1659 náležela Svěslav Kryštofovi Zdeňkovi Grýzlovi z Grýzlova, r. 1670 Matěji Chudeckému z Chotěšova, r. 1674 Jiřímu z Dietrichštejna, od jehož vdovy koupil ji Karel Euseb kn. Liechtenštejn a přivtělil trvale k panství Černohorskému, kamž náleží dnes.)*

Karolín,

ves na svahu Spálené Hory (528 m) 3 km jv. Rájce; jméno má po Karolině hraběnce Roggendorfové, kteráž ji založila kolem r. 1760. Původně býval zde panský dvůr, a byli tu čtyři podsedníci; rozdělením dvou podsedků vznikly famílie se 12 měrami polí.

R. 1793 bylo zde 18 čísel a 90 obyv., r. 1900 31 čísel s 226 obyv.

Přifařen a přiškolen jest do Petrovic, poštou náleží k Rájci.

Obec má 15 jiter pozemků; do katastru přísluší 273³/₄ ha půdy v tratech: Vrátná, Výbytky, Dvanáctá, Dlouhá, Spálená hora, Dolní, Horní, Prostřední a Místní.

Ve znaku má dvě širočiny, křížem přeložené, významné pro vznik obce.

Svatá Kateřina,

ves 6 km jz. Blanska v údolí potoka Šebrovského. Stavení jsou po různu, dílem v dolině, dílem po stráních a březích potoka. Náležeji sem myslivna, hájovna a dva mlýny, z nichž horní jest v osadě a dolní opodál na samotě.

R. 1846 byly tu 24 domy, 114 obyv.; r. 1900 domů 40 s 228 obyv. Dědina tvořila se Šebrovem, 1 km. západně položeným, obec politickou; r. 1868 proměněna na samostatnou.

*) Volný: Topografie Moravy. Dr. J. Wankel: Bilder aus der mähr. Schweiz. Jos. Sumbal: Odpověď na dotazník vlastivědy. Farní kronika Bořitovská.

Uprostřed vesnice na osamoceném skalnatém pohorku stojí pěkný gotický kostelíček, na kterémžto místě dle tradice lidu odedávna stával chrám, zřízený již sv. Cyrilem a Metodějem. Kostelíček jest malý, vedle něho na pravé straně věž do polovice na 4 m zděná, ostatně dřevěná, dle způsobu stavby z 15. stol.

Výklenek, dvěře i okna jsou zdobena kamennými veřejemi ve slohu gotickém, v němž tu onde na obloucích jeví se i starší stopy slohu byzantského. Podobný sloh má i kamenná kazatelna,

Obráz 27. Pohled na Svatou Kateřinu.

jakož i tabernakul. Strop jest klenut a ozdoben vypuklými žebry, na průčelí kůru lze čísti prastará písmena, z nichž slova „(Petr)us et Paulus“ dosud jsou čitelná a ukazují, že původní chrám byl zasvěcen sv. Petrovi a Pavlovi a teprve po obnovení posvěcen Sv. Kateřině. Na dřevěné věžce jsou dva zvony z r. 1570 a z r 1689 s nápisem: Sit nomen Domini benedictum. Refusa A. 1689. Chrám má tři oltáře, z nichž jeden dal postaviti r. 1683 Baltazar Lev z Rožmitála.

Za stara byl kolem hřbitov, jehož stará, z kamení složená ohrada uchovala se dosud.

Obraz 28. Kostelík ve Svaté Kateřině.

O založení nynějšího kostelíka slyšeli jsme pověst: Kdysi pán Nového Hradu rozhlížel se s cimbuří po krajině a v dálce užírl z lesa vyčnívající kopeček, který byl nápadný červenou barvou.

I vyslal zbrojnoše, aby pátral po příčině zjevu. Týž shledal, že červenost pochází od množství zralých jahod. Tu na památku nevidaného zjevu dal vystavěti kostelík. Znaky hřeben, hvězda a růže na hlavicích, o které se opírají kamenná žebra klenutí, hlavně hřeben, ukazují na jisto, že páni z Boskovic a z Černé Hory seděním na Novém Hradě byli původci stavby. Na stěně postranního oltáře jest nápis: A^o Doni MCCCCLXIX, který příbližně určuje stáří kostela.

Koncem 15. století vládli Novým Hradem bratři Dobeš a Beneš z Boskovic, z nichž Dobeš měl za manželku Šternberkovnu, Beneš Rosenberkovnu se znaky hvězdy a růže. Zdá se, že stavba kostela Bořitovského, Svatokateřinského i Nového Hradu byla vykonána jedním stavitelem, nač ukazuje příbuznost slohová.

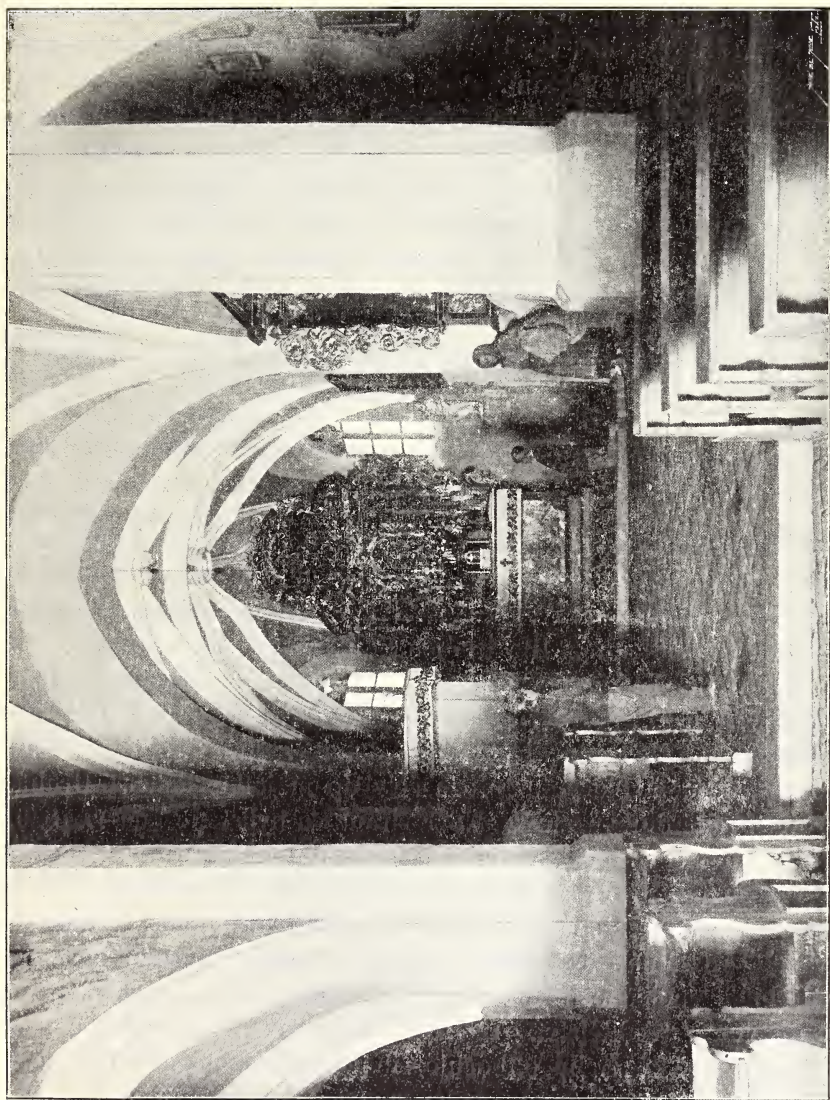
R. 1653 byl kostelík v dobrém stavu, měl také obětní náčiní a náležel k Blansku, odkudž jednou ročně o sv. Kateřině sem dojížděl kněz sloužit mši sv., zač dostával 1 zl., kousek zahrádky na užívání a domek ve Sv. Kateřině. Tehdáž byl také kostelík poutním místem. S počátku 19. stol. byl velmi sešlý; opraven teprve r. 1855 za 770 zl. ze sbírek diecesních, z podpor hrab. Sylvy Tarouccy (400 zl.) a kníž. Salma (50 zl.).

Nyní jest přifařena Sv. Kateřina Vranovu, kamž dříve chodily dítky do školy. Když r. 1874 byla v Šebrově zřízena škola samostatná, přidělena obec k němu.

K obvodu obce náleží 222 ha pozemků v tratech: Paseka, Mladá seč, Krahulčí, Baba, Skalky, Blatný žlíbek, Hradský les, Příčníky, Kůžky, „Kněží hura“, o níž soudíme, že náležela zdejšímu kostelíku. S ohradní zdi hřbitovní jest velmi pěkný pohled na Nový Hrad a hornaté okolí jeho.

Klemov,

osada ze dvou řad domů podél potoka, který se zde vlévá do Svitavy. S Doubravicí, od níž jest odříznuta řekou, tvoří obec politickou. Jméno má po Klemovi neb Klimentu, po němž se zve i blízká Klemová hora.

Obraz 29. Vnitřek kostelíka ve Svaté Kateřině.

Již odedávna náležel pánům z Boskovic. Před r. 1371 pojistil Oldř. z Boskovic mimo jiné i na Klemov věno choti Zbyňce z Cimburka. S Cimburky přešel k Černé Hoře.

Poč. 17. stol. byly tu tři domy. Úroku platili v 18. stol. po 2 zl. 50 kr. o sv. Janě a o vánocích. Robotovali s potahem tři sedláci tři dny v týdni.

R. 1793 měl 9 domů, 48 obyv., r. 1900 d. 9 s 90 obyv. R. 1797 měl 80 jiter vlastních pozemků; dnes ke katastru náleží 175¹/₂ ha velmi úrodné půdy v tratech: Vořešníky, Krátké, Zmola, Kusé, Jedlůvky, Újezd, Vobůrky, Klemová, Milíře a u Habra.

V místě jest v létě navštěvovaný hostinec s velikou zahradou.

U Klemova jest také domek železniční, kde se zastavují omnibusové vlaky.

Farou a školou náleží do Doubravice, poštou do Rájce.

Klepačov

(na Klepačově), ves ze dvou částí, Dolního a Horního Klepačova. Část horní osady, vysoko na kopci, jsou dvě řady dělnických domků, z nichž pravá strana nazývá se „Starou stranou“ a byla původním osídlením. Dle tradice lidu bývala zde samota, v níž bydlel hajný Klepárník (Klepač), dle něhož prý jméno obecní. Tolik jest jisto, že ves vznikla za druhé polovice 18. stol, rozdělením a vykácením lesů mezi dělníky, jimž zde vystavěny domky, kteréž splácením přecházely do majetku jejich. Druhá, protější řada domků slove „Nová strana“ a byla založena r. 1826. Dolní Klepačov rozkládá se v úzkém údolí Punkvině a počíná se velkou moderně zařízenou restaurací při ústí Punkvině do Svitavy, kteráž jest zde překlenuta dvěma železnými mosty. Odtud pokračují rozsáhlé železářské závody, spojené vlečnou drahou, náležející společnosti dříve „Daněk, Breinfeld a spol.“, a to proti vodě: ředitelství, vrtárna, Marianská huť, strojírna až k místu, kde ze žlebu odbočuje silnice k Lažánkám. Tato část Klepačova jakož i domy okolní, patřící do katastru vesnic Těchova, Olomučan a Lažánek, nazývá se Arnoštovem. Na konci Horního Klepačova zbudována jest r. 1898 pěkná škola za 12.000 zl., a r. 1900 zařízena dvojtřídní expositura z Blanska. Uprostřed návsi jest malá kaplička.

K obci přináležejí také „Kuklovna“ v Olomučanech a dva domky v údolí řeky Svitavy.

R. 1793 bylo zde 39 čísel s 257 obyv., nyní 83 čísel s 593 obyv., mezi nimi 18 Němcův a 8 Srbův. Do obvodu obecního náleží 260³/₄ ha půdy v tratech, nejvíce lesích panských:

Chochola, Brd, Dubová, u Zahrádky, u Obrázku, Baráky, Knížecí, Výrová skála, Polomí, za Slavíkovým, Kopaniny, Horka, Bařinná zmola, Hranice, Padělky, Záhumení, u Hrádku, Paseka, u Potůčka, Příhon, na Dlouhém a Širokém, u Krba, na Lopatě, na Krajině, Kroužek, Zelená cesta a j.

Farou a poštou náleží do Blanska.

S návrší Klepačovského jest nejkrásnější pohled na údolí řeky Svitavy. Jednotlivé obce vidíme zde zmenšené, jakoby uměle na plastické mapě usazené až k Doubravici. Po levé straně šíří se mohutné pásmo lesnatých Hořických kopců, na pravé znenáhla vystupuje planina Dražanská. Na severním obzoru nápadny jsou osamocené Chlумы, v dálce pak z lesů vyčnívá starobylý Letovský zámek.

Kotvrdovice

(do Kotvrdovic), ves 3 km sv. Jedovnice, v údolí, které na východě přechází v náhorní rovinu. Původní stavení „chalupy“, domy to usedlých rolníků, jsou v řadě nesouvislé, a každý majetník má ze dvora výjezd ihned na pozemek. Proti statkům na druhé straně potůčka vystavěny domky bez polí.

Poč. 17. stol. bylo tu 25 domů, po válce 30leté 6 z nich pustých.

Do r. 1793 bylo zde 57 domův a 292 obyv. Později vystavěny na pozemcích panských dvě řady dělnických domků, zvaných „na Panské“, které přenechány za poplatek po 20 zl. novým osadníkům. Tím do r. 1827 rozšířily se na 99 čísel. Druhá řada podobných obydlí, také na panském pozemku, „Čechy“ zvaná, vznikla v letech 1830, čímž obec r. 1846 rozšířena na 112 čísel se 674 obyv., r. 1900 na 138 čísel s 845 obyv. K obci náleží také domek v Rogendorfě, vystavěný na Kotvrdovských pozemcích. Téměř uprostřed dědiny jest panský dvůr, a před ním malá kaplička.

V obci stávala tvrz, o níž se častěji v dějinách činí zmínka. Nezachovalo se z ní ničeho. Byla vedle nynějšího dvora, kdež 7 domků dosud zve se „na tvrzi“.

Kotvrdovice byly založeny některým pánem z Holštýna a sluly původně Gottfriedsschlag, s kterým jménem připomínají se r. 1349 jako část panství Holštýnského. Později, r. 1437, také při Holštýně, nazývají se již Gottfriedovicemi, r. 1464 Kotvrdovicemi a Hospřidovicemi.

Někteří členové rodiny Holštýnské měli zde svůj úděl a přijali odtud i příjmení. Z nich nejčastěji jmenuje se Jiří z Kotvrdovic, odjinud ze Zhoře, a koupil ves r. 1476 od příbuzné Kláry z Pohorílký i s tvrzí a dvorem, dále Senetářov, opuštěné vesnice Budkovany, Dvorce a 1/2 Pojdomí. Měl také pozemky (r. 1481) u vsi Raypachu (viz Lažánky) „za stezkú, ježto jde od Vilémovic k Rudici, a lúku na Bystrei (viz Jedovnici), ježto vedle panské lúky leží, a kus rolí, která leží nad Tunklovým rybníkem“.

R. 1490 odstoupil zboží své Janu Heraltovi z Kunštatu a z Plumlova, po jehož smrti bylo r. 1492 zemským právem prodáno Václ. Gedeonovi z Olešničky. Synové jeho Jan, Ondřej Gedeon a Jiří rozdělili se o dědictví, později Jan a Jiří odstoupili podíly své Ondřeji Gedeonovi. S něho přešly na Jana a Jáchyma z Olešničky, kteří je 1565 prodali (i s Bukovinou a Senetářovem) p. Bernartovi z Drnovic, a tím přivtěleny k Rájci (viz Rájec).

Farou náleží k Jedovnici, kam též s počátku 19. stol. chodily dívky do školy. Později docházeli sem z Jedovnice pomocníci vyučovat, a vyučováno v obecní kovárně, až r. 1864 zřízena škola z nouze; teprve r. 1874 vystavěna za 8500 zl. nová jednopatrová budova školy jednotřídní, která za rok potom rozšířena o druhou třídu. Patří sem pouze dívky z Kotvrdovic. Prvním uč. byl tu Fr. Winkler; od r. 1872 nyn. nadučitel Jan Česka. *) Poslední pošta jest v Jedovnici.

Znak obce jest na razítku r. 1680; opis: „Signum das Dorff Kortawitz.“

R. 1793 měla obec 280 jiter pozemků, z nichž zachovala dosud 45 j. Do obvodu obce náleží 563 3/4 ha půdy v tratech: Záhumení, Močidla, Dvorce, Hložek, Pod borím, Kojál, Kumbut,

*) Jan Česka: Odpověď na dotazník Vlastivědy.

Modriny, Stadliska, Číhatky, Bílá skála, Svačinka, Kotliska, Jívová síčka, Rašovec.

V osadě jsou dva rybníky, „Kuchyňka“ a „Macoška“; první náležel obci a byl dle tradice lidu pánům prodán za vědro piva a kopu tvarůžkův. Roboty zde bývala sečená a jetá, která byla 2 $\frac{1}{2}$ dne v týdnu. Chalupníci robotovali 13 dní.

Ves byla stížena častými pohromami; r. 1866, 1888, 1895 ohněm, r. 1848 a 1899 velikým krupobitím, r. 1830 cholerou.

R. 1476 činí se zmínka o zaniklé vesnici Dvorcích, která byla jižně Kotvrdovic na polích podobně pojmenovaných. Vesnice zašla a přeměněna již r. 1437 na dvůr, který se neuchoval, a pouze topické jméno naznačuje polohu místa. Okolí zdejší obydleno bylo již v pravěku, o čemž svědčí kamenné zbraně u lidu chované, z nichž dvě sekerky byly nalezeny v „Močidlách“ a „pod Bořím“.

Osadou prochází okresní silnice od Jedovnice k Senetářovu a dále k Vískovu.

Kulířov

(dial. Koléřov), ves v nejvýchodnějším cípě okresu na silnici, spojující Lípovec s Rychtářovem. Dědinu tvoří dvě řady výstavných domů podél silnice a potůčka, přítoka to Hané. Má pěknou školu o poschodí, malou zvonici; dále sem patří větrný mlýn.

Poč. 17. stol. bylo tu 22 domů, z nichž po válce 30leté 4 pusté.

R. 1793 měl 51 domů s 233 obyv.; r. 1846 d. 80 s 550 obyv., r. 1900 čísel 113 s 676 obyv.

Dědina založena některým pánem z Holštýna a jest snad totožná s vesnicí Kylerein, která se připomíná u panství tohoto již r. 1349. Ves zašla a jako pustá jmenuje se r. 1550 a 1564. Osudy své sdílela s panstvím Holštýnským, s nímž přešla r. 1564 do majetku p. Bernarta z Drnovic a z Rájce.

Farou náleží do Lípovce. Jízdná pošta, která z Vískova přes Studnice jezdí do Krásenska, má zde zástavku.

Za starých dob docházely dítky do školy Lípovecké, později zřízena v místě expositura, a docházeli učitelé sem, až

r. 1883 vystavěna jednopatrová škola za 10.600 zl. Před vystavěním jejím bydleli zde již někteří učitelé; první z nich byl J. Tobiáš. Po vystavěni rozšířena na dvoutrídni, a nadučitelem stal se Fr. Cupal. Nyn. správce školní Jan Mrázek působí zde od r. 1892. Přiškolená sem osada Mariánov 1 km vzdálená. Škola má 136 žákův.

Do katastru obecního náleží 340 $\frac{1}{2}$ ha pozemků v tratech: Holanda, u Hájku, na Kopaninách, v Zadkách.

V místě jsou od r. 1893 hasičský sbor a obecní knihovna.

Obec náležela ku panství Rájeckému, a robotovalo se na čtvrtláně párem koní 2 $\frac{1}{2}$ dne v týdnu, 1 koněm 3 dny, mimo to pěší robotou 6 $\frac{1}{2}$ dne ročně. Výkupné činilo 129 zl. Domkáři pracovali 26 dní za rok, podruhově 13 dní.)*

Kuničky,

ves v dolíku u pramene potoka Holešínského v horách, kolkol obklíčená lesy. Původně skládala se obec ze 6 pololánníků a 6 domkářů, k nimž přibyli tři podsedníci, jimž vrchnost Rájecká dala po 20 měřách pole a vystavěla chalupy, začez museli obstarávati panskou službu; proto dosud na jednom čísle zbyla přezdívka „u poklasných“. Později čtyři pololány rozděleny, tak že obec r. 1793 měla 22 čísel a 127 obyv., r. 1900 čísel 53 a 344 obyv., mezi nimi jeden Němec. Pololány tvoří skupinu, zvanou „Dědina“, ostatní domky za potokem slovou „Kočkov“.

K obci náležejí také myslivna a hájenka „Obora“, samota to velmi malebně položená v lese na silnici mezi Rájcem a Petrovicemi; má 3 čísla.

Uprostřed vesnice kaple sv. Cyrilla a Methoděje.

Prvá zmínka o Kuničkách činí se k r. 1378, kdy náležely k blízkému hradu Doubravici, s nímž sdílely další osudy, až r. 1529 přivtěleny k Rájci.

Přifařeny jsou do Doubravice, kamž dříve byly přiškoleny, poslední pošta jest v Rájci.

R. 1886 vystavěna za 6700 zl. v místě nová jednotřídní škola, která má 50 žákův. Přiškolená sem samota Obora, 1·5 km vzdálená. Učit. s počátku jest zde Fr. Novotný.**)

*) Jan Mrázek: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

**) Fr. Novotný: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

Znak obce jest koníček, jak vidíme na obecním razítku.

R. 1793 měla obec 80 jiter majetku; nyní do katastru jejího patří $426\frac{3}{4}$ ha, nejvíce panských lesů, které jsou v tratech:

Humna, Doubí, Nívky, Močidla, Padělky, Vostrá, Strážná, Průklest, Pod vahou, u Troubného, na Hrnčírce, v Zálomech a p.

Lažany,

ves v úvalu 7 km jižně Černé Hory při císařské silnici Pražsko-Brněnské. Obec potokem Lažánkou rozdělena na dvě části, z nichž díl býv. panství a úřadu Černo-horského (na silnici) patří do farnosti a školy obce Lipůvky (okr. Brn.), část druhá za potokem, zvaná „Křižácká“, přifařena do Újezda, přiškolená do Milonic a náležela maltezenskému řádu v Brně.

R. 1793 měla obec 34 domů s 186 obyv.; r. 1900 čísel 48 s 329 obyv.

Hojné a úrodné pozemky jakož i rozsáhlé okolní lesy nedaleko Brna měly četné majetníky, kteří výnosné to zboží rádi přijímali za svůj majetek.

První zmínka o Lažanech činí se r. 1353, kdy brněnský měšťan Mikuláš Adam prodal 7 lánů nějakému Jiřímu.

Dle vsi psala se r. 1373 Markéta z Lažan; tenkrát upsala svému choti Zdeňkovi z Lažan na zdejší dvůr 32 hr. Rok potom prodal Zdeněk z Lažan 2 lány, šenk, mlýn a dvorec Petrovi z Kuřima. R. 1376 odstoupili bratři Staněk a Stanoš z Lažan své podíly Markétě z Bítišky, a r. 1418 Jan Talda z Lažan vzal svou dceru Voršilu na spolek. Za něho r. 1406 přepadeny byly Lažany purkrabím Jana z Lomnice, který zde pobral mnoho dobytka a odvedl do Deblína, lid rozehnal a rychtáře zajal; rychtář musel býti vykoupen. Za to „vyrubal z klády“ člověka, který byl postaven jako rukojmí. Za jednání to byl Jan z Lomnice pohnán manželkou Taldovou před zemský soud.*)

R. 1358 zaměnil markr. Jošt Lažany za Rynáčovice s Heršem z Lelekovic. Znata z L. přenechal r. 1371 svůj zdejší podíl (dvůr a 1 stavení) Karlovi z Útěchova, který jej r. 1376 prodal Vaňkovi v Múchnic, syn jeho Ješek z Múchnic Benešovi z Vázan.

*) Brandl: Půhony.

Bratři Václav a Hynek z Vázan prodali r. 1412 1 lán a 2 dvorce Dětrichovi ze Špránka, který na majetek ten upsal manželce Markétě 50 hř, ale již r. 1417 prodal vše Janovi Dúpníkovi z Nět-kovic, který těch 50 hř. přenesl na svoji choť. J o h a n k a z N ě t - k o v i c vdala se za Racka z Mrdic, který zboží to sloučil s pustou vsí Lhotkou r. 1490. — Jiná část osady s počátku 15. stol. patřila Janovi Černému z Řásna, po jehož smrti r. 1415 podíl jeho prodán Holubovi z Kamenice, který vzal na spolek Staňka z Popůvek. Oba, Brněnští měšťané, prodali vše Janovi Kuřimu z Borotína, jehož rodina majetek ten měla do r. 1492.

Jiný díl vesnice patřil Janovi Provázkovi z Oldřichova, který r. 1412 zde upsal první manželce Markétě 50 hř., r. 1418 druhé choti Elišce 40 hř. Téhož roku prodal zdejší dvůr Janovi Kropáčovi, který na něj vzal na spolek Jana z Bukovice, odkudž přešel na rodinu Lomnickou; Jan z Lomnice odstoupil podíl svůj Artlebovi z Veteřova a na Deblíně. — Již r. 1390 měli zde pozemky také páni z Boskovic a z Černé Hory, část jich (mimo jiné) prodal r. 1504 Ladislav z Boskovic městu Brnu, čímž roztržena osada mezi dvě panství, jejichž jedna část od r. 1549 byla přivtělena již trvale k Černé Hoře. O tom, jak druhý díl přešel do majetku křižovníků maltežských, neumíme pověděti.

Lažany měly r. 1793 422 jiter, nyní k celému obvodu patří 245 ha pozemků v tratech: Díly, Velké, Stráně, Koretiny, Hromy, Rousovce, Horky, Doliny, Dlouhé, Nivky, Odlamky, Močáry, Brložky, Kuchyňka.

Bliže obce směrem k Újezdu viděti lze dva kameny proti sobě, křížem, mečem a sekerou ozdobené bez nápisu. Tradice lidu vypravuje, že dva mladíci chodili za dívkou, kteráž usoudila, že toho pojme za chotě, který zvítězí v souboji. Ženichové stanuli na místě kameny označeném a vystřelivše zároveň usmrtili sebe oba. Toť pověst. Kameny vlastně označují hranice tří panství: Brněnského, Černo-horského a Blanského.

Lažánky,

ves, na okresní silnici od Blanska k Jedovnici v údolí svahovém, které na severu a na jihu jest ohraničeno příkrými vápencovými stráněmi, v nichž jsou i menší jeskyňky. K Lažánkám náležejí

Starohraběci huť, několik čísel na Punkvě a hájenka, pak o samotě stojící dvůr „Harbechy“ nad silnicí mezi Lažánkami a Jedovnicí.

Poč. 17. stol. bylo tu 17 domů, z nichž po válce 30leté 9 pustých. R. 1793 bylo zde 43 čísel, 161 obyv.; r. 1900 č. 87 s 815 obyv., kteří se živí nejvíce v závodech železářských a v továrnách na zpracování hlíny, tlučením šterku a rolnictvím.

První zmínka o vesnici činí se r. 1353. R. 1376 upsal Václav Všebor z Rájce mimo jiné zboží i mlýn na Ponikvi Henzlínovi a Štěpánovi z Jedovnice.

Druhý mlýn, také na potoce Ponikvi, byl majetkem Jana Dúpníka r. 1358, kdy jej od něho koupil Ješek z Boskovic i s lesy za 20 hr. R. 1415 připomíná se i Proch z Lažánek. Část zboží zde měl i markr. Jošt, kterou zdědil po Jindřichovi Dúpníkovi a daroval r. 1386 Vilémovi z Rohatce. Později jmenují se Lažánky při Vilémovicích, s nimiž r. 1519 Janem z Vilémovic byly prodány Bohuši z Drnovic, a tím trvale přivtěleny k Rájci.

Za poddanství chodili Lažánečtí robotovat do Blanska, do Jedovnice, na Dva Dvory a do Sv. Kateřiny. Půllánník měl v témdni 2 dny jeté nebo 3 dny pěší, čtvrtlánník 1 den jeté neb 2 dny pěší roboty. Císařské daně platil půllánník 12 zl., čtvrtlánník 8 zl. k. m. Také domkáři byli zavázáni pracovat na panském, a to: Starokatastrovaní 26 dní, novok. 22 dní a podruzi 13 dní ročně. Z roboty vyplatili se půllánníci 100 zl. str., čtvrtlánníci 50 zl.*)

Ves přifařena do Blanska, kamž byli občané povinni dárkami: Půllánník 2 zl., čtvrtlánník 1 zl. ročně, domkáři 2 páry kuřat (kohoutků) a dvěma předeny příze. Z dávek vyplatili se půllánníci 4 zl., čtvrtlánníci 2 zlatými.

Do r. 1817 nebylo v místě školy. Dítky vyučovány po domech; teprve téhož roku zřízena zde expositura z Blanska, a vyučováno do r. 1824 v čísle 1. a 27. Téhož roku vystavěna školní budova (nyní č. 48.), a škola prohlášena za samostatnou.

Když později místnost nestačila, vystavěli r. 1880 občané na horním konci novou budovu jednopatrovou za 8985 zl., a škola původně jednotřídní r. 1881 rozšířena o druhou třídu. Má 158 žákův.

Pri škole působil déle učitel Fr. Kocman (1828—1848); nyní Fr. Rohulán jako první nadučitel.

*) Fr. Rohulán: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

Obci náleží 20 jiter 1109⁰ rolí, 20 j. lesa, 79 j. 2138⁰ pastvisek, 11 j. 2226⁰ skal, 411⁰ luk, 118⁰ rybníka (uprostřed dědiny) a 50⁰ zahrad. Do katastru obecního náleží 627¹/₄ ha pozemkův a lesů v tratech: Důl, Březinka, Dubová, Břeh, Padělek, Lozce, Branka, Stráž, Vápenice, Kozence, Brda, Krkandy, Boří, Společná, Novinky, Zlámaniny, Drážky, Humna, Březové kruhy, Obecnice, Vyhnašov, Mokřiny, Újezd, Niva, Přídavky, Klín, Lečenec, Zrcadla.

V obci jsou rozsáhlé závody Ant. Sedláka, zal. r. 1878, továrna na šamotové zboží, cihelna, vápenka a veliké vápencové lomy na stavbu, štěrky.

Vzdělání podporuje čtenářsko-pěvecký spolek „Lumír“, který občas pořádá divadelní představení. V místě vydává revírník Jos. Rozmara odborný časopis „Lovecký Obzor“.

V obvodě Lažánek byly dvě osady, nyní zaniklé:

Punkev, také Poníkev na stejnojmenné říčce, z níž dosud stojí píla a několik osamělých domkův. Dříve bývaly zde i dvě prachárny, z nichž jedna v 17. stol. vylétěla do povětří.

Harbechy byly vých. Lažánek na náhorní rovině, kde jest nyní stejnojmenný dvůr.

Osada založena byla (soudíme dle německého názvu) ně kterým pánem z Holštýna a slula původně Rohrbach dle četných závitků, které jsou na rovině této. Se jménem německým jmenuje se ještě r. 1459 jako pustá.

K r. 1481 dočítáme se, že Matěj ze Želetavy držel neprávem kus rolí na Raypachu, kteráž leží za stezkou, jenžto jde od Vilémovic k Rudici.*)

R. 1569 patřily pozemky k Jedovnici, zkomolené jméno obce zachovalo se na dvoře a na pozemcích, kde se říká na Harbeších neb u Harbecha.

Lhota Dolní,

ves v rovině při pravém břehu řeky Svitavy podél potůčka, 3 km sev. Blanska. Původ jména jest znám. Domy jsou seřazeny kolem podlouhlého návsi s kapličkou, část tvoří ulici „Chaloupky“; náleží sem velký mlýn, cihelna, myslivna, opodál dva strážné

*) Brandl: Půhony.

domky železniční; u jednoho z nich jest zastávka omnibusových vlakův.

Poč. 17. stol. bylo tu 11 domův. R. 1793 bylo zde pouze 16 čísel se 160 obyv., r. 1900 č. 64 se 436 obyv., mezi nimiž 3 Němci.

Prifařena jest do Blanska, kamž dříve chodily dítky do školy, pak do Ráječka do r. 1853, odkud byly téhož roku přivtěleny ku Spešovu. Pošta v Blansku.

Před stem let patřilo obci 230 jiter polí a luk, nyní k celému obvodu náleží 441 ha půdy v tratech: Strážná, Splátky, Doubravky, Kopec, Sedlisko, Hony, Klobóček, Červená, Stihotiny, Kozi, Hliny, Příčnick, Zahrádka, Záhumení, Splžňa, Podlesi, Branky, Dil, Stadliska, Niva, Volší, Vobůrka, Klnovatá (louka), Podlózica, Krajina, Kešůvka, Krb, Zálomy, Bukovec, Skalky, Panská skála, Hluchov. —

S počátku 14. stol. činí se (u panství Blanského) zmínka o vesnici Kešůvce, která zanikla; byla patrně na stejnojmenné trati. —

Pod Kešůvkou bylo v 18. stol. dolováno na železnou rudu (hnědel).

Nad obcí jsou opukové a pískovcové lomy, z posledních, na „Štýlce“ zvaných, brán kámen na stavbu vysokých pecí v Blansku.

Lhota horní,

ves v úžlabině posledních výběžků vysočiny Drahanské, klonicích se k Svitavě, 3 km sv. Blanska. Domy jsou kolem návsi s kapličkou; část pak tvoří osamocenou řadu dělnických domků, „Familie“, která vystavěna r. 1834. Vsi teče potůček, který na dolním konci vesnice tvoří rybníček.

Poč. 17. stol. bylo tu 7 domů, z nichž po válce 30leté 1 pustý. R. 1793 bylo zde 13 čísel s 70 obyv.; r. 1900 č. 52 s 404 obyv., kteří se živí dílem rolnictvím, dílem v závodech Blanských.

Prifařena jest do Blanska, kamž byla i přiškolená; po zřízení školy v Ráječku přiškolená tam.

K obci náleželo r. 1793 100 jiter pozemků, nyní činí výměra 478²/₃ ha v polních a lesních tratech: Doubravka, Zahrádky,

Niva, Huť, Křikalka, Žlíbek, Bařiny, Vrba, Loučka, Kamenný, Zborovce, v Luhách, na Housném, Hornička, Sloupečník, Lovcov, Březinky, v Kroužku, na Klínku, na Červenci, na Strážným.

Lhota Malá,

jindy správně Lhotka neb Šibená Lhotka, dědinka 4 km jz. Černé Hory v hlubokém úžlabí po obou březích malého potoka. Přívlastku „Šibené“ dostalo se jí dle hrdelního práva Černohorského, které se konalo na blízkém kopci Šibeném.

R. 1846 bylo zde 32 čísel se 176 obyv.; r. 1900 č. 39 s 260 obyv.; obyvatelé živi se rolnictvím.

V dějinách jmenuje se po prvé r. 1390, kdy náležela Černé Hore. Přifařena jest do Újezda, kamž byla i přiškolená do r. 1879.

Téhož roku zde vystavěna za 5566 zl. jednotřídní škola, a přiškolená k ní ves Lubě, 1 km vzdálená; má 76 žákův.

Prvním učitelem zde byl Frant. Formánek (1879—1883), nyní Ant. Rybička od r. 1895.

R. 1793 patřilo obci 110 jiter; do katastru náleží 273½ ha pozemků v tratech: Mešník, Jedůvka, Háj, Ježovice, Lepka, Skalky, Chrástky, Březky, Veškeruše, Milošovec, Ouhorčítý, Žleb, Hradečník, Prašivá hruška, Hromůvka, Cép, za Pecou, Polámaný, Obecínky, Trhovec, Pečínky, v Koudelnách, Loupeže.

Ve žlíbku pode vsí vyskytují se vzácné otisky bylin, ryb i ještěřů v permském karbonu, v němž bylo činěno i mnoho bezvýsledných pokusů dolovacích.

Obec měla dlouholetý spor s velkostatkem Černohorským o louky „Lhotky“ zvané, kde prý bývala vesnice. Za Lhotky obdrželi od velkostatku dvojnásobnou plochu pozemkův u vesnice a od sousedů škodolibý přívlastek „Zákonníci“.

Rolníci roboťovali vrchnosti Černohorské 3 dni v týdnu s potahem, podsedníci 3 dni pěšky, domkáři 1 den pěšky.

Lípovec

(do Lipovca), ves v kleslině náhorní roviny při okr. silnici (ze Sloupa k Drahanům) po obou stranách potůčka, který vtéká pod

Holštýnem do Bílé Vody a s ní se propadá do země. S osadou Mariánovem tvoří obec politickou. Horní konec vsi tvoří jedinou ulici, dolní konec jest rozložen nepravidelně.

R. 1846 bylo zde 123 čísel s 966 obyv.; r. 1900 č. 186 s 232 rodinami a s 1278 obyv.

O Lipovci činí se prvá zmínka r. 1361 se jménem „Lipovka“, a přináležel panství Holštýnskému. Někteří členové rodu tohoto psali se po Lipovci; na př. r. 1406 Vok mladší z Holštýna, odjinud z Lipovce. S panstvím Holštýnským má ves společné dějiny do r. 1564, kdy kupem přešla na Bernarta z Drnovic a přivtělena k Rájci.

Úroku platili o sv. Jiří 14 zl. 37 kr.; o sv. Václavu tolikéž, 162 slepic, 8 kop vajec. Robotovalo 20 sedláků s potahem 3 dni týdně, 16 podsedníků 3 dni pěšky, 3 chalupníci 1 den.

V obci jest kostel, k němuž náležejí Holštýn, Kulířov a Mariánov (se 2202 obyv.) Patronem jest kníže Rájecký. Prvně jmenuje se fara r. 1437., později stala se bratrskou, jak svědčí zvon z r. 1567 bratry porizený, dnes přelitý (s českým biblickým nápisem). Za války třicetileté zašla fara kolem r. 1630, a obec přidělena k faře Jedovnické. Nová fara zařízena zde teprve r. 1785.

Původní malý kostel stál na hřbitově, byl klenut, v presbytáři 17 m dl., 10 m š., a měl dva oltáře. Vyhořel r. 1600 a teprve r. 1650 zřízen znova. Kostelík byl úplně zničen ohněm r. 1822, načež bohoslužba konána zatím v malé, nově porizené kapli, až v r. 1828—1830, hlavně přičiněním patrona Hugona hr. Salma vystavěn na výšině nový kostel gotický. Stavba přerušena vzniklými nepokoji a ukončena teprve r. 1842, načež kostel vysvěcen r. 1843. Má 46 m d., 24 m š., 19 m v. v podobě kříže a jest bez věže, protože by trpěla přílišně vysokou a otevřenou polohou. Hřbitov r. 1856 přeložen mimo obec.

Po delší dobu působili zde duchovní správce: Karel Hiffnar (1785—1808), Eman. Melnický (1834—1847), Ant. Hrůza (1847—1862), Fr. Kovář (1868—1892) a nyní Frant. Geduš.

Při obnově fary r. 1785 založena v obci i škola. Vyučováno v domech č. 58., později 59.; r. 1804 vystavěna zvláštní budova, na niž patron přispěl 600 zl.; r. 1877 nahrazena novou a zároveň rozšířena na dvoutrídni. Nová jednopatrová budova trojtrídni vystavěna r. 1899 za 18.539 zl.; jest zde 197 žákův.

Déle tu působili po prvéu uč. Karlovi Zelinkovi (1785—1787) Václav Vaněk (1787—1822), Jiří Gettinger (1824—1848), Frant. Jarůšek (1848—1881), odtud nyn. naduč. Eduard Musil.*)

Obci patří 44¹/₂ jiter pozemků, do území náleží 1154²/₃ ha v tratech: Horky, Mokřiny, Příhon, Člupky, Kojál, Plánivy, u Brodu, Křemelník, Rozdíly, Žlibky, Lopač, Jedly, Hartman, Průklest, Polátka, u Haltýře.

Obec velmi utrpěla požáry r. 1600, r. 1822 (kdy shořel kostel, fara), 1855 a 1881.

V místě jsou c. k. poštovní úřad, hasičský sbor, Cyrillská jednota a obecní knihovna.

Obyvatelé živí se rolnictvím, též pálením vápna v pecích, po okolních polích roztroušených.

V obci narodil se Eduard Musil, známý dodavatel školních potřeb ve Vídni.

Lubě

(do Lubě, dial. v Lobi), ves v kotlince potoka „Lubě dravé“ 6 km jz. Černé Hory. Jméno má po „lubě“, dřevěné to nádržce, do níž padalo rozemleté zrní z ručních mlýnů, které se zde snad vyráběly. (Srovnej blízký Žernovník — žernov.)

Poč. 17. stol. bylo tu 17 domů, z nichž po válce 30leté 6 pustých.

R. 1846 bylo zde 23 domů s 131 obyv., r. 1900 čísel 28 s 29 rodinami a s 157 obyv.

Prvá zmínka o vesnici činí se r. 1360, kdy patřila ku panství Bukovskému (v okr. Tišn.). Tehdy upsal Ješek z Bukovice na 5 lánů v této vesnici 25 hr.; později r. 1373 obdržel týž Ješek těchto 25 hr. po vdově Hartmanově. Od Bukovice prodána ves r. 1385 Peškem z Bukovice Ješkovi z Křižánek, který ji r. 1398 prodal Janovi z Braslavce.

Jan z Braslavce upsal na Lubi své choti Ofce 50 hr., kterých postoupila svým dítkám Bohuši, Anně a Kateřině. S počátku 15 stol. patřila část vsi Blažejí z Domaboric, od něhož r. 1415 byla koupena Janem a Kašparem z Bukovice i s pustým dvorem;

*) Eduard Musil: Odpověď na dotazník Vlastivědy.

pak přešla na příbuzné vládky ze Šerkovic; ještě r. 1492 připomíná se Alžběta ze Š.

S počátku 16. stol. byla ves již rozdělena; neboť r. 1549 náležela část k Černé Hoře, ostatek pánům z Lomnice, jimž připadly Šerkovice.

R. 1547 Jan z Lomnice prodal mimo jiné i tuto ves bratrovi Jiřímu, podobně učinil Karel z Žerotína, pozdější majitel Lomnice, se třemi lány, které prodal Oldřichovi z Kounic, r. 1548 daroval Amand hr. Serényi 3 poddané klášteru panenskému v Předklášteří u Tišnova.

Úroku platili o sv. Janě 8 zl. 39 kr., o vánocích 9 zl. 32 kr.; robotovali 4 sedláci s potahem 3 dni týdně, 4 čtvrtlánici 3 dni pěšky.

Přifařena jest do Újezda, kamž patřila i školou do r. 1879, kdy přidělena nově zřízené jednotřídce v Malé Lhotě.

Poslední pošta jest v Černé Hoře, odkudž vede obcí silnice dále k Hlubokému a Tišnovu. Nad vesnicí mlýn.

R. 1793 měla obec 110 jiter pozemků, nyní náleží sem 354 $\frac{1}{2}$ ha v tratech: Mešníky, Luhy, Lóžek, Slavíky, Bařina, Trhovec, Jedůvka, Kamenice, Střela, Hony, Dvořisko (též u Dvorů), Johanka, Důl, Skalky, Troufky, Západy, Mezižlebí, Chrástky, Červenice, Ochozka, na Lhotkách.

R. 1415 činí se zmínka o dvoru, tehdáž již pustém. Zbytky po nějakém stavení jsou ve trati „Dvořisku“ na malé ostrožině, k potoku Lhoteckému přilehlé. V čísle 19. (dle pověsti) býval i pivovar.

Asi $\frac{1}{4}$ hodiny jižně vesnice po levém břehu potoka Lubě jest zajímavá skupina skalních pilířů přírodou v permském slepenci vytvořených, z nichž jeden nápadně se podobá lidské hlavě; lid nazývá jej „Krkatou babou“.

Mariánov,

osada sloučená s Lípovcem v obec politickou, jest v nejvýchodnějším cípě okresním 570 m nad mořem, na náhorní rovině, z níž odtékají vody na západ do Svitavy, a na východ do Hané. Osada tvoří ulici 28 čísel, v nichž obývá 153 duší. Původně byly zde pozemky, patřící ke dvoru Holštýnskému, které vrchnost

r. 1813 rozdělila za náhradu mezi poddané. Roboty byla jen pěší, a to strana od Rozstání měla 13 dní do roka a dávku vajec a kuřat, strana od Lípovce 26 dní bez dávek ostatních.

Prifařena a přiskolena byla ves do Lípovce, odkudž r. 1870 vyškolená a přidělena Kulířovu.

Obyvatelé živí se tkalcovstvím. R. 1879 utrpěla osada velice ohněm; vyhořelo 19 čísel. Pošta jest v Lípovci.

Katastrem náleží dědina k Lípovci.

Trati slovou: Kopaniny, za Hatmanem, Široké díly.

Od založení osady žije zde rodina Švédova.

Milonice

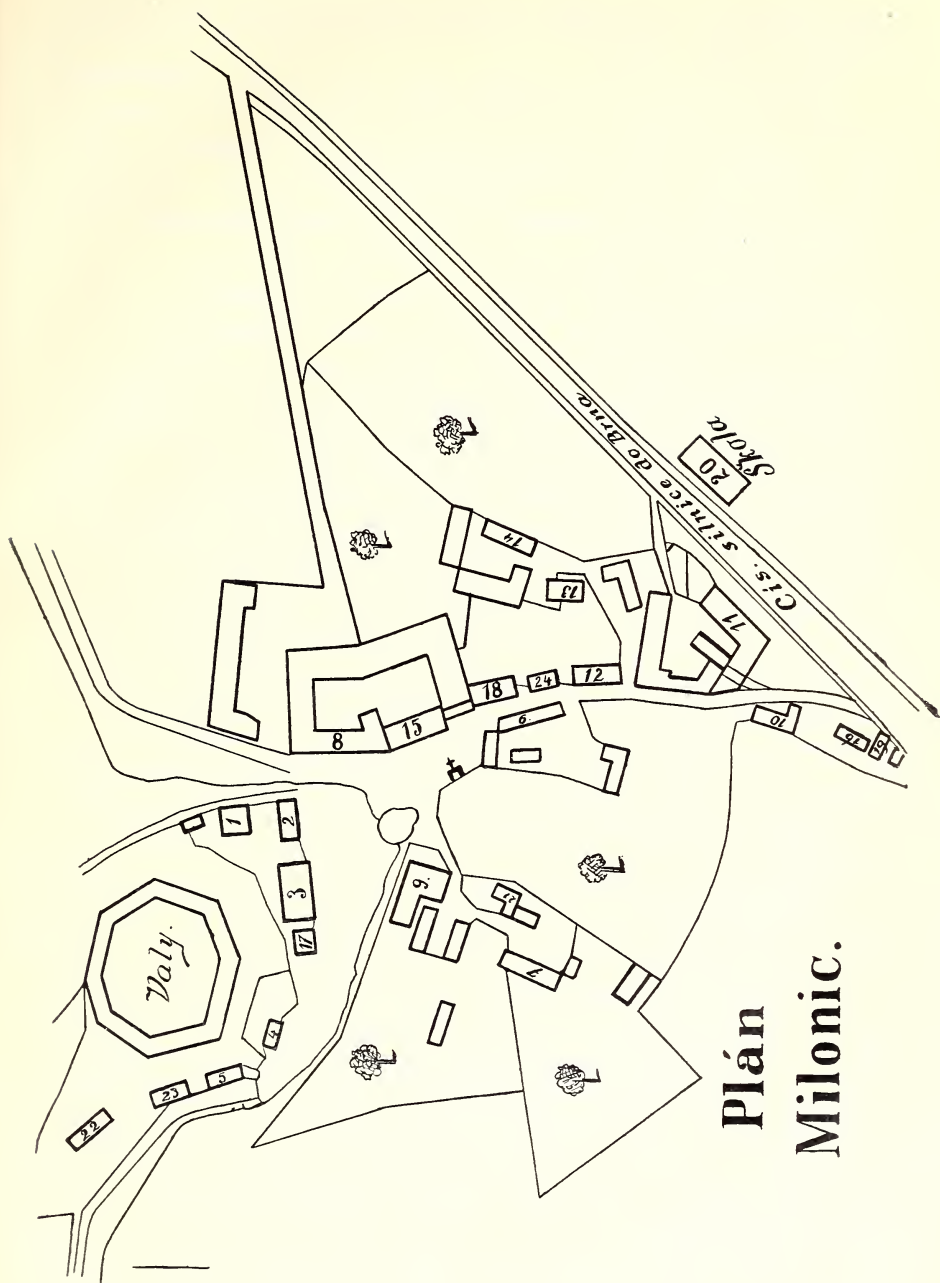
(do Milonic, od osob. jména Miloň), ves 5 km již. Černé Hory v údolí po obou stranách potůčka při říšské silnici Brněnsko-Pražské.

R. 1846 bylo zde 20 domů se 115 obyv., nyní 24 č. s 202 obyv., kteří se živí rolnictvím.

Dle obce psali se i vládykové z Milonic, kteří sídlili na místě nepatrně vyvýšeném jv. vesnice, kde se dosud říká „na Valech“. Půdorys tvrze má podobu nepravidelné elipsy 27 m dl., 19 m š., kolem níž jest 10 m š. a podnes 4 m hl. příkop, chráněný mohutným valem, který přikře spadá k Milonickému potočku, jenž val obtéká ohloubkem. Se záp. strany byl vchod. Z památek vykopáno nahoře spáleniště, částky zbroje, pod valem pak dvě lidské lebky.

Prvá zmínka o Milonicích činí se r. 1358, kdy Anna, choť Ješka z Boskovic, na svůj zdejší podíl vzala nějakého Pavla na spolek a jeden lán přenechala choti. Z rodiny, která slove dle vsi, jmenuje se r. 1364 Jiří z Milonic, kterýž vzal bratra Přecha na spolek. Posledně připomíná se Anežka z M., která pohání na zemský soud měšťana brněnského Michala z 1¹/₂ sta hř. gr., že koupil vlastní její dědictví.

Ale také jiní páni měli zde zboží. R. 1385 Čeněk z Újezda prodal dvůr v Milonicích Markétě z Býkovic, r. 1573 patřila část zboží bratřím Krčmům z Koněpas, kteří ji téhož roku prodali Janovi Šemberovi z Boskovic, jenž ji r. 1595 prodal Matyáši Ořechovskému z Houbic. Páni z Boskovic a Černé Hory, jak se

Obraz 30.

zdá, měli zde i dále podíly; neboť obec již od 14. stol. sdílela osudy s Černou Horou.

Druhou část vesnice koupil mimo jiné zboží r. 1668 Pavel z Frýburka a prodal ji r. 1675 Jindř. Slavíkovi ze Slavíkovíc, který zemřel r. 1680 a zanechal majetek choti Františce z Ostašova, která se vdala za Dubského z Třebomyslic. Zadlužené panství s podílem v Milonicích koupil r. 1693 Jan z Rožmitála a přepustil městu Brnu.

S počátku 18. stol. patřila ves ku dvěma panstvím, a to 6 gruntů k Černé Hore, 6 gruntů ku panství Kuřimskému (maj. města Brna). Každá strana měla zde hospodu a úřad. Jeden lán se 160 měřicemi (bez roboty) koupil r. 1771 od knížete Jindřicha Auersperka za 46 zl. ve dvaceti letech splatných František Tesař, který přikoupil r. 1773 právo nálevní na dům č. 8. za 100 zl. V téže době byly zde koupeny i dva půllány od velkost. Kuřimského po 8 zl. na tři roční splátky. Otec nyn. držitele velkostatku, podnikavý muž a vzdělaný, zvětšil majetek koupí hospody Kuřimské a z téže strany 1 půllánu, později od ryt. řádu křižovnického i lesy Brloh, Kuchyňku a Klučeninu v zemských deskách zapsané, což vše rozmnoženo a sceleno na velkostatek nyn. držitelem Františkem Tesařem.

Poddanské povinnosti na díle Kuřimském v 18. stol. byly: sedláci s potahem dvoupřežně 3 dni týdně, čtvrtlánici 6 dni pěšky.

Milonice jsou přiřazeny do Újezda, kam i děti docházely do školy.

Přičiněním Fr. Tesaře založena zde škola jednotřídní, a vystavěna r. 1882 budova za 4.863 zl. Prvním uč. byl zde Jan Stránský, nyní Engelbert Plhal od r. 1890.

R. 1793 měla obec 30 jiter půdy, z níž neuchovala ničeho; do katastru obce patří 255 $\frac{1}{2}$ ha pozemků v těchto tratech: Klučenina, Brloh, Díly, Zahradisko, Humna, Petrňovec, Společná hora, Břekena, Močidla, Kopaniny, Ve žlíbku, U Vranovské cesty, Pod Michovcem, na Panském, U Oběšeného mostu, Písky, na Kunkovité, na Klinku, u Řenůvky, v Příhoně, na Čepci, Blanenka, Michovec, Občiny. Od dávné doby mají zde majetek rodiny Tesařova a Klímova.

Dokud kvetlo formanství, bylo na zdejší císařské silnici velmi živo, a rozsáhlý zdejší hostinec hojně navštěvován cizími hostmi. Vzdálení Němci nazývali Milonice Pflaumendörfl po

množství modrého ovoce, které se zde pěstovalo. V okolí jest také několik pamětních kamenů, kde přepadeni byli cestující loupežníky.*)

Molenburk,

(u lidu Mulinburk), ves v sv. cípě okresním na horské pláni (577 m), již prochází okr. silnice od Sloupa k Drahanům.

Ves byla založena r. 1724 Kar. Ludv. hrab. Roggendorfem, svob. pánem z Mollenburka, osady v Dol. Rakousích.

Dědina má nepravidelnou náves rozloženou podél silnice a řadu domků nazvaných „Pastvisko“. Obvod obce vrouben jest lesy Rájeckými a Plumlovskými.

R. 1793 bylo zde 32 čísel se 230 obyv.; r. 1900 č. 81 s 122 rodinami a s 550 obyv. Mezi nimi jest 24 podsedníků, majících po 30—40 měricích polí, ostatek domkáři.

Podsedníci živí se polním hospodářstvím a pálením vápna, domkáři tkalcovstvím.

Obec patřila do farnosti Protivanovské (v okr. Bosk.) do r. 1784, kdy připadla ke Sloupu. Teprve po r. 1870 přikročeno ku stavbě kostela, kteráž ukončena r. 1873 za 40.000 zl. Vedle vystavěna fara za 5000 zl.

Prvním farářem byl Vend. Hrubý (1877—94), nyní Cyrill Valla. K farnosti přiděleno pouze Housko; patří sem úhrnem 871 duší.

Za stara plativalo faráři 14 větších podsedníků po $\frac{1}{2}$ měřici žita, tolikéž ovsá, 2 žejdliky másla a 6 vajec.

Velká vzdálenost vesnice od Sloupa byla příčinou, že již s počátku tohoto století byli sem vysíláni učitelé excurrando.

R. 1817 vystavěl kn. Hugo Salm školu nynější, na níž déle působili: Musil (1850), Vavř. Švéda (1890), nyní Fr. Tenora. R. 1817 bylo zde 62 žáků, od kterých bral učitel týdně po 4 kr. k. m.

Od velkostatku užíval 6 měric polí a kusu louky, kteréž občané Molenburští a z Houska mu obdělávali zdarma, podobně svázeli mu 8 s. měkkého dříví, kteréž dostával od patrona.

*) Hugo Sánka a Engelbert Plhal: Odpovědi na dotazníky Vlastivědy.

R. 1892 rozšířena škola na dvoutrídni, a jest v ní 145 zákův. Přiškolen sem Housko.

Do obvodu pozemkového patří 510 ha půdy, nejvíce pan-ského lesa. Jména obyčejnějších tratí: Polačka, v Jurkově, Čihadlo, Sušiny, Vlčí skalka, Tovačovská, Luže, Šejty, Kopřivová, Koňačka, Bohdalevsko, Vypalená, Olejnice, Šerák, Zadní les, Masník, Vařeka.

Větší podsedníci robovali 78 dní ročně od sv. Josefa do sv. Václava, menší podsedníci den v týdnu, domkáři 26 dní ročně;

Obraz 31. Pohled na Molenburk.

hoferi konali 13 dní ruční roboty. Úroku platili v 18. stol. o sv. Jiří a o sv. Václavě po 1 zl. 31 kr., 14 slepic, 16 kop vajec.

Výkupného platilo se až 700 zl. k. m.

Od počátku osady jsou zde rodiny: Škvarilova, Ševčíkova, Kašpárkova, Příbylova, Králova, Kalova, Hudcova, Celých, Zouharova. Spolky jsou zde Cyrillská jednota (1893), Hasičský sbor (1892), Reiffeisenova zál. (1900).

Narodil se zde Jan Hudec, spisovatel, hlavně překladatel z jazyků slovanských, a sekretář české university v Praze.

Blíže Molenburka byla vesnice B o h d a l e v s k o, jejíž pozemky jsou zalesněny. Činí se o ní zmínka r. 1587, kdy byla již pusta; pozemky její tehda koupil od Jana z Pernštejna Bernart z Drnovic.*)

Němčice

(do Němčic), ves vysoko v horách (přes 600 m) na okr. silnici z Boskovic do Sloupa, od něhož jest 4 km na sz. Tvoří téměř jedinou ulici kostelem rozdělenou na dvě části, z nichž jižní „Dědina“ obývána maj. pozemků, druhá severní „Pastvisko“, chalupníky. K obci náleží také myslivna a větrný mlýn. S poč. 17. stol. bylo tu 17 domů, po válce 30leté 9 z nich pustých, r. 1846 bylo zde 67 domů, 483 obyv.; r. 1900 č. 101 s 650 obyv.

Prvá zmínka o Němčicích činí se r. 1358, kdy tvořily část panství Doubravského a prodány byly i s farou Ješkem z D. Oldř. z Boskovic. R. 1528 prodány i s farou Janovi Lhotskému ze Ptení, který je rok potom prodal Bohuši z Drnovic, načež přivtěleny r. 1529 k Rájci.

Uprostřed osady na vyvýšeném místě stojí fil. chrám sv. Mikuláše. Část jeho jest prastará; záp. strana přistavěna r. 1844 za 1553 zl.; zde jest také oltář proti zvyku, kdežto v místech, kde býval dříve, zbudována dřevěná kruchta.

Chrám má 16 m d., 7 m š., 6 $\frac{1}{2}$ m v. Na věžce jsou dva zvony, z nichž jeden pochází z r. 1519 (?), druhý z r. 1551 s nápisem: Deus redemptor miserere nobis. Philip Kowarz fecit anno 1551. V kostele, potřebným náčiním opatřeném, bývají občas slouženy mše sv.

V Němčicích byla od dávna fara, o níž se činí zmínka již r. 1358, později v zemských deskách častěji, naposledy r. 1621. V nastalých náboženských třenicích zašla, a Němčice přiděleny k Doubravici, a když r. 1750 zřízena samostatná fara ve Sloupě, přiděleny do Sloupa.

Dítky vyučovány do r. 1804 v pazderně, až teprve téhož roku vystavěna přízemní budova pod došky, která r. 1890 zbořena a nahrazena školou o dvou třídách; jest však dosud jednotřídní s 99 žáky. Prvním uč. byl Koutný, nyní Fr. Hýsek.

*) Fr. Tenora: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

Ve znaku má obec rádlo a krojidlo. Roboty měl rolník ročně 105 dní.

V místě jest sbor dobr. hasičů z r. 1886, založený uč. Hýskem.

Obraz 32. Němčický kostelík.

R. 1793 patřilo obci 230 jiter pozemků; ku katastru náleží 744½ ha v tratech: Doubrava, Hložek, Horky, Zákostelí, Nivy, Bučí, Brusná, Škatula, Privyšina, Studňa, Valkónov, Serné, Paděličky, Kopeček, Horky, Suchý, Sklenný, Kopaniny, Hranice, Kra-

jina, Luh, Skalka, Perné, Plánivy, Březí, Klučenina, Vlčí hrdlo, Šrámký.

Velká část pozemků těch jsou panské lesy: „Němčický revír“.

Od r. 1890 jest zde továrna galanterního zámečnictví, založená Vinc. Hebelkou, zdejším rodákem.

Úroku platili v 18 stol. Němčičtí o sv. Jiří 4 zl. 57 kr., o sv. Václavě 7 zl. 24 kr., 53 slepic, 2¹/₂ kopy vajec. Robota: 9 sedláků s potahem 3 dny týdně, 4 podsedkové 3 dni.

R. 1378 připomíná se v dějinách u hradu Doubravského vesnice „Přibyšín“, která snad byla u Němčic v lese „Přivysíně“, kdež možno spatřovati meze, stopy zalesněných rolí.

Západně Němčic nad myslivnou jest úzký pruh devonského, vápence, v jehož dutinách jako u Rudice uloženy jsou různé klíny a železné rudy. Ruda ta dobývána byla již koncem 18. stol., později i za první polovice 19. stol.

R. 1862 při kopání hnědele ve hloubi 30 m prolomil se horník Prokop do jeskyně 76 m dlouhé, zakončené malou kapličkou, jejíž stěny a strop zdoben překrásnými krystaly vápencovými, namnoze i průsvitnými krápníky, které se končí krystalovými plochami.

Za tím byla nádržka vodní, za níž velký podzemní sál 40 m d., 36 m š., jehož dno vyplněno mocnými vrstvami železné rudy, která někdy dosahovala až ke stropu. Dolováno zde do r. 1876, a vytěženo 510.346 centů železné rudy v úhrnné ceně 173.515 zl. I později na jiných místech dolováno, ale s menším výsledkem.

Sz. Němčic jakož i východně jsou nejvyšší kopce okresu Skály 655 m, Škatulec 653 m., Bučí 654 m. *)

Olešná

(dial. na Volešnou), vesnice sloučená s Horicemi v obec politickou na svahu kopce, 3 km již. Blanska; náleží sem dva strážné domky želez. v údolí Svitavině, Dolní mlýn a hájenka v údolí potoka Šebrovského zvaná v „Háji“ a vysoká pec Klamovka.

*) Dr. J. Wankel, Bilder aus d. mähr. Schweiz.

Vesnice vznikla usazením drvoštěpů v rozsáhlých dříve dubových a bukových lesích a měla r. 1793 pouze 10 čísel, v nichž bydlelo 77 obyv.; r. 1900 domů 33 s 45 rodinami a s 200 obyv. Osadníci museli porážeti pánům dříví, nač ukazuje i znak obce, sekera a radlice na razítku z r. 1765, kolem něhož jest nápis: „Peczet Pociwich Obci Horzické a Olešancké“.

V dějinách připomíná se Olešná již s počátku 14. stol., kdy Vlček, lovec, měl zde 2 lány, hajný 2 lány, Šimon, kuchař, lán. R. 1437 jmenuje se Petr Rak z Olešné.*)

Farou, školou a poštou náleží do Blanska. Obyvatelé živi se rolnictvím a jsou zaměstnáni v železárnách neb v okolních lesích. —

K obvodu obce náleží 385¹/₂ ha pozemků, z velké části panských lesů, které jsou v tratech: Díly, Muky, Podlovčí, Kříby, Koziny, Zálomy, Skalky, Krahulčí, Bařina a Kněží hora, o níž jde pověst, že patrila kosteliku Svatokateřinskému.

Olomučany

(dial. ve Volomóčanech), Olomoučany, ves 4 km jv. Blanska po svazích úzkého žleba, jímž protéká potůček, který pod Klepačovem se vlévá do Svitavy. Domy tvoří téměř jedinou nepravidelnou ulici 1 km dlouhou, prostřed níž jest zvonička, po ohni r. 1871 nově vystavěná.

K Olomučanům náležejí samoty: mlýn na Punkvě, dílna na bílé cihly a šamotové zboží, Nový Hrad, hájenka, dům v Adamově (okr. Brn.) zvaný „Mírov“ a myslivna v údolí Svitavině.

Poč. 17. stol. 22 domů (po válce 30leté z nich 2 pusté).

Vzrůst obce lze viděti z přehledu:

Rok	počet domů	počet obyv.
1793	79	530
1846	101	793
1900	168	1426,

z nichž 2 evang., 3 židé a 16 Němcův.

*) Vinc. Brandl: *Analecta topografica*.

Obyvatelé žijí se částečně rolnictvím, většinou zaměstnání jsou v železárnách, havírnách a v továrnách na zpracování hlíny.

Dle báje tradice lidu stával prý zde původně na „Příhonech“ dvůr, k němuž náležely celé „Padělky“. O dvoře čini se zmínka v dějinách r. 1562. Když však dvůr byl spálen Švédy, utekli obyvatelé do okolních lesů, kdež byli nepřítelem (pláč dětský upozornil Švédy) pobiti mimo rodiny Syrového, Blažicovu a Čumovu, které v lesích zdivočely. Když sem zavítal na hon kníže Maxim. Lichtenštejn, potkal náhodou zdivočenou ženu obnaženou — slula Mucena — a dal ubohým zde vystavěti mlýn a několik chalup, které na věčnou pamět pojmenoval (dle Muceny) Holomuceny, z čehož prý vzniklo Olomučany.*)

Osada byla původně ve trati „Bařině“ a byla zničena přivalem, načež mlynář zbudoval si mlýn na Punkvě. Jméno Olomučany značí osadu založenou lidmi, pocházejícími z Olomouce neb od Olomouce.

Kdy obec byla založena, není známo, nejspíše byla to kolonie na mýcení lesů, jak vidíme na znaku obecním dvě sekery na přič položené s opisem: SECRIT . WES . OLOMVZSAN.

V dějinách připomíná se po prvé r. 1353, kdy nalezela Bernartovi z Cimburka, od něhož ji téhož roku koupil Albert z C. Rodině patřila i r. 1374 a 1391, kdy Vilém z C. psal se odjinud z Olomučan, a ještě r. 1407 připomíná se Jan z Olomučan. Později příslušela ves k Novému Hradu, s nímž sdílela osudy dále, pak přivtělena ku Pozořicům.

R. 1750 platily úroku ročně 31 zl. 49 kr., polního úroku 78 zl. 13 kr., za prástku 5 zl. 26 kr. Robotovali: 1 půllánik s potahem $1\frac{1}{2}$ dne v týdně, 12 čtvrtlániků pěšky po 3 dnech, 3 zahrádníci pak a 28 domkářů po 1 dni.

Obyvatelé přífaření jsou do Blanska, kamž náležejí i poštou.

Za dávných dob chodily dívky do Blanska; teprve r. 1792 počalo vyučování v obci po domech, nejprve v č. 57. a po vyhoření jeho r. 1807 v č. 39., 12. a 102. R. 1827 vystavěna společným nákladem velkostatku Pozořického a občanstva zvláštní budova, která 1876 přestavěna a rozšířena na dvoutrídni, později r. 1879 povýšena na trojtrídni. Prvním uč. exkurrendním byl zde

*) Pověst tato zaznamenána již r. 1796 v obecní kronice, založené uč. Janem Řezníčkem.

Jan Řezníček, zakladatel obecní kroniky. První stálý uč. byl Fr. Špičák, pak Fr. Smutný † 1856, Fr. Skoták (1856—1885), který se stal r. 1877 prvním nadučitelem, od r. 1885 působí zde jako nadučitel Karel Thůma, který zde již od r. 1877 byl ml. učitelem. Škola má 228 žákův. *)

Za starších dob byla v Olomučanech sklárna na výrobu láhví na místě, kde jsou nyní čísla 20., 22. a 24.

Založením hutí přivedeno sem mnoho cizích živlů, odtud také pocházejí četná německá jména v obci. Huť zašla r. 1695. Koncem 18. stol. byla zde i salajna, která zašla, zanikly i dva mlýny, z nichž jeden byl v samé obci, druhý pod dědinou, kde se nyní vyrábějí bílé cihly.

V okolí obce dobývala se dříve železná ruda, a podnes hojně se kope ohnivzdorná hlína, která se buď vyváží do ciziny aneb zpracuje v továrnách v Blansku a částečně i ve zdejší továrně na různé umělecké zboží ozdobné, od r. 1849.

Olomučany mají čtenářskopěvecký spol. Svatopluk (zal. 1880) s knihovnou, hasičský sbor (zal. 1887), vzděl. dělnický sp. z r. 1892, ochotnické divadlo a potravní sp. „Pokrok“ z r. 1892.

K obvodu obce patří 1544 ha půdy, ponejvíce panských lesů, v tratech: Výškůvky, Vápenice, Dlouhý vrch, Kopaniny, Bařina, Vyvazadla, Rašky, Příhon, Vysilka, Kovářův milíř, Za mlýnem, Blatný milíř, Studýnky, Suchá louka, u Čertova Hrádku, Zrcadla, Pókojná hora, Polom, Baráky, Vérova skála, Díly, Zabité, Padělky, Sobolka, Trávníky, Slanisko, Pekáčka, Vystřčená, Spaliska, Hranice, Blatiny. K majetku dědiny náleží obecní dům z r. 1864.

Ves utrpěla velmi po vypálení Nového Hradu Švédy, dále r. 1871, kdy vyhořelo 21 čísel; r. 1813 museli občané za noc složit 350 zl. francouzským vojinům, r. 1832, 1836, 1855 zuřila cholera, kteráž v prvním roce vyhubila třetinu obyvatelstva, r. 1811 byla veliká neúroda, načež nastala nebývalá drahota, tak že míra pšenice neb žita byla za 60 zl., m. ječmene za 45 zl., m. ova za 35 zl., libra masa za 1 zl. 30 kr., libra másla za 1 zl. 60 kr.

Olomučanské okolí proslulo nálezy zkamenělin, hlavně ammonitů, belemnitů, pleurotomacií a j.

*) Kar. Thůma; Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

Ve zdejší kraji rostou také chutné houby lanýže (*Tuber cibarium*), kteréž jako lahůdka se vozí do Brna.

Sv. vsi trať „Polom“ bývala vsí, kteráž již r. 1597 byla pustou. Před r. 1790 dělila se tato trať na „horní a dolní“, z níž pozemky prvé náležely k č. 43., druhé k č. 30. a 45.

Při zakládání map pozemkových a zjišťování majetku trati tyto byly zalesněny, a majetníci jejich dostali náhradu v „Hra-nicích“ stejným počtem pozemkův. Dle tradice lidu byla prý vesnice i ve trati „Bařině“.

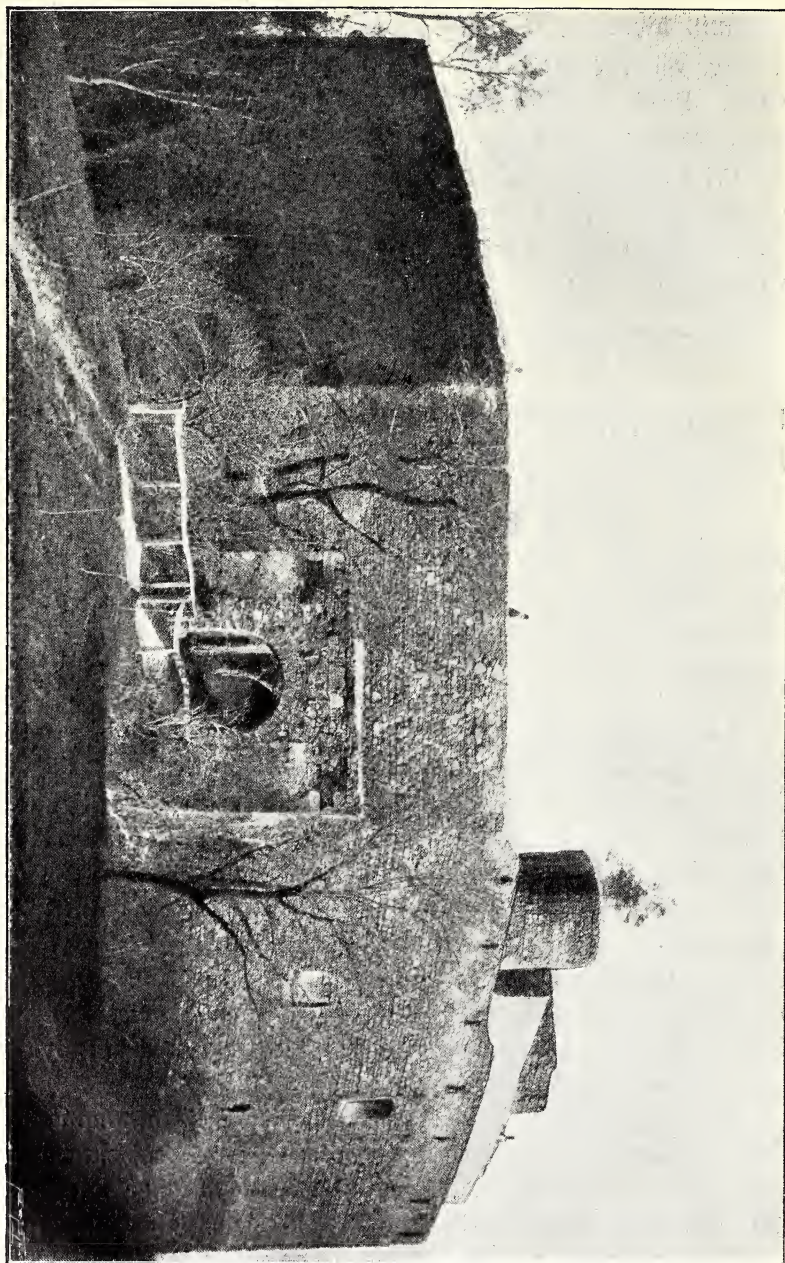
Na pozemku k Olomučanům náležejícím stojí také sříceniny Čertova Hrádku a Nového Hradu.

Čertův Hrádek jest sřícenina čtyřhranné budovy, hlubokým příkopem obehnaná, na kuželovitém návrší proti prvnímu průkopu. Byla zde jediná budova, buď lovčí zámek, aneb jakési osamoceně předhradí Nového Hradu, které jej chránilo proti severu a zavíralo cestu jdoucí k němu od Olomučanského potoka a podnes patrnou. Jméno má po panu Hynkovi z Kunštatu a z Boritova, zvaném „Suchý Čert“, který jej držel koncem 14. století.

Nový Hrad, také **Nové Hrad y**. Hodinu již. Blanska tvoří řeka Svitava veliký oblouk, který obepíná střežovitě táhlý horský hřeben nad úroveň řeky na 150 m vyvýšený. Úzká ostrožina na svém temeni má zbytky Nového Hradu, který kdysi byl střediskem rozsáhlého panství. Sříceniny skládají se ze dvou částí, z nichž jedna, pošinutá na nejzápadnější okraj, tvořila baštu hlubokým příkopem odříznutou, z níž zachovaly se některé zdi; lid říká „starý hrad“.

Zde byla asi původní tvrz, a teprve později na témže hřebeni, poněkud východněji, kde jest téměř více rozšířeno, byl vystavěn „Nový Hrad“, většinou nyní v sutinách.

Půdorys Nového Hradu jest nepravidelný mnohoúhelník, kolem mocnou zdí se střelnami obehnaný, jejíž horní plocha nyní proměněna na pohodlnou pěšinu. Zeď přecházející na severu a jihu ve strmý spád, jest chráněna na východě a na západě hlubokými příkopy, na západě jest i vchod. Zde stával padací most po stranách střelnami chráněný, a za ním jest brána, nad níž čteme: „Dobes a Beness z Bozkowicz a z Czerne Hori“, pod

Obraz 33. Nový Hrad.

tím jsou znaky rodiny Boskovské a znaky manželek obou bratrů hvězda Šternberská a růže Rožmberská (1493). Branou vcházíme do nádvoří, z něhož téměř zmizely všechny starší budovy, a z materiálu vystavěno zde obydlí hajného; má č. 59.

Jestě v letech 1850 byl hrad dosti zachovalý a byl přední ozdobou zdejší krajiny; vysoká hranatá věž, z níž vyčnívala jiná menší a daleko vévodila okolí, byla od polovice rozebrána při stavbě železné dráhy, jelikož se obávali, že by se mohla otřesy zřítiti na vlak, který se tu ubírá dlouhým tunelem. Po levé straně po kamenných schodech můžeme vystoupiti na hradební zeď přes 2 m š., na chodník upravenou, z níž jest velmi pěkná vyhlídka do nejbližšího okolí; v dáli z rámce tmavých lesů vystupuje pěkně kostelíček Svatokateřinský. Pod námi v děsné hlubině valí proudy své divoká Svitava a v mohutných oklikách prodírá se divoce romantickým úžlabím. Vedle ní jako dětská hračka připadá nám hučící vlak, který se plazí z části nad zemí, z části pod zemí jako by lezl ohromný had pod veliké balvany.

Prvé dějiny Nového Hradu jsou zahaleny v báje, s nichž rouska asi více nebude sňata. Jisto jest, že hrad stál již r. 1251, a dle něho měl jméno Vítek z Nového Hradu: také r. 1296 a 1299 přichází na dvou listinách Oldřich „de novo castro“. Mezi lety 1365 a 1380 byl Nový Hrad středem panství, k němuž náležely všechny lesy až k Brnu a vsi Útěchov, Vranov, Brodek, Kanice, Jehnice, Březina, Lhota, Vitovice, Habrůvka, Babice a Obrňany, kteréžto zboží patřilo Krušinovi z Lichtenburka, jenž na ně upsal manželce Dorotě 1400 hr.; v případě úmrtí měli dědicové jeho Jan z Mezirůčí a Jan z Pirkenštejna a z Polné vdově po něm vydati ony peníze, hrad však i s vesnicemi převziti do vlastního užívání. V l. 1423—1597 náležel hrad pánům z Boskovic.

V prvním roce vládl zde Vaněk Černoohorský z Boskovic, jehož posádka s jara odtud vytáhla do okolních osad a zle hospodařila, hlavně na údělech biskupa Olomuckého a uložila hojně zásoby na Novém Hradě jakož i na Černé Hoře, čímž popudila markr. Albrechta a biskupa Jana Železného, jejichž vůdce Jindřich ze Sádku po dobytí Černé Hory přitáhl k Novému Hradu a zmocnil se hradu zradou obhájce Vítka z Dobřic. Později, když někteří členové Boskoviců se stali kato-

liky zase, vrácen jim Nový Hrad; neboť Jindřich Jičínský z Boskovic zastavil jej Čenkovi z Kunštatu, jenž jej držel od r. 1470. Tehdáž obléhán byl Nový Hrad Ladislavem z Podmanína, vůdcem vojska krále Matyáše, jenž přinutil obhájce jeho Lacka ze Švábenic, aby se vzdal. Učiněna smlouva, dle níž Lacek odevzdal hrad a polovici zásob potravních, děl, prachu, kulí, šípů Ladislavovi v pátek po sv. Dorotě, začez měl volný průchod se svým majetkem. Vzájemně vydání jsou i zajatci.

Brzy potom zastavil hrad král Matyáš Dobšovi z Boskovic za 4000 dukátů, čehož mu potvrdil i král Vladislav, načež celé panství přešlo do rukou Dobšových.

Tou dobou byl hrad velmi sešlý, proto rozhodl se Dobeš o tom, že jej s bratrem Benešem vystaví znova; což se skutečně stalo r. 1493. Mimo jiné náležely sem r. 1506 zašlé hamry v Josefově, které téhož roku byly obnoveny. Po smrti Benešově zdědil hrad syn jeho Tas, který se psal z N. H., zemřel již r. 1542, poručiv panství dvěma strýčkům, Jiříkovi a Oldřichovi, ústní závětí ve Znojmě. Bratr nebožtíkův Jaroslav nechtěl jim vydati dědictví, z čehož vznikl soud, jenž trval do r. 1548, kdy ukončena pře, a dcery zatím (r. 1549) zemřelého Jaroslava musely panství odevzdati dědicům svrchu jmenovaným. Ale již r. 1553 zemřel Jiřík, brzy potom i Oldřich, a jelikož oba byli bez potomků, přešel r. 1562 hrad dědictvím na p. Albrechta Černohorského z Boskovic.

Panství se tehda skládalo z vesnice Olomučan a ze dvora tamního, z Habrůvky, Březiny, Babic s farou, Kanic, Řicmanic, Bilovic, Vranova se 2 kostely, pustých Jehnic, tří svobodníků v Útěchově, Babicích a v Jehnicích.

Albrecht z Č. H. učinil zvláštní posloupnost (viz Černou Horu), dle níž po smrti jeho r. 1572 připadl Nový Hrad bratrovi jeho Janu Šemberovi a po smrti jeho r. 1597 s Bučovicemi a Pozorícemi druhorozené dceři jeho Kateřině, vdané za Maxm. z Liechtenštejna. Kateřina Černohorská, poslední z rodu po přeslici, zemřela 24. ledna 1637 a pochována na Vranově. Manžel její, který vše dědil, zemřel jako poslední potomek starší linie Liechtenštejnské r. 1643, načež zboží přešlo na Euseba z L., jehož rodu podnes náležeji sřícený hrad i okolní lesy.

Ještě jednou objevuje se Nový Hrad v dějinách činně, a to koncem války třicetileté r. 1645. Tehdáž, kdy Švédové oblé-

hali Brno, činili také kolem hlavního města loupežné nájezdy, pročež utíkali se obyvatelé do hlubokých lesů kolem Blanska, a zámožnější skryli se za pevné zdi Nového Hradu, který svojí polohou byl nedobytný. Byli tu úředníci z Pozoríc i s archivem a pokladnou, vikář kláštera Vranovského, praemonstráti Křtinští a j., doufajíce, že zde jsou bezpečni pod ochranou četné posádky. Tu však Vávra Vokoun z Olomučan nabídl se švédskému vůdci Kallenberkovi, že za jidášský groš zradí Nový Hrad. Zavedl postranní stezkou vojsko Švédské lesem až ke hradu, kdež — bylo to v neděli odpoledne — na ploše před hradem posádka, nic zlého netušíc a hrajíc si kuželkami, byla náhle přepadena, pobita, hrad vyloupen a zapálen. Zajatci zavedeni do hlavního ležení k Brnu, odkudž přímluvou francouzského vyslance propuštění na svobodu.

Vokounovi dostalo se dle zachované pověsti špatné odměny za zradu; z lupu neobdržel ničeho, za zradu byl později okolními lidmi jat a uvržen do propáستky u Křtin, která má jméno po něm.

Když po ohni prohrabáváno jest spálenisko, našli v něm obyvatelé dřevěnou sošku panny Marie a kříž, kteréž památky přeneseny do chrámu Vranovského.*)

Pod Novým Hradem prostírá se kousek překrásného kraje, nazvaného „Moravským Švýcarskem“.

Řeka Svitava původně volně teče širokým údolím Blanským pod Klamovkou, pak mění se náhle v horskou bystrinu, která vtéká do úžlabí těsně sevřeného syenitovými skalisky. Na prvním nižším předhoří za Olomučanskou cestou zříme zříceniny Čertova Hrádku téměř proti prvému tunelu 90 m dl. Údolí dále sevřeno ohromnými stráněmi, často 150 m v., jejichž svahy bujnou zelení různých odstínů pěkně se odlišují od rozervaných skalisk, které sůžují údolí, takže cesta vedle řeky má někde pouze úzké místo, kdežto trať železniční mezi Blanskem a Adamovem musí se ubírat v podzemí 4 průkopy, z nichž II. jest 323 m dl., III. 496 m; další jsou v Brněnsku.

Na jednom místě zdá se, že údolí úplně jest zavřeno příčným hřebenem, ozdobeným zříceninou Nového Hradu, který

*) Vinc. Brandl: *Analecta topografica. Mat. Mor.* Dr. J. Wankel: *Bilder aus d. mähr. Schweiz.* Al. Šembera: *Páni z Boskovic.*

jest proražen nejdelším průkopem („hradským“ 496 m). Před ním vede úzká stezka kol pěkné studánky, jako obrovské duté vejce upravená k Novému Hradu.

Rozkošnou tuto cestu, na níž se stále mění panorama různými záhyby říčními, sledovati můžeme až k Adamovu a dále k Bilovicům, kdež kraj náleží již do Brněnska.

Ostrov,

ves 10 km vých. Blanska na silnici Sloupsko-Jedovnické. Část obce „Dědina“ prostírá se při okraji náhorní dědiny a sestává z rolnických usedlostí. Tyto uzavírají trojhrannou náves, k níž na sv. straně přiléhá panský dvůr na samém okraji kolmého skaliska. Vedle dvora jsou dvě řady domů: „Svisle“ v rovině a „Skály“ nad strání roztroušené. Na jih přikládá se k Dědině „Bělá“, stavení to podél silnice na svahu, která jsou zakončena „Podsedky“, malými to usedlostmi v údolí rozloženými. V údolí jest rybník, nad nímž na levé straně část vsi „Žabourky“ na pravé strání „Lesa“. Mimo to sem náležejí samota, větrný mlýn a myslivna.

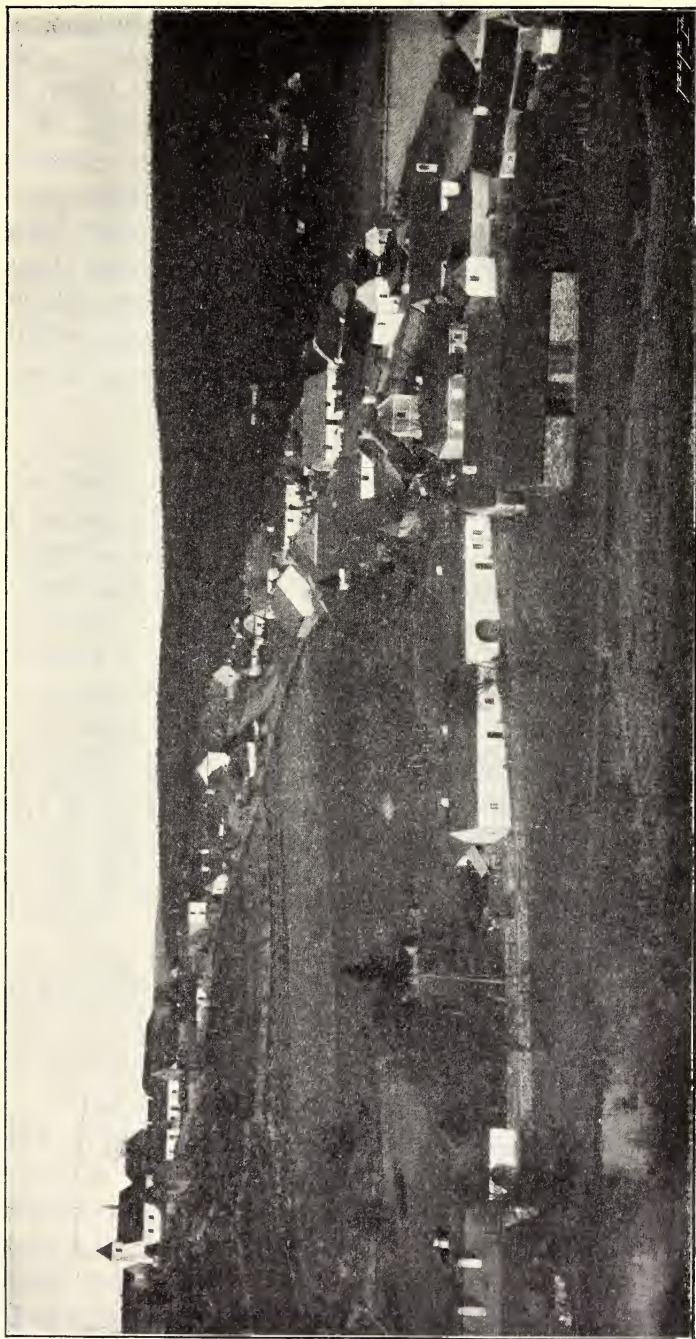
Jméno má ves dle polohy. R. 1740 bylo tu 20 pŮllánův a 14 podsedkův, ale již r. 1770 bylo zde 70 čísel, a to 42 usedlých, 26 chalupníkův a dvůr o dvou číslech.

Vzrůst, někdy i úpadek obce lze viděti z číslic: Počátkem 17. stol. bylo tu 42 domů, po válce 30leté 9 z nich pustých, r. 1799 obyv. 649, r. 1822 obyv. 812, r. 1838 obyv. 1000, r. 1843 obyv. 896, r. 1849 obyv. 985, r. 1890 obyv. 1220, r. 1900 jest zde 195 domů, 242 rodin a 1140 obyvatelů, kteří se živi rolnictvím; velká část jest zaměstnána v železárnách Blanských. Dříve se zde pálilo mnoho vápna, a téměř každá usedlost měla vápenku, dnes výroba omezena na jedno číslo.

Ostrov byl původně sídlem rodiny, která se psala dle vesnice. První člen jmenuje se r. 1349, a to Albert z O., kdy upsal manželce Aluši dva lány.

Hodík z O. prodal zde 4 lány Michalovi z O., který později získal jiné dva lány od sester Elišky a Ofky.

Koncem 14. století patřil Ostrov ku panství Holštýnskému, u něhož se jmenuje po prvé r. 1371. Možno, že již výše jmeno-

Obraz 34. Pohled na Ostrov.

vani majitelé byli z rodiny Holštýnské; neboť zjištěno, že po tomto roce někteří členové pánů z Holštýna sídlieli v Ostrově, patrně na dvoře, kterýž svou polohou jest přirozenou tvrzí. Z nich jmenuje se r. 1406 Hynek z O., Hereš z O., r. 1437 Vaněk a Ctibor z O., r. 1460 Hynek z O., r. 1463 Anna z O. S Holštýnem přešel Ostrov r. 1564 na panství Rájecké. Mimo jmenované pány měly v Ostrově majetek i jiné rodiny; tak r. 1355 Jezdoň a Cyrill z Blažkova prodali část Ostrova Mikuláši z Braslavce, r. 1358 Klára (?) odstoupila část vsi Frenclínovi Wayterovi z Řezna a bratrům jeho; r. 1368 Lovek z Drahan prodal zde dva lány Heroltovi z Heroltic, r. 1460 měl na zdejším majetku podíl i Matěj ze Želetavy.

K fáře zdejší náleží pouze Ostrov.

Chrám sv. Maří Magdaleny stojí při okraji náhorní roviny, takže, pohlízíme-li z údolí, zdá se, jako by byl na kopci. Má 19 m d., 15 m š. Koncem 17. stol. byl velmi sešlý a r. 1690 opraven z dobročinných darů, které vyprosil zdejší poustevník. R. 1779 přistavěna věž, r. 1785 rozšířen kostel. Velké opravy dostalo se mu r. 1848. Však již 5. června 1851 v poledne roztrástil hrom věž a spálil; tehdy rozlity i staré zvony, z nichž jeden (z r. 1550) měl nápis: „Verbum Domini manet in aeternum. Slovo Páně zůstane na věky. Kdo sedá k stolu, nemodlí se k Bohu, jest přirovnán k volu. Amen. Filip 1550.“ Druhý pocházel z r. 1740. Po ohni opravena věž, a zvony nově ulity. Kolem kostela jest hřbitov, který r. 1898 přeložen za ves směrem ke Sloupu, ale dosud se tam nepochovává. Před kostelem pod lipami stojí kříž a socha sv. Jana Nep.

O fáře činí se zmínka r. 1437, kdy připomíná se kněz Fridrich z Ostrova. Kostel založily (patrně znovu vystavěly) dvě sestry, majitelky panství Holštýnského r. 1490.

V době reformační stala se fara bratrskou, pak zašla, a farnost přidělena r. 1630 jako filiálka do Jedovnice.

Kostel i fara shořely r. 1650, až teprve roku 1785 vystavěna nová farní budova z peněz kostelních za 1161 zl., a zřízena opět lokalie, která 1797 proměněna na faru samostatnou.

Prvním lokalistou byl zde Valentin Berthold (1785—1797). Delší dobu zde působili: Václ. Čuma (1835—1854), Jan Grus (1855—1876), Fr. Tesař (1876—1891). Nyn. farář Jos. Kuchta jest od znovuzřízení fary dvanáctý.

Matriky jsou od r. 1785, pamětní knihu založil farář Jan Zelinka, rodák Jedovnický, který v Ostrově působil v l. 1813—1817 a zemřel jako kanovník.

Desátku dávalo (v r. 1740—1848) 20 sedláků, 14 podsedníků a dvůr ročně po $\frac{1}{4}$ míry žita, $\frac{1}{4}$ ovsa, 6 vajec; o hodech koláč a 6 kr. na penězích a pivo.

R. 1848 byl desátek vybaven v celé vesnici 446 zlatými.

Za starých dob chodily dívky do školy Jedovnické. První vyučování v místě počalo se r. 1785, a to v č. 39., 42., od r. 1790 v obecním č. 80. Nynější škola vystavěna r. 1815 nákladem vrchnosti, k čemuž občané přispěli robotou. Do r. 1880 byla dvoutrídní, téhož roku rozšířena o třídu. Má 210 žákův.

Prvním uč. byl Ond. Meluzín (1785—1814), po delší dobu zde působil Fr. Musil v l. 1856—1882, odtud Fr. Ostrovský.

Přijmy učitelské se měnily. S počátku, r. 1785 dostával učitel od usedlých po $\frac{5}{4}$ žita, 4 kr. ročně, hodový koláč, $1\frac{1}{2}$ —2 kr. z dítěte týdně a za rok 2 pecny chleba. Jelikož z toho nemohl býti živ, přidala mu obec k „pocitivému vyživení 5 mír a 6 achtlů žita, avšak bez závazku“. Na topení dávala vrchnost 7 sáhů dříví, kteréž občané museli dovéztí a rozštípati.

Obci náleží 139 jiter pozemků a 600 zl. za prodanou půdu. R. 1793 měla 600 jiter, nejvíce skalnatých strání a pastvisek. Do obvodu náleží 885 $\frac{1}{2}$ ha pozemků v tratech: Nad lesem, na Nivě, Podsedky, Žleb, Vykydalova stráž, Ochoz, Kamenný kříž, Padělky, Klučeniny, Mešiny, Hraniční díly, Příčky, Zdýlky, Bukovinky, Záhumensko, Hradský žleb, Oustí, Oužlebi, Krajina, Doliny, Zmolky, Vintoky, Hloužek, Pastvisko, Končiny, Židovské závrtky, Císařská skála, Urbanice, Balcarovo Brdo.

Pošta jest ve Sloupě. Od r. 1889 jsou zde hasičský sbor a obecní knihovna.

V místě jest redakce a administrace časopisů: „Stráže na horách“, „Selské hlasy“ a „Hlasy z Boskovičky“.

V okolí obce nalezené kamenné zbraně svědčí o dávném osídlení krajiny. (Viz „Balcarovu skálu“.)

R. 1650 vyhořel kostel, fara a velká část dědiny; podobné požáry byly r. 1721, 1748, 1851, 1876 a 1898; krupobití 1855, cholera 1855 a 1866. R. 1805 a 1809 byli zde Francouzové a Rusové.

R. 1804 navštívil obec císař František, dle něhož jedna sluj podnes má jméno Císařská skála. Poddaní tehdy sbírali máslo na osvětlení děr.

Od r. 1741 drží rodný dům rodiny: Kakáčova, Pernicova a Vaňkova.

V Ostrově narodil se říšský poslanec Josef Vaněk, který zasedal na sušém Kroměřížském.*)

Málo jest obcí, kde na malém okrsku můžeme spatřiti všechny zjevy mor. Krasu, jako jest okolí Ostrovské. Již samo návsí není bez zajímavosti; jsou zde dvě vodní nádržky — skalisté to závrtky, které ještě před stem let byly obrostlé křovinami a z nichž za přívalů tekla voda do údolí korytem, kde jest podsedeček č. 23. Nyní odchází vedle silnice korytem ve vápenci vyrytém a vrhá se do propasti zavřené mříží. Stěny propasti jsou vymlety vodami a jdou na 12 m téměř kolmo, načež se rozšiřují a opětně sужují a stupňovitě spadají do nepřístupných propastí na 136 m hluboko, než dosáhnou úrovně vody v Macoše. Jest to přirozená kanalisace, jakou se nemůže honositi jiná obec.

V horní části dědiny není pitné vody; dováží se v lejtách aneb nosí na zádech ve velikých putnách, plovoucím prkénkem přikrytých, ze studně v údolí pod rybníkem. —

Na vých. straně panského dvora spadá skála téměř kolmo, více než 30 m do údolí, na obou stranách vroubeného mírnějšími skalnatými svahy. Dno na pole proměněné jest prostoupeno četnými závrtky až k silnici Lípovecké; závrtky sesilují podzemní potok Holštýnský; stráně jsou prostoupeny trhlinami a různými otvory komínův a několika jeskyněmi. Z nichž největší jest Císařská skála na vých. skalnatém svahu. Do jeskyně stékají se nejvíce vody ze závrtku trati „Jedle“; dno její jest z velké části zaneseno bahnem. Císařská skála ukazuje názorně, jak vypadají podzemní vodárny mor. Krasu.

S údolím jest spojena úzkou, kamením zaházenou chodbou, končící se korytem na povrch. Touto chodbou z údolí odchází za deště voda do jeskyně a ztrácí se odtud neznámými průchody. Za většího rozvodnění naplňuje se Císařská skála, voda tlačí se opačným směrem ven a tvoří na louce veliký rybník, z něhož

*) Fr. Ostrovský: Odpovědi na dotazník Vlastivědy. Volný, obě topografie. Obecní a farní kronika.

ponenáhlu voda odpadáva do propadání pode dvorem č. 2., aneb vrací se opět do jeskyně. Jest tu obdobný zjev, jako v Kraňském Krase při jezeře Cerknickém. Za starších dob byly trativody tyto asi ucpány, neboť zde býval rybník. Severněji za Císařskou skalou v téže stráni při úpatí jest koryto, které vede 50 m do země a končí se vodními nádržkami, spojenými patrně s předešlou. Mimo to v údolí jsou i jiné jeskyně, z nichž „Prolízavá“ jest na pravém svahu, jiná v levém úbočí.

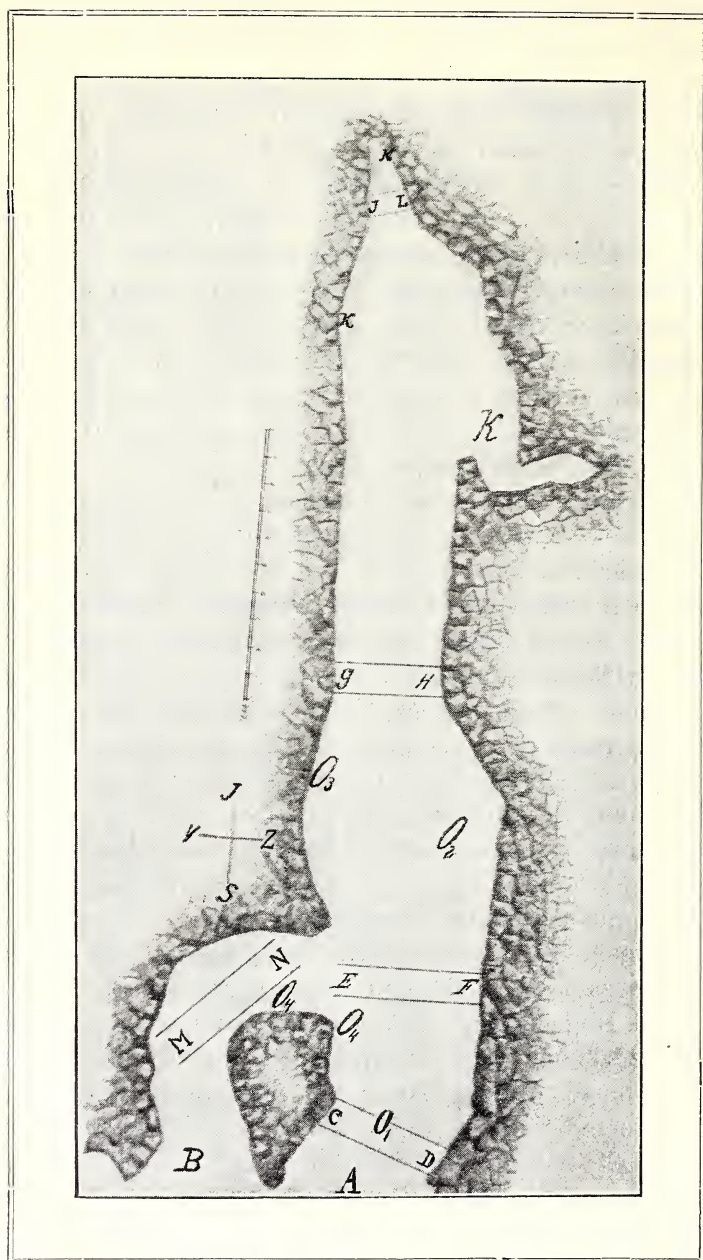
Také náhorní rovina záp. a sev. Ostrova (480—520 m) není bez zajímavosti; neboť všechna jest síťovitě prostoupěna téměř stem závrtek, z nichž jsou největší: Městikáď, záp. Ostrova, Dolina, sz. Ostrova, „v Měšinách“ po levé straně silnice v místech, kde z ní odbočuje stezka k Macošě, „v Záhumenskú“ po pravé straně silnice, největší zjev toho druhu.

Na západě sahá území Ostrovské až do údolí Sloupského, které lid zde zve významně Syrovým žlebem.

Jižní část dědiny rozložena jest amfiteatrálně na úbočí, jednak podél silnice již v údolí. Lípovecký potok Lopač lučinami teče do panského rybníka, odtud do menšího stávků, z něhož vytéká, pokud ovšem není mlynářem zdržován, dvěma směry. Jeden odtok vede pod silnici lučinami, kde se propadá v závrtku, podobném roubené studni, do něhož se vrhá největší část vod Ostrovských. Druhý odtok jde na mlýn, odkudž částečně umělou stokou podzemní do závrtku mlynářova. V tomto závrtku u posledního stavení Ostrovského vedle silnice býval kdysi krupník, který byl zapálen a opuštěn. Voda ztrácí se pod kolmou skalkou, vodopadem 11 m dl., hlavně s jara velmi pěkným. Hned vedle mlýna jest závrtek, mlynářem proměněný na zahradu, podobnou široké mělké studni.

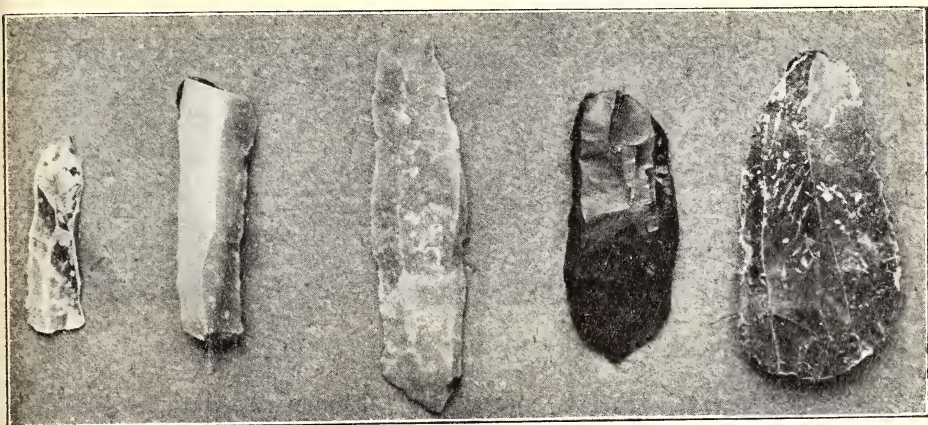
Potok Rogendorfský, pokud teče po kamení kulmové břidlice, jest stálý, jakmile však dostupuje hranice útvaru devonského, ztrácí se ihned do závrtku, který záhy bývá vyplněn, načež spěje k jinému závrtku vedle silnice. Za normálních poměrů může závrtek tento pohltiti veškeru vodu, za většího však přívalu každoročně, někdy i vícekrát, vyrovnává se vodou, která pak přetéká silnici a ztrácí se do otvorů příční stěny pod Vintokami.

Do propadání teče podél silnice také potůček z Hložka, a takto spojené vody v podzemí odbočují na severozápad a spojují se s vodami Ostrovskými.

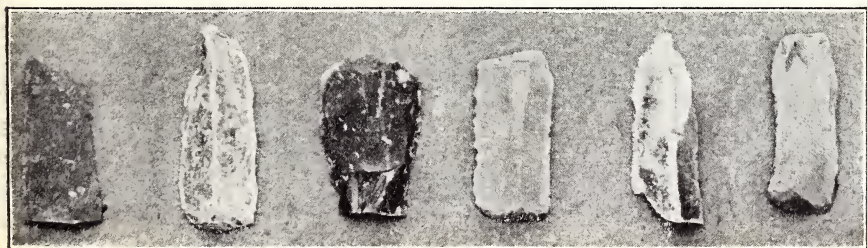
Obraz 35. Půdorys Balcarovy skály.
(Vysvětlení viz v Kniesových Pravěkých nálezech.)

Zřídka kdy, posledně r. 1900, vyplněny jsou veškerá propadání, a tvoří se zde rybník, do něhož tekou na povrchu i vody Ostrovské a z něhož odtéká mocná říčka do Suchého žleba a vlévá se u Skalského mlýna do Punkvy.

Obraz 36. Pazourkové nožíky z Balcarovy skály.

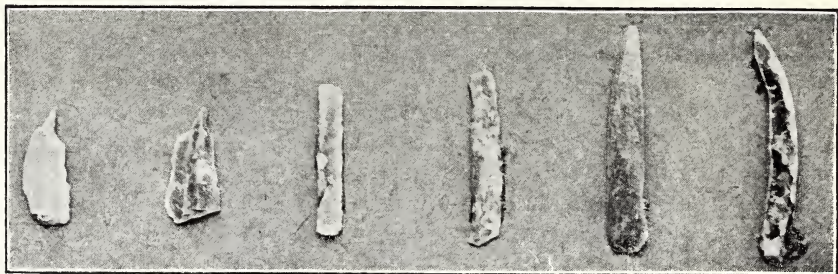
Údolí Ostrovské od Rogendorfského žleba jest odděleno dlouhým, táhlým hřebenem, který na severozápadě poblíž silnice spadá kolmým skaliskem k několika polím; skalisko jest 15 m v., jest v něm vchod, 11 m nad údolí vyvýšený, vchod důležité jeskyně Balcarovy skály.

Obraz 37. Pazourkové nástroje z Balcarovy skály.

Vchod má podobu úzké brány 5 m š. a 5·67 m v., nahoře sůžené a obloukovitě sklenuté. Brána vede do jeskyně, jejíž hlavní chodba má směr téměř od severu na jih v délce 38 m, v zadu přechází v komíny zatarasené. Vedle hlavní brány při

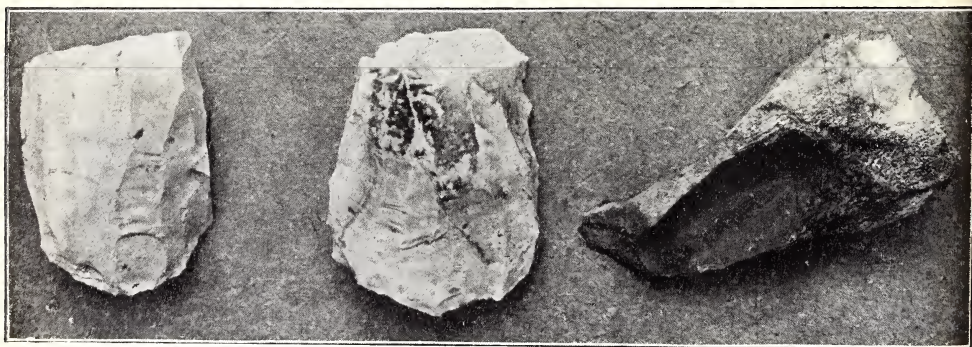
levé straně o 1·5 m níže jest chodba postranní, která v šířce 3 m ústí do hlavní síně. Před jeskyní jest skalnatý stupeň, jehož pokračováním jest i dno sluje, dle směru vrstev od západu na východ zapadající. Dno jeskyně jest zaneseno ložiskem (1—3 m) hlíny, někdy čisté, jindy prostoupené šterkem i většími balvany,

Obraz 38. Pazourkové vrtáky a nožíky z Balcarovy skály.

z níž více než polovice spodní jest diluvialní žlutka, ostatní tmavá humovitá hlína alluvialní.

V diluvialní žlutnici vykopal pisatel těchto řádků šest ohnišť, zbylých po palaeolithickém člověku, a množství nástrojů pazourkových, koštěných a ze sobích parohů vyřezaných. Mnohé

Obraz 39. Kamenné sekerky a koštěná lampa z Balcarovy skály.

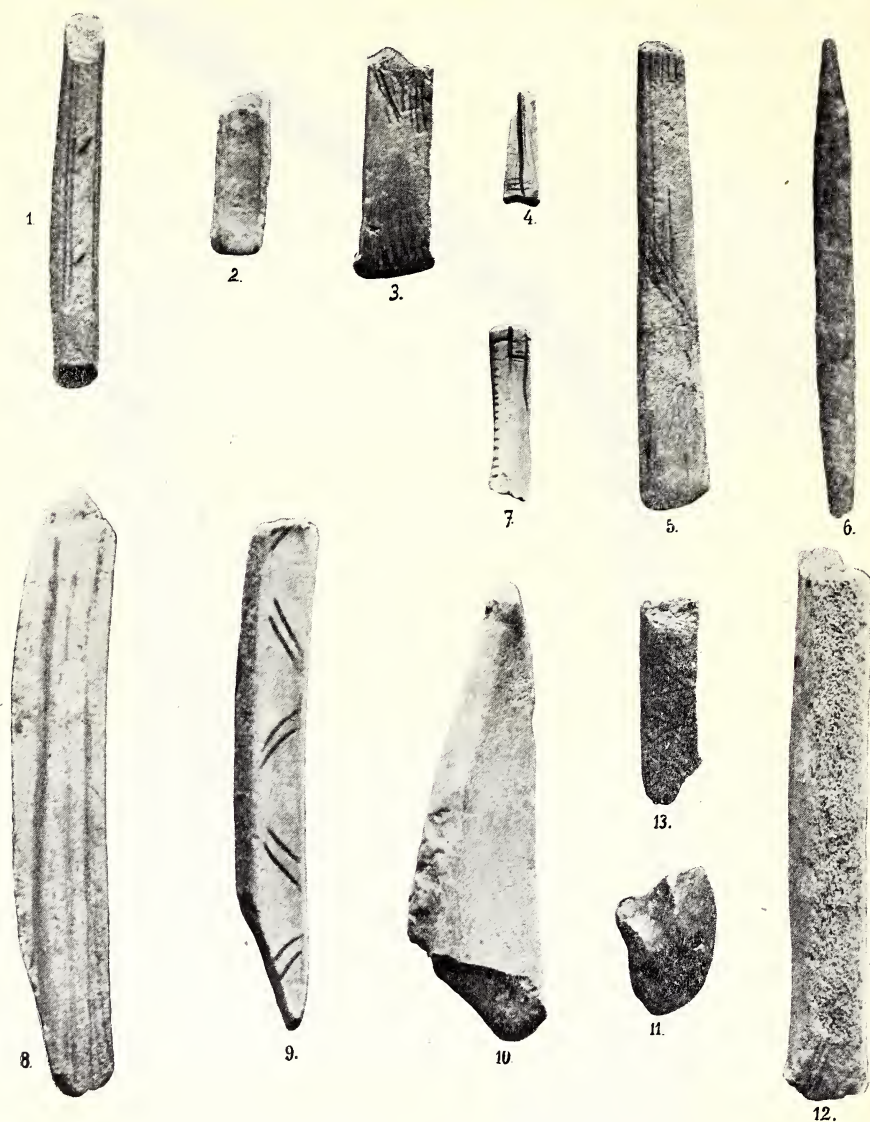
z posledních jsou pěkně ornamentovány buď vrytými čarami neb vypuklými obrazci. Mimo to bylo tu mnoho kostí vesměs roztržštěných ze soba, medvěda, koně, bobra, mamuta, nosorožce, hyény, sněžného zajíce, lední lišky a různých ptáků, kteréž jako odpadky hodů stranou byly pohozeny. Zvláště důležité jsou

Obraz 41. Řezaný paroh
sobí z Balcarovy skály.

Obraz 40. Sobí paroh pazourkovým nožikem podél rozřiznutý.

tri kosti lidské, ukazující svým uložením na lidožroutství. Dvě z ohnišť při pravé straně jeskyně byly jakoby posety ohromným

Obraz 42. Diluvialní nástroje koštěné a ze sobích parohův.

množstvím drobných kůstek hrabošů, lumíků, rýsků, myší, pišťuch, křečků stepních a jiných hlodavců, tu onde i čelisti lasice a

hranostaje. Kůstky tvořily místy shluky do sebe stlačené, řidčeji byly roztroušeny ojediněle. Mezi tím nalezeno i množství kostí ptačích, méně ulit plžů, kůstek ryb a ještěrek. O ohromném počtu jejich svědčí příklady. Z hrabošů vykopali jsme přes 30.000 čelistí a lebeček, z lumíka na 7000, pištuchy 1500, rýsků 600, křečka stepního přes 300, kostí ptačích přes 8000, z nichž valná většina náležela sněhulím. Kůstky končetin, obratle a j. jdou do milionův.

Pokud se týče této drobné zvířeny, nevyrovná se nálezům z Balcarovy skály žádná jiná jeskyně na světě, hlavně množstvím zvířeny arktické a stepní.

Zajímavá tato mikrofauna snesena sem byla dravými ptáky, pravděpodobně sovou sněžnou.

Ve vrchní aluvialní hlíně byl nalezen kamenný klínek, koštěné nástroje, zbytky nádob rázu Hallštattského, nejvýše pak i střepiny mladší keramiky, z nichž jedna na dně byla ozdobena kruhem s křížem.

Mimo Balcarovu skálu jsou tu 2 menší jeskyně a několik zanesených komínův. Na čelní stěně můžeme pozorovati, jak stěny původně kolmé odlupováním a sesouváním skalisek se mění na stráně méně příkré, šterkem vyrovnané.

Také pod větrákem na protější skále jest menší slůj „Žizkova díra“, zakončená trhlinami, a ve stěně pod Vintokami 5 jeskyň.*)

Petrovice

(do Petrovic), ves na výšině při silnici z Rájce do Sloupa. Náves v „Dědině“ má podobu trojúhelníka, kolem něhož jsou seskupeny usedlosti; k vrcholu jeho směrem jižním připojeny jsou domky „Chaloupky“ zvané, k vých. rohu návsi přiléhá řada domků „na Oulehlich“. Do návsi od nepamětných dob vedou tři cesty

*) Nadučitel Fr. Ostrovský: Odpovědi na dotazník Vlastivědy. Volný: Topografie Moravy. Jan Knies: Pravěké nálezy jeskynní Balcarovy skály u Ostrova, 53 str. s vyobrazeními. Téhož: Druhá zpráva o pravěkých nálezech v Balcarově skále u Ostrova. Věstník přírod. klubu v Prostějově, III. a IV. ročník.

Obráz 43. Pohled na Petrovice.

se tří rohův. Domy jsou obráceny průčelím do ulice, a jsou mezi nimi mezery; číslo 20. má letopočet 1730. Blíže vsi na návrší stojí větrný mlýn, na silnici hostinec, bývalá sýpka panství Rájeckého.

S počátku 17. stol. bylo tu 16 domů, z nichž po válce 30leté 5 pustých.

R. 1875 bylo tu 284 obyv.; r. 1890 č. 72, 604 obyv.; 1900 83 č., 119 rodin, 594 obyv.

Obec dala jméno rodině, která zde měla tvrz. Stávala na zahradě nyn. usedlosti č. 26. hned za kostelem; zbyla z ní pouze kulatina příkopem obehnaná, který se tří stran jest už srovnán. Lid nazývá místo podnes „Hradiskem“.

Po prvé připomíná se rodina vládyk z Petrovic r. 1374, kdy Mikuláš z P. na zdejší podíl a 9 lánů v Šošůvce upsal 30 hr. manželce Dorotě. R. 1379 připomíná se i dvůr, kdy jej týž majetník spolu s 1 lánem a s patronátem v Petrovicích získal od Saščice z P. Na majetek tento, jakož i na $\frac{1}{2}$ lánu ve Vavřinci a ves Těchov, vtělil opětně své choti 30 hr. V té době vyskytují se také Vilém z P. a Pavel z P., kterýž pojistil 12 hr. manželce na 2 lány v Šošůvce. Vilém psal se od jinud také z Rohatce a získal svůj podíl v Petrovicích, Podolí a Vavřinci od Unky z Majetína r. 1378, k čemuž r. 1381 od Mikše získal i ostatní část panství. Skládalo se z 1 dvora a 3 čísel v Petrovicích, 4 domů v Podolí, 2 ve Vavřinci, a bylo r. 1392 prodáno Bohuši z Koškova, s něhož prodejem opětně přešlo na Smila z Osové. Manželka Smilova, patrně již ovdovělá, bydlela v Petrovicích na tvrzi (s dcerou Anežkou), na niž pomýšlel Vok mladší z Holštýna.

Z té příčiny přepadl r. 1406 Petrovice, vypálil ves i tvrz, začez byl pohnán před zemský soud. K této skutečné události poji se pověst r. 1817 zaznamenaná, že Vok později se teprve zmocnil slečny a ze msty uvrhl do lidomorny Holštýnské, kdež zhynula děsnou smrtí hladem. Z ostatních členů rodiny Petrovských připomínají se r. 1407 Heřman, Vok, Kateřina a Anička z P., kteří téhož roku prodali Hrdkovi z P. ve Vavřinci 2 lány a Petrovský patronát, k čemuž týž r. 1408 od Hynka z P. prikoupil 2 lány a rybník v Šošůvce. R. 1415 dvůr a lesy v Petrovicích patřily Pavlíkovi z P., jemuž to měl v zástavě Aleš z Rájce a z Kunštatů. Majetek po Hrdkovi z P. (dvůr, dům, patronát v P., v Podolí,

tehdy již zaniklém, 3 lány a dvůr, ve Vavřinci 3 lány) zdědil r. 1415 bratr jeho Záštit z P., od něhož vše koupil Aleš z Kunštatu. Také Hynek, syn p. Smila a Běty Osovské, prodal r. 1412 ostatní svůj zdejší majetek (podíl patronátu, dvůr a jedno stavení v P., 2 lány v Šošůvce, později dvůr, tvrz, mlýn, lázeň, 10 domů v P., 4 čísla v Polomí a 2 domy ve Vavřinci).

Od těch dob nečiní se zmínka o rodině z P., a bývalé panství má společné dějiny s Rájcem.

Ku zdejší faře náležejí Petrovice, Karolín, Suchdol, Veselice a Žďár, úhrnem 1969 duší; patronem jest náboženský fond. Fara zde bývala již od pradávna; o patronátě se činí zmínka již r. 1379. Do bitvy Bělohorské náležela bratřím, načež zanikla a okolo r. 1630 přidělena k Doubravici.

Pustý chrám byl znovu zřízen r. 1690, ale v nynější podobě vystavěn r. 1733 za 1147 zl. 48 kr. (Karla hrab. z Roggendorfa); r. 1741 stržena stará fara dřevěná, znovu vystavěna a přidělena k faře nově zřízené ve Sloupě. R. 1775 náboženským fondem přeměněna na lokálku, která r. 1857 učiněna farou samostatnou.

Chrást sv. Petra a Pavla stojí na vyvýšeném místě, a kolem něho jest hřbitov. Kostel důkladně opravený r. 1804 má 2 oltáře, 3 zvony, z nichž jeden 5 centů těžký z r. 1700 pochází z kláštera Paulánského na Vranově. Matrika jest od r. 1785, pamětní knihu založil první duchovní správce Emil Wencel, bývalý Paulán na Vranově (1785—1792). Nejdéle zde působil Vinc. Bystrický (1835—1878), po něm nyn. farář a zároveň děkan Jedovnický Fr. Šplíchal.

Škola založena roku 1794 prvním farářem Em. Wenclem a měla téhož roku 110 dítek. R. 1885 přestavěna a rozšířena na dvoutrídni. Má 145 žákův; přiškolen sem pouze Karolín (3 km).

Prvním učitelem zde po 29 let byl Flor. Broušek; dlouho zde působili: Václav Pirchan 21 r., Jan Jirů 26 r., Frant. Vališ 16, a od r. 1886 nyn. nadučitel Jos. Marek.

Poštou náležejí Petrovice k Rájci.

Úroku platili Petrovští o sv. Jiří a o sv. Václavě po 7 zl. 53 kr., 54 slepic, 2 kopy vajec. Robota: 5 sedláků s potahem 3 dni, 10 podsedků pěšky 3 dni, 4 chalupníci 1 den pěšky v týdni.

R. 1793 měla obec 220 jiter pozemků, z nichž dosud má 100 jiter. K obvodu náleží 500¹/₂ ha v tratech: u Zmrzlého, u Boží muky, v Luzích, Oulehle, Niva, pod Lískama, Hranice,

Žleb, Krajina, Jezírko, Zaječí kopec, Zdálky, Kopaninky, Hluboké, Kněženky, Předevsí, Zdubina, Kamenice, za Šípovou, Kněžikov, Průklesty, Lenčov, Kněží hora, která do pol. 16. stol. náležela fare Petrovské.

Stará ob. pečeť má ve znaku rádlo a krojidlo, nad tím hvězdu; pochází z r. 1773.

V obci jsou 2 rybníčky, třetí býval opodál pod Kněží horou, odkudž potok Sloupečník teče pěkným údolím k Blansku. U vypuštěného rybníka jsou zříceniny starého mlýna „Podolí“, posledního to stavení zaniklé vsi, která se připomíná vícekrát u panství Petrovského, později Rájeckého. Také častěji činí se zmínka o dvoře, který jest nyní rozdělen a stával vedle fary. *)

Rájec

(dial. Réc), ves při levém břehu Svitavině 5 km sev. Blanska, většinou v rovině, částečně i na svahu posledních výběžků vysočiny Dražanské. Domy seskupeny jsou kolem malého nepravidelného návsi, na němž jest rybníček a kamenná socha sv. Floriana, dále podél okresních silnic, které odtud vycházejí do Blanska, Černé Hory, Doubravice a do Sloupa. Jméno má dle pěkné krajiny; jednotlivé části jsou: Humna, Ouzký, Křapovňa.

Před stem let bylo zde již 100 domů, v nichž bydlelo 660 obyv.; r. 1880 č. 169 s 1434 obyv.; r. 1900 206 č. s 1514 obyv., kteří se žijí polním hospodářstvím a zaměstnáním ve zdejších průmyslových závodech. Z nich jest 67 Němců, 6 evang. a 16 židův. Usedlostí selských jest 46 (polol. 4, čtvrt. 22, podsed. 20), živnostníků 44, úředníků 32.

Poč. 17. stol. bylo tu 38 domů, z nichž po válce 30leté 1 pustý.

Před věky stávaly zde dva hrady, nyní rozmetané do základův. Jeden z nich stál na kopečku směrem k Doubravici (nyní „Hradisko“), druhý v nynější zahradě zámecké. Kdežto prvý, patrně dřevěný, zanikl již dávno za středověku, tak že po něm není ani památky mimo název „Hradisko“, zhořel hrad

*) Odpovědi na dotazník Vlastivědy zaslali děkan Fr. Šplíchal a nadučitel Jos. Marek. Volný a Schwoy: Topografie Moravy. Brandl: Půhony a j.

druhý a r. 1756 rozbořen, kameni z něho užito na stavbu nynějšího zámku, dokonaného r. 1763.

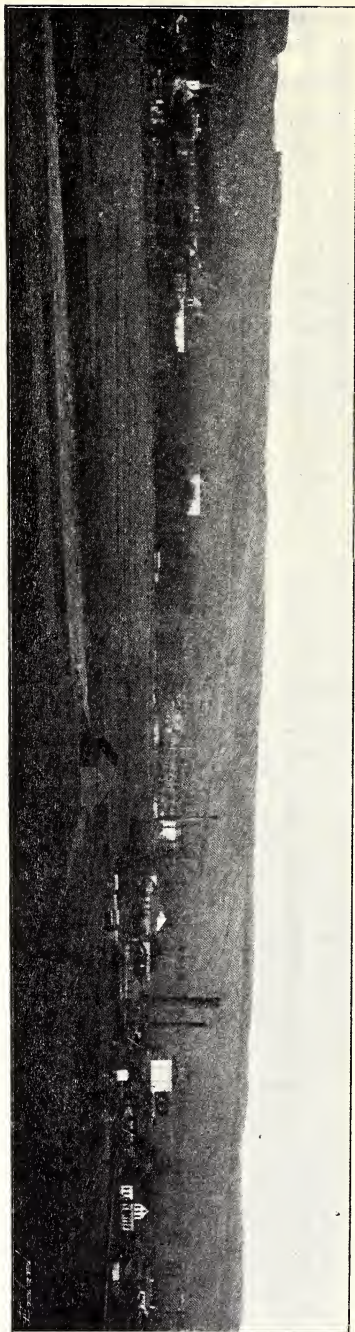
Při záp. straně hradu dal Bernart Drnovský z Drnovic vystavěti příhrádek, jak čteme na desce nad bývalou branou. Prostřed ní jest znak Drnovský — dvě břevna v poli vodorovně vedená — kolem něhož čteme: „Leta panie tiszczeho pietisteho sedmdesateho tento przihradek gest postaviti dal pan bernart drnovski z drnovic a na rejci. Pan buh raczis v pokogi ostrzihati domu toho“. Brána ta, patrně když se upravovala silnice kolem běžící, zazděna, za ni porížena nová na straně jižní, nad níž jest letopočet 1680.

V rohu příhrádku stojí kulatá věž, jejíž spodní část byla vězením.

Příhrádkem nebo i železnou branou na jižní straně parku vcházíme do zámku, který chová mnoho starožitných - a uměleckých i rodinných památek a velikou knihovnu. Kolem zámku jest pěkný libosad. Blíže zámku jest dvůr, pivovar, byty úřednické, nedaleko stojí kostel, vedle v přízemí fara, na konci vesnice směrem k Doubravici škola.

Rájec byl původně lenním panstvím biskupův Olomuckých, již r. 1131, nejpozději r. 1480,

Obráz 44. Pohled na Rájec.

kdy mezi Jiřím Tunklem a Janem Drnovským z Rájce vznikl spor o meze a vodu.

Jméno obce připomíná se po prvé r. 1131 spolu s Blanskem „Blansko cum Rayc“ mezi ostatními statky biskupa Zdika, a pokračovatel Kosmův napsal r. 1136, že statek ten „od dávné doby byl v držení předchůdců Zdikových“. Biskup Jan V., řeč. Bavor, prodal jej rodině, píšící se dle osady. Tak připomíná se již r. 1255 Všebor z R., r. 1268 Smil z R., r. 1345 čtyři bratři Lambert, Ješek, Všebor a Heřman. Rodina byla příbuzna s vládci z Lelekovic; neboť někteří píší se i odtud a naopak. Ješek z R. r. 1366 prodal bratrovi Lambertovi dvůr v Lelekovicích, a r. 1371 Šebor z R. dal věno své manželky 100 hř. gr. upsati na Lelekovských statcích. Naopak manželka Buškova z Lelekovic Matylda měla pojištěné věno i na Rájci. (Viz Lelekovice, Brněnský okres, str. 170, 171.) Lambert pojal r. 1348 za manželku Annu, dceru Ondřeje z Otaslavic, kteráž hojně rozmnožila jeho majetek.

Lambert zemřel r. 1368, zanechav více dětí; vdova vdala se již příštího roku za Svojše, s nímž nežila dlouho; brzy vdala se opětně za Ješka Pušku z Kunštat, který soustředil veškeré jmění na sebe, ošidil sirotky Lambertovy a největší část podílů koupil od svých svakův. Z nich měl zde Ješek podíl, na nějž a na Rozstání r. 1358 upsal manželce Jitce 150 hř. R. 1373 Všebor a Heřman vzati Sulikem z Kounic na spolek na vsi Oboru, Sloup a Lhotu. R. 1376 prodali svůj díl v Rájci (hrad se dvorem, 3 pole a úrok) Buňkovi z Moštišť za 330 hř. Týž měl za choť dceru Jana z Rájce a upsal jí zde 200 hř. Ale již r. 1386 měl téměř všechn tento majetek výše zmíněný Puška; neboť téhož roku prikoupil od Ješka z R. ves Rozstání, faru v Rájci, cibulovou zahradu a tři lesy Skalku, Bič a Kladičnu (viz Sloup), ostatní zdědil po Všeborovi a Heřmanovi.

Panství se skládalo tehdy: z vesnice Rájce s farou, 2 pustých hradů, 2 dvorů, 2 mlýnů, pozemků, lesů, dvou lánů v Podolí (viz Petrovice), a 5 lánů ve Vavřinci. Syn Ješkův Heralt prodal panství r. 1412 Alšovi z Kunštat a z Lysic, který se potom psal i z Rájce a vzal na ně na spolek svého bratra Procka, který manželce Kateřině upsal podíl na Podolí, Vavřinci a Šošůvce. Panství bylo tehdy valně zadluženo a konečně zastaveno, až r. 1437 vyplatil je pozdější zemský komorník Jan z Lom-

nice, který za válek husitských se přidržel strany katolické. Proto byly statky jeho pleněny husity, a zpusťošeny přešly r. 1446 opětě na lenního pána, Pavla, biskupa olomuckého, který jich propůjčil Vilémovi z Miličina, jeňž je r. 1459 odstoupil rodině z Drnovic.

Vynikajícím členem jejím byl Jan Drnovský z Drnovic a na Rájci, který požíval veliké přízně krále Jiřího z Poděbrad, byl nejvyšším hofmistrem a přisedícím zemského soudu.

Rájec zvolil za sídlo, psal se odtud a zařídil si zde kryptu. Po smrti jeho připadly statky nejstaršímu synovi jeho, lehkovážnému Bohuslavovi, jeňž panství zadlužil. Měl tři manželky; s první Reginou Španovskou z Lisova měl syna Jana, jemůž připadl Rájec. Týž vzal na spolek svého nevlastního bratra Bernarta a zemřel bezdětek r. 1558, takže Bernart stal se majordátním pánem. Po smrti zanechal vše svému synovi Bernartovi II., který panství rozmnožil. Tak přikoupil r. 1564 od bratrů Bedřicha a Jana ze Zdětína sřícený hrad Holštýn s příslušenstvím (vesnicemi Ostrovem, podíly na Pojdomí, Šošůvce a pustých vesnicích Housku, Kulířově a Holštýně). R. 1565 nabył koupí od Jana a Jáchyma z Olešničky vsi Rudice, tvrze a vsi Kotvrdovic s Bukovinou a Senetářovem, r. 1568 přikoupil od Viléma Jedovnického z Želetavy polovici Jedovnice s pivovarem, dvorem, tvrzí, farou, rybníky a pustou vsí (Harbechy), r. 1573 druhou část téhož statku mimo to i faru, mlýn a podíly ve Vilémovicích za 3300 zl. R. 1587 koupí získal od Jana z Pernštejna Sloup, Šošůvku a pustou ves Bohdalovsko. Veškery statky ty přivtěřil Bernart k Rájci a rozšířil proto i zámek přihrádkem. Zveleboval hospodářství, zakládal rybníky, chmelnice, pěstoval i šafrán, dle čehož dosud jedna trať u Rájce slove Šafránice. Zemřel r. 1600 bezdětek, panství pak připadlo dětem po bratrovi jeho Bohuslavovi, Janovi, Kateřině a Johance.

Panství skládalo se tehdy z Rájce, Doubravice, Jedovnice s tvrzí, z pusté vsi Holštýna se zaniklým hradem, z Drnovic, Holešina, Kuniček, Němčic, Žďara, Podolí (zaniklého), Petrovic se zaniklou tvrzí, Vavřince, Sloupa, Šošůvky, Bohdalovska (zaniklého), z Ostrova, Kozánek (?), zaniklých tehda osad Houska a Kulířova, dále Senetářova, Vilémovic, Lažánek, Hartmanic, Lípovce, podílu z Rozstání, z Otinovsi, Harbechů (viz Lažánky), Jedle a Budkovan (zaniklých u Jedovnice). Ale již r. 1610 zemřel

poslední potomek po meči p. Drnovských Jan v Praze, odkudž mrtvola jeho převezena byla do Rájce.

Po smrti Jana Drnovského roztrženo panství na dvě; část, t. j. Rájec a Jedovnici obdržela dcera Kateřina, ostatní Johanka. Kateřina vdala se za Hanuše Zdeslava z Heissensteina, kterémuž, když zemřela r. 1621, připadl veškeren majetek do rukou německých. Národní tato změna jest patrna i z náhrobního kamene.

Hanuš Zd. z Heissensteina oženil se brzo potom s Alžbětou Salmovou a před smrtí ustanovil ji a nezletilého syna za dědice r. 1635.

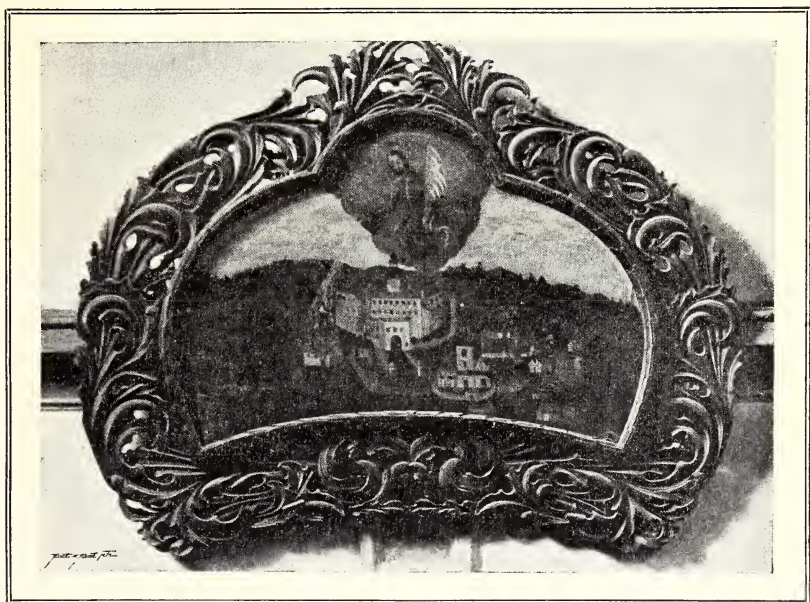
Ve zmatcích za třicetileté války objevuje se Rájec v rukou Jana hr. Werdenberka a r. 1640 v rodině Pazmanské, ačkoli ještě žila Johanka, poslední ratolest Drnovská po přeslici, která činila nároky na panství a které jí bylo také přiřknuto r. 1661. Vdala se r. 1618 za Jiřího z Roggendorfa a zemřela r. 1667 ve Vídni. Po smrti Jiřího stal se dědicem Kristian r. 1635, původně byl evangelíkem, později teprve učinil vyznání víry katol. a povýšen za hraběte r. 1686.

R. 1680 zasnoubil se z Reginou, dcerou zemského hejtmana hr. Kolovrata Liebštejnského, zemřel 1701 a zanechal panství Karlovi Ludvíkovi hr. z Roggendorfa a Mollenburka, narozenému r. 1682. Tento byl pán velmi zbožný a o povznesení poddaného lidu dbalý; zvelebil zvláště hospodářství, průmysl a železářství na svých statcích. Vykonal mnoho důležitých oprav, zakládal nové vesnice (Rogendorf, Molenburk) a zemřel r. 1744. Po smrti jeho dostalo se dědictví třem synům Františkovi, Arnoštovi a Vilémovi, z nichž poslední, kanovník Olomucký, odstoupil podíl bratrovi Františkovi za 20.934 zl., načež František a Arnošt celé panství prodali matce své Karolině, rozené hrab. Pálffové ab Erdödy, za 310.000 zl. Tato veliká dobroditelka chudých zemřela r. 1759 a zanechala statek opětně svým dvěma synům a dcerám Aloisii ovdovělé Šubířové z Chobyně, Gabriele hrab. Buquové a Rafaele vdané r. 1743 za Antonína Salma-Reiferscheidta, který celé panství koupil za 360.000 zl. Ant. Salm zemřel r. 1769, a po něm dědili statek synové Karel a František, z nichž poslední odstoupil podíl Karlovi, jenž byl r. 1790 císařem Leopoldem II. povýšen za knížete. Ještě za živobyті jeho dostalo se r. 1811 panství Hugonovi, nejzasloužilejšímu z rodiny.

Obraz 45. V Rájei.

Hugo narodil se ve Vídni r. 1776, byl postavy slabé, proto na štěstí nevstoupil do vojska, nýbrž věnoval se prospěšnému vzdělání sebe a studiu jazykův, jichž 7 ovládal plynně. Velmi pilně zaměstnával se chemií a fyzikou a učinil mnoho vynálezův. Zařídil si rozsáhlé sbírky, zavedl na Moravě očkování, v Brně zřídil první přádelnu na vlnu, v Rájci prvý cukrovar, kde se na Moravě varilo z řepy. Později stal se předsedou hospodářské společnosti a zakladatelem Františkova musea, nyní zemského, jemuž daroval knihovnu, rozsáhlé sbírky a jiné. Byl muž zásad

Obraz 46. Starožitný obraz Rájce s uměleckým vyřezávaným rámcem.

svobodomyslných, a podporoval snahy probouzejícího se českého lidu. Proto byl upřímným přítelem Jos. Dobrovského, jemuž postavil železný pomník na Starobrněnském hřbitově. Zemřel vlastní oplakáván r. 1836 ve Vídni a zanechal syny knížete Hugona Karla a Roberta, z nichž první stal se majorátním pánem a zanechal tři syny: Hugona, Siegfrieda a Ericha. První ujal se panství, ale zemřel brzy (r. 1890), po něm stal se majetníkem nynější kníže Hugo Salm-Reifferscheidt, c. k. komoří, který pojal za choť hrab. Eleonoru Šternberkovou.

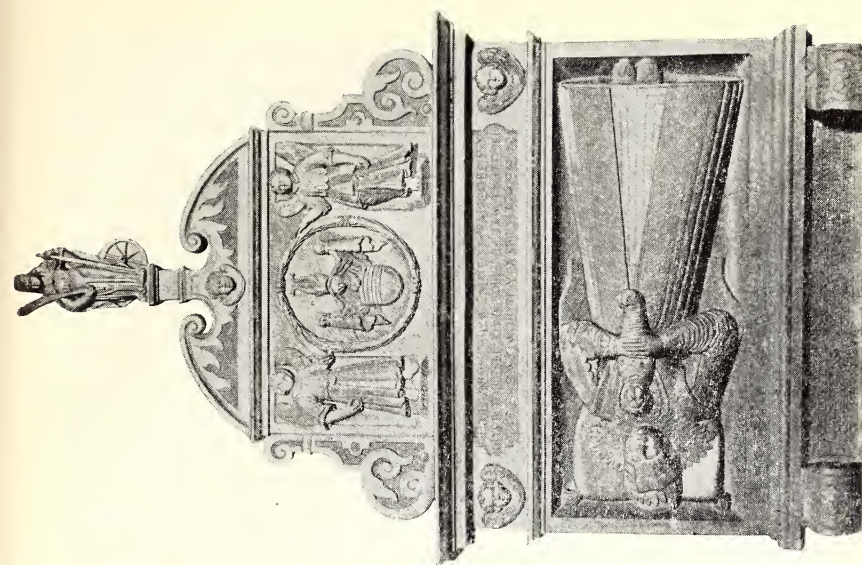
Celé panství skládá se z velkostatku Rájeckého, Jedovnického a Blanského, na ploše 22.762 jiter rozdělené na 10 dvorcův a 12 revírův.

Fara jest v místě a náleží sem pouze Rájec s 1514 dušemi. Patronem jest kníže Hugo Salm.

Chrám jest blíže zámku; původně stávala zde kaple, zasvěcená Všem Svatým, z níž r. 1699 Kristian hrabě Roggendorf vystavěl kostel v nynější podobě, kolem něhož byl od pradávna i hřbitov, nyní přeložený za ves. Kostel jest 28 m d., 8 m š. a 10 m v., má 3 oltáře a některé vzácné starožitné předměty, na př. svícny se znakem pánů z Drnovic a s letopočtem 1630, starožitný obraz Rájce s rámcem umělecky vyřezávaným. Oltář sv. Václava založen byl Václavem Šubiřem z Chobyně r. 1623; na něm bývala dřevěná soška téhož světce, nyní v Boží muce, postavené na „Hradisku“.

Pod starým kostelíkem zařídil Jan Drnovský z Drnovic rodinnou hrobku, a pochovávaní sem i pozdější majetníci Rájce. Hrobka byla za císaře Josefa II. zrušena, z cínových rakví byly kosti vyházeny, a cín prodán. Hrobka pak vyplněna kostmi z kostnice.

Kameny náhrobní pod lavicemi na zemi jsou valně otřeny a z kusých nápisů lze čísti pouze jednotlivá slova neb čísla, na př. . . Bohuš . . 1505, Kateřina z Drnovic 15 . . , Vojtěch z Drnovic 1527, Alžběta z Drnovic 1527. Lépe zachovány jsou náhrobky přizděné. V presbytáři jsou tři náhrobky vedle sebe; na dvou krajních jsou znaky Drnovské, na prostředním malé dítko a znak Zástrizlů s opisem: „Letha .1.5.6.8. Tu strzedu przied Swatym Rziehorzem Pan Buh powolati Raczil s tohoto swieta Johanku z zastrzizl Dceru Pana Jarosse morkowskyho z Zastrzizl a na boskowiczych. Na opačné straně jsou také zazděny tři náhrobky; první má znak Drnovský s opisem: Leta Panie .1.5.6.5 W Niedieil kwietn... Vmrzel gest w panu Vrozeny Wladyka Bohu | sse Drnowsky Z Drnowicz A na Rayczy | Byl B. Syn Pana Bohusse Drnowskeho z Drnowicz a na Reyzy, ktereho gest Splo | dil S pani Annau Z Zierotina Man | zielkau swau a dczerau Vrozeneho | Pana Pana Waczlawu Z Zierotina A | na Napagedlich A tuto pochowan | . . . Pan Buh geho dussi Racz dati Od | poczinuti Wieczny.

Obraz 49. Část náhrobku Kateřiny Drnovské,
provedené za Heissensteina.

Obraz 48. Náhrobní kámen Bernarta
ze Zástřízl.

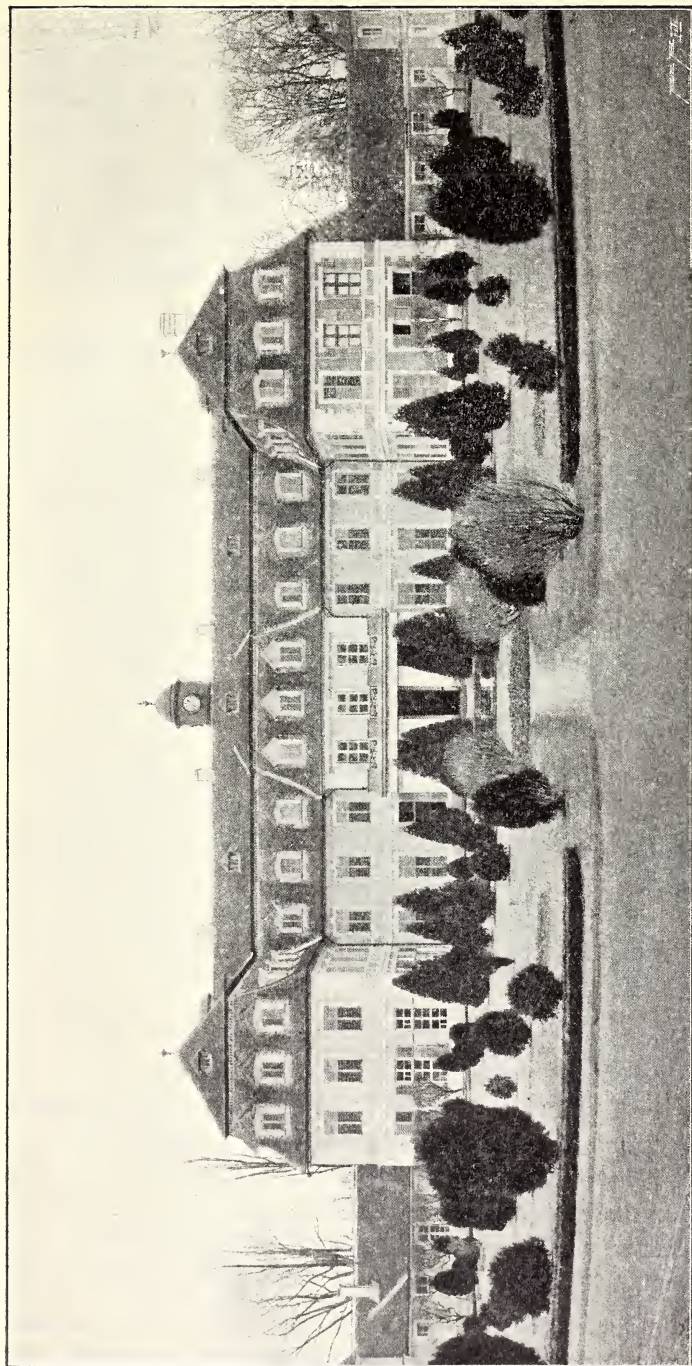
Obraz 47. Náhrobní kámen Johanky
ze Zástřízl.

Kámen prostřední má obraz dítky se znakem Zástrizlů (lilii) a s opisem: Letha '1·5·6·8' W sobotu przied Nediely oculi Pan Buoh powolati Raczil S tohoto Swieta prostrziedkem smrti Bernarta Z Zastrizl syna Pana Jarosse Morkowskyho. (Pan) Buoh racz beyti milostiw dussi Jeho. Třetí náhrobek má pouze znak Drnovský bez nápisu. V lodi chrámové při levé stěně zazděn nejpečněji náhrobek Kateřiny Drnovské provdané za Heissensteina, nahoře zdobený rodinným znakem Drnovským a drženým dvěma anděly, pod nimi majuskulní nápis: „Posledni promlweni gegy Pane Gezissy Kriste Tobie sem ziwa - Tobie vmiram Twat gsem w ziwobyti y smrti. V dolní části jest již německý nápis: Hier ruhet in Gott des Wolgeboren. H.H. Hans Dist (otlučeno) Freiherrn avff Heissenstein . a . Starenberg Heissenstein Reitz und Greifenhavsen . kurfirst : Mains . Radt vnd Erb : marschalck. die wolgeborne . FF. Katarina · F. von Heissenstein Freihin geborne · v. vnd zv Dornawitz avff Reitz vnd Bvrck Kanitz . ihres Alters . in 23 Jahr, ist den . 8. Iuli anno . 1621. in der Stadt Brin christlich verschieden . hat in solchen ehstant gelebt mit obgedachten ihrem liben . H . ehgemahel . 2. Jahr 8 monad: vnd 2 Freilein darinen gezeiget velche aber Gott balt wider zv sich genomen . der almechtige Gott veerleihe ihr am jvngsten Tage ein froliche avferstehvng. Amen.

Na nevysoké věži byly zvony, z nichž jeden pocházel z r. 1574; l. 1731 a 1762 nahrazeny jinými.

Fara jest v Rájci od pradávna; činí se o ní zmínka po prvé r. 1350, a farář jmenuje se Václav, později připomínána jest častěji, tak r. 1386, 1412, 1420, 1621. Na kostelní podací (les, vesnice Lhotku a Hluboké a cibulovou zahradu) činila r. 1464 nároky Machna z Valdštejna, která zboží to zdělila po svém nebožtíkovi bratrovi. Za tricetileté války zašla fara, a obec přifařena kolem r. 1635 k Doubravici. Každou třetí neděli byla zde knězem z Doubravice sloužena mše sv. Teprve r. 1873 obnovena fara, a ustanoven zde duchovní Fr. Duda † 1874, déle tu byl Frant. Špaček (1874—1892), nyní Vilém Koupý, zdejší rodák, od r. 1899. Také v zámku jest kaple, do níž byl kolem r. 1679 ustanoven i zvláštní kaplan. Obnovena byla r. 1808. —

Do r. 1820 nebylo v Rájci školy, mládež vyučována po domech vysloužilými vojiny, z lepších rodin posílány dívky do Doubravice. Téhož roku dal vystavěti školu šlechtetný Hugo Salm;

Obraz 50. Pohled na zámek v Rájci.

chodilo do ní 28 žákův. Počet se množil stále, až r. 1873 dostoupil čísla 167, načež r. 1874 přestavěna škola (za 9585 zl.) na trojtřídní, vedle ní vystavěna i zvláštní budova (za 2203 zl.) učitelská. Trojtřídkou stala se škola teprve r. 1876 a r. 1899 rozšířena na čtyřtřídní. Má 273 žáků, pouze z Rájce. Prvním učitelem byl Václ. Kožešník (1820—1831), po delší dobu zde působili: Ant. Zahradník (23 r. + 1850), Frant. Mrázek, první nadučitel (18 r. + 1893), od r. 1893 nyn. naduč. Ant. Luňáček (jako učitel již od r. 1882).

Blíže Rájce na pomezích Jestřebských jest stanice spol. státní dráhy.

Průmyslové a jiné závody jsou zde tyto: cukrovar knížecí, parní pivovar se sladovnou, závod pro napouštění telegrafních a telefonních tyčí, parní pila a závod na zpracování dřeva.

V Rájci jest sídlo knížete Salma, kdež jest také ústřední ředitelství, jemuž v čele stojí známý národohosp. odborník Dr. Cyrill Seifert, a lesní úřad. Mimo to jsou zde obvodní a panský lékař, panský zvěrolékař, oddělení c. k. fin. stráže v místě a v cukrovaru, c. k. fin. kontrola, c. k. četn. velitelství, c. k. pošt. a telegraf. úřad.

Veliký lihovar akciové společnosti Fr. A. Brosche jest z části na pozemku Rájeckém, většinou na Jestřebském.

Spolky jsou zde: dobrovolný hasičský sbor, místní a tovární D. Druckra, voj. vysloužilců, Cyrillská a sv. Josefská jednota, dělnický sp., nákupní a prodejní hospodářské družstvo, okrašlovací a rybářský sp. Kontribučenský fond panství má kapitál o 112.000 K.

Úroku platili o sv. Jiří 16 zl. 6 kr., o sv. Václavě 19 zl. 36 kr., 114 slepic a 7 kop vajec.

R. 1793 patřilo obci 560 jiter půdy; nyní do území patří 610 ha velmi úrodných polí v tratech: Dlouhé, Široké trávy, Chlumpy, Hradisko, Rybník, Klenčí, v Zlámaném, u Hájčka, Šotovská, Podevsí, Bahna, na Kotech, na Banduře, na Stodolách, ve Příčniku, na Hlaváci, pod Chocholuší, u Padělků, Strážná, Vlčí bouda, Režný díl, Kroužek, u Jalovčí, ve Žlebě, na Zástaví.

Pololanníci (16) rohotovali každý týden 3 dny párem koní, čtvrtlanníci 1½ dne párem, podsedníci 12 dní ročně, domkáři

rustikální 12 dní, domestikální 26 dní ročně. Také hofeři robotovali 13 dní v roce, měli však za to volnější přístup do lesa.

Poslední dobou požádáno o povolení trhů dobytčích a výročních a o povýšení obce na městečko.*)

Ráječko,

ves 4 km sev. Blanska při okr. silnici na rovině zvýšeného levého břehu Svitavina podél potoka; na východě kloní se k vesnici poslední výběžky vysočiny Dražanské. Domy rolníků tvoří podlouhlé návsi s kaplí, „Dědina“; chalupníci jsou podél potoka v „Záhumení“. Mimo to jsou zde dvě osamocené skupiny domů, „Bosna“ v údolí potoka výše položená a „Ouvozek“ na sv. svazích. Patří sem také stavení osamocené u Svitavy v „hájičku“, kdež jest panská konírna.

Původně býval zde dvůr a několik usedlostí. Poč. 17. stol. bylo tu 24 domů, z nichž po válce 30leté 3 pusté. Dvůr byl r. 1786 rozdělen mezi poddané, takže obec r. 1793 měla již 47 čísel a 200 obyv.; r. 1890 č. 75 s 557 obyv.; r. 1900 č. 93 s 135 rodinami a 667 obyv., mezi nimi bylo 14 židův.

Farou a poštou náleží do Blanska, kamž za starších dob i děti chodily do školy. S počátku tohoto století vyučovány děti v hostinci vysloužilýn vojínem Petrošákem, r. 1825 vystavěna škola na Horce, kopečku u silnice. R. 1882 byla rozšířena na dvoutridní, ale skutečně to teprve r. 1892, kdy rok před tím stará škola přestavěna za 9168 zl. Přiškoleni jest sem Horní Lhota. —

Prvním uč. zde byl Jan Stloukal r. 1831; byl bleskem zabit ve škole. Po delší dobu zde působili: Jan Jarůšek (25 r.); nyní Fr. Kovář, nadučitel od r. 1886.

V místě jsou hasičský sbor od r. 1899 a dva hostince na č. 41. a 53.

*) Nadučitel Ant. Luňáček: Odpovědi na dotazník Vlastivědy. Kosmova kronika Pražská. V. Brandl: Půhony. V. Brandl: Analecta topografica v Mat. Mor. Dr. J. Wankel: Bilder aus d. mähr. Schweiz. Zápisky hraběte Karla z Roggendorfa. Volný: obě topografie. Schwoy: Topografie. Fr. Lipka: Starobylé náhrobní kameny na Boskovsku. Č. mus. Olom.

Úroku platili ročně 54 zl. 5 kr., za klestí 12 zl. Robotovali: 16 sedláků s potahem 3 dni v týdni, 7 podsedků 3 dni pěšky, 8 chalupníků 1 den pěšky.

R. 1793 měla obec 520 jiter pozemků; nyní k obvodu patří 490 ha v těchto tratech: Oplety, Skalky, Díly, Záhumní, Zlámaný, Lovcov, Horničky, Žlíbek, Tobolčí, Hlinky, Podolčí, Chlumy, Kruhy, Krajina, Předevsí, Bejčí, Chrábka, Lavičné, Blatiny, Příčník, Kamenice, Vérova skála.

Rogendorf

(dial. Rondorf), ves na mírném svahu náhorní roviny (540 m) 2 km sv. Jedovnice. Tvoří dvě řady domů, které zavírají širokou travnatou návěs jz. skloněnou, na níž uprostřed stojí škola a zvonice.

Vesnice byla založena r. 1717 Karlem Ludv. Roggendorfem, který tu za poplatek rozdělil panské pozemky východně Jedovnické silnice a přidělil k jednotlivým domům.

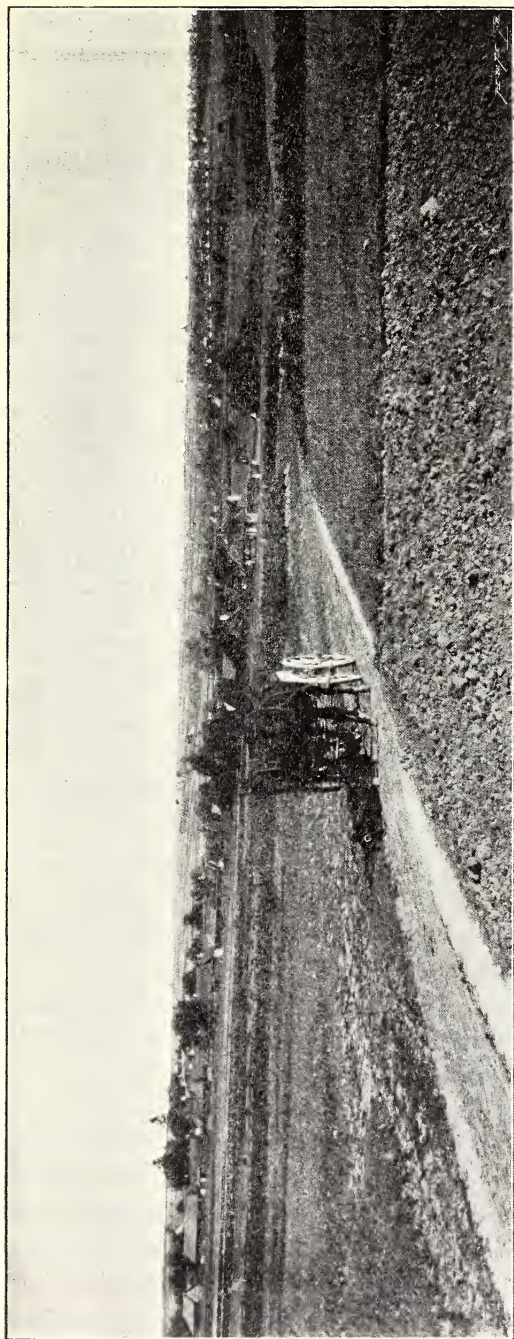
Tak vznikla „Velká strana“ selská, proti níž stojí „Malá strana“, domky to dělnické bez polí. Koncem předešlého století r. 1793 bylo zde 28 čísel a 165 obyv.; r. 1900 č. 44 s 343 obyv.

Farou i poštou náleží k Jedovnici. Dítky chodily za starých dob do školy do Jedovnice, někdy byly také vyučovány i v obecní pazderně.

R. 1897 vystavěna prostřed návsi jednotřídní škola za 7500 zl., na níž se stal prvním učitelem pisatel těchto řádků Jan Knies, jenž se zabývá archaeologickým zkoumáním Moravy a palaeontologickým bádáním v okolních jeskyních. Rozsáhlé sbírky jeho budou uloženy ve zvláštní budově ve Sloupě a přístupny takto širšímu obecnstvu. O svých výzkumech vydal na 50 pojednání uložených v různých listech odborných. Škola má přes 60 žákův.

Obvod obecní má 405 ha pozemků v tratech: Spalisko, Žlíbek, Zápověď, Beráneků žlíbek, Kancelář, Obory, Vintoky, Seče, Klínky, Rychta, Hložek, Kojál, Mokřiny, Nesrovnalka.

Úroku platili o sv. Jiří a o sv. Václavě po 1 zl. 30 kr., 15 slepic, $1\frac{1}{3}$ kopy vajec. Robotovali: 15 podsedků 2 dni pěšky, 1 chalupník 1 den pěšky v týdni.

Obraz 51. Pohled na Rogendorf a Kotvrdovice.

Dle tradice lidu udělil hr. Roggendorf obci i velké lesy, ale smlouvou o to zalepil rychtář okno; ztracením privileji ztraceny i pozemky.

Obecní pečeť pochází z r. 1717.

Okolí bylo již dávno obydleno, jak svědčí kamenné zbraně na polích nalezené.

Rudice

(do Rudice, v Rudici, dial. Rodica), ves na bezvodné náhorní rovině (527 m), skládá se ze tří částí: „Dědiny“, nejstarší to části, kde usedlosti seskupeny jsou kolem podkovitého návsi, uprostřed něhož jest malý rybníček, škola a kaple. Jiné dva rybníčky, z nichž větší „Žagan“, jsou pod dědinou, která přechází na jihu v „Tumperk“ — dvě řady domků se štíty proti sobě, před nimiž jsou malé zahrádky, vysokými kamennými tarasy obehnané, kteréž dodávají této části obce zvláštního rázu. Na straně jihozápadní jest konečně třetí část „Hájce“, domy to nepravidelně rozložené a zakončené pazdernou. Během let obec velmi změnila podobu; neboť za příčinou dolování strženy jsou na mnohých místech chalupy a vystavěny jinde. Stranou jest bývalé panské stavení, v němž byl dříve horní úřad; na blízkém kopci jest větrný mlýn.

Poč. 17. stol. bylo tu 16 domů. z nichž po válce 30leté 2 pusté.

R. 1793 bylo zde 46 domův a 236 obyvj; r. 1900 domů 127 s 887 obyvj., mezi nimi 3 židé.

Rudice jest vesnice stará, o čemž svědčí kamenné zbraně zde nalezené, založená na místech, kde se od pradávna dobývala železná ruda, dle čehož i jméno.

Dodnes v okolí „Žegrova“, dále v lesích směrem k Habrůvce (viz Brněnsko) prostírají se na ploše 1 km² zbytky starodávných tavíren. V hromadách trusek a uhelného prachu jsou stopy tyglíků, hlavně rourky, jimiž litina vytékala, kovem a pěnou zalité, železité škváry, ruda i surovina promíchaná kostmi domácích zvířat a střepinami z nádob na kruhu již točených.

Za středověku stávala na návsi (u č. 12.) tvrz, jejíž zbytky, čtyřhranná to přepevná budova se střílnami, a zbytky maleb pro

četné trhliny, vzniklé dolováním, byly r. 1869 strženy. Na tvrzi sídleli vládykové, kteří se psali dle obce; tak r. 1375 Buskoň z Rudice, r. 1414 patřilo $\frac{1}{2}$ vesnice Štěpánovi z R., druhá část Proškovi z R., od jinud z Lysic.

Mimo tuto rodinu měli zde podíly, dvůr s lesy Jan Důpník, který 1353 zde manželce upsal 35 hr. a později zboží to r. 1365 prodal rychtáři ze Svojanova Ješkovi, který dvůr prodal r. 1376 brn. měšťanům a podílníkům na Jedovnici Henzlínovi a Štěpánovi. (Viz Jedovnici.) Již v těch letech patřila část vsi k Rájci. Později připomíná se ves, až r. 1544, kdy patřila Bedřichovi z Kácova a kdy ji prodal Onšovi z Olešničky, jenž na zboží to upsal 300 kop gr. manželce Anně z Kbel. Po něm zdědili vesnici bratři Hanuš, Jan a Jáchym Jedovničtí z Olešničky, kteří ji r. 1565 prodali za 550 zl. Bernartovi z Drnovic. (Viz Rájec.)

Farou náleží k Jedovnici, kamž byla i přiskolena.

Teprve r. 1823 zařízena zde exkurrendní škola v domě č. 10., kteráž r. 1867 proměněna v samostatnou jednotřídku se 72 žáky.

Škola bývala v obecním domě, rozšířena r. 1880 na dvoutrídni, a prostřed návsi vedle staré školy vystavěna r. 1892 škola nová za 16.367 zl.

Prvním uč., později i nadučitelem byl Fr. Trávníček až do r. 1889, od té doby zde působí Hugo Sánka, jenž napsal několik pojednání o zdejším kraji, o Moravě, o Punkvě a jejím původě atd.

V obci jest od r. 1870 čtenářský spolek s knihovnou, od r. 1886 hasičský sbor.

R. 1793 patřilo obci 150 jiter pozemkův. Do katastru náleží 484 $\frac{1}{2}$ ha pozemků v tratech: Hájce, Soušov, Průklest, Niva, Pivovárka, Pokojná hora, Zrcadla, na Zlámaninách, Novinky, Společná, Horky, Lány, Újezdy, Humna, Lozce, Žegrov.

Kolem Rudice jest množství závrtků, do nichž se ztrácí voda; mnohé z nich vyplněny jsou hlinkami a železnými rudami jurskými.

Obyvatelé živí se rolnictvím a hornictvím.

Pod Rudicí nad Jedovnickým propadáním jest několik malebně položených kolmých skalek s jeskyněmi, mladší náplavou vyplněnými. Na okolních polích a v lesích opodál pak jest mnoho závrtků, do nichž se ztrácí voda a sesiluje potok Jedovnický.

Kolem vesnice jsou četné šachty až 150 m hluboké, z nichž dobývalo se dříve hojně rud železných. Nyni omezeno dolování na bílou ohnivzdornou hlinu, která se sužítkuje jednak v okolních továrnách, částečně vyváží se do ciziny a nemálo přispívá k zámožnosti obce a uvědomělých osadníkův.

Také se tu vyskytuje mnoho vzácných nerostů, na př.: křišťál, amethyst, kašolong, průhledný klencový vápenec, rudické kuličky a četné zkameněliny. Viz také str. 5. a 34.*)

Senetářov

(dial. do Senotářova), ves jv. kopce Kojála (600 m) v údolí, menší část na návrší. Středem obce teče potok, jenž pak se vlévá do Jedovnického rybníka Budkovana. Ves tvoří dlouhou náves ve směru jjv., domy stojí ve dvou řadách podél potoka v široké ulici, která se rozvětjuje na jižním konci. Mezi domy jsou zahrady, a celou vsí podél probíhá silnice od Kotvrdovic do Pojdomí (v okr. Viš.). V obci jest myslivna, nedaleko v lese 2 hájenky.

Senetářov byl dle všeho založen některým pánem z Holštýna a osazen německými kolonisty, k čemuž ukazuje i jméno Sonendorf, které se připomíná vícekrát, později i v různých zkormoleninách, jako Sonetářov a p. Ve znaku má slunce paprsky vysílající, pod nímž na pravo jest radlice a krojidlo, mezi tím lilie, symbol sv. Josefa, který u Senetářovských jest u veliké úctě. Kolem vyobrazení čterme na starém razítku: „Gericht × Sigel × Des × Dorfes Sonnitartz“. K něm. původu ukazují také hojná příjmení německá a trať „Sonýbl“. Poč. 17. stol. bylo tu 24 domův, r. 1846 č. 78 s 580 obyv., r. 1900 č. 116 se 747 obyv., mezi nimi rodina židovská se 3 členy, 1 ev., 8 Němcův.

Od dávných dob náležel k Holštýnu, při němž jmenuje se také r. 1406. Koncem 15. století připojen ke tvrzi Kotvrdovské a náležel s ní Kláře z Pohořílky, která jej 1476 prodala Jiřímu ze Zhoře a Kotvrdovic; později přivtělen k Rájci.

Farou a poštou náleží do Jedovnice.

*) Hugo Sánka: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

Uprostřed návsi v údolí jest kaplička z r. 1855, v níž za zimní doby každou třetí neděli bývá sloužena mše sv.

Škola byla v r. 1824—1860 exkurrendní, a na ní vyučoval pomocník z Jedovnice. R. 1860 vystavěna budova, a zřízena samostatná jednotřídka, která r. 1879 přeměněna na školu dvoutrídni; nyní 112 žákův. Od r. 1860 do 1881 působil zde učitel Fr. Julínek, od r. 1881 nyn. nadučitel Jan Pospíšil.

Obci náleželo r. 1793 600 jiter pozemků, z nichž dosud uchovala 66 jiter. Dle tradice lidu patřily obci dříve lesy Sonýbl a Mokří až ku „spálenému dubu“.

Ku katastru patří 1383²/₃ ha pozemků v tratech: Kotliska, Stadliska, Lipový kopec, Číhatky, Krajina, Kříž, Horka, Sonýbl, Malena, Dvorce, Spálený horky.

Od r. 1888 jest v obci větší továrna na perleťové zboží (Alf. Tománka) a několik podobných menších dílen.

Úroku platili o sv. Jiří a o sv. Václavě po 4 zl. 48 kr., 72 slepic, 4 kopy vajec.

Pololánníci (13) robotovali s potahem 3 dny v týdně. Výkup činil 800 zl. k. m. Mimo to musel pololánník dovážeti 300 centů rudy, železa a p. z huti Jedovnické, což vykoupěno opětně 500 zl. z čísla. Domkáři byli povinni porážeti zdarma v lese dříví.

V 15. stol. stával zde i dvůr, okolo roku 1406 zřízený. Velká část vesnice utrpěla r. 1834 požárem, 1899 krupobitím.

Obyvatelé žijí se rolnictvím, tkalcovstvím a perleťářstvím. Nejstarší (přes 150 let) usedlé zde rodiny jsou Kuncova a Zouharova.

Sloup,

městečko v utěšeném údolí spojených potoků Žďárné a Luhy, obklopené lesy. Největší část domů v rovině kolem podlouhlého náměstí, na němž stojí krásný kostel, ostatní část vysázena starými stromy, pod nimiž po čas poutí mají stánky různí prodáváci. Odtud odbíhají krátké ulice podél silnic směrem k Rájci, Ostrovu, Němčicům a k Šošůvce, s níž jest městečko téměř spojeno „Příhonem“.

Jméno má dle Hřebenáče, vysokého osamoceného balvanu, který jako obrovský sloup stojí nedaleko vesnice. Poč. 17. stol. bylo tu 12 domův, z nichž po válce 30leté 2 pusté. Později bylo zde 14 podsedníkův a 22 domkářů; r. 1900 čísel 69 s 467 obyv., mezi nimi 7 židův.

Údolí zdejší zalidněno bylo již v pradávné době, jak svědčí četné nálezy z nedaleké „Kůlny“, patřící člověku starší doby kamenné, o nichž promluvíme později.

R. 1356 psal se odtud Ješek Pátek ze Sloupa. Část majetku náležela později Sulikovi z Konice, který r. 1373 vzal na spolek bratry Všeбора a Heřmana z Rájce. (Viz Rájec.) R. 1463 neprávem držel zde zboží Půta ze Sovince a z Holštýna. Patřil před tím Janovi Puškovi z Kunštatu, po jehož smrti jej zdědila sestra jeho Machna z Valdštýna, a tato téhož roku pohání Půtu na soud pro 150 hr., že ji drží Slúp, Šošůvku, Gadišinu (?), Bohdalůvku (viz Molenburk), Svatoňůvku?, Vankov?, Hartmanice a les Bič. Koncem 15. stol. měl zde majetek Jak. ze Šárova, který jej prodal i s mlýnem r. 1491 Ludmile z Kunštatu, choti Vrat. z Pernštejna, čímž přivtělena tato část k Plumlovu. U panství Plumlovského připomíná se ještě r. 1548, později r. 1587 prodáno a s ním i ves Sloup, Šošůvka, pustá ves Bohdalovsko Bernartovi z Drnovic. (Viz Rájec.)

R. 1406 patřily ve Sloupě 2 lány Jak. z Komorova, kdy je prodal Matyáš z Chrudichrom. —

Patronem fary jest kníže Hugo Salm; k faře náležejí mimo Sloup: Šošůvka, Vavřinec a Němčice s fil. kostelem, celkem 2270 duší.

Za starých dob zde nebylo fary; osadníci náleželi k faře do Petrovic, s níž kolem r. 1630, kdy zašla, přidělení k Doubravici. R. 1728 majetník panství Rájického Karel hrabě z Roggendorfa, (vlastně manželka jeho Karolina) obdržel od minoritů v Brně dřevěnou sochu Panny Marie, kterou zatím uschoval u mlynáře sloupského Josefa Severy. Tehda uzdravena těžce nemocná dcera mlynářova, což všeobecně se přikládalo zázračné moci této sošky P. M., takže nabyla velké úcty nejen u lidu domácího, nýbrž i okolního, který sem začal putovati. Hraběnka vystavěla r. 1730 pro sošku dřevěnou kapli (později zděnou) s oltářem, u něhož vždy v pátek kněz z Doubravice sloužil mši sv.; zbožný lid odevšad k uctění P. Marie sem se hrnoucí znenáhla snesl

Pohled na chrám Páně ve Sloupě.

spousty kamení a cihel, a tím sám jaksí nutil hraběte ku stavbě chrámu, který vystavěn teprve po smrti jeho mezi r. 1751—1754,

Obraz 52. Vnitřek chrámu Páně ve Sloupě.

hlavně přičiněním vdovy Karoliny dle nákresu víd. stavitele Kanavala, boskovským stavitelem Vavř. Merthou a 27. října 1754

olomuckým kardinálem Ferd. hrab. Troyerem vysvěcen na počest Bolestné P. Marie. Krásný tento chrám stojí na návsi a tvoří téměř ovál 40 m d., 30 m š., do výše 32 m sklenutý, po stranách jsou 2 sakristie, nad nimi oratoria. V čele chrámu vypínají se 2 věže 50 m v., plechem pobité, na jedné jsou hodiny, na druhé tři zvony (20 $\frac{1}{4}$, 16.65 a 5.7 centů). Mimo hlavní oltář z Těšetického mramoru zbudovaný, na němž stojí socha P. Marie, jsou zde 4 oltáře poboční s obrazy, malovanými řed. mal. akademie Kašp. Sampachem. Chrám jest nově vydlážděn. Uprostřed lodi chrámové jest hrobka podobná klenuté světnici, v níž odpovídá zakladatelka chrámu, Karolina z Roggendorfa. Dříve zde byli pochováváni členové knížecí rodiny Salmské, jimž r. 1828 vedle hřbitova železným plotem ohrazeno místo, kamž ostatky zesnulých byly přeneseny.

Chrám mezi r. 1844 a 1854 důkladně opraven. Přestavěna i kaple vedle kostela, takže jest nyní 7 m dl. a 5 m š. a má také oltář.

Za kostelem stojí jednopatrová fara, vedle ní o samotě přízemní kaplanka, vedle stavení sakristanovo.

Do Sloupa každoročně přichází na 50.000 zbožných poutníků, aby vzdali úctu Mateři Boží, mnoho také turistů, aby se divili krásám přírodním. Největší pouti jsou zde o květném pátku, kdy hojně se zde prodávají hlavně slanečky, tvarůžky, malovaná vajíčka a tisové chvojky, o Božím Vstoupení, pouť význačná návštěvou uherských Slováků, o sv. Duše, dále o dnech Marianských mimo Hromnice. Poslední pouť konává processí Kotvrdovské o sv. Martině.

Prvním kaplanem zde byl (1750—1754) Tad. Hof, prvním farářem Frant. Čuma (1755—1774). Dlouhá léta zde působili: Frant. Tichý (1778—1814), Viktor Jiřík, (1836—1849), Alois Wolf, děkan a čestný kanovník (1850—1890), od r. 1891 nyn. farář Jos. Sychra.

Fara i ostatní dvě budovy kaplanka a fratrovna vystavěny také nákladem Karoliny hr. z Roggendorfa, která po smrti manželově ráda zde bydlela na farní, jež původně byla jejím sídlem letním.

Škola vystavěna r. 1760 v nyn. čísle 38. (pošta), která však záhy nestačila žactvu, proto zakoupena na rohu návsi dvě čísla

30. a 31., a na ploše jejich vystavěna nynější budova r. 1879 za 11.000 zl.

Přiškolená sem Šošůvka (1 km), a jest tu 194 zákův. Déle zde působili: Petr Frank (1768—1822), po 54 léta, Václ. Vaněk (1822—1836), Jan Keppert (1837—1848), Vinc. Mazal (1857—1872). Škola byla rozšířena r. 1875 na dvoutřídní, a ustanoven nadučitelem Jan Necid, který působí podnes.

V místě jest c. k. poštovní úřad a stanoviště četnického velitelství.

K obvodu obecnímu náleží 765 $\frac{1}{4}$ ha pozemků v tratech: Luka, Ždárna, Bukoviny, Brusná, Kyselý, Neselov, Buček, V opletě, Díly, Humna, na Pátkách, v Kozích rohách, Hájky, Skréb, Panská hora, Měšiny, Bradiny, na Biči, Maxlovka, Venclov žlíbek, Vlčí skála, v Šetech, na Seráku, v Masníku, u Kocmanky, o kteréžto poslední trati lid vypravuje, že zde stávala ves.

Znak obce vidíme na obecní pečeti z r. 1789, na níž zřetelně označen sloup s nápisem „Obec Sloup“.

R. 1862 povýšena vesnice na městečko, a povoleny obci dva výroční trhy, r. 1869 třetí. Konají se 1. ve středu po Božím Těle, 2. ve středu po sv. Andělich Strážných, 3. druhou středu po Všech Svatých. Mimo to velký trh konává se o první pouti o květném pátku.

R. 1882 vyhořelo zde 14 čísel, r. 1866 byla zde cholera.

Úroku platili o sv. Jiří a o sv. Václavě po 3 zl. 44 kr., 14 slepic, 1 kopu vajec. Sedláci robotovali 3 dni s potahem, podsedníci měli 3 dny v týdnu roboty pěší, kterou vykoupili za 300 zl.

Jižně Sloupa počíná se kraj známý svými jeskyněmi, propastmi a podzemními vodami.

Tak jako všechny vody podzemní nutno pozorovati za různých klimatických poměrů, tak spojené zdejší potoky Ždárna a Luha mají různou povahu za sucha, za mokra, za náhlého tání, za přivalův a rozvodnění. Za sucha po větší část léta ztrácejí se na konci svých žlebů do otvorů, jimiž jest rozryto dno jejich a zaneseno náplavou šterkovou. Za mokra po celou zimu a s jara spojují se a propadají do různých skulin u jeskyň Sloupských do dolního patra. Za velkých přivalův aneb za náhlého tání sněhových spoust zaplavují předsíň „Nicové“ jeskyně střed bludiště Starých skal, voda pak se vrhá různými otvory do dolního

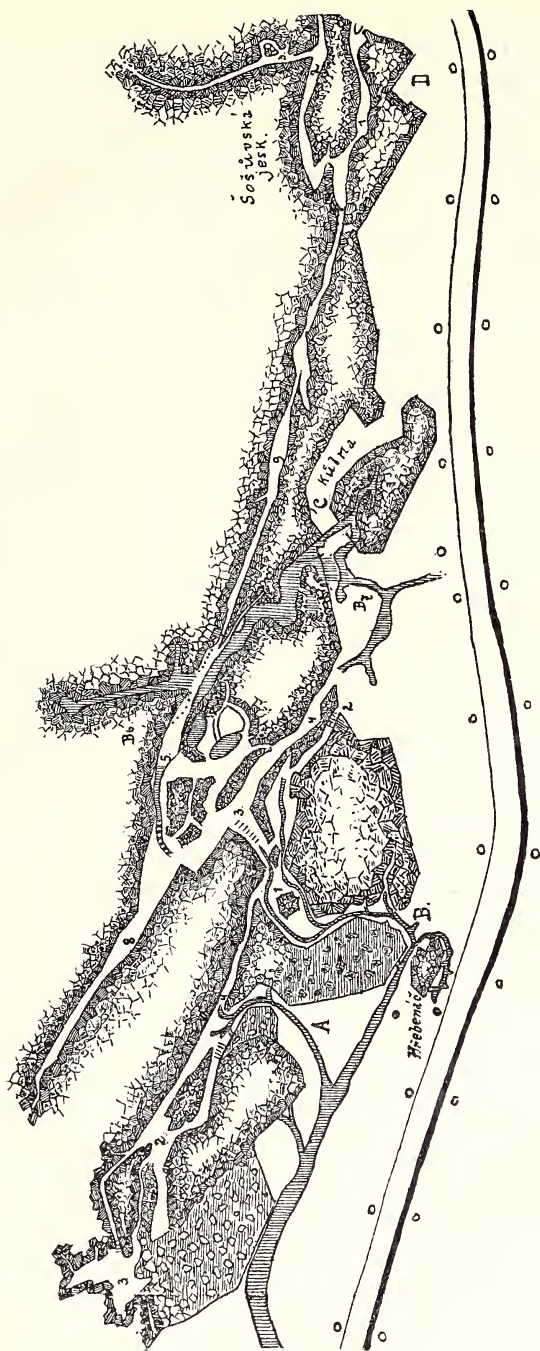
patra. Za rozvodnění vyplňují se všechny prostory, voda tvoří zde veliký rybník, z něhož odtok ubírá se žlebem ku Skalskému mlýnu a do Svitavy. Kdežto první tři případy stavu vodního opětuji se každoročně, toliko trikráté, pokud sahá pamět lidská, ubíraly se vody v nadzemí, posledně r. 1900.

Kráčíme-li po silnici od Sloupa směrem jižním, uzmíme po levé ruce kolmé vápencové stěny, z nichž ohromný odštípnutý balvan ukazuje, kterak se údolí zdejší rozširuje znenáhla. Blíže něho jest vejčitý otvor, k němuž vede několik schůdků v kameni vytesaných. Otvor přechází do chodby 20 m d., zvané Liščí děrou, někdy Poustevnou. Za ní mění se kolmá stěna v příkrou stráň, z níž vyčnívají dva větší a jeden menší kamenný hrot, dle tradice lidu zkamenělá to rodina pastýřská: otec, matka a syn. Nad strání ve skalisku jsou jiné dvě menší jeskyně, zvané „nad náspem“, správněji nad zásypem, neboť stráň z balvanův a šterku složená zavírá část jeskyně Nicové a krápníkové, která bývala zde otevřena.

Za příkrou strání zvedá se opětně mohutná skalní stěna do výše 40 m, v níž jsou vchody do jeskyní čili skal Sloupských, které se skládají ze dvou pater mezi sebou i s povrchem spojených četnými komínami a dnes známými dvěma propastmi. Ačkoli všechny jsou mezi sebou souvislé, přece na pohled tvoří čtyři samostatné skupiny, a to: Jeskyni Nicovou A, Staré skály B, Kůlnu C a Jeskyni Šošůvskou D.

Před jeskyněmi jest poloslepé údolí, v němž stojí v závrtku osamocený kamenný sloup (dle něhož i jméno vsi) 20 m v. Hřebenáč, pod nějž se tří stran propadá se voda.

Vchod do Nicové jeskyně (A) má podobu brány 8 m v., přes 20 m š., kterouž vstupujeme do síně, z níž po několika schodech přicházíme ku dvěma chodbám spojujícím se v jeskyni Nicové, pojmenované dle bílého nic, za které ovšem mylně lid považuje vápencovou sraženinu, již jest tato jeskyně přirozeně vybilena (A₂). Chodba zakončena jest šterkovým zásypem. Z Nicové vedou opětně dvě souběžné chodby do jeskyně krápníkové (A₃). Vcházíme levou a úzkým průchodem brzy vstupujeme do sálu rozměrů velikých, jehož dno jest nerovno, zanešeno blativou náplavou, s četnými kostmi vyhynulých zvířat. Strop klene se mohutně do výše 20—30 m a přechází v rozličné komíny. S povýšeného místa, jímž jsme vešli, máme překrásný rozhled

Obraz 53. Půdorys jeskyní Sloupských s propadáním vod.

povšechný na úbělové útvary krápníkové, jimiž jest jeskyně vyzdobena. Jednotlivé krápníky neb jejich skupiny mají i svá jména, na př. pomník, vodopád, krápníkový lesík, kaplička zvonková a varhanní, zaslona a p. Také strop jest poset množstvím stře-
chýlův a různě točených záslonek. Jeskyně krápníková jest nyní upravena nákladem klubu českých turistův a řádně osvětlena, takže poskytuje báječného dojmu. Po schodech druhou chodbou vracíme se k železnému zábradlí do Nicové, později do předsíně, v níž povšimneme si po levé straně otvoru vedoucího do chodby (A_4), kterou jest tato spojena se Starými skalami.

Z Nicové jdeme pěšinkou kolem veliké hromady balvanů pocházejících ze sřícené klenby, za níž jest vchod do Starých skal (B), odedávna známých a navštěvovaných jeskyň. Vstupujeme do chobotu, na levo zmíněným kopečkem, na pravo převíslou stěnou ohraničeného, kterýž znenáhla se mění v otvor 20 m š., 2—3 m v., vedoucí do chodby vysoké, ale súžené. Tato ústí do veliké dvorany (B_1), 50 m d., uprostřed dvěma pilíři podepřené, na jejímž konci překvapuje denní šero, které sem vchází Propástkou (B_2). Po schodech v náplavě vykopaných vcházíme do jiné veliké síně (B_3), 40 m d., odkudž rozbíhají se chodby jako ulice z náměstí. Pravá z nich prolomena jest na venek nad Propástkou (B_4), na levo vede přímo chodba, 130 m d., zvaná „u řezaného kamene“ (B_8), kdež z velkého balvanu travertinového uřezány byly desky na stoly do zámku Rájeckého, dle čehož jméno její. Na počátku jejím jest chodba stupňovitá, k níž se po chvíli vrátíme (B_5). Z druhé síně (B_3) kolem skalních pilířů vstupujeme do dvorany u kolmé propasti. Veliký otvor propasti opatřen jest zábradlím, a vržený tam kámen padající nás přesvědčí o hloubce 70 m. Na pravé straně těsně při okraji propasti možno vniknouti do několika menších chodbiček, z nichž jedna vede šikmo nahoru a končí se otvorem nyní zazděným. Za ním možno se proplaziti k nové krápníkové jeskyni, objevené r. 1900, vlastně do úzkých komínů, jejichž otvory vedou do druhé propasti, 80 m hluboké. Úzké chodby všude zdobený jsou množstvím překrásných krápníků, namnoze jako stébla hustých. Oknem hledíme do tmavé hrozné propasti, podobající se ohromné studni, nad níž pne se kamenný most. Strop klene se vysoko a jest poset neobyčejným množstvím stalaktitů, stěny jsou zdobený stalagmity, které namnoze jsou srostlé, vytvářejíce útvary sloupkům

podobné. Největší krápník jest na klenutí, má podobu pláště mnohými limci zdobeného. Nová překrásná tato jeskyně dosud nemůže býti přístupna širšímu obecnstvu pro neschůdnost. Ze dvorany u kolmé propasti na pravo v délce 284 m vede chodba trámová (B₉), pojmenovaná dle několika trámů ve stropě zasažených. Před koncem přibližuje se povrchu ve stráni mezi Kolnou a hotelem Šošůvským, dále jest zanesena náplavou a na těchto místech souvisí s krápníkovou jeskyní Šošůvskou. (Viz Šošůvku.)

Chodbou stupňovitou po dvou žebřících 8 m d. možno slézt do dolního patra jeskyň Sloupských.

Na cestě této mineme veliký otvor na pravé straně, ústí to první kolmé propasti, do níž se hází kamení, a brzy dostoupíme dna. Chodba se zde dělí, jedna odbočuje na sever (B₆) a zakončena jest vodními nádržkami, druhá vede pod pilíř jeskyně Kůlny, a na pravo z ní odbočují chodby (r. 1899 objevené Kar. Absolonem) s velkými vodními nádržkami, pojmenovanými jezerem Wanklovým (B₇). Na cestě mineme místo, kde jest mocná náplava písku, strop však zmizel — zde stojíme pod komínem 80 m v., jehož překlenutému mostu nahoře a krásným krápníkům jsme se podívali.

V dolním patře jeskyň Sloupských vidíme stopy každoroční zátopy; vše zde rozházeno, v kamení zaklinováno dříví, všude splaveno jehličí, stěny omlety, místy naneseno bláto.

Ze Starých skal jdeme pěšinkou po mezi a při okraji pole kolem Propásky (B₂), dále směrem jižním k jeskyni Kůlně (C). Jest to ohromný sál 84 m d., 15—20 m š., 3—8 v., podoby jednoduché vlny, která proniká vápencový výběžek od Šošůvky do Sloupského žleba zabíhající. Jeskyně Kůlna má dva otvory, z nichž jeden se strany Sloupské, kterým vcházíme, jest 10 m š., 2—3 m v., druhý na straně jižní tvoří klenutí, ohromné kamenné bráně se podobající, 8 m v., 30 m š. Půda jeskyně jest rovna, s mírným svahem od severu na jih; vnitř jest pološero, které na kraji, hlavně spodním, přechází v denní světlo. Strop sálu jest pravidelně klenut, na některých místech provrtán prohlubeninami. Kůlna na pohled zdá se osamocenou v podzemí, ale s ostatními jeskyněmi Sloupskými souvisí chodbami, které nyní jsou zaneseny. Proto také původ jeskyně těsně souvisí s vyhlubováním ostatních sousedních slují. Skalnaté dno jest skloněno od východu na západ dle směru vrstev. Byl to pů-

vodně komín, kterýž rozšiřován vodami, které se sem stékaly z okolí, dokud žleb nebyl prolomen. Účinky těchto stojatých vod možno podnes spatřiti na stěnách jeskyně, které jsou pravidelně v jedné čáře vymlety a vyhlazeny. Kamení se stropu se odlupovalo a tříštilo, a po odtoku vod část jeho tvořila dno jeskyně. Voda, která jako podnes prosakovala stropem, po dlouhá léta

Obráz 54. Pohled na Kůlnu.

usazovala sem rozpuštěnou hlínu, a tím jeskyně byla srovnána. Spodní vrstvy usazené i z bývalého jezera, ano u dolního konce nanesen sem i říční štěrk a písek.

Dno jeskyně jest rozerváno komíny; na některých místech vystupuje na povrch, jinde až 16 m hluboko teprve jest pod náplavou. Náplava tato diluvialní u dolního vchodu pokryta byla

tmavou humovitou vrstvou alluviální, místy promíšenou štěrkem, popelem a ostatky lidské činnosti z různých období.

Doba předhistorická zastoupena tu celkem nepatrně, několika bronzovými zlomky, přesleny a koštěnými nástroji. Spodní diluviální usazeniny chovaly zbytky zvířeny až na dno. Příznivá poloha jeskyně již v diluviálních dobách lákala člověka, aby užil přirozeného toho velechrámu za obydlí. A skutečně v letech 1880 zjistil zde přítomnost diluviálního člověka Dr. J. Wankel, později jeskyni důkladně prozkoumal Dr. M. Kříž, který zde zjistil 7 ohnišť, pisatel těchto řádků 2. Nejzajímavější z nich bylo ohniště 10 m od dolního vchodu vzdálené při levé stěně, které na průřezu tvořilo tmavý pruh, vedle něhož nalezeny tři kopi ze sobích parohů, pak provrtaná větev sobího parohu a četné pazourkové nožiky. Podobných předmětů (mimo to ornamentované kůstky) nalezeno v jeskyni mnoho, nálezy však šly pouze do hloubi 1, nejvýš 2 m, hlouběji chyběly, ač vrstvy tyto obsahovaly hojně kostí zvířat diluviálních.

Také jeskyně Nicová a Staré skály vyplněny náplavou, částečně potoční, částečně komíny a stropem sem snesenou. Mezi tím hlavně ve vrstvách komíny nanesených nalezeno velmi mnoho kostí, hlavně z velikých dravců, medvědů, lvů, vlků, hyen a j. Člověk palaeolithický jeskyň těch neužíval za obydlí.

O prozkoumání této náplavy získal si velkých zásluh Dr. Jind. Wankel, ale hlavně Dr. Mart. Kříž, který s velkým nákladem zde vyhloubil množství zkušebních šachet a podal o náplavě jasný obraz.

Také v západní stráni jest několik menších jeskyněk a otevřených komínů, jakož i v údolí, které vede do Petrovic. Ze závrtek pozoru nejhodnější jest svahový závrtek nad Neselovem sz. Sloupa.

Za Kolnou odbočuje u hotelu Brouškova na levo silnice k Lípovci a k Ostrovu, na pravo vede cesta do žleba, jehož území většinou náleží k Ostrovu, Vavřinci a Suchdolu.*)

*) Volný: Topografie Moravy. J. Soukup: Kytečka ze Sloupa. V. Brandl: Půhony. Dr. M. Kříž: Kůlna a Kostelík a j. spisy. Jan Knies: Příspěvky ku poznání dil. člověka a ssavectva. Čas. vl. sp. mus. v Olom. K. Absolon: Výzkum dolního patra jeskyň Sloupských a t. d.

Spešov

(dříve Spěšov neb Spišov), ves v údolí po pravém břehu řeky Svitavy podél potůčka na úpatí Kešůvky, výběžku to Hořických kopců, 6 km ssz. Blanska. Grunty seskupeny v pravidelnou obdélниковou návěs, na konci v uličky rozvětvenou. Na návsi jest kaple vystavěná r. 1857, v níž koná se občas i bohoslužba.

R. 1846 bylo zde 53 čísel s 306 obyv., r. 1900 č. 66 s 445 obyv.

Farou náleží do Borítova. Za stara platil každý rolník 20 snopů žita, 20 s. ovsy, čtvrtníci dávali polovici. Mimo to máslo, a každý rolník 8 vajec a 3 kr.; varhaníkovi skládalo 24 pololáníků po 1 snopu.

Výkupné za posnopné činí ročně 1 zl. 36 kr.

Dítky za stara chodily některé do Borítova, jiné do Blanské školy. Ale již r. 1790 založena zde expositura, a r. 1806 vystavěna zvláštní škola. Tato r. 1873 zbořena, a za ni vystavěno stavení jednopatrové (za 11.600 zl.), škola pak rozšířena r. 1881 na dvoutrídni. Přiskolena jest Dolní Lhota od r. 1853. Škola má 153 žákův. Nejdéle zde působil Mik. Novotný (1833—1873), nyní od r. 1873 Frant. Kuchař.

V obci byla za starých dob tvrz, o níž se činí zmínka r. 1451; také (r. 1391) zde býval mlýn, a (r. 1407) dvůr.

Spešov dle osob. jm. Spěch pojmenovaný náležel různým majetníkům. První uvádějí se p. z Rájce, z nichž r. 1373 Heřman a Všebor z R. prodávají Spešov i se vsí Jedlí brněnskému měšťanu Ertlinovi, ale Všebor (již r. 1391) prodal ves i se mlýnem Puškovi z Kunštatu. Heralt z Kunštatu r. 1407 prodal ji i se dvorem Mixovi zvanému Liška i se 4 lány na Oboře. V XV. stol. měli zde majetek p. ze Svinošic, z nichž r. 1406 připomíná se Šebor ze S., jenž zboží to zdědil po svém otci; r. 1408 psal se dle vsi Beneš ze Spišova.

R. 1415 Jan Dúpník z Nitkovic a Přech z Lažánek prodali ves i se dvorem a příslušenstvím Vaňkovi z Boskovic, v jehož rodě zůstala, až r. 1549 přivtělena k Černé Hoře. Bratři Ješek a Jindřich z Boskovic r. 1451 prodali ves s tvrzí, dvorem a s pustými domy Janovi ze Šelnberka, tento r. 1482 Albrechtovi z Boskovic, jenž na ni a na Kuřim upsal (r. 1490) své manželce 2000 mor. zl. R. 1531 Kristof z Boskovic daroval dědinu choti své Kateřině, načež r. 1549 trvale přivtělena k Černé Hoře.

Úroku platili o sv. Janě 50 zl. 22 kr., o vánocích 46 zl. 36 kr., robotovalo 11 sedláků s potahem po 3 dni, 12 čtvrtníků po 3 dni v týdni.

R. 1793 patřilo obci 170 jiter polí a 200 j. luk, z čehož uchovala podnes za dobrý půllán polí. Ku katastru patří 356 ha pozemků v tratech: Ostrá, Ohrazdy, Závrtky, Polouděli, Orešníky, Nivy, Zámaniny, Vápno, Vápínko, Čtvrtě, Přendíly, Skrivaně, Skalky, Zelné, Kroužky, Boudy, Hluchov, Boudky, Jurečkovo boří a p.

V nístě jest spolek dobrovolných hasičů z r. 1898,

Ve znaku obec má kozlík na řezání dříví a kolem nápis: „DIEDINA SPESSOW.“*)

Suchdol

(dial. do Súdola), ves v mělkém žlíbku náhorní roviny, příkře spadající do údolí Sloupského. Tvoří nepravidelnou skupinu stavení na vápencových svazích, které stýkají se na návsi s malým rybníčkem, blíže něhož stojí zvonice. K dědině patří také část samoty „Dv. dvory“ 2 km jz. s myslivnou, hájenkou a s panským dvorem.

Po prv. připomíná se v dějinách počátkem 14. stol., kdy tvořila část panství Blanského a nazývá se Suchdol. Jmenují se zde i poďani, z nichž Budeč měl 2 lány, Henzlin lán a Franěk lán.

Poč. 17. stol. bylo tu 7 domů, z nich po válce 30leté 1 pustý.

R. 1846 bylo zde 24 čísel a 136 obyv.; r. 1900 čísel 32 s 45 rodinami a s 215 obyv.

Farou náleží Suchdol do Petrovic, školou do Vavřince, poštou do Sloua. K obvodu náleží 530 ha půdy.

Na pozemcích Suchdolských jsou sříceniny hradu Blanská, nyní zvané „Stř. zámky“. Jsou jižně „Dvou dvorů“, odkud vede k nim lipvá alej na horskou ostrožinu, která se úzí a velmi příkře spadá do údolí Punkvina. Od náhorní roviny oddělen byl hrad dojnásobným hlubokým příkopem ve vápencové

*) Naduč. Fr. L c h a ř: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

skále vylámaným, přes nějž patrně vedly padací mosty. Za druhým příkopem zříme část sřícené kulaté věže, dále zbytky stavení s okny. Kolem zachovány místy i zbytky hradební zdi, stojící na samém okraji strmých strání ano i kolmých stěn, které (více než 100 m) vrhají se do hlubokého těsného údolí Punkvina.

O původě hradu nedochovalo se zpráv; pravdě jest podobno, že hrad Blansko byl založen některým biskupem Olomuckým.

R. 1234 jmenuje se Kunrat z Blanska; později r. 1277 propůjčil hradu biskup Bruno maršálkovi Dětr. Stangori, který sídlil občas na hradě. Po založení hradu v městečku Blansku stalo se toto střediskem panství.

Hrad zachován do r. 1431, kdy přitáhl sem Prokop Veliký, který poplenil krajinu; vesnice, z části německé, spálil i dobyl hradu bráněného Janem ze Studnic.

Hrad od těch dob pozbyl významu, ač dle tradice lidu i za války 30leté bránila se zde po dlouhou dobu posádka návalu Švédů, kteří po dobytí Nového Hradu sem zavítali a olupovali obyvatele ve slujích ukryté.

Jv. jsou 4 závrtky, vody vyryly sobě dvě slalní koryta řítící se příkrě do údolí Sloupského, jehož velká část přináleží k Suchdolu.

Za doby letní z celého Krasu moravského nejvíce bývá navštěvováno údolí Punkvino, kterým vede pohodlná cesta od Klepačovského hostince k Macošce. Od ústí do řeky Svitavy až za Starohraběcí huť prorváno koryto Punkvy ve tvrdém syenitu, a stráně údolní jsou tu sice dosti příkré, ale i koliv srázné. Pravá romantika jeho počíná se za pilou, kde se strmé skály devonské svírají. U Skalského mlýna spojuje se se „Suchým žlebem.“ Říčka Punkva vyrazí ve spod vysoké skály poblíž Macochy, po krátkém toku mizí, aby jsouc sesílena jinými podzemními vodami se objevila opět. Ode mlýna skalského až po ústí u Klepačova založeny jsou na ní různé závody průmyslové, zvláště železářny. Nejdivočejšího rázu nabývá údolí od zřícenin hradu Blanského. Vysoké stěny devonské jsou na obou stranách údolí prorvány četnými děrami, jež hluboko do nich vnikajíce se rozšiřují v jeskyně. Jeskyň čítá se zde pře 60, z nichžto jen některé zvláštní jména mají a blíže jsou prozkoumány. V jeskyni nad Východem Punkvy byly objeveny starožitnosti rázu Hallstatt-

ského i ostatky člověka diluvialního; v jeskyni „Pod hradem“ vykopáno z náplavy velké množství zvířecích kostí zvláště diluvialních: rysa, lva, hyény, lišky lední, sněžného zajíce, tura, kamzika, kozorožce, soba, medvěda jeskynního a j. Největší z těchto jeskyň jest jeskyně „Hamerníková“, v nížto prý se zdržoval vůdce loupežníků Hamerník. Zvolna přechází údolí Punkvino v rozšířené a mírnějšími stráněmi obklopené údolí Sloupské, na jehož okraji vkusný hostinec u jeskyně Šošůvské vítá příchozího.*)

Šebrov,

za stara Všeborov, ves založená patrně Všeborem z Lelekovic v údolí potoka po obou březích, jakož i na přilehlých svazích potoka 6 km jz. Blanska.

R. 1846 bylo zde 46 čísel s 294 obyv.; r. 1850 přistavěna řada domků na bývalé obecní louce, později stavěna obydlí na protější straně, r. 1870 pak domky pod Horkou směrem k Vranovu a pod Končinami. R. 1900 bylo tu 91 č., v nich 134 rodin a 646 obyv.

Do r. 1868 patřila sem osada Sv. Kateřina, která téhož roku proměněna na samostatnou obec politickou.

Za starších dob patřila stavení pravého břehu potoka k panství Kuřimskému, které náleží k Brnu, odtud název její „strana magistrátská“, budovy levého břehu do Rájce nazývají se „stranou knížecí“.

První z vládyk Lelekovských připomíná se Vznata z L., který r. 1378 prodal v Šeborově svůj díl Kunovi z Rychvalda. Markéta z L., jeptiška kláštera Doubravnického, zdělila 3 poddané ve vsi po svém otci a vzala na ně (mimo jiné ještě statky) na spolek Kunu z Kunštat. Od pánů z Kunštat přešla část majetku na Jana z Cimburka, který prodal r. 1447 i podíl vsi Janovi Dúpníkovi z Nitkovic, po němž jej zdělila dcera jeho, vdaná za vládyku Jiřího z Mrdic, s něhož prodejem r. 1490 přešel s jiným zbožím na Linhartu z Mrdic. Ale i na dál zůstala část vesnice majetkem vládyk Lelekovských, od nichž r. 1544

*) Brandl: *Analecta topografica*. Jan Knies: *Pravěké nálezy jeskyně pod hradem*. Čas. mus. Olom., *Věstník Akad. věd a j.*

celé panství a s tím i část Šebrova koupil Vilém Valecký z Mírova, který téhož roku zde získal 3 lány od Proška z Černé. Panství Lelekovské za jiné a tím i svůj podíl na Šebrově vyměnil pan Vilém r. 1557 s městem Brnem, při němž zůstalo na dále.

Druhou část vesnice měl Všebor z Rájce, jehož vdova Markéta r. 1398 vzala na spolek své dva syny mimo jiné i na Šebrov. Všebor upsal na ves a na Němčice (zaniklé, viz Hořice) manželce Anně 150 hř. Někteří vládkové psali se i dle vesnice; tak r. 1406 měl zde majetek Ctibor ze Všeborova, jehož vdova na něm měla 60 hř.; r. 1464 jmenují se bratři Jiří a Jan ze Všeborova. R. 1437 patřily také dva lány hory a pustý dvůr faráři Václavovi ve Vranově.

Farou náleží ves ku Vranovu (v okr. Brn.), kamž byla též přiskolena do r. 1874.

Rok před tím vystavěna zde škola nákladem obce a přiskolené Sv. Kateřiny, a v ní počalo se vyučovati r. 1874. Škola jest dvoutrídni a má 164 žáky. Působí zde nadučitel Karel Spisar. Poštou patří ves do Blanska.

Úroku platili pololetně 6 zl. 52 kr., za slepice a vejce 1 zl. 35 kr.

Obec má dosud 51 jiter pozemků, do území patří 820 $\frac{1}{2}$ ha v tratech: Padělky, Nivky, Šumberky, Díly, Příčníky, Humna, Kopaniny, Kůžky, Horky, Protesná, Lysá, Kozí hrachy, Hustý, Bahna, Skalky, Krahulčí, Stríteř a Nezbedky.

O poslední trati se vypravuje, že na místě jejím byla osada.

Poblíž obce byla za starých dob i šnekárna na pěstování plžů zahradních klášterníkům Vranovským.

Obyvatelé zabývají se rolnictvím, v zimě drvažením. Kupují v panských lesích dříví, z něhož štípou tenké třísky na podpalování, kterým říkají „kofata“.*)

Šošůvka,

ves (600 m v.) na silnici od Sloupa do Molenburka. Skládá se ze tří částí: „Dědiny“, kdež kolem nepravideláé návsi s kapličkou seskupeny jsou grunty. „Bran“, skupeniny to domů podél silnice směrem k Housku, „Branek“ a „Přihona“, kterým spojena jest

*) Naduč. Karel Spisar: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

téměř se Sloupem. R. 1846 měla 65 čísel, 342 obyv.; r. 1900 č. 115, 144 rodin, 703 obyv.

Jméno vyskytuje se různě zkomolené, jako Sušnovka, Šušnovka a p., a jest zdrobnělina jména Šošovice.

Prvá zmínka činí se o vesnici r. 1374, kdy náležela část její k Petrovicům. Jiný díl obce, a to tři lány patřily r. 1437 k Holštýnu, s nímž přivtěleny k Rájci.

Koncem 15. stol. měl v obci majetek také Jak. ze Šárova, který jej r. 1491 odstoupil Lud. z Kunštat, chotí Vratislava z Pernštejna.

Od Jana z Pernštejna koupil ji (r. 1587) Bernart z Drnovic a přivtělil k Rájci.

Farou, školou a poštou náleží do Sloupa.

R. 1793 měla obec 160 jiter pozemků; k obvodu patří 506³/₄ ha půdy v tratech: Šíповá, Pančušky, Hájíček, Nivy, Trouby, o nichž se vypravuje, že odsud vedl vodovod na hrad Holštýnský, a skutečně byly zde nalezeny zbytky vodovodu, Podtroubky, Újezd, Nívky, Díly, Záhorčí, Měšiny, Příhon, Bradiny, Průklest, Paděličky, Okluk.

Úroku platili o sv. Jiří a o sv. Václavě po 8 zl. 24 kr., 48 slepic, 3 kopy vajec; robotovalo 12 sedláků s potahem 3 dni a 2 chalupníci 1 den v týdni.

Ve znaku vsi jest rýč.

Vých. obce vystupuje mohutný skalnatý hřbet Helišovy skály Δ 613 m, s níž jest velmi pěkný rozhled po sev. území našeho Krasu i po dalekém hornatém okolí.

Obec se rozkládá sice na území kamení kulmového, ale výběžky polní, zasahující do údolí Sloupského a k silnici Lipovecké, vzdělány jsou již na vápenci devonském. Proto jest zde jv. vsi hojně závrtků, které sbírají vody a stahují v podzemí do potoka Holštýnského.

V oklice silnice, kde tato odbočuje z údolí Sloupského jest moderně zařízený hotel Jos. Brouška, za nímž jest krápníková jeskyně Šošůvská. Původně byl zde nepatrný otvor, vedle něhož prolomen nynější vchod. V hlavních rysech sestává jeskyně Šošůvská ze tří chodeb, které jsou pojmenovány dle polohy a směru na chodbu hlavní, D₁ souběžnou D₂ a Ostrovskou D₃. (Viz vyobr. jeskyně Sloupských.)

Hlavní chodba D₁ poněkud hadovitě se vine směrem od jihu na sever, v délce 44 m, a končí se schody, nad nimiž zdvihá se komín krápníky zdobený. S počátku jest chodba na levo rozšířená v místo, užívané za sklep, kdež vykopáno v diluviální žlutce ohniště, vedle něho hojně roztrštěných kostí a velmi

Obraz 55. Vchod do jeskyně Šošůvské.

pěkné koštěné sídlo, řezané sobí parohy a jiné ostatky palaeolitického člověka. Druhé ohniště nalezeno dále v hlavní chodbě, bylo 4 m d., 1—2 m š. a porušeno vodou, komínem sem přicházející, a splaveno k levé západní straně. Velice hojná byla také zvířena, z níž nejvzácnější kosti mladé hyeny, rysa a j. zvířat.

Po schodech sestupujeme šikmým komínem do většího prostoru, 22 m d., 5 m š., 10 m v., zvaného kaple, zdobené skupeninou vysokých krápníkův. Na těchto místech souvisí jeskyně Šošůvská s chodbou trámovou Starých skal Sloupských, od níž jest oddělena jen 15 m dlouhou chodbou, vyplněnou úplně náplavou.

Od hlavní chodby odbočuje souběžná chodba D₂, jejíž náplava zakapána travertinovou vrstvou 5—10 cm, z níž vyrůstá mnoho štíhlých bělounkých stalagmitů, se stěn spouštějí se úbělové záslony, vysoko rozštěpený strop jest zdoben podobnými útvary. Nejkrásnější ozdobou této chodby jest studánka, zahrádka, nad níž jest vysoký komín, posetý úbělovými krápníky.

Chodba proražena nyní na venek a spojena 7 m hlubokou studňovitou jamou za lednici užívanou.

Třetí chodba, Ostrovská D₃, zatáčí se od zahrádky a uprostřed poněkud se rozšiřuje; zde jsou nejpěknější krápníky: „vodopád“, „hradisko“ a „sněžka“. Strop pokryt brkovitými krápníky a krásnými záslonami, podobnými jazyku, varhánkám a j. Na pravo odtud odbíhá kruhovitá chodba. V délce asi 60 m byla chodba zakončena rozsedlinou, z níž strměly roztrhané a rozpukané skály, vodou vymleté. Za tím pokračuje chodba dále, jest široká, ale téměř úplně zanesena náplavou. Klenba jest vyhlazena vodami a řídce zdobena krápníky.

Také jeskyně Šošůvská má mnoho komínů, jimiž valná část náplavy sem vnikla, i mnoho kostí diluvialních zvířat.*)

Těchov

(dle osob. jm. Těch, zkráceno z Božetěch neb Těchoslav, u lidu se říká na Techov, na Techově, chybně působením cizího živlu). Ves (510 m v.) 5 km sv. Blanska. Skládá se ze dvou částí od sebe oddělených: dědiny Těchova, kdež usazení jsou menší rolníci, a kolonie „Obůrky“ 1 km odtud na sever u lesa. Poč. 17. stol. bylo tu 6 domů, z nichž po válce 30leté 2 pusté, později měla ves 5 čtvrtníkův a 8 chalupníků, jejichž stavení jsou nepravdělně rozestavena kolem malého návsi se zvonící; měla

*) J. Knies: Pravěké nálezy jeskyně Šošůvské. Čas. mus. spol. Olom.

r. 1793 111 obyv. Při vzrůstajícím se tehdy ruchu železářském mezi lety 1830—1835 dal opodál kníže Salm na svých pozemcích vystavěti řadu domků, „Obůrku“, kdež jest škola a hostinec. Tak měla r. 1846 obec již 48 čísel a 258 obyv. Později přistavěna i k „dědině“ řada domků, takže r. 1900 měla obec 74 čísel, 124 rodin, 623 obyv.; mezi nimi 2 evang., 6 Němcův.

K obci náleží také část samoty Dvou dvorů (viz Suchdol), dvory Českovice a Žižlavice, hájenka, dále ve žlebě Punkvině Skalský mlýn, část Starohraběcí huti a Píla.

Prvá zmínka o vsi činí se r. 1379, kdy nazývána Těšovsko a tvořila část statku Petrovského. O Skalském mlýně dočítáme se již za století 14. (viz Lažánky), patřil i s okolními lesy Janovi Dúpníkovi a byl prodán r. 1358 Ješkovi z Boskovic za 20 hř. Později býval v rukách soukromých, a pak zakoupen velkostatkem opět.

Farou a poštou náleží Těchov do Blanska, kamž byl dříve i přiškolen. Později zřízena zde expositura, až r. 1874 vystavěna jednopatrová budova za 7000 zl. na „Obůrce“ a rozšířena r. 1885 na dvoutrídni. Má 121 žákův. Prvním uč. zde byl Frant. Řezníček, od r. 1886 Al. Burkoň.

V údolí Arnoštově na Punkvě jest zřízena soukromá jedno-trídni něm. škola dítkám úřednickým, má 37 žákův.

Do katastru obce patří 895¹/₃ ha pozemků, nejvíce panských lesů, v tratech: Hrubý kus, Koledník, Ftačná, Hůrka, Vlčí žlíbek, Příčka, Stojánek, Niva, Kos, Rybníčky, Žlíbky, Slunko, Dub, Příční, Záhumení, Úmorčí, Ščerčný, Sady, Královská, Rozsocháč, Suchý žleb, Tmavý žleb, Sloupečník, Pastvisko, Vápenice.

Úroku platili ročně 4 zl. 14 kr., za klestí 1 zl. 48 kr. Robotovali 2 sedláci 3 dni, 1 podsedeč 3 dni, 4 chalupníci 1 den v týdni.

Obyvatelé zaměstnání jsou většinou v Blanských železárnách, méně živí se rolnictvím.

S počátku 14. stol. patřilo k Blansku několik vsí nyní zaniklých, z nich zvláště Českovice na cestě mezi Blanskem a Obůrkou, kde jest stejnojmenný dvůr. Osada slula původně Těškovice, jak svědčí listina z r. 1664.

S počátku 14. stol. v listině slove Thesckowicz, a připomínají se zde i poddaní hradu Blanského, z nichž Prokop měl

zde dva lány, Lutek lán, Buzeč lán, Miroš lán a vdova po Donkovi dva lány.

Druhý dvůr Žizlavice zvaný slul původně snad Zdislavice po svém zakladateli Zdeslavovi, dle něhož nynější zkomolené pojmenování.*)

Újezd,

ves na rozhraní okresu Blanského a Tišnovského 8 km záp. Blanska. Domy tvoří okrouhlou náves, částečně nyní zastavěnou, sv. otevřenou (s kapličkou), rozloženou na svazích a na dně mírné kotlinky. Údolí to příkře vystupuje na sv.; na návrší jest kostel, fara a škola; na západ přechází v malý žlíbek potokem oživený, který přechází do údolí Lubě. Osamocená část na sv. slove „Chaloupky“.

R. 1893 bylo zde 53 čísel a 279 obyv.; r. 1846 čísel 48 s 328 obyv.; r. 1900 č. 52, 60 rodin, 339 obyv. kat.

Dle vsi psala se i rodina vládyk z Újezda, kteří zde měli tvrzkou. Zbytky její vidíme podnes na horské ostrožině, která po levé straně potoka Újezdského zabíhá do údolí Lubě. Výběžek ten má podobu táhlou, střechovitou, na konci kruhovitě rozšířenou a na všecky strany příkře k potoku spadající, toliko na jv. souvisící s okolní náhorní rovinkou. Zde jsou trojnásobné příkopy, z nichž první dva úplně oddělují plochu od ostatního hřbetu, třetí ne zcela.

Ponechána zde uzounká, po stranách strmá stezka, vysekaná v permském slepenci, po níž jediný byl přístup dovnitř, který snadno mohl býti hájen proti nepříteli. Tvrz byla patrně dřevěná, jelikož po zdivu není stopy. Lid místo nazývá „Kamenným mostem“ a vypravuje o něm, že tudy Žizka jezdil po kamenném mostě, přes údolí Lubě vedoucím, na hrad Trmačov (viz Hluboké v okr. Tišn.).

První z vládyk připomíná se r. 1334 Půta z Újezda, který pustil tehdy patronát zdejší fary panenskému klášteru v Doubravnicích. Syn jeho Tas z Újezda prodal r. 1350 Ješkovi z Boskovic

*) Archiv měst. Blanska. V. Brandl: *Analecta topografica*. Naduč. Al. Burkoň: *Odpovědi na dotazník Vlastivědy*. Jan Knies: *O zaniklých osadách v okrese Blanském v Čas. Mat. Mor.*

zde půl nálevu, půl dvorce, půl spustlého mlýna a les za 16 hr.; Ješek r. 1355 koupil i druhou polovici od Ofky, abatyše kláš. Doubravnického. Posledně jmenuje se rodina r. 1385, kdy Čeněk z Újezda, odjinud z Býkovic, prodal Markétě z Býkovic dvůr v Milonicích. Většina zdejšího zboží přešla v držení pánů z Boskovic a přivtělena k Černé Hoře.

Patronát farní má náboženský fond. Přifařeny sem: Skalička (v okr. Tišn.), Závist, Milonice, Lažany, Malá Lhota a Lubě.

Chrám P. Všech Svatých stojí na návrší a byl přestavěn r. 1746, r. 1804 opraven a hřbitovní zdí ohrazen, má tři oltáře, na mohutné věži tři zvony, z nichž největší z r. 1403 (?). Jest 23 m dl., 7 m š. Fara bývala dříve dřevěná, vystavěna r. 1802—1803 znovu o poschodí; jest velmi starobylá. Již r. 1308 jmenuje se farář zdejší Jakub. Později teprve r. 1509 jmenuje se Pavel z Horky jako farář, r. 1560 Petr Kozel, po jehož smrti r. 1569 odvezl pozůstalost farář z Lipůvky, začež byl pohnán před zemský soud. R. 1592 byla fara již v rukou bratrských, a to do r. 1624. Mezi tou dobou připadl patronát řádu križovnickému na Starém Brně. V pol. 17. stol. byla fara přidělena k Lipůvce, od r. 1678 ustanovováni sem administratorové. R. 1797 ustanoven opět první farář Tomáš Slovák, jenž (z náboženského fondu a nákladem svým) vystavěl novou faru. Po delší dobu zde působili (1806—1819) Jak. Krejčí, (1820—1850) Jiří Krejčí, Michael Kos (1850—1871), Josef Hainisch od r. 1871 podnes.

Kdy škola zřízena, není povědomo. Původně byla jedno-
trídní, teprve r. 1884 rozšířena a znovu vystavěna za 8200 zl. Přiškolená jest sem i Skalička 3·5 km (v okr. Tišn.). Škola má 82 žáky. Dále tu byli: od r. 1784 Tomáš Gabriel, Václav Gabriel († 1828), Florian Müller (1819—1847), Ferdinand Tománek (1865—1882), Jan Wiktorin od r. 1882, † 1901.

Poštou náleží k Černé Hoře. R. 1793 měla obec 120 jiter pozemků; plocha katastru měří 464 ³/₄ ha půdy v tratech: Hranice, Červenice, Dily, Vápenice, Hůrky, Petřůvec, Orenůšky, Padělek, Nivy, na Křibě, na Hromech, Brložky, Lópeže, Ježovice, Spálený, Žleb, Straň, Rovina, Křib, Hromy, Záhumní, Loučky, Pec, Zlámanec, Lose, Kuchyňka. Poslední (les) náležela fare Újezdské a jako její majetek jmenuje se mezi příjmy r. 1509, později 1690.

Zdejší obyvatelé podřízeni byli čtyřem panstvím: križovnickému v Hruškách, Blanskému, Černohorskému a Boskov-

skému. Fondy prvního panství sloučeny s Černoorským, ostatní patří k fondu Blanskému a Boskovskému.

Poddanské povinnosti měli v pol. 18. stol.: na křižovnickém díle, k Hruškám (u Slavkova) příslušném: 7 čtvrtníků platu o sv. Jiří a o sv. Václavě $3\frac{1}{2}$ zl., a robovali po 4 dnech týdně; na díle Blanském bylo 15 osedlých, 3 sedláci, 10 podsedků, 2 podruzi; na díle Černoorském 5 čtvrtníků; na díle Boskovském 1 čtvrtník a 1 domkář; platili pololetně úroku 1 zl. 10 kr., o sv. Martině 10 kr., na mušketyry 52 kr. Čtvrtník roboval týdně $1\frac{1}{2}$ dne s potahem, domkář 2 dni pěšky.

V místě jest spolek dobrovolných hasičů, a od r. 1895 obecní knihovna.*)

Vavřinec

(dial. ve Vavrinči), ves (547 m v.) v úžlabině náhorní roviny 2 km jz. Sloupa. Náves má podobu kruhu, do něhož vedou dvě cesty. Ve středu jest škola, vedle rybníček, dále kaplička. Pojmenování má dle křestního jména Vavřinec, kteréž se zde zachovalo ovšem již jen jako přezdívka „u Vavřínův“.

Poč. 17. stol. bylo tu 18 domů, z nichž po válce 30leté 8 pustých. R. 1846 46 čísel a 275 obyv.; r. 1900 č. 62, 84 rodin, 458 obyv., mezi nimi 7 židův.

V dějinách jmenuje se r. 1374, kdy tvořil část statku Petrovského, s nímž přešel na Rájec.

Za 30leté války utrpěl velmi, neboť ještě v 18. stol. bylo zde několik stavení pustých; Rafaela Salmová (r. 1773) prodávala půllán po 35 zl. na splátky.

Farou náleží ves ke Sloupu, kamž i dítky chodily do školy.

Teprve r. 1886 vystavěna dvoutridní škola, na níž ustanoven nadučitelem Jos. Klimecký. Přiškolen sem Suchdol a Veselice. Škola má 161 žákův.

R. 1793 patřilo vsi 230 jiter vlastních pozemků; ku katastru patří 299 ha půdy v tratech: na Rovných, nad Žleby, Žlíbek, Humna, Zdubina, Zdálky, Vrbky, Čtvrtě, Příčné, Hájce.

*) Volný: Topografie Moravy. V. Brandl: Půhony.

Úroku platili o sv. Jiří 6 zl. 58 kr., o sv. Václavě 7 zl. 36 kr., 38 slepic, 2 kopy vajec; roboťovalo 5 sedláků s potahem 3 dni, 12 podsedků 3 dni týdně pěšky.

Uprostřed osady jest rybníček, z něhož vytéká potůček do romantického žleba Sloupského; cestou ztrácí se do podzemí.*)

Veselice

(do Veselice, ve V—ci), ves na náhorní rovině (543 m v.) v malé kotlince, na jejímž dně jest rybníček, z něhož odchází voda k Suchdolu a ztrácí se do země. Na dědině jest malá zvonice. Patří sem skupina domků „Pastvisko“ (asi 1 km jz.).

Poč. 17. stol. bylo tu 6 domů. R. 1846 měla 24 č. s 173 obyv.; r. 1900 č. 45 s 310 obyv.

Vesnice připomíná se s počátku 14. stol. jako část panství Blanského, s nímž sdílela osudy.

S počátku 14. stol. jmenují se i poddaní: Ondřej, který zde měl 2 lány, Fricek 2 l., Žiznata 2 l. a Vaněk lán.

Farou patří do Petrovic, školou do Vavřince.

Ku katastru náleží 395 $\frac{1}{4}$ ha půdy v tratech: Rybníky, Hora, Horky, Záhumení, Skalky, Písčiny, Díly, Závrtky, Hlomáč, Lička, Stodůlky.

Platili (se Suchdolem) 10 zl. 3 kr. ročně, roboťovalo 6 sedláků 3 dni s potahem, 8 podsedků 3 dni pěšky a 2 podruhové 1 den pěšky týdně.

Jihozápadně vesnice jest triangulační bod na Podvrší (589 m), s něhož jest pěkný rozhled po kraji našeho krasu (nyní vyšším stromovím zakrytý).**)

Vilémovice

(do Vilimovic), ves 3 km sz. Jedovnice ve žlábku náhorní roviny (530 m v.), skloněném do Suchého žleba. Domy tvoří nerovnou náves, na níž jest rybník, z něhož vody propadají se do závrtku

*) Naduč. Jos. Klimecký: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

**) Brandl: Analecta topografica.

na dolním konci vsi. K obci náleží „Útulna“ u Macochy, vystavená nákladem spol. českých turistův.

R. 1846 bylo zde 68 domů s 491 obyv., r. 1900 d. 87 s 565 obyv. Obyvatelů zde od předposledního sčítání lidu z r. 1890 ubylo.

Ves byla založena některým pánem z Holštýna a připomíná se u panství toho r. 1349 se jménem Wilhelmschlag, což ukazuje na německé osazení, jak souditi lze i dle jmen osadníků poč. 14. stol. (Viz Holštýn a Rájec). Část osady patřila k Jedovnici, se kterou r. 1569 a 1573 koupí přešla na Bernarta Rájeckého z Drnovic. Třetí díl náležel ku hradu Blanskému, a připomínají se s počátku 14. stol. zdejší 2 osadníci, Gerund, jenž měl 5 lánův, a Hainuš se 7 lány.

Koncem 15. a zač. 16. stol. psala se odtud i rodina a pravděpodobně měla zde pod rybníčkem i tvrzku.

Připomíná se r. 1466 Pavel z V. a Lažan, r. 1519 Jiří z V., kdy ves Lažánky prodal Bohuši z Drnovic.

Koncem 14. stol. měl Jindřich Dúpník zde majetek, který připadl markr. Joštovi, jenž jej (1386) daroval Vilémovi z Rohatce.

Farou náleží k Jedovnici; mají na návsi r. 1725 vystavěnou kapli, v níž bývá občas sloužena mše sv. Kaple zasvěcena sv. Petrovi z Alkantary a zbudována na památku ukončení velikého moru, který zde řádl r. 1715. Tehdáž učiněn také slib, že Vilémovští podniknou každoročně pouť v pátek před sv. Duchem na Svátý Kopeček u Olomouce, kterýžto slib jest i písemně zaznamenán a před vypravením processí vždy předčítán.

Dítky chodily dříve do školy Jedovnické; r. 1862 zřízena zde samostatná škola jednotřídní, která r. 1884 rozšířena na dvoutrídní, a r. 1876 vystavěna na návsi jednopatrová budova. Má 112 žákův. Prvním uč. byl (1862—1875) Ed. Musil, od r. 1876 působí zde Fr. Zapletal.

Pošta v Jedovnici.

Do území náleží 527³/₄ ha pozemků v tratech: Pisky, Studně, Hložek, Vintoky, Suchý žleb, Mlýnské cesty, Boří, Harbechy, Klučeniny, Stráň, Tabulka, Chobot, Občiny, Jurova stráň, Hedbávná, Strážná (538 m), Veselý žleb a Krchůvek.

Krchůvek jest mohyla, vedle ní jest kříž u silnice Jedovnické, pod mohylou odpočívají morem zemřelí r. 1715.

Obyvatelé náleželi k trojímu panství, dle nichž dosud zvou se Blanšťáci, Rajčáci a Pozorští. K Blansku náleželo 9 čísel, k Pozorícům 2 (konali robotu rozvážením piva), k Rájci 22. Zde byla robota jetá po 3 dni párem koní, domkáři robovali po 25, podruzi 13 dní ročně.

Před r. 1848 měla obec velký boj s velkostatkem o pozemky. Aby páni na rozsáhlé obecní lesy a pastviska nabyli práva, posílán sem pastýř, který vždy byl zahrán občanstvem. Proto vysláno sem i vojsko, hlavní osnovatelé „vzhrouření“ jsou

Obráz 56. Čertův most v Suchém žlebě.

pochytání a zavření v Rájci. Ani to nepomohlo. Obyvatelé obrátili se na panovníka, mimo to zakročil i lenní pán, biskup Olomucký, čímž vyjednávání trvalo do r. 1848, kdy přestala robota, a pozemky ponechány obci. Po několikerém již dělení jest dosud přes 300 jiter obecnosti.*)

*) V. Brandl: *Analecta topografica*. Jan Knies: *Příspěvky ku poznání dil. fauny na Mor.* Věst. české Ak. Listina zachovalá v místní kapli. Dr. M. Kříž: *Průvodce do mor. jeskyní atd.*

Suchý žleb. Za Skalským mlýnem odbočuje od říčky Punkvy zajímavý Suchý žleb, vytvořený vodami Vilémovskými, Ostrovskými a Rogendorfskými. Odbočuje ve výši 327 m u Skalského mlýna z údolí Punkvina a ubírá se klikatě hlavním směrem severovýchodním a končí se v údolí Ostrovském ve výši 436 m.

Stojíme zde na stezce, která vede z Jedovnice k Vintokám a dále do Sloupa v krajině pusté, bezvodé, bezlesé, kdež odevšad zejí na nás holé skalnaté stráně, řídce travinami porostlé, které ukazují nejpěknější obraz rázu mor. krasu.

Obraz 57. Část Suchého žleba.

Z této smutné pustiny za čtvrt hodiny dorazíme ke zlíbku Vilémovskému, kdežto skály více se rozstupují a ve svém nitru chovají několik zajímavých jeskyní. Značnější z nich jsou: „Smrtní“, ve které na Smrtnou neděli mládež upaluje višek v ženské šaty oblečený (Moranu), „Husí“, před níž dle lidové pověsti jest zakopán ohromný poklad, a „Kravská“, bohatá množstvím zbytků drobné zvěře. Většiny těchto jeskyní užíval předvěký člověk za sídliště a útočiště. V celém Suchém žlebě jest na 35 jeskyní, z nichž přes polovici leží v území obce Vilémovské. Za Vilé-

movským žlíbkem pokrývají se stráně veselou zelení bujných smrčkův a jedlí, načež nastává soutěska holých vysokých skal, za nimiž se vypínají dva mohutné oblouky „Čertovým mostem“ zvané; několika děrám poblíž říká lid „Čertova okna“ a otevřenému klenutí ve srázné výšce „Čertova vrátka“.

Nejromantičtější část Suchého žleba jest tam, kde do něho ústí úzká stezka do Lažánek, kde se stýkají hranice Lažánecké, Vilémovské a Suchdolské.

Kamenité stráně více jak 100 m vystupují do výše, z nich věžovitě strmí ostré hřebeny šedých skalisek, které se pěkně odrážejí od bujné zeleně stromův a keřů v prohlubinách. Před sebou máme v levé, již Lažánecké stráni ve výši 50 m ohromný portál jeskyně Rytířské, 12 m š., 15 m v., jímž vcházíme do sálu 45 m d., slunečními paprsky dostatečně osvětleného. Dno vyplněno hranatým šterkem, uprostřed pak stojí balvan stolu podobný. Jeskyně byla obývána za pravěku v mladší kámené době člověkem, z diluvialních zvířat pak zjistili jsme jen jeskynního medvěda.

K levé straně do údolí vybihá kolmé skalisko jako věž vysoké, za nímž jsou ještě dvě menší sluje. Protější dvě skalní stěny k sobě přikloněné tvoří kout, v jehož hraně jest vchod do jeskyně Kateřinské, podobný gotickému portálu, 7 m zvýší, přes 6 m zšíří, jímž vcházíme do prostoru 18 m d., 5—6 š. Na konci byla chodba balvany téměř zavřena, kterou jsem dal podkopati, takže možno nyní po čtyřech dále na 80 m vniknouti chodbou hadovitou, načež vcházíme do ohromné šířavy, velikému sálu podobné, 70 m d., 30—40 m š., kteráž jest zakončena balvany a komínem hlinou zataraseným. Odtud odbočují tři chodby, z nichž dvě na levo (10 a 50 m d.) třetí na pravo (20 m d.), z čehož vidno, že délka celé sluje, jejíž hlavní směr jest severovýchodní, páčí se na 248 m. Největší tato jeskyně jest zajisté zanesený a zatarasený východ Punkvy a vod Vilémovských. V předsíni našli jsme několik ohnišť, z nichž nejhlubší zasahovalo 1 m hluboko, a v okolí jeho nalezeno něco předmětů starožitných rázu Hallstattského. Mimo to jeskyně obsahuje mocné vrstvy diluvialní náplavy s četnými kostmi vyhynulých zvířat, z nichž zjistili jsme medvěda, lva, vlka, lišku lední, hyenu, nosorožce, mamuta, koně.

Další dno Suchého žleba oživeno bývá potokem, šíří se znenáhla, porostlé jest lučinami, ohrazenými v levo strmými stráněmi, v nichž jsou poslední 3 jeskyně; nejdelší má 17 m.

Stráž protější se kloní mírněji, a po jejím svahu vzhůru Chobotem vede cesta k Macoše; za ní ústí Suchý žleb do údolí Punkvina. (Viz Suchdol.)

Celý Suchý žleb má délku 5 km, přímá vzdálenost činí pouze 3·5 km, ostatní připadá na zákruty. Cestou od počátku znenáhla jsme se snížili o 109 m, tak že spád jest velmi značný. Proto také řítla se tímto údolím r. 1900 voda jako divá řeka a poskytovala divákovi nevídaného pohledu.

Macocha. Údolím Punkviným a Suchým žlebem jest ohrazena náhorní rovina (480—510 m v.), zvaná Ochoz, v níž jest prolomeno množství závrtek; nejpamátnější z nich jest Macocha.

Původně protékala v podzemí Punkva, která svým tlakem a jinými účinky vyhloubila velikou jeskyni, jejíž strop byl rozerván četnými komíny. Když rozervaná klenba nemohla více snést ohromné tíže, sřítla se a vytvořila studňovitý závrtek Macochu. Velkou část ssutin odplavila voda, jinou jest pokryto nerovné dno Macošino.

Macocha není největším závrtekem mor. krasu; měřít ochoz její pouze 440 m, kdežto některé závrty u Ostrova mají 500 ano i 700 m v obvodě. Čím poutá Macocha, jest její děsná hloubka a nepřístupnost dna.

Jméno své má dle známé pověsti, kterák zlá macecha vrhla svého pastorka do propasti, a po podivném zachránění jeho rozezleným lidem do propasti byla uvržena.

K Macoše můžeme dojíti různými směry: z údolí Punkvina upravenou stezkou Salmovou, od ústí Suchého žleba voznicí neschůdnou Chobotem, dále cestami z Vilémovic a z Ostrova, z nichž poslední jest povozům nejschůdnější.

Kdo neviděl Macochy, představuje si ji jako tmavou, studni podobnou propast. Představa tato klame. Macocha jest sice studňovitý závrtek, ale úplně světlý, částečně i sluncem ozářený; patří k obci Vilémovské (s parc. číslem 1085) ve výměře 1 ha 6 a 82 m² v podobě nepravidelného čtyřúhelníka (jehož největší délka 180 m, šířka 80 m) obehnaného stráněmi, které jednak

prudce svažují se ke dnu, na konec pak přecházejí v kolmé, ano i převísle stěny.

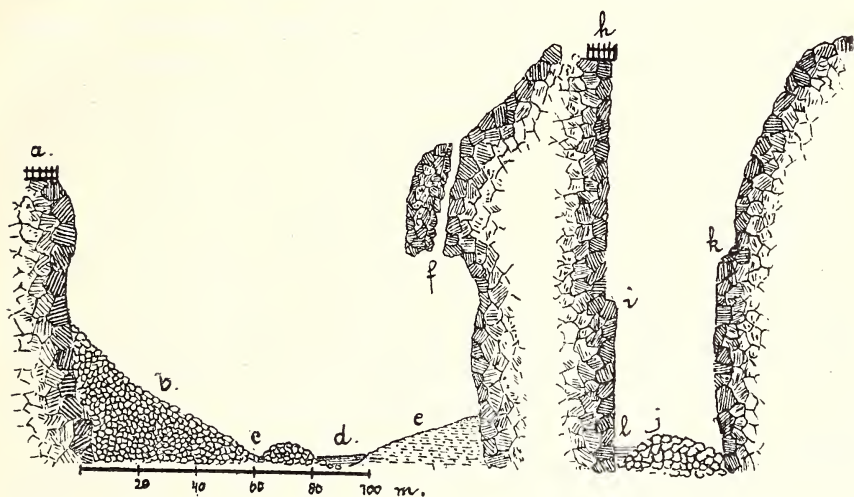
Obráz 58. Propast Macocha.

Nejbližší okolí propasti jest rovina lesem zarostlá, patřící rolníkům Vilémovským. Od nich zakoupil Klub českých turistův část pozemků, na nichž vystavěl pěknou „Útulnu“ s hostincem,

upravil okolí, zřídil dolní můstek a stezku Salmovu, která spojuje údolí Punkvino s Macochou.

Nejmohutnější pohled na Macochu jest se strany jihozápadní: zde nad kolmým skaliskem, které se řítí 137 m hluboko a značí zároveň největší hloubku propasti, vystavěn železný můstek (h), s něhož pohled na dno a po okolí jest děsný, takže příchozi maně odstupuje od okraje zábradlí, jakoby byl zdrcen.

S dolního můstku a na dně zřejmě vidíme, že není tak rovinné, jak zdálo se s gloriety. Dno toto tvoří nepravidelný obdélník délky asi 140, šířky 30—40 m, tvořící úplně nerovnou

Obraz 59. Podélný a příční řez Macochy.

plochu, na níž nejnápadnějšími jsou dva rybníčky, z nichž východní d) jest 17 m dl., z něhož rychlým tokem vychází potok 3 m š. a vlévá se do dolního rybníčka l), 30 m š., kterýž s horního můstku pro převísle skalisko jest neviditelný. V obou voda i v potůčku zdá se zelenou po četných mechách kamení pokrývajících. Uprostřed severozápadní stráně z pod skály vychází jalové koryto c), jímž proudívá voda jen za většího rozvodnění.

Od dolního rybníka a jalového koryta počíná směrem k dolnímu můstku vystupovati strán b), více než 50 m v., složená z halvanův a šterku, již možno slézti bez provazu, takže k sestupu,

vůbec bez pomůcek nemožnému, zbývá asi 45 m, kterýž prostor nutno slézt po laně.

Za potůčkem zvedá se opětně stráž složená z písku e), do vchodu ohromné jeskyně, zvané „Pekelným jícnem“, v šíři 20 m vedoucího do jeskyně 150 m dl. ve směru jihozápadním, tedy k „Útulně“, za níž vyskytující se závrtok značí asi konec její.

Na levo vedle Pekelného jíčna vidíme strop rozervaný velkým oknem, vedoucím do komína f), jež proráží převísle skalisko protější straně (33 m v.) a k němuž možno sestoupiti korytem východního svahu.

Za velikého rozvodnění — jelikož příliv vody jest větší nežli odtok — vyrazí voda nejprve „jalovým korytem“, později spojí se oba rybníčky v jezero 30 m hl. Otvory přítoku i odtoku Punkvina jsou značné, ale zataraseny šterkem, pískem, dřívím a bahnem, takže klenutí jejich jest ponořeno do vody. Za velikého tlaku vyrazí kamení to velikou silou a bere s sebou i různé předměty. Jest jisto, že kdyby se snížilo údolí Punkvino a vyčistily chodby, že by bylo možno vniknouti nejen do Macochy ale snad i v podzemí až do dolního patra Starých skal Sloupských i do jiných podzemních prostorův. Práce by hyla ovšem ohromná a nákladná. Sníh na dně Macošině leží do konce dubna, v zimě stěny jsou pokryty velikými namrzlými krápníky.

Skála pod horním můstkem h) úplně kolmo, toliko ve hloubi 90 m přetržena jest stupněm, 2—4 m š., Píckou zvaným i).

Je-li dno pozorováno s gloriety, zdá se rovným, rybníčkem oživeným, z něhož odtéká voda; na všech stranách vidíme příkré straně zdánlivě dostupné, po levé ruce ve hloubi 46 m jest Dolní můstek, na němž lidé se pohybující zdají se malými loutkami. Také o hloubce nemáme pravé představy, a teprve dolů hozený kámen po 7 vteřinách dna dopadající, poučuje nás o děsných rozměrech propasti.

Lepšího názoru o poměrech na dně a okolních straních nabýváme rozhledem s Dolního můstku, odkud přehlédneme téměř celé dno i kolmou stěnu s gloriетem nad námi ve výši 46 m, jako hnízdo přilepeným, a skalním stupněm, po němž možno, ovšem jen člověku nad míru odvážnému a znalému místních poměrů, jíti až téměř pod gloriет kolem malé jeskyně.

Levá stěna tvoří nejprve příkrou stráž, z níž vyčnívají skaliska se 2 jeskyněmi, načež přecházejí taktéž v kolmou stěnu

ke dnu se řítící. V tomto místě možno Macochu přejíti až na protější stráň, korytu podobnou a řídce lesem zarostlou.

Zajímavo, že Macocha má i svou zvířenu; ve vodě žijí pstruh a pulec, na souši jsou myši a hraboši. Ve sněhu každoročně lze pozorovati stopy vyder, které sem přicházejí od východu; neznámými skulinami přichází i kuna. Stěny oživeny jsou hejny kavek, které hnízdí ve skulinách, a několika páry rorýsův. Také bujná jest květena, celkem souhlasná s florou obou žlebův.

První zprávu o Macoše podal r. 1663 Martin Vigsius, první známou výpravu na dno podnikl minorita Lazarus r. 1723, nejlepší popis za starší doby učinil J. Nagl r. 1748, později zabývali se výzkumem i jiní, na př. Karel kníže Salm, Dr. J. Wankel, Dr. M. Kříž, V. J. Procházka a jiní. (Viz literaturu Křížovu o Macoše v Č. Mat. Mor. 1900.)

Závist,

ves tvořící jedinou ulici podél říšské silnice 4 km jižně Černé Hory. Původně stávala zde samota v hustém lese u prastaré silnice Brněnsko-Pražské, k níž později vystavěny domy, hlavně roku 1776.

Za starších dob patřila 2 čísla se 17 obyv. ku panství Kuřimskému, 19 čísel se 101 obyv. k Černé Hoře, dříve ještě před tím část i k Blansku. Tato nazývala se stranou Oujezdskou a má dosud zachovanou pečeť se znakem Spasitelovým, jenž ďábla trestá v ohni. Opis:

PE. OBCE OUJESKE STRANI BLANENSKE 1776.

Nyní jest zde 23 čísel, 33 rodin, 153 obyv.

Část pozemků patřila pánům ze Skaličky, od nichž s jiným majetkem r. 1494 přešla na Beneše z Vohančic. Rodina jeho v boji za samostatnost národa Českého pozbyla majetku, načež Závist přecházela z ruky do ruky.

R. 1626 měl ves vrchní hejtman Olomuckého biskupství Jan šl. Melsing, jehož vdova ji zanechala Alžbětě Bergové z Bergů, která mimo jiné zboží i tuto ves prodala r. 1636 Alfonsovi de Castro, jehož syn František r. 1666 opět ji prodal Pavlovi z Frýburka, tento r. 1668 Jindřichovi Slavíkovi ze Slavíkovíc,

po jehož smrti r. 1680 vdova Františka vdala se za Dubského z Třebomyslic, a po smrti tohoto prodáno zadlužené panství zemským soudem (r. 1693) Karlovi Lvovi z Rožmitála, který část jeho (r. 1711 dva domy a 17 obyv.) prodal Brnu.

Farou náleží Závist do Újezda, školou do Milonic; pošta jest v Černé Hoře.

Na návsi jest zvonice z r. 1833, na níž jest zvonek, který pochází dle ústního podání z kostela sv. Klimenta u Lipůvky. Zvon má nápis starý:

TEN ZWON DIELAL ADAM KONWARZ W
MIESERZICZI 1 · 5 · 3 · 6.

K obvodu obecnímu náleží 44 $\frac{1}{3}$ ha pozemků v tratech: Komory, Kout, Babčiny, Dědina, Spálený, Bahna, Březovec, Doliny, Skalky, Bóci, Mladý les, Suchá louka, Maštale.

V polích směrem k Černé Hoře spatřujeme starou sochu Spasitelovu na místě, kde r. 1412 Beneš z Černé Hory byl loupežně přepaden. O soše vypravuje pověst, že stará silnice běžela dříve kolem a později přeložena na nynější své místo, a tu i socha přestavena, aby tváří byla obrácena k silnici. Socha však zůstala věrna bývalé sousedce a přes noc prý se opět obrátila směrem opačným.

Krajina u Závisti již v pravěku byla ohydlena, jak svědčí kamenné zbraně zde nalezené.

Rozsáhlé lesy zdejší odedávna byly pelechem loupežníků, kteří na zdejší, tehdy velice navštěvované silnici přepadali cestující. Odtud také jiný název Závisti „na Brlohách“. Střediskem těchto neplech byla veliká hospoda, která jest v Závisti dosud. Jest to prostranné stavení pevnou zdí ohrazené, které slove u lidu myši děrou nebo pastí. Vypravuje se o něm, že zde byla uchystána světnice s pohyblivou podlahou, kdež hosté byli vražděni a olupováni. Dočítáme se již starších zpráv o tom, ale hlavně koncem XVI. století rozmohlo se opět loupežnictví úžasnou měrou, celé kraje byly drancovány, kostely vylupovány, vraždy páčány tlupou loupežníků za vůdcovství Jana Koláře, který konečně r. 1585 byl polapen a v Boskovicích vpleten na kolo. Z těch smutných dob zachovalo se v okolí několik pamětných kamenů a pověst o blízké Lhotce, vulgo „Šibené“, že z každé rodiny ve vsi byl někdo jako loupežník oběšen na šibenici.

Jména trati Komory, Maštale, Brlohy, Lópeže a j. připomenuta již při Újezdě. Silnice za starých dob táhla se od Lažan úvalem vedle cihelny s velikými oklikami lesem Loupeží dolů k Závisti okolo náhrobního kamene čtverhranného na Brložkách.

U Závisti a v okolních lesích spadl dne 25. listopadu r. 1833 povětroň, z něhož 9 nalezených kusů vážilo $\frac{1}{2}$ libry. Jasně světlo jeho viditelné bylo až v Uhrách a ve Slezsku, i ukázalo se, že letěl směrem od východu na západ; hřmění slyšitelné bylo v okolí na několik mil. Na povrchu má barvu mdle hnědou, skvrnitou a skládá se z 90% z kovů, hlavně železa, jehož vložky význačné jsou Wittmannovými obrazy. Mimo to obsahuje labrador a amfibol.

Žďár,

ves 3 km sz. Sloupa v malé úžlabině se svahem na východ. Jméno značí osadu, založenou na pozemcích, kde lesy byly vypáleny.

Poč. 17. stol. bylo tu 19 domů, z nichž po válce 30leté 5 pustých. R. 1775 bylo zde 39 čísel a 258 obyv.; r. 1900 č. 85 s 626 obyv.; obyvatelé živí se rolnictvím, nádennictvím, pálením vápna a děláním šterku; mezi nimi 7 židův.

Po prvé jmenuje se r. 1371, kdy náležela Oldř. z Boskovic, kteréhož roku na ves upsal věno choti své. Zdá se, že v rodině jeho zůstala ves i na dále, až ji r. 1540 spolu s Holešínem získal Bohuš z Drnovic od Jaroslava z Boskovic a přivtělil k Rájci.

Farou náleží do Petrovic, kamž dříve patřila také školou.

Teprve r. 1876 zřízena jednotřídní škola, která rozšířena byla na dvoutrídni r. 1895; má 123 žáky. Prvním uč. byl zde Frant. Ostrovský (1876—1879); nyn. první nadučitel Josef Müller.

R. 1793 měla obec 230 jiter pozemků, z nichž dosud uchovala 131 j.; k obvodu obecnímu náleží 507 $\frac{1}{2}$ ha půdy v tratech: Brusná, Kyselý, Luky, Neselov, Rozsochy, Serný, Stodůlky, Dily, Březi.

Dříve stával zde dvůr, který byl rozdělen r. 1789.

Obec utrpěla r. 1887 velice ohněm; vyhořeloť tehdy 50 čísel, r. 1879 byla veškera polní úroda zničena krupobitím.

Občané zdejší v minulých dobách robovali panství Rájckému. Rolníci měli týdně 2 dny roboty. Pracovalo se nejen na poli, nýbrž i v lese; udělal-li kdo $\frac{1}{2}$ sáhu dříví, platilo to za den robotní. Podsedníci vykoupili se z roboty až 800 zl k. m.

V místě se pálí mnoho vápna v primitivních pecech.*)

Žernovník

(l. na Ž.), ves 3 km jz. Černé Hory na silnici, která se odtud rozděluje k Tišnovu a Lomnici. Ves jest nepravidelně stavěna a má malou náves s kapličkou.

Poč. 17. stol. bylo tu 9 domů. R. 1846 bylo zde 32 domů s 204 obyv., nyní 37 čísel, 40 rodin s 224 obyv.

Jméno má po žernovech, mlýnských kamenech, které se tu dříve asi vyráběly.

První zmínka o Žernovnici se činí r. 1351, kdy náležel vládkům z Jenče. R. 1389 prodal Jan z Lomnice zde dvůr a 2 pole Stachovi z Kokor. R. 1375 Old. z Boskovic upsal na Žernovnik své manželce Zbyňce 5 hř. 20 gr. R. 1390 Vaněk z Boskovic Martě upsal zde podíl. U panství Boskovského připomíná se r. 1549 a dále napořád.

Školou a farou náleží k Černé Hoře.

V okolí nalezeny četné zbraně kamenné, svědčící o dávném osazení. —

Do katastru obecního patří 290 ha pozemků v tratech: Na Slavíkách, na Skalkách, za Zmolou, za Bořím, na Luhu, pod Šírokým, na Bařínách, na Oulehlech, Hranečník, Lopata, Horka.

*) Naduč Jos. Müller: Odpovědi na dotazník Vlastivědy.

OBSAH.

I. Všeobecný přehled.

	Strana
1. Přehled zeměpisný a přírodopisný	1
Poloha str. 1. Povaha půdy, str. 2. Horopis a vodopis, str. 9. Podnebí, str. 18. Květena, str. 18. Zvířena, str. 20.	
2. Osazování krajiny	22
Osady, str. 22. Hradý, tvrže a panství, str. 24.	
3. Obyvatelstvo	25
Život lidu, str. 25. Obecní záležitosti, str. 30. Hospodářství, str. 33. Průmysl, str. 33. Spojovací prostředky, str. 36. Spolky a humanitní ústavy, str. 37.	
4. Farní úřady	37
5. Školství	38
6. Statistický přehled	38

II. Jednotlivé obce.

	Str.		Str.
Blansko	40	Jeně	102
Borítov	50	Jestřebí	103
Brťov	58	Karolín	105
Černá Hora	59	Svatá Kateřina	105
Doubravice	68	Klemov	108
Holešín	77	Klepačov	110
Holštýn	78	Kotvrdovice	111
Hořice	86	Kuliřov	113
Housko	87	Kuničky	114
Jedovnice	88	Lažany	115
(Budkovany)	96	Lažánky	116
(Bystře)	97	Lhota Dolní	118
(Típeček)	97	Lhota Horní	119
(Jedle)	97	Lhota Malá	120

	Str.		Str.
Lípovec	120	Senetářov	172
Lubě	122	Sloup	173
Mariánov	123	Spešov	184
Milonice	124	Suchdol	185
Molenburk	127	Šebrov	187
Němčice	129	Šošůvka	188
Olešná	131	Těchov	191
Olomučany	132	Újezd	193
(Čertův Hrádek)	135	Vavřinec	195
(Nový Hrad)	135	Veselice	196
Ostrov	140	Vilémovice	196
Petrovice	151	(Suchý žleb)	199
Rájec	155	(Macocha)	201
Ráječko	167	Závist	205
Rogendorf	168	Žďar	207
Rudice	170	Žernovník	208

Vodopisná mapa severního území Mor. Krasu. Kreslil J. Knies.

Mapa okresu Blanského. Vzdělal Jos. Hladík.

Poznámka: Většina pramenů užitých k této práci uveřejněna jest v 6. sv. **Vlastivědy Moravské** řed. Fr. A. Slavíkem. Fotografie opatřili pp. mag. pharm. Fr. Lipka, naduč. Jos. Sumbal, prof. Dr. Fr. Dvorský a pisatel těchto řadkův. Některé stočky laskavě půjčily sl. vl. muz. spol. Olomucký a klub přírodovědecký v Prostějově. Výňatky z registratury zemské učinil řed. F. A. Slavík.

Vodopisná

mapa
severního
uzemí

mor. Krasu.

Vysvětlení:

Z = Závlky

V = Východ vod

P = Propadání.

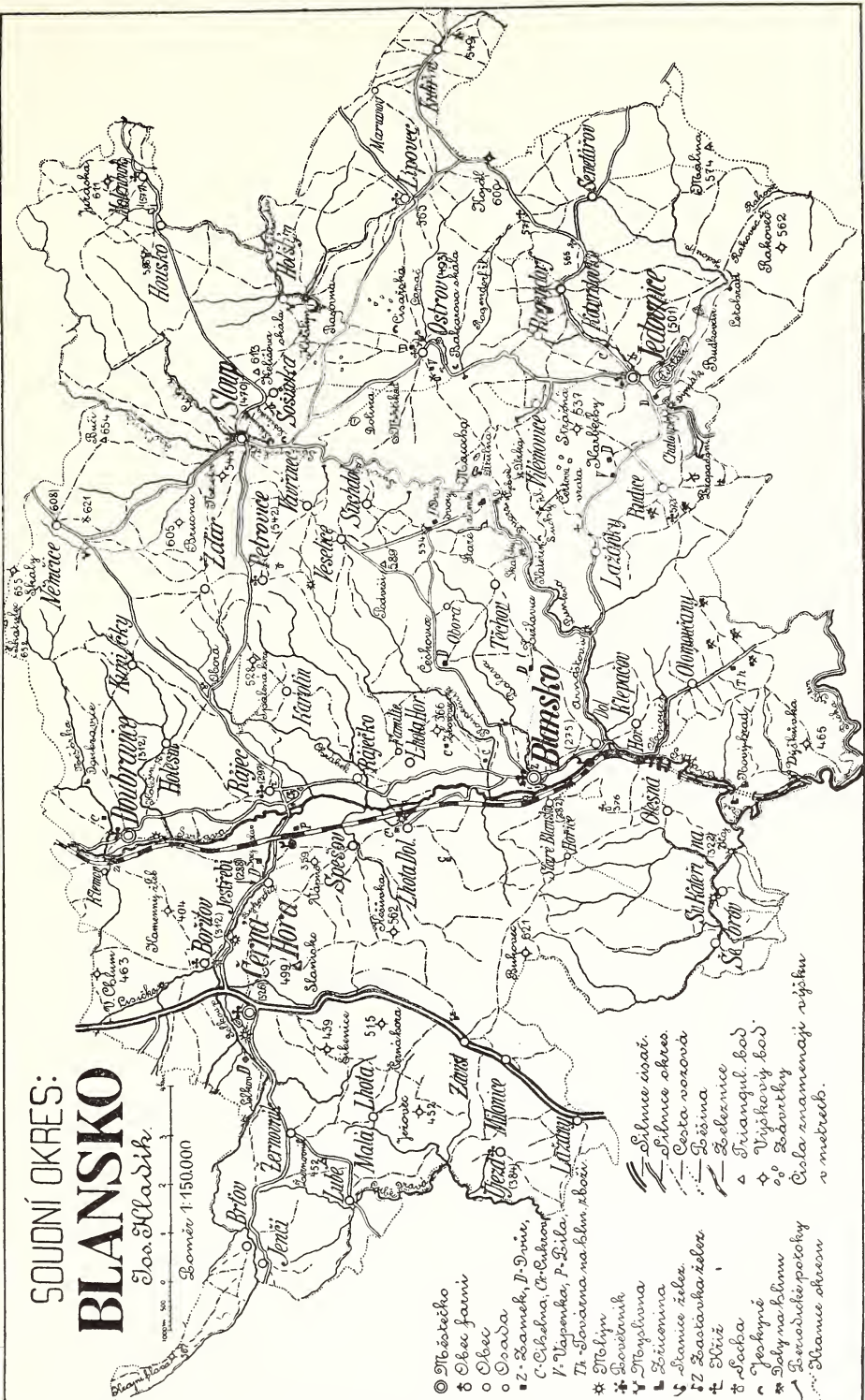
-- Hranice dev. váp.

SOUDNÍ OKRES:

BLANSKO

Star. Blanský

Škála 1:150,000

● Městočko

○ Obec farní

○ Obec

○ Osada

■ 2. Stánek, II. dílna,

C. Blanska, C. Blanský

I. Vapenka, P. Bila,

Th. Slavana na bln. zboží.

* Mlýn

✕ Borůvka

✕ Mlýnská

✕ Zvonice

✕ Služba zele.

✕ Zastavka želez.

✕ Věže

✕ Škola

✕ Pochybné

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

✕ Zelená na bln.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

— Služba zele.

Příloha k Vlastivědě Moravské.

Nákladem Musejního spolku v Brně.

GETTY CENTER LIBRARY

DB 2300 V86 v.5

MAIN

BKS

Acc-1 Knies, Jan.
Blansky okres /

3 3125 00413 7820

